

ERDÉLY ÉS A SZENTSZÉK A BÁTHORY KORSZAKBAN

Kiadatlan iratok (1574–1599)

Szeged
2004

ERDÉLY ÉS A SZENTSZÉK A BÁTHORY KORSZAKBAN

**ADATTÁR XVI–XVIII. SZÁZADI
SZELLEMI MOZGALMAINK TÖRTÉNETÉHEZ**

37.

Szerkeszti

**BALÁZS MIHÁLY
KESERŰ BÁLINT**

ISBN 963 482 689 X

ERDÉLY ÉS A SZENTSZÉK A BÁTHORY KORSZAKBAN
Kiadatlan iratok (1574–1599)

Sajtó alá rendezte

KRUPPA TAMÁS

Szeged

2004

Megjelent az OTKA D 4872 sz. ösztöndíja és F 034762 sz.
pályázata, a Klebelsberg Kunó ösztöndíj,
a Pásztor Lajos Alapítvány,
valamint az SZTE BTK Dékáni Hivatalának
támogatásával

Lektorálta
Tóth István György

E. J. és M. Zs. emlékének

TARTALOM

Bevezetés	IX
Iratok jegyzéke	XXXV
Irodalomjegyzék	XLI
Iratok	1
Névmutató	213
Vatican papers. Relationships between Transylvania and the Holy See under the Báthorys (1574–1599)	225

Bevezetés

Dokumentum gyűjteményünk Ptolemaio Galli bíboros államtitkár Lorenzo Maggio tartományfőnökhöz írt levelével kezdődik az 1574. évből.¹ Megírása mindennél érzékletesebben árulkodik arról a változásról, amely a tridenti zsinat után a közép-kelet-európai régióban is beköszöntött. A változások motorja a jezsuita rend volt, amely egyszerre próbált gyökeret verni az ausztriai ellenreformáció leghatalmasabb támogatójának, Habsburg Károly főherceg kormányzati központjában, és a katolikus ügy szempontjából már-már elveszettnek hitt kelet-magyarországi részekben, amelyek éppen ebben az időszakban szerveződtek "önálló" állammá a Porta jóvoltából. Akár a sors furcsa fintorának is tarthatnánk, hogy a jezsuita kollégium alapítások hátterében két olyan dinasztia állt, amely a következő évben, 1575-ben fegyveresen is összecsapott az erdélyi fejedelemség fölötti uralomért, két évtizeddel később viszont szövetségét dinasztikus házassággal pecsételte meg.

A történetírás máig nem kezeli súlyának megfelelően ezt az aktust, jóllehet a Báthory–Habsburg házassági szerződés szervesen illeszkedett abba a rendkívül szerencsésnek bizonyuló dinasztikus politikába, amelynek révén a Habsburgok megszerezték a Jagellóktól a cseh és a magyar királyságot. A gráci kollégiumot megalapító Károly főherceg leánya, a jezsuiták nevelte Mária Krisztierna 1595-ben kötött házasságot a szintén jezsuiták nevelte Báthory Zsigmonddal, Báthory István unokaöccsével. Rajtuk keresztül kapcsolódott össze a Magyarország nyugati határainak térszomszédságában zászlót bontó ellenreformáció és a keleti végeken kibontakozó rekatolizáció.

Báthory szándékát Róma tárt karokkal fogadta, Maggio bécsi tartományfőnök azonban a zavaros politikai helyzetre hivatkozva – a Bekes-féle hatalom átvételi kísérletről van szó – a misszió elhalasztását kérte.² A következő évben nagyot változott a helyzet, a kerélszentpáli ütközet után az erdélyi fejedelem hallani sem akart az osztrák rendtartományról, hanem helyette először megpróbált felállítani Rómában egy magyar provinciát, majd a kísérlet kudarcba fulladása után úgy döntött, hogy a lengyel rendtartományból hozat rendtagokat Erdélybe. Nem látta azonban elérkezettnek az időt az erdélyi egyházi hierarchia teljes visszaállítására, hanem óvatosságból először csak egy segédpüspökséget akart felállítani, nem túl jelentős jövedelemmel. Ennél súlyosabb probléma volt azonban, hogy a segédpüspökség feletti rendelkezés jogát, vagyis a főkegyúri jogot teljes mértékben a maga számára akarta fenntartani, jóllehet a Szentszék, amely az új Habsburg uralkodónál, I. Rudolf magyar királynál elérte, hogy ne gördítsen akadályokat az erdélyi püspök kinevezése elé, vagyis nyugodjon bele főkegyúri jogának csorbításába, ragaszkodott ahhoz, hogy ő jelölje ki a leendő erdélyi suffraganeust, vagy püspököt.³

A nagypolitika szférájában felmerülő nézeteltéréseknél azonban jóval aggasztóbbak voltak a "terepen", az 1579-ben végre megvalósuló erdélyi misszióban újra és újra kirobbanó ellentétek a jezsuita rend és az udvar protestáns része, illetve a magyar és lengyel jezsuita rendtagok között. Ez utóbbi középpontjában az a Szántó (Arator) István állt, aki a 70-es évek közepén évekig tartó harcot folytató Rómában az önálló magyar jezsuita rendtartomány létrehozása érdekében. Magatartása később sem változott, amelynek ékes bizonyítéka az a levél, amelyet Sunyer praepositus generalis írt Báthory Kristófnak Szántó személyével kapcsolatban, akit igen értékes, de igen nehezen kezelhető személynek írt le; ezt később az erdélyi vajda is megtapasztalta, aki egy ízben még azzal is megfenyegette a több frontos harcot vívó jezsuitát, hogy ha nem változtat magatartásán, kiutasítja az országból.⁴

Az erdélyi rendekkel való konfliktusnak néhány évvel később súlyos következménye lett; 1588. évi tordai országgyűlés egyik végzése kitiltotta a rendet az erdélyi fejedelemség területéről. Az eddigi munka kárba veszni látszott, a magyar rendtagok Erdély határaitra húzódtak vissza, a lengyelek pedig hazatértek. A kiűzés után a bigott katolikus szellemben felnevelt Báthory Zsigmond minden erőfeszítése arra irányult, hogy a meglévő eredményeket megőrizze. Ennek szellemében került sor a székelyföldi esperesség megalapítására 1592-ben. Az esperesség irányítója Báthory András volt, akinek távollétében az új kegyenc, Jósika István gyakorolta az ellenőrzést.⁵

Az erdélyi katolicizmus átmentési kísérletének van egy másik, legalább ennyire fontos, de eddig kevés figyelemre méltatott mozzanata is. Már egy évvel a kiűzés után felmerült, hogy azoknak az erdélyi ifjaknak a nevelését, akik a rendtagokkal Lengyelországba távoztak, és Jaroszlavban időztek, Bécsben kellene tovább folytatni.⁶ A terv végül megvalósíthatatlan maradt, ám ékesen árulkodik arról a külpolitikai orientációváltási kísérletről, amelyre a „nagy” Báthory István halála után került sor. Az erdélyi ifjak számára felállítandó kollégium helyéről a renden belül megindul vita elválaszthatatlan az erdélyi fejedelemség feletti befolyás kérdésétől. Két, 1587 júliusában Jaroszlavban, és egy augusztusban, Bécsben kelt jezsuita feljegyzés azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy vajon az erdélyi kollégiumokat, ha majd újra felállítják őket, az osztrák, vagy a lengyel provincia felügyelete alá rendeljék. A szempontok között jellemző módon bukkannak fel politikai természetű érvek, például, hogy Magyarország az ausztriai rendtartomány alá van rendelve, az erdélyiek pedig magyarok, vagyis mivel Magyarország a Habsburg birodalom része, így Erdélynek szükségszerűen oda kell tartoznia.⁷ A kollégium alapítás tervéről a már említett kulcsfontosságú 1592. évben olvashatunk a legtöbbet. Az iratokból az is kiderül, hogy az ügyet leginkább a fejedelem gyóntatója, az 1591-ben Erdélybe kerülő Alfonso Carrillo viselte a szívén.

Az erdélyi katolicizmus körüli belpolitikai harcokkal egy időben küldte a fejedelem Bodoni Istvánt Rómába, hogy kieszközölje az 1589-ben kihirdetett Coena Domini visszavonását, vagyis a kiátkozás alóli feloldozást. A Szentszék egyetlen feltételt szabott cserébe, az erdélyi katolicizmus egyértelmű és hathatós támogatá-

sát. Bodonit szinte azonnal követte Jósika István, egyrészt hogy biztosítsa a Kúriát arról, hogy ura elődje következetes Róma barát politikáját fogja folytatni, másrészt, hogy szentesítse az eddigi irányvonallal való szakítást és a Habsburgok felé történő közeledést. Jósika útjáról nem maradt feljegyzés, de a forrásokból kiderül, hogy feladatai közé tartozott az imént említetteken kívül dinasztikus kapcsolat létrehozása valamelyik itáliai uralkodócsalád és a Báthoryak közt. Vele együtt indult vissza Attilio Amaltheo tapasztalt szentszéki diplomata; ő nyitja azon pápai nunciussok és megbízottak sorát, akik az 1592 és 1599. évek közötti időszakban Erdélyben jártak, jelezve, hogy a kis ország tartósan Róma érdeklődésének közepontjába került.

Amaltheo egyik legfontosabb feladata az volt, hogy kibékítse a viszálykodó Báthoryakat, akiknek az ügye a lehető legszorosabban függött össze az erdélyi politika 1586 utáni útkeresésével. Bodoni és Jósika szerint, mivel bizonyosan ők referáltak az ügyről Rómában, az ellentétek alapvetően két fő ok miatt robbantak ki; a három Báthory testvér nem segítette kellőképpen a fejedelmet a jezsuiták kiűzése körüli belpolitikai küzdelemben, illetve, hogy nem vonta be őket megfelelő mértékben az államügyekbe.

A Báthory testvérek attól tartottak, hogy a császárral illetve a pápasággal folyó tárgyalások, amelyek egy nagy oszmánellenes koalíció tető alá hozása érdekében kezdődtek, egy olyan szövetségi szerződés megkötéséhez fog vezetni, amely kizárja őket a hatalomból és az örökösödésből. Mindaz, amit először nevelőire, Gálffyra és Gyulayra, majd Carrillóra és az ifjú konvertita kegyencekre támaszkodva a fejedelem 1587 óta tett, vagyis a jezsuiták visszahívása, a rendtartomány feletti ellenőrzés kérdése, a házasság a különböző európai dinasztiaikkal, a fejedelmi hatalom megerősítését és függetlenítését célozták mindenféle régensi, illetve rendi kontrolltól.

A Báthory Boldizsár és Zsigmond ellentéteiről és az utóbbi meggyilkolásáról, illetve Sztambulnak történő átadásáról szóló pletykák, híresztelések hátterében ez a konfliktus húzódott meg. A Báthoryak közti viszályal hozható összefüggésbe az a nézeteltérés is, amely Báthory András és a lengyel jezsuiták között támadt 1591-ben a krakkói püspökség betöltése körül. Az eddigi kutatás elhanyagolta ennek a messzemenő következményekkel járó konfliktusnak a vizsgálatát, és pusztán azt a tényt konstatálja, hogy a püspökség kérdésében a lengyel jezsuiták a másik jelölt, Jerzy Radziwiłł oldalára álltak. Az eset kiválóan érzékelteti azt a rendkívül bonyolult viszonyt, amely a Báthory rokonságot egyszerre fűzte össze, és osztotta meg, és azokat a hatalmi aspirációkat, amelyeket a térség egyik dinasztijaként tápláltak a lengyel trónnal kapcsolatban.

Az okmánytárban olvasható nunciusi jelentések és beszámolók az eddigieknél is élesebb fényt vetnek a térséget átszövő dinasztikus viszonyokra és tervekre, amelyek gyökerei a középkor utolsó századaiba nyúlnak vissza. A 14–15. században több kísérlet is történt, hogy a magyar királyságot egyetlen dinasztia családi patrimoniumává tegyék. Egy történelmi pillanatra úgy tűnt, hogy az Anjouk, Luxemburgiak, Hunyadiak után a Jagellóknak sikerül beteljesíteni a dinasztikus ál-

mokat.⁸ Mohács, majd Jagelló ház kihalása (1569) azonban merőben új helyzetet teremtett.

A cseh és a magyar trón megszerzése után 1587-ben karnyújtásnyira került a Habsburgok számára a lengyel trón. A Zamoyski nagykancellár vezette lengyel köznemesség azonban, a Báthoryak katonai támogatását igénybe véve megghiúsította Habsburg Miksa trónra léptét, akit pedig az 1575. évi választásokhoz hasonlóan a szenátus már királlyá kiáltott ki. A lengyeleknek jó okuk volt arra, hogy megakadályozzák a jelöltet a trón elfoglalásában. A Porta határozottan a lengyelek tudomására hozta, hogy Miksa megválasztását casus bellinek tekinti, ezért a szejm választása Wasa Zsigmondra esett.

A trónt szintén elnyerni próbáló Báthoryak kudarcra több okra vezethető vissza, itt azonban csak az egyik, eddig kellő figyelemre nem méltatott okot emelem ki; a történeti hagyomány, miközben hangsúlyozza István elkötelezettségét a katolikus ügy mellett, siet megjegyezni, hogy ezt a korban ritka mértékletességgel és toleranciával tette. Jóllehet ez a kép az 1578. évi vallási innovációt tiltó törvények, majd a következő évben Dávid Ferenc ellen lefolytatott per fényében mindenképpen módosítandó, kétségtelen, hogy Báthory István uralmának megítélése vallási szempontból meglehetősen problematikus volt a nyugati katolikus világ szemében. Ennek nemcsak az volt az oka, hogy a király minden erejével szembe szegült annak, hogy az egyházi hierarchiát szentszéki szempontokat érvényesítve állítsák helyre a fejedelemségben, hanem az is, hogy a tőle remélt katolikus megújulás végső soron nem következett be. Az általa alapított egyetem a gyakorlatban sohasem működött felsőfokú tanintézményként, ami azt jelentette, hogy a rekatolizáció szellemi-kulturális intézményi alapjai gyakorlatban nem teremődtek meg. István egyházpolitikája így nem sokkal lépte túl egy miszió kereteit, amely mint köztudomású, elsősorban a megmaradt hívek lelki gondozására korlátozódott, arra azonban már nem volt elégséges, hogy a rekatolizáció intézményes kereteinek felállításával tényleges eredményeket érjen el a lakosság megtérítésében.

Ezek az okok minden bizonnyal közrejátszottak abban, hogy a Szentszék Báthory István halála után nem gondolt komolyan egy újabb Báthory lengyel királyságára; a család egyszerűen nem vált be. Rómát nemcsak a közelmúlt, hanem Erdély továbbra is bizonytalan státusa, vazallusi mivolta, illetve az az újabban hangsúlyozott, és fentebb már idézett szempont is motiválta, hogy a lengyel jezsuiták igen rossz véleménnyel voltak Báthory András képességeiről és hajlamairól. Az Erdélyben szolgáló lengyel rendtagok éppen olyan joggal fakadhattak ki, mint Leszi János élete egyik kritikus időszakában: Erdély a jezsuiták temetője!

III. Zsigmond trónra lépte után a Habsburg párt körültekintőbben fogott hozzá lengyelországi befolyásának megnöveléséhez. Az akció kulcsa a lengyelországi Habsburg párt vezetője, Jerzy Radziwiłł volt. Radziwiłł 1591-ben Rómába utazott a III. Zsigmond és Habsburg Anna – Mária Krisztierna testvére – közti házasság tető alá hozatala érdekében, ahol váratlanul, úgy is mondhatnánk puccsszerűen, krakkói püspökké választották. A lépés hátterében az állt, hogy a Szentszék, figyelembe véve III. Zsigmond bizonytalan lengyelországi politikai helyzetét – apja,

III. János halála miatt ugyanis 1593-ban Svédországba utazott, hogy átvegye a hatalmat – lépéseket tett annak érdekében, hogy abban az esetben, ha III. Zsigmond Svédországban maradna, a Habsburgok nyerjék el a lengyel trónt. Ez nemcsak Miksa trónigényének burkolt támogatását jelentette, hanem azokat a végül sikerrel járó erőfeszítéseket is, amelyek a Wasák és a Habsburgok közt dinasztikus kapcsolat létrehozását célozták. Ezekbe a diplomáciai manőverekbe illeszkedett tehát bele Radziwiłł útja. Ha ugyanis a lengyelországi katolikus hierarchia egyik legerősebb pozícióját elnyeri, hathatós segítséget tud majd nyújtani az imént említett tervekhez.

Volt azonban egy probléma, amely később súlyos bonyodalmakat okozott. A krakkói püspökséget Báthory István unokaöccse, András számára szemelte ki, hogy a Báthoryak pozícióját erősítse Lengyelországban. Ennek érdekében elnyerte V. Sixtus határozott és egyértelmű támogatását unokaöccse számára. Báthory halála után az új király, III. Zsigmond a pápának írt levelében elkötelezte magát, hogy az elődjével kötött alku szellemében, a krakkói püspök, Piotr Myszkowski halála után a warmiai püspökség koadjutorát fogja jelölni a posztra. V. Sixtus azonban 1590-ben meghalt, így a királyt immár semmi sem kötelezte ígérete végrehajtására. Amikor tehát Radziwiłł Rómába utazott, a krakkói püspökség a dinasztikus tárgyalások körüli alkudozások egyik fontos ütőkártyájává vált. Ezért tűnt úgy, hogy az új pápa, XIV. Gergely váratlanul avatta Radziwiłłt püspökké.⁹

A lépés természetesen hatalmas vihart kavart; Báthory András megértette, hogy a jezsuiták támadása mögött valójában dinasztikus érdekek húzódnak meg. Ezentúl csak Zamoyskihoz, illetve unokaöccséhez, Báthory Zsigmondhoz fordulhatott. A fejedelemnek a prágai udvar felé meginduló tapogatózásai azonban – a fejedelem gyóntatója, Alfonso Carrillo közvetítésével – a lengyelországi után az erdélyi pozícióvesztés rémét idézték fel a Báthory unokaöccsök számára. Éppen ezért támogatták a Szentszék rosszallása ellenére 1592-ben Báthory Zsigmond lengyelországi jelöltségét, amelynek az érdekében határozott lépéseket tettek a Portánál is, és ugyanakkor távol tartották magukat az erdélyi rendekkel való konfrontációtól a vallási kérdésekben.

Gálffy és Gyulay kivégzésével azonban nem az ő pozícióik erősödtek meg, hanem az új ellenségeké, különösen Jósika és Bodoni Istváné. Ezért a kezdeményező szerepet magára vállaló Báthory András mindent megtett, hogy a tárgyalások irányítását a kezébe vegye; ezt tehette annál is inkább, mert a Szentszék, remélve, hogy a bíboros elfelejti a krakkói püspökség miatti megaláztatást, lengyelországi nunciusa, Germanico Malaspina útján határozottan jelezte, hogy Báthory Zsigmondnak a prágai udvarral folytatott tárgyalásain feltétlenül számít a segítségére. András, amint levelei mutatják, nagy lelkesedéssel vetette bele magát a diplomáciába; ezzel egy időben vizitálta meg a warmiai püspökséget, amellyel kívánta Malaspina elismerését is, és tett lépéseket annak érdekében, hogy végre pont kerüljön az erdélyi egyházi hierarchia visszaállításának több évtizede húzódó kérdésére. A régóta lappangó ellentéteket azonban nem lehetett ilyen könnyen elfeledtetni. A bíbo-

ros bevonása a bizalmas természetű diplomáciai alkudozásokba, nem vonta maga után befolyásának növekedését a gyulafehérvári udvarban.

1593-ban hivatalosan is kitört a tizenöt éves háború, és a magyarországi hadszíntérre felvonuló, Színán nagyvezír vezette oszmán csapatok a felkészületlen Habsburg erőket visszaszorítva több fontos dunántúli véghelyet is elfoglaltak. A nagyvezír nem rejtve véka alá az erdélyiek elleni gyűlöletét, teljesíthetetlen követelésekkel bombázta Gyulafehérvárt, amelynek következtében az udvari frakciók polarizálódni kezdtek és rövidesen két markánsan elkülönülő, egymással szemben álló csoportosulásra, a Kendy Sándor vezette békepártra, és a fejedelem, illetve a Bocskai István vezette háborús pártra szakadtak. A Báthoryak állásfoglalása nem volt egyértelmű; 1593-ban és 1594 elején Báthory Boldizsár és a kancellár, Kovacsóczy Farkas még az oszmánokkal való elkerülhetetlen szakításról igyekeztek meggyőzni az erdélyi rendeket, a Habsburg hadvezetés 1594. évi súlyos katonai kudarcainak (Esztergom sikertelen ostroma, amelyet ősszel Győr eleste követett) hatására azonban az ellenzékekhez csatlakoztak.

András eközben mindent megtett annak érdekében, hogy segítsen minél hamarabb tető alá hozni a szövetséget Erdély és a Habsburg birodalom között, amelytől nemcsak a fejedelemség, hanem családja pozíciójának megszilárdítását is várta. Levelei hűen tükrözik azt a kissé tudathasadásos helyzetet, amelybe került; Báthory Zsigmond és II. Rudolf császár Carrillo tevékeny közreműködésével gyakorlatilag kizárták a Báthory család többi tagját a formálódó szövetségből. A bíboros több, Cinzio Aldobrandini bíboros államtitkárnak írt levelében is utalt arra, hogy nemcsak az ő, hanem az erdélyi rendek számára sem fogadható el egy olyan megoldás, amelyik eltörli a szabad fejedelemválasztás jogát, illetve amelyik kizárja a Habsburgokkal kötendő házassági szerződéssel az örökösödésből a Báthory rokonságot.

A probléma a legszorosabb összefüggésben van azzal a magyar rendeket a Habsburgokkal szembeállító problémával, amely az uralkodó és az állam viszonyát nem a Nyugat-Európában elterjedt magán, hanem közjogi keretben képzelte el, amelyben a magyar nemesség összességét, a regnumot, a misztikusan felfogott Szent Korona testesítette meg. Ebben az értelemben Erdély is a Szent Korona része volt, vagyis a szövetséget nem két egyenrangú fél szándékozott megkötni, hanem az elszakadt országrésznek kellett egyesülnie alárendelt félként az anyaországgal. Rudolf és tanácsosai, akik közé beleértendőek a magyar tanácsurak is, például Pálffy Miklós és Nádasdy Ferenc, kezdettől fogva ezt a véleményt képviselték. Báthory Zsigmond nem utolsósorban a hangzatos ígéretek, a Habsburg főhercegnő keze, és Róma nyomására 1594 végén gyakorlatilag elfogadta ezt az elvet, és így, legalábbis papíron, megvalósult az országegyesítés.

Báthory András a probléma megoldása érdekében áthidaló megoldást javasolt, amelyet 1594. április 3-ai, Carrillónak írt levelében részletesen kifejtett; e szerint az egész Báthory familiát fel kell ruházni a birodalmi hercegi címmel, amelynek révén örök szövetség létesülne a Birodalom és Erdély között, vagyis a szuverén országgént felfogott fejedelemséget és a Báthory dinasztiát a Birodalom egy ma-

gánjogi szerződés keretei között vette volna oltalmába.¹⁰ Ez a javaslat elejét vette volna a Habsburgok Erdéllyel kapcsolatos aspirációjának, sőt a fejedelemség egy olyan közösség részévé vált volna, persze nem ténylegesen, amelynek meghatározó része elvbarátjának számított, hisz valamelyik protestáns felekezetbe tartozott. Segítségükkel hatásosan ellenállhatott volna a Habsburg törekvéseknek. Ezért nem vitás, hogy Báthory Andrásnak, aki ebben az időben a prágai udvarral folytatott tárgyalások kulcsfigurája volt, és testvéreinek éppen úgy szándékában állt a törökkel való szakítás, csak más feltételekkel megkötött szövetségi rendszer keretében, mint amelyet unokaöccsük, Zsigmond létesített. Az ő elképzeléseik szerint a hatalom örökletesen a családban, nem pedig egy személy kezében maradt volna. Szentszék azonnal átlátta a javaslatban rejlő veszélyeket; nem kevesebb forgott ugyanis kockán, mint az Európa fölötti katolikus hegemonia, illetve a Habsburgok és a pápaság vezető szerepe a kontinens jövőjének alakításában.

A legnagyobb veszély Lengyelország irányából fenyegetett; Báthory András warmiai püspöksége Kelet-Poroszországban terült el, amelyet szinte teljesen körbefogott az örökletes világi fejedelemséggé átalakított Porosz Hercegség, amely az egykori Német Lovagrend jogutódja volt. Albert von Brandenburg német nagymester 1525-ben áttért a lutheránus hitre, és örökletes fejedelemséggé alakította a Német Lovagrend államát. A warmiai vagy ermlandi püspökség lakói és az egyházszervezet tagjai németek voltak, ezt a hegemoniát Báthory István lengyel király szakította meg azzal, hogy Marcin Kromert jelölte püspöknek, utódjául pedig, egyelőre koadjutori rangban unokaöccsét, Báthory Andrást. Kromer halála után Istvánnak nem kevés nehézség árán sikerült csak letörnie a káptalan ellenállását, amely a saját kebeléből akarta kijelölni Kromer utódját.¹¹ A warmiai káptalannak illetve a porosz rendeknek – mivel a püspök a terület világi előljárója is volt a porosz herceg előtt –, azonban nem elsősorban András származásával volt a baja, amint azt a szakirodalom előszeretettel hangsúlyozza, hanem azzal, hogy felismerték, Báthory István a lengyel királyság súlyát akarja megnövelni a Balti-tenger kereskedelmileg igen értékes, és zömében németek lakta területein. Erre figyelmeztették őket a király Danzig, vagy Gdansk ellen viselt hadjáratai, a város ugyanis Miksa császárt ismerte el urának. Törekvéseit azonban nem koronázta siker, ezért a kereskedelmi háború eszközhöz nyúlt, és Elblagot, Gdansk vetélytársát széleskörű kereskedelmi előjogokkal ruházta fel.¹² Ugyanakkor Oroszországtól visszafoglalta a lengyel területnek számító Livóniát, ahol a katolikus pozíciókat erősítendő jezsuita kollégiumokat alapított. Elképzeléseinek hátterében egyaránt felfedezhetőek dinasztikus és nagypolitikai szempontok. A Balti-tenger túlpartján elterülő Svédország fontos partnere volt a lengyel királyságnak, trónján III. János ült, akinek a felesége az egyik utolsó Jagelló, Jagelló Katalin volt. Testvérét, Annát Báthory István vette feleségül, aki igen kíváncsnak tartotta volna, ha unokaöccsének, ifjabb Báthory Istvánnak sikerül János lányát, Vasa Annát feleségül venni. István azonban egy Bebek lányt választott, amivel kívánta a lengyel király haragját.¹³

A király dinasztikus elképzeléseinek hátterében nemcsak a Balti-tenger fölötti hegemoniáért vívott harc húzódott meg, a tét még ennél is nagyobb volt; két évvel István halála után II. Fülöp spanyol király elindította a Nagy Armadát Anglia ellen. A támadáshoz az ürügyet Stuart Mária kivégzése szolgáltatta, az invázió igazi okai azonban az atlanti-óceáni angol kalóztámadások, a fellázadt Északi Tartományok támogatása, és az angol trónra bejelentett jogigény volt, amely a Tudor Máriával kötött házasságából származott. II. Fülöp tisztában volt azzal, hogy Anglia és Németalföld ereje az északi kereskedelemről származik, amelynek kiindulópontja a gabonában gazdag Lengyelország és a gabonát behajózó észak-lengyelországi német városok voltak. Az északi régióban egyedül a lengyel királyságban maradt meg katolikusnak a népesség zöme, ezért mind Fülöp, mind rokonai, a Habsburg ház osztrák ága, mind a Szentszék, mind pedig a velük szembenálló protestáns hatalmak számára rendkívül fontos volt, milyen politikát folytat a lengyel király. Még Báthory István életében körvonalazódott az a terv, amelynek értelmében Spanyolország lengyel közreműködéssel blokád alá vette volna a lázadó Németalföldet és Angliát, István váratlan halála azonban keresztülhúzza a számításokat.¹⁴ III. Zsigmond trónra lépése új helyzetet teremtett. A Vasák protestánsok voltak, III. János azonban, fél szemét mindig a lengyel királyságon tartva, fiát katolikusnak neveltette; néhány évvel fia lengyel királlyá koronázása után, 1592. november 17-én meghalt, így Svédország és Lengyelország perszónálunióba került egymással.

Rómában úgy vélték, itt az idő, hogy az északon elvesztett katolikus pozíciókat visszaszerezzék. Az elképzelés részleteiről Malaspina nuncius leveléből értesülhettünk, aki a következőképpen vázolta a teendőket; III. Zsigmond az augsburgi vallásbéke mintájára biztosítsa a szabad vallásgyakorlatot az országban, és csak arra törekedjen, hogy a kiszámú katolikus közösséget megvédje. Ugyanakkor a svéd rendek előtt csillantsa fel Oroszország megszerzésének lehetőségét.¹⁵ A következő lépés III. Zsigmondnak Habsburg Annával kötött házassága volt 1592-ben, amelynek révén a protestáns északkal szemben egy olyan, a Balti-tengertől a Földközi-tengerig húzódó övezet jött létre, amely magában foglalta Oroszország kivételével Kelet-Európa nagy részét a Mediterrán országokkal, az itáliai államokkal és a pápai állammal együtt. Ahhoz azonban, hogy a holland tartományokat és Angliát térdre kényszerítsék, elkerülhetetlen volt, hogy az új lengyel király megerősítse pozícióit a kelet-poroszországi, illetve a többi észak-lengyelországi terület fölött, amelyek a már említett északi kereskedelmi útvonal kiinduló pontjai voltak. Keleten a Porosz Hercegség, és az újonnan visszaszerzett livóniai területek, más néven a Kurlandi Hercegség, nyugaton pedig a feltörekvőben lévő brandenburgi fejedelemség a lengyel királyság hűbérese volt, mindhárom terület protestáns, és mindhárom terület ápolta kapcsolatait Németalfölddel és Angliával. A porosz hercegnek, Frigyes Albertnek azonban nem volt fiú utódja, ezért János György brandenburgi választó megpróbálta elérni, hogy a lengyel király hagyja jóvá a leányági örökösödést, és tegye lehetővé, hogy a porosz hűbért megszerezhesse. Mivel Brandenburg, a protestáns birodalmi rendek egyik vezető ereje szoros kapcsolato-

kat tartott fenn I. Erzsébet Angliájával, a Szentszék mindent elkövetett – sikerrel – hogy megakadályozza, hogy a Porosz Hercegséget Brandenburg szerezzé meg. A Porosz Hercegség, mint említettem, szinte teljesen körbezárta a warmiai püspökséget, amely lakosságának jó része katolikus volt, természetes kereskedelmi partnerei a kelet-poroszországi városok, amelyekkel a súrlódások mindennaposak voltak.¹⁶ A Szentszék azonban sokkal jobban aggasztotta, hogy a püspök, Báthory András igen jó viszonyban volt Brandenburggal. A fejedelemséggel Báthory István is, mivel egész uralkodása alatt meg kellett küzdenie a birodalomban erőteljesen folyó Habsburg ellenes propagandával, szívélyes kapcsolatokat ápol.

Ráadásul ezt a meglévő kapcsolatrendszert fel is használta Erdély érdekében 1593-ban, amikor Kakas Istvánt a fejedelem Angliába küldte, hogy kieszközölje Erzsébet támogatását a Portán Szinán nagyvezírral szemben, aki azzal fenyegetőzött, hogy a fejedelemséget szandzsákká alakítja, és élére a régi erdélyi trónkövetelőt, Márkházy Pált, aki Ibrahim néven akkor már évek óta a határvidék különböző szandzsákjainak élén állt, fogja ültetni.¹⁷

Rómát nem kevésbé sarkallta határozott lépések megtételére a svéd trónöröklés kérdése, mivel III. János halála után III. Zsigmond testvére, Károly elérkezettnek látta az időt, hogy megszerezze apja trónját. Károly a svédek többségéhez hasonlóan lutheránus volt, bírta a nyugat-európai protestáns világ támogatását is, ami viszont azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy a fentebb vázolt, nagyszabású terv nem valósul meg.

Ebbe a rendkívül kényes politikai szituációba kell belehelyeznünk egyfelől Báthory András konfliktusát a jezsuitákkal, a királlyal és Radziwillel a krakkói püspökség miatt, és a Szentszékkel, amely már ekkor megpróbálta Andrást eltávolítani a lengyel politikai életből; több forgatókönyv létezett, az első a legegyszerűbb, és legkézenfekvőbb, hogy Rómába csábítsák, hogy ott csináljon politikai karriert. A másik, hogy valamiképpen eltávolítsák Warmiából; ehhez azonban kárpótlásként fel kellett ajánlani egy hasonló, vagy nagyobb jövedelmű püspökséget vagy apátságot. Ez meg is történt, 1593-ban a bíboros megkapta a plocki püspökség birtokának számító Cervini apátságot 6 ezer forintos évi jövedelemmel. Ebben közrejátszott Radziwillel való kibékítésének szándéka, amely, ha hihetünk Malaspinának, csakugyan be is következett.¹⁸ Az ügylet részleteiről egyelőre többet nem tudni, a lényeg azonban, hogy András végül is nem adta vissza a warmiai püspökséget. A tranzakcióval annyit mindenesetre sikerült elérni, hogy András újult erővel vetette bele magát a prágai udvarral való tárgyalásokba, amelyek ugyanakkor újabb, ezúttal Erdély státuszával összefüggő, fentebb már említett konfliktusok forrásává váltak.

András Lengyelországból való eltávolításához hasonlóan felemásra sikeredtek a Szentszék azon erőfeszítései is, amelyek a Báthoryak lengyel trónigényével kapcsolatos aspirációinak kivédését szolgálták. Rómában úgy vélték, hogy 1587 után nincs értelme bármiféle jogigény érvényesítésének, Helsbergben és Gyulafehérváron azonban ezt másképp gondolták. Amikor bizonyossá vált, hogy III. Zsigmond Svédországba fog utazni, hogy biztosítsa a maga számára apja trónját, Lengyelor-

szág jövőjével kapcsolatban újra különböző találgatások kaptak lábra. A lengyelek attól féltek, hogy III. Zsigmond nem fog hazatérni és ezért egy újabb interregnum fog beköszönteni. Prágában feléledtek a remények, hogy Miksa főherceg mégis lengyel király lehet, jóllehet az 1589-ben megkötött bédzini egyezményben a Habsburgok kötelezték magukat arra, hogy Miksa leteszi a lengyel királyi címet, és lemond a lengyel trónnal kapcsolatos álmairól.¹⁹ Gyulafehérváron újra elővették Báthory Zsigmond lengyel királyságának tervét; első lépésként a fejedelem megüzente Sztambulba, hogy III. Zsigmond titkos egyezményt kötött a lengyel trón átjátszásáról a Habsburgokkal, ugyanakkor Báthory Zsigmond néhány kísérijével titokban elment Krakkóba, ahol állítólag, még ha csak egy röpke pillantás erejéig is, találkozott Jagelló Annával. Az erdélyi elképzelésekre a koronát, szó szerinti és átvitt értelemben is, Zsigmondnak Wasa Annával kötendő házassága tette volna fel.²⁰ Báthory Zsigmond fellépése azonban nem elsősorban a lengyel királyság egyre halványodó reményének élesztgetését, hanem unokaöccse helyzetének javítását szolgálta.

A Porta az erdélyi híradásoktól függetlenül aggódva figyelte az eseményeket; számára – de Anglia és Németalföld számára is – a lehető legrosszabb megoldás lett volna egy Habsburg uralkodó, ezért egyértelműen a lengyelek tudomására hozta, úgy, mint 1587-ben, hogy háborús oknak fogja tekinteni Miksa esetleges trónra kerülését. Egyúttal javaslatot tett arra, hogy ha III. Zsigmond nem tér vissza, válasszák meg Báthory Zsigmondot.²¹ A szultán szavának súlyt nemcsak a mögötte álló hadipotenciál adott, hanem a lengyel-oszmán viszony nyitottá válása is, mivel 1590-ben lejárt a béke; jóllehet a horvát végeken már 1591 óta folytak harcok a közelgő háború előjeleként, Szinán nagyvezír számára nem okozott volna különösebb gondot más háborús cél kijelölése.

A Habsburg Báthory közeledésnek tehát számos buktatója volt, és Rómában 1594 nyarán úgy gondolták, a legjobb az lenne, ha Erdély ura a közjogi aggályokat félretéve hűséget esküdne II. Rudolfnak, cserébe pedig kapna egy Habsburg menyasszonyt, ezenfelül anyagi és katonai segítséget. Ez utóbbival kapcsolatban a fejedelem eljuttatott egy három pontos javaslatot Prágába, amelyet előzőleg megszavaztatott a gyulafehérvári országgyűléssel.²² Ez a gyakorlatban a törökkel való szakítást jelentette, amelynek öröme a jezsuiták templomában Te Deumot tartottak. A fejedelem tehát konkrét, kézzel fogható ígéretek nélkül kötelezte el magát a háborúra. A háborútól rettegő rendek véleményét fejezték ki Kendy Sándor Carrillónak címzett gúnyos szavai: „Miképpen az öszvérkancáknak is, amikor meglátják, hogy a lovak vizelnek, szintén hugyozhatnékjuk támad, úgy ez is, mert látja, mit cselekszenek a fejedelmek és az uralkodók, vakmerően utánozza őket, és ösztökélésével, mint a lázítás ostorával szítja a fejedelmek vágyait.”²³

Sajnos nem tudjuk, hogy ezekben a sorsdöntő hetekben mi járt a Báthory unokaöccsök fejében; de a tárgyalások legnagyobb leendő vesztesei ők voltak. A nyári események főszereplője azonban mégsem András, hanem testvére Báthory Boldizsár volt. Boldizsárt katonának nevelték, 1594-ben ő volt az erdélyi hadak generálisa, meglehetősen nagy hatalom összpontosult a kezében. Ez akkor vált nyilvánvalóvá,

amikor július folyamán a tatárok megjelentek az északi erdélyi hágóknál. Feltűnésük hatására óriási pánik tört ki, jóllehet az erdélyi hadvezetés február óta folyamatosan kapta a híreket több forrásból is, hogy Gázi Giráj csapatai nem a megszokott havasalföldi útvonalon vonulnak fel a magyarországi hadszíntérre és csatlakozni Szinán csapataihoz, hanem a rövidebb, Moldván és Erdélyen keresztül.²⁴ A végletekig feszült erdélyi belpolitikai helyzetben azonban bombaként robbant a hír. A fejedelem Boldizsárt a határok védelmére rendelte, aki azonban nem tartott csapataival, hanem Tordára vonult, ahová a rendek is összegyűltek, és ide várták Zsigmondot is, ő azonban nem jelent meg, hanem Kővár várába húzódott és lemondott a trónról Boldizsár javára.

A törökös párt átmeneti győzelmet aratott, amelyet azonban képtelen volt kihasználni; ennek nem annyira az a törökös pártot megosztó, és a történetírás által sokszor emlegetett vita volt az oka, amely a kormányzati berendezkedés körül zajlott, hanem az új kurzus kétséges legitimációja. Boldizsárt a rendek nem választották fejedelemmé, a szászok és három székely szék kérdőre vonta a lázadó tanácsurakat, hogy miféle felhatalmazás alapján kényszerítették távozásra az ország törvényes urát, ráadásul sem a testőrség, sem a várkapitányok nem volt hajlandók felesküdni sem a Fejedelmi Tanácsra, sem Boldizsára.²⁵

Ezalatt Zsigmond Kővár várában összevonta a hozzá hű erdélyi csapatokat, és augusztus közepén ünnepélyesen bevonult Kolozsvárra. Jóllehet büntetlenséget ígért, mégis lefogatta az urakat, akiket bírósági eljárás nélkül kivégeztetett, vagyonukat pedig elkoboztatta. Köztük volt Báthory Boldizsár is. Testvére kivégzéséről október elején értesült a Miechówban tartózkodó Báthory András.²⁶ Ettől kezdve csak a bosszúra gondolt. Levelekkel bombázta a Kúriát, hogy lépjen közbe, és kényszerítse rá a fejedelmet, hogy ország-világ előtt adjon elégtételt, és szolgáltatssa vissza a családnak elvett birtokaikat.²⁷

Nemcsak testvérüket, és birtokaikat veszítették el a Báthory testvérek, hanem a fejedelmi hatalom öröklésével kapcsolatos jogigényük is semmivé vált. Utaltam már arra, hogy Magyarországon és Erdélyben másként alakult a közgondolkodás, az uralkodó és a rendek viszonya közjogi jellegű volt, ami azt jelentette, hogy a hatalom nem a dinasztia örökletességén alapult, hanem választáson. Amikor Zsigmond szerződést kötött a Habsburgokkal – néhány hónappal a leszámolások után –, nemcsak családja tagjait zárta ki az örökösödésből, hanem a választáson alapuló hatalomgyakorlás hagyományával is szakított. A források gondos tanulmányozása arról győzött meg, hogy árnyalnunk kell a szakirodalom által az oly sokat vitatott 1594. évi leszámolásokkal kapcsolatban kialakított álláspontot; a tragédiához nem elsősorban az a vita, amely arról folyt, hogy az ország belépjen-e vagy nem a tizenöt éves háborúba, hanem Báthory Zsigmond tudatos politikája, hogy rokonságát kiszorítsa a politikai hatalomból, illetve a törvényekkel való nyílt szembefordulása, vagyis a szabad fejedelemválasztás elvének felrúgása vezetett. A hatalomgyakorlás módja változott meg, amelynek csak következménye volt a leszámolás.

A Szentszékét rendkívül kínosan érintették a történetek. A Habsburg-Báthory szerződést még nem írták alá, Szinán csapatai már Győrt ostromolták, ráadásul féltő volt, hogy a bosszuért lihegő, Angliával kapcsolatot tartó András beláthatatlan következményekkel járó lépésre szánja el magát. Ezért izgatottan várták a fejedelem követét, Fabio Gengát, akit Zsigmond szeptemberben Rómába küldött, hogy a Szentszék által Erdélynek nyújtandó segítség mellett magyarázatot adjon a rokongyilkosságra.

Genga követségének dokumentumait Eudoxiu Hurmuzaki és Veress Endre forráskiadásaiból ismerjük. A követi instrukció húsz pontban foglalta össze a lázadó urak, és Báthory Boldizsár bűneit. A követnek azt is hangsúlyoznia kellett, hogy ura mindenben a kereszténység érdekeit szem előtt tartva járt el, ha ezt nem tette volna meg, Erdély elveszett volna a szent ügy, a török kiűzése számára. Genga az instrukcióban foglaltakat egy *discurso* formájában foglalta össze, amelyet miután elmondott a pápának, feltehetően írásos formában is terjesztettek.²⁸ A jezsuita jelentések tanúsága szerint Genga nem fukarkodott Rómában a rendet elmarasztaló megjegyzésekkel, és a véres leszámolások kapcsán Alfonso Carrillo felelősségét hangsúlyozta. A megtorlásokról szóló történeti és irodalmi hagyomány nem egységes ennek megítélésében, forrásaink egy része a rend szerepét domborította ki, de nem elmarasztaló, hanem dicsérő hangnemben, a többi beszámoló illetve az eseményekről készült két tudósító ének viszont meg sem említi őket. Valószínű, hogy Genga fellépése összefüggésben van Báthory András ez idő tájtban Rómába írt leveleinek tartalmával. A bíboros pusztán a Szentszékben reménykedhetett, hogy testvérei és az ő ügye meghallgatást nyer, és igazságot szolgáltatnak nekik. Nyilvánvaló, hogy a kivégzésben igen fontos szerepet játszó katonákat, Bocskait, Geszttyt nem volt tanácsos támadni, hiszen kezükben jelentős hatalom központosult, ráadásul egy részük kálvinista volt, a vallási meggyőződést pedig igen veszélyes lett volna belekeverni az egyre nagyobb hullámokat vető botrányba. Éppen ezért, a fejedelem mellett leginkább Carrillót és az udvar olasz tagjait, elsősorban a Gengákat tette felelőssé az eseményekben, a követről egyenesen azt állította, hogy közönséges bűnöző, akit rágalmazásért egyszer már meg is vészőztek. Genga nyilatkozata tehát az olaszok és a fejedelem felelősségét volt hivatva tompítani.

A pápát azonban nehéz volt meggyőzni az eljárás jogosságáról; pontosan tudta, hisz Ippolito Aldobrandiniként személyesen is járt Lengyelországban, hogy az oszmánellenes koalíció jövője múlhat azon, kinek ad igazat, illetve, talál-e módot arra, hogy összebékítse az unokatestvéreket. Báthory András, mint láttuk, állandó bizonytalansági tényezőnek számított a krakkói püspökség ügye óta, a leszámolások pedig még kiszámíthatatlanabbá tették. Ezért a pápa és az államtitkára, Cinzio Aldobrandini úgy próbált a lelkére hatni, hogy a fejedelemmel való viszályának megoldását összekapcsolta a bíboros Rómába történő elutazásával. Ezzel az összes személyével kapcsolatos bonyodalom megoldódott volna. Ugyanakkor, hogy András kedvet kapjon az utazáshoz, a pápa határozott ígéretet tett, hogy akaratának megfelelően vizsgálóbíztost küld Erdélybe. A bíboros Germanico Malaspinát sze-

rette volna kijelölni, akivel jó viszonyban volt, Rómában azonban másképp döntöttek. Ennek egyik oka minden bizonnyal az volt, hogy Malaspinát részrehajlónak tartották, kollégája, Cesare Speciano egyenesen azzal vádolta, hogy mindenben a lengyel érdekeket követi, akik az orránál fogva vezetik, ráadásul képtelen átlátni és ellenőrizni a folyton változó lengyel belpolitikát, és követni annak eseményeit. Vizsgálóbiztosul végül Arnulf Uchański sulejówi apátot szemelték ki, akinek a személyét Báthory András is elfogadta.

Uchański december folyamán érkezett a fejedelemségbe, ahol kb. egy hónapig tartózkodott. Útjáról sajnos csak egy rendkívül érdekes jelentés maradt, amely jól tükrözi kinos jelenetekben bővelkedő megbízatását. Báthory Zsigmond ugyanis nem volt hajlandó beleegyezni a Báthory testvérek bűnösségének kivizsgálásába, amelynek oka, ha hihetünk Báthory András Rómába küldött elkeseredett hangú leveleinek, a fejedelem rossz szellemeként lefestett Carrillo volt.²⁹

Hasonlóképpen vallott kudarcot a bíboros a prágai udvarnál is, ahol a császár, a pápához hasonlóan politikai okokból, nem volt hajlandó elmarasztalni Báthory Zsigmondot, mivel katonai szempontból igen értékes szövetségesnek számított. Ezért számítani kellett arra, hogy a Báthory testvérek minden követ meg fognak mozgatni annak érdekében, hogy elégtételt kapjanak. Ennek volt a fóruma már az 1594 decemberében összehívott krakkói szejm is, ahol a bíboros zsarnoksággal vádolta meg unokaöccsét. A beszéd 1595 tavaszán Prágában és Grácban is megjelent. Ez válaszlépések megtételére kényszerítette a gyulafehérvári udvart is; közvetett bizonyítékok alapján feltételezhető, hogy 1595 tavaszán-nyarán olyan röplapok vagy énekek, esetleg mindkettő, kerültek ki erdélyi vagy magyarországi nyomdá(k)ból, amelyek a leszámolások jogosságáról próbálták meggyőzni a magyarországi és talán a külföldi közvéleményt.³⁰

Legalább ennyire veszélyesnek számítottak András angliai kapcsolatai, amelyekről fentebb már szóltam; Edward Barton, Anglia portai követe, úrnője megbízásából mindent megtett annak érdekében, hogy a szárazföldi háborút leállítsa, és az oszmán fegyveres erőket a földközi-tengeri spanyol támaszpontok, és területek ellen fordítsa. Ügynökei kapcsolatba léptek a gyulafehérvári udvarral, egy másik exjezsuita, Bartholomeus Perkins pedig Brandenburgot, majd Báthory Andrást is felkereste, hogy támogatókat szerezzen a kereskedelmi blokádtól rettegő I. Erzsébet számára.³¹

Éppen ezért Uchański után a Malaspina újabb kísérletet tett, hogy összebékítse a viszálykodó unokatestvéreket; a krakkói szejmre ellátogató Sennyei Pongrác révén megpróbált tető alá hozni egy találkozót. Sennyei azért érkezett, hogy a lengyeleket rávegye az oszmánellenes ligához való csatlakozásra. Követségének részleteit nem ismerjük, de a bíboros fent említett beszéde, illetve, hogy nyomtatásban is terjesztette, lehetetlenné tette a nem hivatalos tárgyalásokat is.³²

Báthory András ügyével párhuzamosan kellett a fejedelemségnek felkészülnie a török támadásokra. Ezek már 1594 végén elkezdődtek, a határvidéken lakó szerb népesség, a rácok a fejedelemség részéről érkező biztatások hatására fegyvert fogtak és több kisebb határ menti oszmán erősséget visszafoglaltak. A háború azon-

ban csak 1595 nyarán tört ki, amikor Mária Krisztierna az országba érkezett. Megérkezése egyértelműen jelezte, hogy Erdély szakított a Portával és a nyílt ellenségeskedés útjára lépett. A fejedelemasszony kíséretében találjuk Alfonso Visconti cerviai püspököt, akit a Szentszék állandó pápai nunciusként küldött; személyével Róma a legmagasabb szintre emelte a diplomáciai kapcsolatokat a fejedelemséggel. Visconti kiküldését hosszas vita előzte meg még 1594 telén. A konzisztoriális ülésen több név is felmerült, így az 1592-ben első pápai megbízottként felbukkanó Attilio Amaltheo, és Annibale di Capua neve, aki 1586 és 1591 között prágai pápai nuncius volt. Őt azonban végül ejtették, mivel prágai hivatali ideje alatt megsértette az 1587-ben trónra lépő III. Zsigmond lengyel királyt, aki levélben tiltakozott Rómában az érsek eljárása ellen. Ezért nem lett volna szerencsés éppen őt Erdélybe küldeni.³³ A pápa végül úgy döntött, hogy az eredetileg Prágába szánt Viscontit küldi a fejedelemségbe.

Az a gondosság, amellyel a nuncius személyét kiválasztották, elsősorban a kényes lengyelországi helyzetnek szólt. A király 1593-94. évi svédországi útja nem oldotta meg a svédországi trónöröklés kérdését, éppen ezért napirenden maradt Miksa főherceg lengyelországi trónigénye a bédzini egyezmény ellenére is, amelyet még 1595-ben sem ratifikált. Ha fellapozzuk akár a lengyel, akár a prágai nuncius Rómába írt jelentéseit őrző iratsomókat, alig találunk olyan iratot, amely ne érintené legalább futólag az egyezmény végrehajtásának kérdését. Erdélyt 1595 óta dinasztikus szálak fűzték a Habsburg birodalomhoz, ezért a lengyel trónöröklés ügye befolyásolta a lengyel-erdélyi viszonyt is, a kancellár, Jan Zamoyski pedig, aki a maximilianistáknak nevezett Habsburg párttal szemben a Piast pártot vezette, felkarolta ugyan a Báthoryak ügyét, de közelebb járunk az igazsághoz, ha azt mondjuk, felhasználta őket, különösen Andrást, hogy sakkban tartsa unokaöccsét, akivel az 1595 év folyamán meggyűlt a baja.

Az erdélyi fejedelemség az oszmán ellenes háború kapcsán kísérletet tett arra, hogy a két román vajdaságot hűbéri függésbe vonja; csakhogy ezekre a területekre a Köztársaság is, régi előjogokra hivatkozva igényt tartott. Erdély először Áron moldvai, majd Vitéz Mihály havasalföldi vajdát kényszerítette a hűbéri eskü letételére. Áron azonban nem sokkal ezután felmondta az engedelmességet, ezért az erdélyi csapatok fogságba vetették és helyére Stefan Razvant emelték a trónra. Zamoyski azonban nem nézte tétlenül a lengyel érdekek sérelmét, ezért csapatokat küldött a vajdaságba, amelyek egy ütközetben vereséget mértek Stefan Razvanra, akit fogságba esése után kivégeztek, utódjául pedig, Gázi Giráj tatár kán hallgatólagos támogatásával, Jeremia Movilát jelölte ki.³⁴

Az események váratlanul érték az erdélyi hadvezetést, amely ekkor minden figyelmét az Erdélybe betörni készülő, Szinán nagyvezír vezette oszmán csapatok elleni védelemre koncentrált. A fejedelem dühödő hangú levelekben tájékoztatta a történelekről Aldobrandini bíboros államtitkár, azt követelve, hogy a lengyelek adjanak elégtételt az okozott kárért, hiszen a támadás miatt a moldvai csapatok nem jelentek meg a Brassó melletti feketehalmi táborban.³⁵

Az erdélyi hadsereg végül elhanyagolható nagyságú császári segéderővel és a havasalföldi vajda csapataival indult Szinán ellen. A fejedelem serege eléggé nagynak bizonyult ahhoz, hogy a meghökkent Szinán megváltoztassa Erdély elfoglalását célzó tervét, és úgy döntsön, lassan visszahátrál a dunai átkelőhöz. Számottevő harcra nem került sor a két fél közt, Tergovistét rövid, de véres harc után elfoglalták az erdélyi csapatok, majd Gyurgyevónál mértek csapást az oszmán sereg utóvédjére. Jóllehet megsemmisítő csapást nem szenvedett Szinán serege, a győzelem lélektani hatása igen nagy volt. Számítalan jelentés, beszámoló, röplap árulkodik arról a nagy lelkesedésről, amely a nyugati közvéleményt illetve a pápai és császári udvart eltöltötte a havasalföldi diadal hatására. A siker azonban nem oldotta meg a fejedelemségnek nyújtandó segítség kérdését. Zsigmond hiába ostromolta levelekkel a császárt, az államtitkárságot és a pápát, a hadi helyzet illetve Prága és Róma az erdélyiekkel nem teljes mértékben egybeeső érdekei lehetlenné tették a tényleges együttműködést. Nem véletlen tehát, hogy a Szentszék az egyre kínosabbá váló erdélyi sürgetés hatására hatványozott erővel próbálta meg rávenni a lengyeleket, lépjenek végre be az oszmánellenes koalícióba.

A Moldvával illetve Havasalfölddel kapcsolatban megfogalmazódó lengyel igények a lengyel-erdélyi kapcsolatok igazi tehertételévé váltak. A Szentszék világosan látta, hogy Lengyelország csatlakozása az oszmánellenes ligához, elválaszthatatlanul fonódik össze a bédzini egyezmény ratifikálásának kérdésével és a Báthory testvéreknek adandó elégtétellel. Mivel Malaspina nuncius szemmel láthatóan képtelen volt megoldani a problémahalmazt, Róma két küldöttet is menesztett Lengyelországba, hogy megkíséreljék egymáshoz közelíteni a homlokegyenest eltérő véleményeket.

A pápai küldött, Benedetto Mandina után megérkező főmegbízott, Enrico Caetani pápai legátus Malaspinával vállvetve próbálta egyrészt a liga ügyét előrevinni, másrészt kibékíteni a Báthory testvéreket; az erőfeszítésekbe III. Zsigmond lengyel királyt is bevonták, akinek Zamoyskival való nem túl szívélyes viszonya közismert volt, és akinek érdekében állt, hogy András távozzon az országból, ebben az esetben ugyanis a warmiai püspökség kérdését megnyugtatóan rendezni tudta volna. Caetani utazásával esett egybe Fabio Genga újabb római útja, akit azért küldött ura az Örök Városba, hogy tudassa a pápával, a fejedelem a lengyel királlyal való nézeteltérések, sikertelen házassága és a pápai és császári segítség elmaradása miatt lemond trónjáról és egyházi pályára lép.

Az 1595. évi havasalföldi diadal ugyanis nem oldott meg semmit; a székelyek, akiknek Zsigmond szeptemberben visszaadta a szabadságát, hogy megfelelő haderőt állíthasson ki Szinán ellen, az év végén fellázadtak, mivel a győzelem után a fejedelem visszavette az éppen visszanyert, de nem élvezett szabadságot. A lázadást Bocskai vérbe fojtotta, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy az erdélyi hadvezetés a továbbiakban nem számíthatott a székelyek fegyveres erejére, sőt, 1596 elején aggasztó hírek érkeztek arról, hogy kihasználható az elégedetlenséget, ifjabb Báthory István egyik ügynökét, Veres Dávidot a Székelyföldre küldte, hogy szítson lázadást unokaöccse ellen. Jóllehet Verest lefogták, fellépése beleillett

azokba a kísérletekbe, amelyekkel a Báthory rokonság török közvetítéssel már 1595 eleje óta próbálkozott Zsigmond trónjának megdöntése érdekében. Veres küldetése a lehető legnehezebb lélektani pillanatban érte a fejedelmet; szembe kellett néznie a székelyek gyűlöletével, a győzelem ellenére az egyre erősödő háborúellenes erdélyi közhangulattal, amelynek 1595 őszén azzal kellett szembesülnie, hogy a külföldi segítség nem több hangzatos szólamnál, és hogy az előző évben meggyilkolt Kendy Sándor szavai próféciaként teljeseznek be; „Megnyitottuk az Janus kapuját, valamikor tesszük be, jusson eszetekben, megsiradjuk még ezt.”³⁶ Ráadásul a Habsburgokkal való dinasztikus kapcsolat, a házasság Mária Krisztiánával, amelynek érdekében a fejedelem felvállalta a konfliktust rokonságával, magtalan maradt. Az a nagy ívű rendezési kísérlet, amely a Báthoryak örökletes erdélyi uralmának kiépítését jelentette volna Habsburg garanciával, és egyúttal az ország egyesítését is, összeomlott. Zsigmond nem bírván elviselni a szégyent, bejelentette Rómában, hogy válni akar, kárpótlásként pedig a bíborosi méltóságot kérte.³⁷

Paradox módon Zsigmond azt ajánlotta a Szentszéknek, amit az Andrástól akart, és amelynek érdekében már 1595-ben elküldték hozzá Muzio Malacridát, Radziwiłł egykori titkárát. Rómában rögtön felmérték, hogy nagyszabású keleti politikai elképzeléseik végét jelentené, és nemcsak katonailag következne be katasztrófa, ha Erdély kiválna a koalícióból, hanem a pravoszláv területek megtérítésének több évszázados tervéről is le kellene mondani. Zsigmond helyébe ugyanis nem tudtak megfelelő jelöltet állítani. Nyilván megfordult a vatikáni döntéshozók fejében, hogy Mária Krisztiána átvehetné a kormányzást a fejedelemség fölött, ő azonban, bár erre 1596-ból nem rendelkezünk adatokkal, minden bizonnyal nem mondott volna, mint ahogy azt két évvel később, 1598-ban tette. Egy Habsburg jelölt ellen a Miksa miatt folyton idegeskedő III. Zsigmond és Jan Zamoyski is tiltakozna, a kiszámíthatatlan, Angliával, Brandenburggal és a Portával kapcsolatban álló Báthoryakban pedig nem lehetett megbízni. Az utódlás kérdésével lehet összefüggésben, hogy Rómában első látásra bizarnak tűnő elképzelések is megfogalmazódtak.

Ezek szerint Erdély élére a pápa unokaöccsét, Cinzio Aldobrandini bíboros államtitkárt kellene ültetni. Cinzio ismerte a térséget, mivel személyesen is járt ott a lengyelországi trónviszály rendezésének céljából. Az ő személye a legmegfelelőbb garanciát jelentett volna a fejedelemség és a két vajdaság rekatolizációjára, amelynek ügyét Zsigmond is a szívében viselte, de egy Aldobrandini még alkalmasabb személy lehetett volna a nagy vállalkozás véghezviteléhez. Cinzio jelöltségéről nyilván már Genga 1596. évi követsége idején elkezdődtek a tapogatózó tárgyalások.

A Gengák a fejedelem legbelső, bizalmas köréhez tartoztak, szerepet játszottak Gyulai és Gálffy, majd a törökös párt tagjainak félreállításában, amelyért jelentős birtokadományban részesültek. Egyre nagyobb befolyással bírtak Erdély gazdasági életében; már Fabio első követsége idején felfigyeltek Rómában a fejedelemség gazdag nemesfémbányáira, amelyek bérletét Báthory István óta az ausztriai Herberstein família kezelte, akik azonban folyton elmaradásban voltak a bányabér-

let összegével. Az ő kezükből vették ki, legalábbis részben, a Gengák a bányáüzletet. Fabio a kapnikbányai aknát kapta a fejedelemtől. Az üzlet iránt nemcsak a Szentszék, hanem a toszkán nagyhercegség ura, I. Ferdinando is érdeklődött. A fejedelem havasalföldi hadjárata idején érkezett, közelebből máig nem ismert megbízatással Radziwiłł egykori titkára, Caspare Biglia, hogy a Gengákkal karöltve beindítsa a kapnikbányai aknákat. Ha ehhez hozzáteszük, hogy Fabio felesége a moldvai kancellár lánya volt, és hogy adataink szerint szóba került a neve lehetséges moldvai vajdaként, akkor talán nem járunk messze az igazságtól, ha feltételezzük, a Szentszék Cinzio részleteiben nem ismert erdélyi kormányzóságának tervével és a fejedelem olasz kegyenceinek egyre nagyobb mértékű szerepvállalásával a Báthory Zsigmond távozását követő helyzetre próbált felkészülni a számára legkedvezőbb forgatókönyv kidolgozásával. Talán Fabio vajdaságát volt hivatva támogatni Simone Genga bíborosi kreációjának Zsigmondtól származó terve is; ebben az esetben Simone lehetett volna Erdély és Moldva, illetve Havasalföld bíboros protektora.³⁸ A terv azonban Zsigmond kegyenceinek Jósika István körül tömörülő másik csoportja miatt megbukott, Fabiót az erdélyi politikai játéktér periferiájára szorították. A tervről többé nem hallunk, a Szentszék számára egyetlen lehetőségként Báthory Zsigmond maradt, akit megpróbáltak mindenáron a trónon tartani. A fejedelem 1596 tavaszán megtett prágai útja során, ahová Visconti is elkísérte, találkozott a pápai seregek főparancsnokával, Gianfrancesco Aldobrandinivel, aki Esztergom visszafoglalásánál szerzett babérokat a pápai csapatok számára, Specianóval és Rudolf császárral, akiknek együttes erővel sikerült maradásra bírniuk azzal a határozott ígérettel, hogy 1596-ban nem fog késni a katonai segítség.

Erre nagy szüksége is volt a fejedelemségnek, mivel a Portáról érkező aggasztó hírek szerint az előző évben elszenvedett vereség hatására az új szultán, III. Mehmed úgy döntött, hogy személyesen vezet hadjáratot Erdély ellen, hogy megrendszabályozza egykori vazallusát. Caetani ezért megkettőzte erőfeszítéseit, hogy a krakkói szejmen összebékítse a császári küldöttséget a lengyelek részéről kijelölt bizottsággal, hogy véget vessenek a trón körüli áldatlan viszálynak. A kísérlet azonban kudarcba fulladt,³⁹ ráadásul András újbóli Rómába csábításának kísérlete sem sikerült. A bíboros nyíltan megmondta a legátusnak, római útját III. Mehmed hadjáratának kimenetelétől teszi függővé, vagyis, ha Zsigmond elveszti trónját, akkor marad. Nyilván arra számított, hogy ebben az esetben vagy ő, vagy testvére István el fogja nyerni a Portától a fejedelemséget.⁴⁰

Az 1595. évi kudarcok hatására a hatalomra kerülő új szultán, III. Mehmed elhatározta, hogy személyesen vezet hadat a hűtlenné váló egykori vazallus, Erdély ellen. Az előkészületekről idejében értesültek Gyulafehérváron; a haditervnek megfelelően Miksa főherceg csapataival egyesült volna az erdélyi hadsereggel, és a Tisza vonalán állást foglalva védték volna ki az oszmán fősereg támadását. Mehmed azonban a hatvani török lakosság lemészárlásának hírére megváltoztatta hadműveleti célját és Eger ostroma mellett döntött. A vár elestét tétlenül nézte a Habsburg sereg, amely október végén a hozzá csatlakozott erdélyi csapatokkal

együtt Mezőkeresztes mellett megütközött a szultán seregével. Az ütközet a császári csapatok vereségével ért véget, a legsúlyosabb veszteséget azonban az erdélyiek szenvedték el, akik a fejedelemmel az élen igen vitézül küzdöttek; ez a veszteség és még a nyár folyamán Temesvár alatt elszenvedett kudarc, amelynek ostromára egyedül kényszerült Zsigmond, megerősítették abbéli elhatározásában, hogy mégis lemond. Előtte azonban Spanyolországba küldte Carrillót, hogy eszközöljön ki segítséget a királytól.

A mezőkeresztesi csata után már csak az volt a kérdés mikor, és milyen feltételekkel adja át fejedelemségét Rudolf császárnak. A tárgyalások 1597 februárjában kezdődtek el Prágában. Az alkudozások hosszú hónapokon keresztül tartottak a Spanyolországból visszatérő Carrillo vezetésével, mivel Zsigmond egyedül benne bízott, a feltételeket csak a december 23-ai szerződésben öntötték végleges formába. Carrillo januári előkészítő tárgyalásaival körülbelül egy időben Malaspina nunciusnak sikerült, aminek tető alá hozatalában 1594 ősze óta fáradozott. Báthory András és István hitlevelet adtak ki Helsbergben (Lidzbark Warminski), amelyben arra kötelezték magukat, hogy minden ellenségeskedést beszüntetnek Erdély fejedelme ellen, cserébe ugyanezt várják el, illetve, hogy megsemmisítik az őket sújtó országgyűlési határozatot, visszaszolgáltatják birtokaikat és tisztazzák a kivégzett Boldizsárt az ellene hozott vádak alól.⁴¹ Sajnos máig nem ismerjük pontosan a Zsigmond és András közötti tárgyalások részleteit; az okmánytárban szereplő iratok mindenestre rávilágítanak arra, hogy a tárgyalások – ha a dokumentumokból arra nem is következtethetünk, hogy folyamatosan – de időről-időre előtérbe kerültek 1595 és 1596-ban is, nem kétséges, hogy Zsigmondnak a lengyelek jóindulatát elnyerni szándékozó lépései részeként.⁴²

A Szentszék tehát igyekezett felkészülni a Báthory Zsigmond utáni időszakra; ennek tudható be, hogy májusban a pápa sietett megnyugtatni Andrást, hogy a fejedelem és a császár közt folyó tárgyalásokon figyelembe veszik a Báthory testvérek érdekeit. Ez azonban csak birtokaikra vonatkozott, az utódlásra nem, hiszen egy Zamoyski barát erdélyi kormányzat egyet jelentett volna a háborúból való kilépéssel. Rómában komolyan tartottak attól, hogy a tárgyalások hírére András meggondolatlan lépésre szánja el magát, és a lengyel nagykancellár ösztönzésére, illetve a bíborostól szabadulni akaró III. Zsigmond hallgatólagos támogatásával, kísérletet tesz a fejedelemség birtokba vételére. A bizonytalan helyzetet mi sem jellemzi jobban, mint az erdélyi trónnal kapcsolatban terjedő vadabbnál vadabb kombinációk. Caetani márciusban, tehát a prágai tárgyalásokkal egy időben, arról tájékoztatta Specianót, hogy híreket kapott, bár hitelességüket nem tudja ellenőrizni, miszerint a fejedelem ecsedi Báthory István országbírónak akarja átjátszani a trónt.⁴³ A hír ebben a formában hamisnak bizonyult, ecsedi Báthory nevelt fia, András és ifjabbik somlyói Báthory István unokaöccse, Gábor, a későbbi erdélyi fejedelem neve azonban valóban felmerült Zsigmond jelöltjeként.⁴⁴

András és testvére, illetve a fejedelem közti tárgyalások dokumentációja nem maradt ránk; elképzelhető, hogy ezek élıszóban folytak, és a részletekről a felek nem hagytak hátra írásos feljegyzést, vagy megsemmisítették az iratokat, azt sem

tudjuk, ki lehetett a fejedelem megbízottja. A szerződés és a hitlevél ellenére sem bíztak egymásban, innen származtak Malaspina félelmei, aki hónapokkal a békülés után még mindig reális lehetőségként számolt azzal, hogy Zsigmond nem vonatja vissza a Báthoryakat elítélő országgyűlési végzést. De Zsigmond is titkolózott; a már említett, december 23-ai szerződésről a rendeknek nem volt tudomásuk, csak négy tanácsosa, Bocskai, Jósika, Kornis és Sennyei voltak beavatva, és természetesen Carrillo.

A lemondás egyik legfontosabb, Erdély jövőjét illető része a katolicizmus eredményeinek biztosítása volt. A lemondási tárgyalások alatt döntött Zsigmond arról, hogy hosszú évtizedek próbálkozásaira pontot téve visszaállítja az erdélyi püspökséget. Élére Náprági Demetert állította, aki később nagy karriert futott be, betelepítette a jezsuitákat Váradra, amely végül erőszakos jelenetekhez, a Szentlélek kápolna lerombolásához vezetett. Néhány hónappal később pedig megérkeztek a császári megbízottak, hogy miután Zsigmond bejelentette, átvegyék a fejedelemséget és előkészítsék utódja, Miksa főherceg útját. Jóllehet az erdélyi rendek sejtettek valamit a titkos megállapodásból, Zsigmond bejelentése, amelyre az alkalmat az 1598. évi áprilisi gyulafehérvári országgyűlés szolgáltatta, mégis megdöbbenetett őket. Ennek ellenére, vagy éppen ezért, vonakodva tették le az esküt a császárra, az ellenállás azonban nem volt tanácsos, mivel Jósikát nem sokkal az országgyűlés összehívása előtt fogták le azzal a váddal, hogy a fejedelemségre tör, néhány hónappal később pedig kivégezték.

A Mihály vajdával a nyilvánosság előtt is tüntetően szívélyes viszonyt ápoló Jósika potenciális trónkövetelő volt, aki nyíltan megmondta, nem hiszi, hogy Miksa főherceg Erdélybe fog jönni. Miksa valóban olyan követeléseket támasztott a császárnál, elsősorban anyagi és katonai téren, amelyet nehezen tudott volna teljesíteni.⁴⁵ De elképzelhető, hogy Jósika kijelentése nem is a rendelkezésre álló eszközök elégtelenségére vonatkozott, hanem az ugrásra készen várakozó Báthory testvérekre.

A kibékülés ellenére a rokonok nem bíztak egymásban; András hiába figyelmeztette több alkalommal is unokaöccsét, hogy a trón a dinasztiát illeti, és neki kötelessége, hogy ráhagyja a fejedelemség fölötti uralmat, Zsigmond lázasan törte a fejét egy olyan kombináción, amelyből kimaradt volna unokaöccse. Báthory Gáborral kapcsolatos terveit már említettem. Az 1595. évi egyezménynek megfelelően a trón a Habsburgokra szállt, ezt kétségbe vonni jogilag kockázatos vállalkozás lett volna András részéről, ezért Malaspina szerint Zsigmond a következő kombinációt eszelte ki; Miksa a fejedelemséggel együtt megkapja Felső-Magyarország kormányzatát (ez utóbbit még az előző év novemberében kérte Rudolftól), és feleségül veszi rokonát, Mária Krisztiennát, akinek a testvére, Anna III. Zsigmond második felesége volt. Ekkora hatalommal a kezében Miksának jó esélye lenne megszerezni a magyar trónt és a római királyi címet, ahonnan már csak egy lépés lenne a császári trón. Jóllehet az Erdélyből érkezett híradásban a nuncius bevallása szerint is sok volt a teljesen valószínűtlen elem, mégis megírta azt „kollégájának”, Cesare

Specianónak, amely kiválóan érzékelteti bizonytalanságát a kialakult helyzetet illetően.⁴⁶

A lengyelországi helyzet mindenesetre nem sok jóval kecsegtetett; III. Zsigmond 1594. évi svédországi tartózkodása nem biztosította egyértelműen öccsével, Károllyal szemben a trónt. Újra át kellett kelnie a tengeren, hogy megszilárdítsa pozícióit, de előtte egyszer s mindenkorra le akarta zárni a bédzini egyezmény ügyét, amelyre 1598. május 8-án csakugyan sor is került. Miksa császári és vatikáni nyomásra szánta rá magát a lemondásra, mivel Rudolf szabad kezet akart kapni Erdély ügyében. Báthory András és Zamoyski szervezkedése azonban éppen ezt a törekény békét döntötte volna romba.

A Szentszék mindenáron úrrá akart lenni az összeomlással fenyegető helyzetben. Ha Miksát elriasztánák az erdélyi fejedelemségtől, amelynek aggasztó jele volt Jósika fentebb idézett nyilatkozata, Erdélyben interregnum alakulna ki, amelynek legnagyobb hasonélvezője a Porta lett volna. Sztambul mindent megtett annak érdekében, hogy ez a számára kedvező helyzet előálljon. Éppen ezért fogadta örömmel ifjabb Báthory István követeit, aki megpróbálta kieszközölni a saját maga számára Mihály trónját.⁴⁷ Rómában arról is tudtak, hogy Zamoyski lépéseket tett annak érdekében, hogy Moldva után, Havasalföldet és Erdélyt is lengyel függésbe vonja. A Porta taktikai szempontból együttműködött vele, és érdekes ajánlatot tett, amelynek lényege, hogy beleegyezik Máramaros és a környező területek lengyelek által történő birtokbavételébe a hallgatólagos lengyel együttműködésért cserébe. Malaspina útján azonban a pápa András értésére adta, hogy ha felrúgja az 1597 elején aláírt szerződést a megbékélésről, megfosztják warmiai püspökségétől.⁴⁸

András viszont úgy érezte, ellenőrzése alatt tartja a helyzetet. Februárban Malaspina azt írta Rómába, hogy a bíboros megpróbálta kezébe venni a kezdeményezést, és megpróbálta rávenni, hogy érvénytelenítse az 1597. évi hitlevelet.⁴⁹ Magabiztos fellépésének hátterében a székelyek inkább vélt, mint valós támogatása, és az erdélyi közhangulat állt. A tavasszal a fejedelemségbe érkezett biztosok ugyanis nem tudták megkedveltetni magukat, az erdélyiek szemében idegenek maradtak, akik idegen érdekeket szolgálnak. Az idő a biztosok ellen dolgozott.

1598 májusa és augusztusa közti időszakból viszonylag kevés adat áll rendelkezésünkre, hogy rekonstruáljuk a történeteket. Zsigmond elutazott Oppelnbe, amelyet kétségbeejtő állapotban talált, ráadásul válásának ügye is lassan haladt előre.⁵⁰ Ahogy fogyott a pénz, úgy lett egyre türelmetlenebb; a császár nem tudott, de nem is akart fizetni, amint azt fél évszázaddal korábban Ferdinánd tette Izabellával kapcsolatban, a Szentszék pedig azért húzta-halasztotta az ügyet, mert Miksa késlekedett, és nem vette át Erdély kormányzását. A pápa azt szerette volna, hogy ha Zsigmond visszatér, és nem válik el Mária Krisztiánától, így megszabadult volna Miksa erdélyi jelenlétének veszedelmes következményeitől. A prágai udvar viszont hallani sem akart megbízhatatlan és kiszámíthatatlan szövetségesének visszatéréséről. A hibát akkor követték el a császár és tanácsosai, amikor nem őrizték eléggé Báthory Zsigmondot, aki néhányadmagával Lengyelországon keresztül ha-

zaszökött. Pedig sejteni lehetett, hogy készül valamire, mert Alfonso Viscontinak, aki ekkor visszaútban volt hazafelé Itáliába, júniusban azt írta, hogy amilyen gyorsan csak tud, szeretne Oppelnból eltávozni.⁵¹

Az erdélyi rendek, akiknek néhány hónap után elégük lett az idegen uralomból, tárt karokkal várták régi-új urukat. Úgy tűnt, a helyzet megoldódik, a fejedelem többször is találkozott feleségével, aki a biztosoknak azt mondta, hogy érzelmei a fejedelem iránt valódiak és nem félelemből, vagy rábeszélésre mutatja ki azokat.⁵² Arra azonban, hogy elhálták-e a házasságot, kitérő választ adott. Carrillonak nem volt nehéz elfogadtatni Rómával az új helyzetet, a császár meggyőzése viszont jóval nehezebb volt. Nem voltak illúziói, és a Zsigmond két követe, Bocskai és Náprági által hozott tárgyalási pontok igazolták balsejtelmeit. A fejedelem viszszerterése azt a célt szolgálta, hogy a zavarosban halászhaszon, vagyis kedvezőbb lemondási feltételeket harcoljon ki a maga számára. Az 1599-es év tavaszi eseményei ugyanakkor azt is nyilvánvalóvá tették, hogy az újabb prágai alkudozásokkal a fejedelem leplezni akarta Andrással folytatott tárgyalásait, amelynek részletei máig homályban maradtak, hogy akadályok nélkül átjátszhassa számára a trónt. Amilyen hirtelen és váratlanul sikerült visszatérnie az előző év augusztusában, ugyanolyan sikeresen tudta fél év múlva újra becsapni az erdélyieket és a császárt. Március 17-én, Gyulafehérváron karon fogva vezette be a terembe a rendek elé unokaöccsét, és közölte velük, lemond a trónról.⁵³

Az országgyűlés, tekintettel a fővárosban összevont udvari csapatokra, megszavazta a Zsigmond előterjesztését András fejedelemmé választásáról, majd az unokaöccsétől kárpótlásul kapott erdélyi birtokok kézhezvétele után Helsingborgba, András rezidenciájára távozott. A hatalomra lépő új uralkodó nem volt irigylésre méltó helyzetben. A császár nem akarta elismerni a trónváltást, a Szentsek azonban, amelynek számára a katolikus vallás ügyének előmozdítása mellett a másik fő célkitűzése a törökellenes harc folytatása volt, Spinellin keresztül mindent elkövetett, hogy döntése megváltoztatására bírja II. Rudolfot. Báthory András ezzel tökéletesen tisztában volt, ezzel magyarázható, hogy egyik első rendeletével visszaadta az általa egyáltalán nem kedvelt jezsuitáknak gyulafehérvári kollégiumukat és rendelkezett arról is, hogy szabadon mozoghassanak az országban.⁵⁴ Róma támogatása azonban elégtelennek bizonyult Rudolf hajthatatlan magatartásával szemben. Báthory András néhány hónapos uralma kétségbeesett szélmalomharcnak tűnik, reménytelen vergődésnek a kedvezőtlen külpolitikai körülmények szorításában. Ezt szimbolizálja Rómába elküldött követének sorsa, akit osztrák területen lefogtak, illetve Speciano értetlenkedése a bíboros Prágába megérkező követsége láttán, amely egyrészt nem rendelkezett kellő felhatalmazással a tárgyalások lefolytatásához, másrészt olyan feltételeket hozott magával, amelyek minimálisra csökkentették az esélyét, hogy a császári udvarban érdemben foglalkozzanak ajánlatával.⁵⁵ De nem járt jobban az erdélyi diplomáciai feladattal megbízott Malaspina sem, akit Prágában ridegen fogadtak. Ismerve lengyelországi „előéletét” egyáltalán nem bíztak benne, a pápa azonban azért küldte éppen őt, jóllehet

igen sok bírálatot kapott kollégájától, Specianótól, mivel azt remélte, a leginkább képes András döntéseit befolyásolni.⁵⁶

András kétségtelenül igen nehéz helyzetben volt; semmiféle kormányzati rutinnal nem rendelkezett – a warmiai püspökség adminisztrációja nem számítható ide –, az pedig egy a bíborosénál jóval több gyakorlattal rendelkező államférfi számára is kemény diónak bizonyult volna, hogy rendezze a Portával való viszonyt a szerződéslevél elfogadásával, miközben egyértelműen elkötelezi magát mind a Szentszéknél, mind a császári udvarnál az oszmánellenes harc folytatása mellett. Kiszélesítse belpolitikai bázisát a Báthoryakat gyűlölő, és köztük különbséget nem tévő székelyek közt, úgy hogy az erdélyi rendeket a jezsuitáknak tett gesztussal „nyeri” meg.

Rudolf csak addig tárgyalt Andrással, amíg hadvezére, Giorgio Basta csapatait fel nem készítették az erdélyi hadjáratra, amelynek sikeres végrehajtása érdekében Mihály havasalföldi vajdát is megnyerték, aki az utolsó pillanatig leplezni tudta a bíboros előtt hadi előkészületeit.⁵⁷ A bíborosnak a Sellenberk mellett megvívott csatát magára hagyatva kellett megvívnia; sem a Szentszék, sem Zamoyski támogatása nem volt elegendő a császári csapatok fegyverei ellen.

*

A legújabban Horn Ildikó foglalkozott behatóan az okmánytár anyagának zömét felölelő 1590-es évekkel. Báthory Andrásról szóló monográfiájában igen sok itt is szereplő, kiadatlan iratot hasznosított. Munkája azonban nem pótolhatja a szövegközlést, amely a korszak iránt érdeklődő olvasó számára lehetővé teszi a források minél több szempontból történő megszólaltatását. Az okmánytár összeállításában két szempontot igyekeztem érvényesíteni, vagyis hogy a levélíró, vagy a címzett egyházi, lehetőleg szentszéki személy legyen, az irat pedig kiadatlan. Ez utóbbi szempontot nem volt könnyű érvényesíteni. A téma korán felkeltette a magyar történetírás figyelmét; Fraknoi Vilmos háromkötetes munkát szánt Magyarországra és a Szentszék kapcsolatainak vizsgálatára, amelynek során módja volt eredetiben tanulmányozni az iratokat.⁵⁸ A román történetírás szintén hamar felfigyelt a Rómában őrzött hatalmas mennyiségű iratanyagra. Az Eudoxiu Hurmuzaki szerkesztésében megjelent Documente sorozat 12. kötete sok nunciusi jelentést tartalmaz főleg az akkori prágai pápai nuncius, Speciano tollából,⁵⁹ de megtalálhatunk több, Malaspinától származó iratot is. Hurmuzaki nyomán Veress Endre folytatott kutatómunkát a vatikáni levéltárban, aki ennek eredményeképpen óriási mennyiségű iratanyagot publikált. Veress a Németországban meginduló a nunciusi jelentések kiadását célzó monumentális vállalkozással párhuzamosan tárta fel és publikálta az erdélyi nunciatúra iratait, amelyeket aztán több okmánytár követett.⁶⁰ Egész életét a Báthory korszak forrásanyagai feltárásának szentelhette; hatalmas mennyiségű iratot adott ki, ugyanakkor ezzel összemérhető terjedelmű kiadatlan iratanyagot is hátrahagyott, mint a kötetünk címadásában ötletet adó *Erdélyország*

és a Szentszék a Báthoryak korában (1571–1613), *Malaspina nuncius levelezése* (1592–1599), és Báthory András okirattára. Ez utóbbi természetesen sok olyan kivonatos, illetve teljes iratot tartalmaz, melyeknek küldője, vagy a címzettje a szerencsétlen sorsú bíboros-fejedelem. Éppen ezért nem tűnt célszerűnek minden iratot közölni, mivel ez alapján az a téves kép alakulhatott volna ki az okmánytárat kézbe vevő olvasóban, mintha az 1594 és 1599 közti időszak erdélyi eseménytörténetének minden jelentős mozzanata a Lengyelországban tartózkodó és boszúért lihegő unokaöcs személyével lenne kapcsolatban. Nem jutnánk persze erre a téves következtetésre, ha fellapozzuk akár az erdélyi nunciatúra iratanyagát tartalmazó okmánytárat, akár a Carrillo levelezést, vagy a Documente köteteit. A fentebb említett két szempont mellett tehát arra is törekedtem, hogy az okmánytár kiadatlan iratai a hozzájuk írott jegyzetekkel átfogó képet adjanak, illetve kiegészítsék eddigi tudásunkat az erdélyi-szentszéki kapcsolatok alakulásáról az 1574–1599 közti időszakban.

Külön problémát okoztak azok az iratok, amelyek egyéb okmánytárakban jelentek meg. Elsősorban Lukács László Monumenta köteteit említhetjük, amelyben minden, a jezsuita rend magyarországi és erdélyi tevékenységére vonatkozó, általa elérhető iratot publikált, vagy az eddig kiadott regesztáját közölte.⁶¹ Mivel a sorozat kötetei az elmúlt évtizedekben jelentek meg, és minden nagyobb könyvtárban, egyetemi gyűjteményben megtalálhatóak, viszonylag könnyen lemondtam újraközlésükről. Más a helyzet a magyar illetve erdélyi vonatkozású vatikáni forrásanyagot elsőként közzevető August Theinerrel. Theiner több kötetet szentelt a Szentszék és a lengyel–litván királyság, illetve a két román vajdaság közti kapcsolatoknak, amelybe az 1575-ben lengyel királlyá választott Báthory István levelezése is beletartozott. Ez utóbbit az Annales címet viselő kötetben tette közzé.⁶² Az általa kiadott dokumentumok felbukkannak Veress Báthory István levelezését tartalmazó köteteiben is, ezeket azonban a forráskiadás elemi szabályainak mellőzésével adta ki, a latin szöveg egy részét közbeiktatott magyar mondatokban összegezve. Az Annalesből nem találtam példányt a magyarországi könyvtárakban, tehát indokolt lett volna újraközlésük, ebben az esetben azonban igen nehéz lett volna magyarázatot adni, hogy miért nem kerültek bele az okmánytárba azok a kiadatlan iratok, amelyekkel egy-egy szerző tanulmányban vagy könyvben kimerítően foglalkozott. Példaként említhetem Fraknoi Vilmos Antonio Possevino jezsuita diplomatának Báthory István felhatalmazásával folytatott tárgyalásait II. Rudolf császárral Nagybánya hovatarozásának kérdéséről, vagy Ambró Bélának Malaspina erdélyi missziójával foglalkozó tanulmányát.⁶³ Mindkét munka igen gazdag vatikáni levéltári forrásanyagot hasznosít igen jól körülhatárolt témában, de mivel kizárólag az iratok aprólékos, gondos elemzésének eredményeképpen születtek meg, vagyis forrástanulmánynak tekinthetők, feleslegesnek tűnt az általuk idézett iratok kiadása.

A latinul írt levelek átírásában a klasszikus latin nyelvtan szabályait követtem, az olasz nyelvű szövegek esetében azonban meghagytam a levélíróra jellemző helyesírási sajátosságokat. Az olvashatatlan helyeket, a titkosírással írt részleteket il-

letve a szövegösszefüggés miatt egyértelműen rekonstruálható szavakat kapcsos zárójelbe foglalt pontozással, vagy magával a kiegészítendő szóval, a bizonytalan olvasatokat, vagy elírásokat zárójelbe tett kérdő vagy felkiáltó jellel jelöltem. A névmutatóban az iratok száma alapján kereshetőek a személy- és helynevek.

¹ Vö. 1. sz. iratot.

² Vö. 2. sz. iratot.

³ Vö. KRUPPA Tamás: *Kísérletek Erdély rekatolizációjára. Tervek az erdélyi püspökség visszaállítására Báthory István és Zsigmond idejében.* In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 2002/1–4, 39–74.

⁴ Vö. *Monumenta Antiquae Hungariae* Vol. II. (1580–1586). (*Monumenta Historiae S. I. Vol. 112*) Ed. Ladislaus LUKÁCS S. I. Romae, 76.

⁵ VESZÉLY Károly: *Erdélyi Egyháztörténelmi Adatok.* Kolozsvár, 1860, 301–306.

⁶ Vö. sz. iratot, *Erdélyországi pápai követek jelentései VIII. Kelemen idejéből (1592–1600).* (*Vatikáni Magyar Okirattár* II. III. köt.) Gyűjt. VERESS Endre. Bp., 1909, 25, Carrillo Alfonz jezsuita-atyá levelezése és iratai (1591–1618). I. köt. (*Magyar Történelmi Emlékek* I. 32. köt.) Gyűjt. VERESS Endre. Bp., 1906, 26, 30, 32, 33, 34, Carrillo Alfonz jezsuita-atyá levelezése és iratai (1591–1618). I. köt. (*Magyar Történelmi Emlékek* I. 41. köt.) Gyűjt. VERESS Endre. Bp., 1943, 67–68.

⁷ *Monumenta Antiquae Hungariae* Vol. III. (1587–1593). (*Monumenta Historiae S. I. Vol. 121*) Ed. Ladislaus LUKÁCS S. I. Romae, 45–50.

⁸ KLANICZAY Tibor: *A keresztshad eszméje és a Mátyás mítosz.* In: *Hagyományok ébresztése.* Bp., 1976, 168–169.

⁹ *Acta Nuntiaturae Polonae XV. Germanicus Malaspina (1591–1598).* Vol. I. (I. XII. 1591–31. XII. 1592.) Ed. Lescus JARMINSKI. Cracoviae, 2000, XXXIX–XL.

¹⁰ „tota familia in principes imperii creetur, perpetuumque foedus cum imperio ineatur, in eiusque patrocinio et Transilvania, et nos simus” Vö. Carrillo I, 56.

¹¹ HORN Ildikó: *Báthory András.* Bp., 2002, (a továbbiakban HORN), 150–154.

¹² Kazimierz LEPSZY: *Gdansk et la Pologne à l'époque de Báthory.* In: *Étienne Báthory roi de Pologne de Transilvaniae. Par l'Académie des sciences hongroise et l'Académie Polonaise des sciences et des lettres.* Cracovie, 1935, 212–241.

¹³ HORN, 41–42.

¹⁴ *Tíz év a németalföldi szabadságharcból 1588–1598.* Írta FRUIN Róbert. I. köt. Bp., 1916, 18.

¹⁵ ASV Segr. Stato Polonia, vol. 35, ff. 199v–200v.

¹⁶ *Die Herzöge Albrecht Friedrich und Georg Friedrich von Preußen und das Bistum Ermland (1568–1618).* (*Veröffentlichungen aus dem Archiven Preussischer Kulturerbiz.* Herausg. Werner VOGEL und Iselin GUNDERMANN. 39.) Bearb. von Stefan HARTMANN. Köln-Weimar-Wien, 1994, nr. 2458–2462, 2569.

¹⁷ Szamosközy IV, 15, 29, Sándor PAPP: *Kritische Untersuchungen über Verleihungs-, Befräftigungs- und Vertragsurkunden von Osmanensultanen an die Herrscher von Ungarn und Siebenbürgen.* Wien, 2003, 95–113.

¹⁸ Vö. ASV Segr. Stato Polonia, vol. 35, ff. 294v, 337r, 344v–345r.

¹⁹ Vö. 108. sz. iratot.

²⁰ Vö. ASV Segr. Stato. Polonia, vol. 35, ff. 327v, 308v–309r, HORN, 105.

²¹ Vö. ASV Segr. Stato. Polonia, vol. 35, ff. 460v–461r.

²² EOE III, 445, és SZILAS, 68–70.

²³ Wolffgangi de BETHLEN: *Historia de rebus transsylvanicis.* Tom. III. Cibinii, 1783, 321.

²⁴ IVANICS Mária: *A Krimi Kánság a tizenöt éves háborúban. (Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 22.)* Bp., 1994, 65–70.

²⁵ HKR Akten Exp. July, nr. 11. ff. 164r.

²⁶ Vö. 31. sz. iratot.

²⁷ Vö. 30–31, 33, 35, 43–45. sz. iratokat.

²⁸ Vö. *Documente privitoare la istoria românilor*. Vol. III/2. Cul. Eudoxiu HURMUZAKI. Bucuresci, 1888, (a továbbiakban HURMUZAKI) 387–390. *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și țării-românești. (1593–1595)*. Vol. IV. Pub. Andrei VERESS. București, 1932 (a továbbiakban *Documente IV*), 150.

²⁹ Vö. 43–45. és 54. sz. iratokat.

³⁰ Erről vö. KRUPPA Tamás: *A Báthoryak közötti propagandaháború egy eddig ismeretlen szempontú megközelítése: megjegyzések az Igön szép historia megszületésének hátteréhez.* (Kézirat).

³¹ Bartonról vö. VÁRKONYI Gábor: *A konstantinápolyi angol politika a tizenöt éves háború időszakában (Edward Barton angol portai követ jelentései Konstantinápolyból 1593–1597)*. In: *Aetas* 2000/4, 106–124, KRUPPA Tamás: *Erdély és a Porta 1594–1597. évi békealkudozásainak történetéhez*. In: *Sz* 2003/3, 615–616, 618.

³² Vö. 47. és 48. sz. iratokat.

³³ Vö. 34. sz. iratot.

³⁴ Vö. 79. és 83. sz. iratokat.

³⁵ Vö. 65. sz. iratot.

³⁶ Szamosközy István *történeti maradványai. 1542–1608*. IV. köt. (*Magyar Történelmi Emlékek* II. 30. köt.) Kiadta SZILÁGYI Sándor. Bp., 1880, 32.

³⁷ Vö. 91–92. sz. iratokat.

³⁸ A tervről részletesen vö. HK 2004/2.

³⁹ Vö. 95. sz. iratot.

⁴⁰ Vö. 94. sz. iratot.

⁴¹ Vö. 99–100. sz. iratokat, és az államtitkár május 3-ai levelét (104. sz. irat).

⁴² Vö. 46–47, 50, 57, 60, 71, 76, 78, 84, 87, 94. sz. iratokat.

⁴³ Vö. 103. sz. iratot.

⁴⁴ HORN, 202.

⁴⁵ Vö. EOE IV, 17.

⁴⁶ Vö. ASV Fondo Borghese III. Vol. 96E, ff. 49r. Miksának a családon belül egyáltalán nem volt ilyen erős a pozíciója; nemcsak Rudolf féltékenykedett rá, hanem az Alsó-Ausztriát kormányzó Mátyás is, a trón várományosa. Miksát végül Tirolba „száműzték.” Vö. KRUPPA Tamás: *Tervek az erdélyi kormányzóság megszerzésére 1601–1602-ben (Erdély és a Gonzaga dinasztia kapcsolatai a 16–17. század fordulóján)*. In: HK 2002/2, 284–285.

⁴⁷ HORN, 189, 217.

⁴⁸ Vö. ASV Fondo Borghese III. Vol. 96E, ff. 50v.

⁴⁹ Vö. ASV Fondo Borghese III. Vol. 96E, ff. 71r–v.

⁵⁰ 114–116. sz. iratokat.

⁵¹ Vö. 116. sz. iratot.

⁵² BENDA, 66.

⁵³ Vö. EOE IV, 80–81, HORN, 209.

⁵⁴ Vö. 122. sz. iratot.

⁵⁵ Vö. 127. sz. iratot.

⁵⁶ Malaspina erdélyi küldetéséről vö. AMBRÓ Béla: *Malaspina nuncius működése Erdélyben*. In: *Katholikus Szemle* 1887, 253–290.

⁵⁷ SZÁDECZKY Lajos: *Erdély és Mihály vajda története 1595–1601. (Történeti nép- és földrajzi könyvtár LVIII. köt.)* Temesvár, 1893, 58–61.

⁵⁸ FRAKNÓI Vilmos: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a Szent-székkal*. I–III. köt. Bp., 1901.

⁵⁹ Vö. *Documente privitoare la Istoria Românilor*. Vol. XII. Cul. Eudoxiu HURMUZAKI, Bucuresti, 1903.

⁶⁰ Vö. a 6. és a 27. jegyzetben idézett köteteket.

⁶¹ Vö. 4. és 7. jegyzetet.

⁶² Augustin THEINER: *Annales ecclesiastici quos post caesarem, S. R. E. card. Baronium, Odoricum Raynaldum ac Iacobum Laderchium ... ab anno MDLXXII. Ad nostra usque tempore continuat Augustinus Theiner...* Vol. I–III. Romae, 1856, *Vetera Monumenta Poloniae et Lith-uaniae gentiumque finitiarum historiam illustrantia...* Vol. I–IV. Romae, 1860–1864.

⁶³ FRAKNÓI Vilmos: *Egy jezsuita diplomata hazánkban (1583–1584)*. In: *Katholikus Szemle* 16 (1902), 585–607, 685–707, 796–811, és vö. 55. jegyzetet.

IRATOK JEGYZÉKE

1574

1. szeptember 20. Róma. Ptolemaio Galli – Lorenzo Maggio 1

1575

2. október 24. Róma. Ptolemaio Galli – Lorenzo Maggio 2

1576

3. október 7. Róma. Alessandro Farnese – Báthory István 3

1579

4. december 18. Varsó. Giovanni Andrea Caligari – Báthory Kristóf 4

1580

5. február 12. Varsó. Franciscus Sunyer – Báthory Kristóf 5

1584

6. július 25. Róma. XIII. Gergely – Báthory Zsigmond 7

1585

7. január 5. Róma. XIII. Gergely – Báthory András 8
8. november 30. Róma. V. Sixtus – Báthory Zsigmond 9
9. november 30. Róma. V. Sixtus – Báthory Zsigmond 10

1586

10. november 28. Róma. V. Sixtus – Báthory Zsigmond 11

1589

11. február 22. Prága. Antonio de Puteo Bari – Ippolito Aldobrandini	12
12. április 5. Gyulafehérvár. Báthory Zsigmond – VIII. Kelemen	14
13. október 30. Róma. Alessandro Peretti – Báthory András	16
14. január 8. Róma. XIV. Gergely – Báthory András	17

1591

15. szeptember 1. Róma. Alessandro Peretti – Báthory Zsigmond	18
16. november 26. Gyulafehérvár. Báthory Zsigmond – Ippolito Aldobrandini	20

1592

17. június 26. Nagysajó. Báthory András – Attilio Amaltheo	21
18. július 20. Szilágysomlyó. Báthory András – VIII. Kelemen	21
19. július 20. Gyulafehérvár. Báthory Zsigmond – VIII. Kelemen	23

1593

20. november 8. Róma. VIII. Kelemen – Báthory András	24
21. november 14. Stockholm. Germanico Malaspina – Cinzio Aldobrandini	26
22. november 25. Róma. VIII. Kelemen – Báthory Zsigmond	29
23. december 16. Helsberg. Báthory András – Cinzio Aldobrandini	30

1594

24. január 15. Róma. Cinzio Aldobrandini – Báthory András	33
25. április 18. Miechów. Báthory András – Cinzio Aldobrandini	35
26. június 18. Smoleń. Báthory András – Germanico Malaspina	39
27. július 23. Róma. Cinzio Aldobrandini – Báthory András	42
28. július 23. Róma. Cinzio Aldobrandini – Báthory Zsigmond	44
29. augusztus 27. Róma. Cinzio Aldobrandini – Báthory András	45
30. október 5. Miechów. Báthory András – VIII. Kelemen	47
31. október 5. Miechów. Báthory András – Germanico Malaspina	49
32. október 8. Róma. Cinzio Aldobrandini – Báthory András	50
33. október 15. Miechów. Báthory András – Cinzio Aldobrandini	51
34. november 4. Róma. Cinzio Aldobrandini – Enrico Caetani	53
35. november 4. Miechów. Báthory András – Cinzio Aldobrandini	57
36. november 5. Róma. Cinzio Aldobrandini – Báthory András	59
37. november 10. Krakkó. Germanico Malaspina – Báthory Zsigmond	60

38. november 10. Gyulafehérvár. Báthory Zsigmond – VIII. Kelemen	61
39. november 12. Krakkó. Germanico Malaspina – Cinzio Aldobrandini	62
40. november 25. Krakkó. Germanico Malaspina – Cinzio Aldobrandini	64

1595

41. január 15. Róma. VIII. Kelemen – Báthory András	65
42. január 20. Miechów. Báthory András – Germanico Malaspina	66
43. január 25. Miechów. Báthory András – VIII. Kelemen	67
44. január 25. Miechów. Báthory András – Cinzio Aldobrandini	69
45. február 8. Miechów. Báthory András – Cinzio Aldobrandini	71
46. január 24. Krakkó. Germanico Malaspina – Báthory Zsigmond	73
47. február 1. Krakkó. Germanico Malaspina – Báthory Zsigmond	74
48. február 14. Róma. VIII. Kelemen – Báthory Zsigmond	74
49. március 17. Krakkó. Báthory András – Cinzio Aldobrandini	76
50. április 9. Krakkó. Germanico Malaspina – Báthory Zsigmond	77
51. április 28. Miechów. Báthory András – Cinzio Aldobrandini	78
52. május 24. Gyulafehérvár. Báthory Zsigmond – Pietro Aldobrandini	80
53. június 1. Gyulafehérvár. Báthory Zsigmond – Giovanni Battista Genga	81
54. június 6. Smoleń. Báthory András – Germanico Malaspina	83
55. június 12. Róma. VIII. Kelemen – Báthory Zsigmond	86
56. június 26. Gyulafehérvár. Alfonso Visconti – Cesare Speciano	87
57. június 27. Krakkó. Germanico Malaspina – Báthory András	89
58. június 30. Krakkó. Germanico Malaspina – Báthory Zsigmond	91
59. június 30. Gyulafehérvár. Alfonso Visconti – Germanico Malaspina	92
60. június 30. Krakkó. Germanico Malaspina – Báthory Zsigmond	93
61. július 28. Gyulafehérvár. Alfonso Visconti – Germanico Malaspina	94
62. augusztus 7. Gyulafehérvár. Alfonso Visconti – Germanico Malaspina	98
63. augusztus 29. Feketehalom. Alfonso Visconti – Germanico Malaspina	99
64. szeptember 18. Feketehalom. Alfonso Visconti – Germanico Malaspina	100
65. szeptember 18. Feketehalom. Báthory Zsigmond – Giovanni Battista Genga	103
66. október 1. Gyulafehérvár. Fabio Genga – Pietro Aldobrandini	106
67. október 18. Tergoviste. Báthory Zsigmond – Pietro Aldobrandini	108
68. október 18. Tergoviste. Báthory Zsigmond – VIII. Kelemen	109
69. október 19. Tergoviste. Báthory Zsigmond – Cesare Speciano	110
70. október 23. Krakkó. Germanico Malaspina – Girolamo Porzia	112
71. október 25. Róma. VIII. Kelemen – Báthory András	115
72. november 1. Gyurgyevó. Báthory Zsigmond – Pietro Aldobrandini	117
73. november 4. Róma. Cinzio Aldobrandini – Báthory Zsigmond	118
74. november 4. Róma. Pietro Aldobrandini – Caspare Bigliának	119
75. november 4. Róma. Cinzio Aldobrandini – Fabio Genga	119
76. november 8. Róma. Cinzio Aldobrandini – Báthory András	120
77. november 8. Róma. VIII. Kelemen – Báthory Zsigmond	121
78. november 9. Róma. Cinzio Aldobrandini – Germanico Malaspina	122

79. november 9. Róma. Cinzio Aldobrandini – Germanico Malaspina	123
80. december 26. Gyulafehérvár. Báthory Zsigmond – Pietro Aldobrandini	129
81. december 28. Gyulafehérvár. Alfonso Visconti – Germanico Malaspina	130

1596

82. február 18. Prága. Báthory Zsigmond – Cinzio Aldobrandini	131
83. február 20. Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem Jósika István által II. Rudolfnak benyújtott követelése	132
84. március 5. Muzio Malacrida – Pietro Aldobrandini	133
85. április 20. VIII. Kelemen – Báthory Zsigmond	135
86. május 1. Gyulafehérvár. Báthory Zsigmond – Enrico Caetani	136
87. május 4. Róma. Cinzio Aldobrandini – Germanico Malaspina	137
88. május 9. Gyulafehérvár. Báthory Zsigmond – Pietro Aldobrandini	138
89. július 14. Gyulafehérvár. Báthory Zsigmond – VIII. Kelemen	139
90. július 14. Gyulafehérvár. Fabio Genga követi utasítása	140
91. július. [14] Gyulafehérvár. Fabio Genga követi utasítása	141
92. augusztus 3. Gyulafehérvár. Báthory Zsigmond – VIII. Kelemen	144
93. augusztus 30. Krakkó. Enrico Caetani – Cinzio Aldobrandini	145
94. augusztus 30. Krakkó. Enrico Caetani – Cinzio Aldobrandini bíboros	147
95. szeptember 1. Krakkó. Enrico Caetani – Báthory Zsigmond	150
96. október 5. Róma. VIII. Kelemen – III. Zsigmond	151
97. november 23. Róma. VIII. Kelemen – Báthory Zsigmond	152

1597

98. január 5. Gyulafehérvár. Báthory Zsigmond – VIII. Kelemen	154
99. január 7. Lidzbark Warminski. Germanico Malaspina hitlevele Báthory András és István számára	155
100. január 8. Lidzbark Warminski. Báthory András – VIII. Kelemen	156
101. január 10. Krakkó. Enrico Caetani – Báthory Zsigmond	158
102. február 22. Róma. VIII. Kelemen – Báthory András	160
103. március 24. Varsó. Enrico Caetani – Cesare Speciano	161
104. május 3. Róma. Cinzio Aldobrandini – Báthory András	163
105. május 10. Gyulafehérvár. Báthory Zsigmond – VIII. Kelemen	164
106. május 24. Róma. VIII. Kelemen – Báthory Zsigmond	165
107. szeptember 20. Gyulafehérvár. Náprági Demeter – Cinzio Aldobrandini	166
108. október 4. Róma. Cinzio Aldobrandini – Germanico Malaspina	168
109. december 12. Gyulafehérvár. Báthory Zsigmond – VIII. Kelemen	169

1598

110. január 10. Róma. VIII. Kelemen – Báthory Zsigmond	170
111. február. 10. Róma. VIII. Kelemen – Báthory Zsigmond	171
112. május 21. Bécs. Báthory Zsigmond – Pietro Aldobrandini	172
113. május 23. Ferrara. Pietro Aldobrandini – Báthory Zsigmond	173
114. június 20. Ferrara. VIII. Kelemen – Báthory Zsigmond	173
115. június 25. Opole. Báthory Zsigmond – Pietro Aldobrandini	174
116. június 26. Opole. Báthory Zsigmond – Alfonso Visconti	175
117. szeptember 22. Ferrara. VIII. Kelemen – Báthory Zsigmond	177

1599

118. január 5. Gyulafehérvár. Báthory Zsigmond – VIII. Kelemen	179
119. március 27. Róma. VIII. Kelemen – Báthory Zsigmond	180
120. március 31. Medgyes. Báthory András – VIII. Kelemen	181
121. április 6. Gyulafehérvár. Báthory Zsigmond – VIII. Kelemen	184
122. április 8. Gyulafehérvár. Báthory András erdélyi fejedelem rendelete a jezsuiták szabad mozgásáról Erdélyben	185
123. május 18. Kolozsvár melletti tábor. Báthory András – VIII. Kelemen	186
124. május 28. Kolozsvár. Báthory András – Filippo Spinelli	187
125. május 29. Róma. VIII. Kelemen – Báthory András	189
126. június 4. Prága. Filippo Spinelli – Cinzio Aldobrandini	190
127. június 7. Kolozsvár. Báthory András – VIII. Kelemen	194
128. június 11. Róma. VIII. Kelemen – Báthory András	196
129. június 23. Kolozsvár melletti tábor. Báthory András – VIII. Kelemen	197
130. augusztus 1. Gyulafehérvár. Báthory András – VIII. Kelemen	198
131. szeptember 13. Gyulafehérvár. Báthory András – VIII. Kelemen	200
132. szeptember 24. Gyulafehérvár. Báthory András – Filippo Spinelli	201
133. szeptember 24. Gyulafehérvár. Báthory András – Pietro Aldobrandini	202
134. október 3. Gyulafehérvár. Báthory András – VIII. Kelemen	204
135. november 6. Róma. VIII. Kelemen – II. Rudolf	205
136. november 13. Róma. Pietro Aldobrandini – Báthory András	206
137. december 2. Ismeretlen – Claudio Rangoni	207
138. december 3. Ismeretlen – Claudio Rangoni	210

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Kiadatlan levél- és kéziratári források

Archivio Segreto Vaticano

Armadio
Fondo Borghese
Particolari
Segreteria di Stato, Polonia
Segreteria di Stato, Nunziature diverse

Archivio Doria-Pamphilj, Roma

Fondo Aldobrandini

Archivio di Stato di Venezia

Senato, Dispacci, Germania

Biblioteca Apostolica Vaticana

Barberini Latini
Capponiani
Ottoboniani Latini

Biblioteca Casanatense, Roma

Ms. 1563

Biblioteca Vallicelliana, Roma

Ms. L 18

Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Romane, Kolozsvár

Kemény-hagyaték, Supplementum

Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár

Ms I. 310

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár

Veress-hagyaték

Kiadott források

Acta Nuntiaturae Polonae XV. Germanicus Malaspina (1591–1598). Vol. I. (I. XII. 1591–31. XII. 1592.) Ed. Lescus JARMSKI. Cracoviae, 2000.

Baranyai Decsi János magyar históriája (1592–1598). Ford., bev. Kulcsár Péter. Bp., 1982.

BASCAPÉ, Giacomo: *Le relazioni fra l'Italia e la Transilvania nel secolo XVI.* Roma, 1931.

Báthory emlékezete. Szerk. NAGY László. Bp., 1995.

Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése. 1556–1586. I–II. köt. Gyűjt. VERESS Endre. Bp., 1944.

Ioannis Andreae Caligarii nuntii apostolici in Polonia epistolae et acta (1577–1581). (*Monumenta Poloniae Vaticana* Tom. 4.) Ed. Dr. Ludovicus BORATYNSKI. Cracoviae, 1915.

Carrillo Alfonz jezsuita-atyá levelezése és iratai (1591–1618). I. köt. (*Magyar Történelmi Emlékek* I. oszt. *Okmánytárak* 32. köt.) Gyűjt. VERESS Endre. Bp., 1906.

Carrillo Alfonz jezsuita-atyá levelezése és iratai (1591–1618). I. köt. (*Magyar Történelmi Emlékek* I. *Okmánytárak* 41. köt.) Gyűjt. VERESS Endre. Bp., 1943.

Dyaryusze sejmowe r. 1597. (Scriptores rerum polonicarum. Tom. XX.) w. Eugeniusz BARWIŃSKI. Kraków, 1907.

Die Herzöge Albrecht Friedrich und Georg Friedrich von Preußen und das Bistum Ermland (1568–1618). (*Veröffentlichungen aus dem Archiven Preussischer Kulturerbz.* Herausg. Werner VOGEL und Iselin GUNDERMANN, 39.) Bearb. von Stefan HARTMANN. Köln-Weimar-Wien, 1994.

Erdélyi Országgyűlési Emlékek, III. köt. 1576–1596. (*Magyar Történelmi Emlékek. II. Erdélyi Országgyűlési Emlékek*). Szerk., SZILÁGYI Sándor. Bp., 1877

Erdélyországi pápai követek jelentései VIII. Kelemen idejéből (1592–1600). (*Vatikáni Magyar Okirattár* II. sor. III. köt.) Gyűjt. VERESS Endre. Bp., 1909.

GOOSS, Roderich (Bearb.): *Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen (1526–1690). (Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs 9.)* Wien, 1911.

JAITNER Klaus, Hrsg.: *Die Hauptinstructionen Clemens' VIII. für die Nuntien und Legaten an den europäischen Fürstenhöfen (1592–1605).* Tübingen, 1984.

Jezsuita Okmánytár I/1–2. Erdélyt érintő iratok 1601–1606. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 34.) Sajtó alá rend. BALÁZS Mihály, KRUPPA Tamás, LÁZÁR István Dávid, LUKÁCS László. Bev. tan. BALÁZS Mihály. Szeged, 1995.

KEMÉNY József: *Diplomatikai kutatások III.* In: *Új Magyar Múzeum 1854/II. köt.* 328–332.

Korrespondencja Sebastiana i Valeria Montelupi (1576–1609). Ed. Danuta QUIRINI-POPLAWSKA. Wrocław, 1986.

Magyar Országgyűlési Emlékek VIII. köt. 1588–1597. (Magyar Történelmi Emlékek III. Magyar Országgyűlési Emlékek.) Szerk. FRAKNÓI Vilmos. Bp., 1883

Monumenta Antiquae Hungariae Vol. I. (1550–1579). (Monumenta Historica Societatis Iesu Vol. 101.) Ed. Ladislaus LUKÁCS S. I. Romae, 1969.

Monumenta Antiquae Hungariae Vol. III. (1597–1593). (Monumenta Historica Societatis Iesu Vol. 121.) Ed. Ladislaus LUKÁCS S. I. Romae, 1981.

SZAMOSKÖZY István: *Erdély története (1598–1599, 1603).* Ford. BORZSÁK István. Vál., jegyz., SINKOVICS István. Bp., 1981.

Szamosközy István történeti maradványai. 1542–1608. IV. köt. (*Magyar Történelmi Emlékek II. Írók. 30. köt.*) Kiadta SZILÁGYI Sándor. Bp., 1880.

Josephus TRAUSCH. Ed.: *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum sive Annales Hungarici...*, Vol. I–II. Coronae, 1847.

A JEGYZETEKHEZ HASZNÁLT IRODALOM

AMBRÓ Béla: *Malaspina nuncius működése Erdélyben.* In: *Katholikus Szemle 2* (1887), 253–290.

AUGUSTINOWICZ, Christoph: *Die Kandidaten und Interessen des Hauses Habsburg in Polen-Litauen während des zweiten Interregnums 1574–1576. (Dissertationen der Universität Wien 71.)* Wien, 2001.

A pápai vár felszabadításának négyszáz éves emlékezete 1597–1997. Bev. tan. PÁLFFY Géza. Szerk. HERMANN István. Pápa, 1997.

BALÁZS Mihály: "A hit... hallásból leszön." *Megjegyzések a négy bevett vallás intézményesüléséhez a 16. századi Erdélyben.* In: *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére. (Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek 2.)* Szerk. FODOR Pál, PÁLFFY Géza, TÓTH István György. Bp., 2002, 51–75.

BALÁZS Mihály–MONOK István: *Pápai szemináriumok magyarországi alumnusai (Peregrinatio Hungarorum 7.)* Szeged, 1990.

- BANFI, Florio: *Gianfrancesco Aldobrandini magyarországi hadivállalatai*. In: *Hadtörténelmi Közlemények* XL (1939), 1–33, 213–228, XLI (1940) 143–156.
- BARTL, Peter: *Der Westbalkan zwischen spanischer Monarchie und osmanischem Reich. Zur Türkenkriegsproblematik an der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert (Albanische Forschungen 14.)* Wiesbaden, 1974.
- BENDA Kálmán: *Erdély végzetes asszonya. (Labirintus könyvek)*. Bp., 1986.
- DEMÉNY Lajos: *A székelyek és Mihály vajda*. Bukarest, 1977.
- Dizionario Biografico degli Italiani*. Vol. 2. Roma, 1960.
- FALLENBÜCHL ZOLTÁN: *Magyarország főispánjai 1526–1848*. Bp., 1984.
- FALLENBÜCHL ZOLTÁN: *Magyarország főméltóságai. (1526–1848)*. Bp., 1988.
- FRAKNÓI Vilmos: *A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*. Bp., 1895,
- FRAKNÓI Vilmos: *Egy magyar jezsuita a XVI. században*. In: *Katholikus Szemle* 2 (1887), 385–433.
- FRAKNÓI Vilmos: *Egy jezsuita diplomata hazánkban (1583–1584)*. In: *Katholikus Szemle* 16 (1902) 585–607, 685–707, 796–811.
- GALAVICS Géza: *Kössünk kardot a török ellen*. Bp., 1985.
- HIRN, JOSEF: *Die Renuntiation des Deutschmeisters Maximilian auf Polen und die damit zusammenhangen Ereignisse*. In: *Mitteilungen des Institut für Österreichische Geschichtschreibung* 4. Ergänzungsband (1893), 248–296.
- Historia dyplomacja polskiej*. Tom. II. 1572–1795. Pod red. Zbigniew WÓJCIK. Warszawa, 1982.
- HORN Ildikó: *Báthory András*. Bp., 2002.
- IHNÁT András: *Báthory István orosz háborúi. Bölcsészettudományi értekezés. (A Debreceni Tisza István-Tudományegyetem Keleturópai Történelmi szemináriumának kiadványai 1. sz.)* Ungvár, 1942.
- IVANICS Mária: *A Krimi Kánság a tizenöt éves háborúban. (Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 22.)* Bp., 1994.
- JABLONOWSKI, Horst: *Die Aussenpolitik Stephan Báthorys*. In: *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 2 (1937), 68–79.
- JAITNER, Klaus (Hrsg.): *Die Hauptinstructionen Clemens' VIII. für die Nuntien und Legaten an den europäischen Fürstenhöfen (1592–1605)*. Tübingen, 1984.
- JAITNER, Klaus: *Il nepotismo di papa Clemente VIII (1592–1605): il dramma del Cardinale Cinzio Aldobrandini*. In: *Archivio Storico Italiano* CXLVI (1988), 57–93.
- Leszek JARMINSKI: *La Polonia di fronte ai tentativi per una lega antiturca sotto Clemente VIII*. In: *Odrozenie i reformacja w Polsce*. XXXIX, (1995), 107–117.
- KARTTUNEN, Liisi: *Antonio Possevino. Un diplomat pontifical au XVIe siècle*. Lausanne, 1908.
- KOLBERG, Joseph: *Beiträge zur Geschichte des Kardinals und Bischofs von Ermland Andreas Bathory*. Braunsberg, 1910.
- KRUPPA Tamás: *Erdély és a Szentszék kapcsolatainak ismeretlen kérdésköréhez (Fabio Genga római tárgyalásai 1594 és 1596-ban)*. In: HK 2004/2, (s. a.)

- KRUPPA Tamás: *Kísérletek Erdély rekatolizációjára. (Tervek az erdélyi püspökség visszaállítására Báthory István és Zsigmond idejében).* In: *Magyar Egyháztörténelmi Vázlatok* 2002/1–4, 39–75.
- KRUPPA Tamás: *Nagyvárad szerepe a Báthoryak művelődés és valláspolitikájában.* In: *ItK* 2003, (megjelenés alatt)
- KRUPPA Tamás: *Okmányok és iratok a tizenöt éves háború időszakából (1594–1597).* In: *Levéltári Közlemények* 2004/2, (s. a.)
- LÉNÁRT Sándor József: *“Őszi ködben múltó remények.” Mezőkeresztes 1596. Mezőkeresztes, 2000.*
- LUKÁCS László: *Die nordischen päpstlichen Seminarien und P. Possevino (1577–1587).* In: *Archivum Historicum Societatis Iesu*, 27 (1955), 33–94.
- LUKINICH Imre: *Az erdélyi fejedelmi czim kialakulásának történetéhez.* In: *Századok* XLVII (1913), 94–109, 177–188.
- NIEDERKORN, Jan Paul: *Die europäischen Mächte und der “Lange Türkenkrieg” Kaiser Rudolf II. (1593–1606).* Wien, 1993.
- NIEDERKORN, Jan Paul: *Die Verhandlungen über den Beitritt zu einer antiosmanischen Liga in den Jahren 1595 bis 1597.* In: *Studia austro-polonica* 5. *Deutsche Fassung.* (Universitas Iagellonica acta scientiarum litterarumque MCXCV, *Schedae Historicae, Fasciculus CXXI.*) Kraków, 1996, 81–95.
- ÖRY Miklós: *Pázmány Péter tanulmányi évei.* Eisenstadt, 1970.
- Régi Magyar Könyvtár.* III. köt. 1. rész (1480–1670). Írták SZABÓ Károly és HELLENBRANDT Árpád. Bp., 1896.
- Régi Magyar Nyomtatványok. 1473–1600.* BORSA Gedeon, HERVAY Ferenc, HOLL Béla, KÄFER István, KELECSÉNYI Ákos. Bp., 1971.
- ROBERG, Burkhard: *Türkenkrieg und Kirchenpolitik. Die Sendung Kardinal Madruzzo an den Kaiserhof 1593 und zum Reichstag von 1594.* Teil. 1. In: *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken* 65 (1985), 192–305, Teil 2. 66 (1986), 192–267.
- RUSU, Gabriel Virgil: *11 Septembre 1594. Assassinat politique dans la cité de Gherla.* In: *Transylvanian Review* XI (2002/4), 68–72.
- SZABÓ György: *Abafáji Gyulai Pál. (Humanizmus és reformáció 3).* Bp., 1974.
- SZÁDECZKY Lajos: *Báthory István lengyel királlyá választása 1574–1576.* Bp., 1887.
- Szántó (Arator) István S. J. Confutatio Alcorani.* Kiad. LÁZÁR István Dávid. Szeged, 1990.
- SZÁDECZKY Lajos: *Erdély és Mihály vajda története 1595–1601. (Történeti nép-és földrajzi könyvtár LVIII. köt.)* Temesvár, 1893.
- SZILÁGYI Sándor: *Carrillo Alfonz diplomáciai működése (1594–1598). (Értekezések a történelmi tudományok köréből VI. köt. X. sz.)* Bp., 1877.
- SZILAS László SJ: *Alfonso Carrillo jezsuita Erdélyben (1591–1599). (METEM Könyvek 34.)* Bp., 2001.
- SZITTYAI Dénes: *Szántó (Arator) István SJ (1540–1612) élete és munkássága.* In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* VI (1994), 3–4. szám, 5–35.

TRÓCSÁNYI ZSOLT: Erdély központi kormányzata 1540–1690. (*A Magyar Országos Levéltár kiadványai* III. Hatóság- és hivataltörténet 6.) Bp., 1980.

TRSTENJAK, Antun: *Alessandro Komulović S. I., 1548–1608. Profilo bio-grafico.* In: *Archivum Historicum Societatis Iesu*, 58 (1989), 43–86.

VERESS Endre: *Zalánkeményi Kakas István.* (*Magyar Történelmi Életrajzok* XXI/1–2. füzet) Bp., 1905.

WOS, Jan Wladislaw: *Itinerario in Polonia del 1596 di Giovanni Paolo Mucante, ceremoniere pontificio (parte prima: Cracovia).* Roma, 1981.

WOS, Jan Wladyslaw: *La nonciature en Pologne de l'archevêque Hannibal de Capue (1586–1591).* Trento, 1995.

WYNAR, R. Lubomir: *Habsburgs and Zaporozhian cossacks. The Diary of Erich Lassota von Steblau 1594.* Colorado, 1975.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

ADP = Archivio Doria-Pamphilj

ASV = Archivio Segreto Vaticano

ASVe = Archivio di Stato di Venezia

b. = busta

Barb. Lat. = Barberini Latini

BAV = Biblioteca Apostolica Vaticana

BC = Biblioteca Casanatense

BCAR = Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Romane

BVa = Biblioteca Vallicelliana

Capp. = Capponiani

EFK = Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár

FA = Fondo Aldobrandini

HK = Hadtörténelmi Közlemények

ItK = Irodalomtörténeti Közlemények

KSz = Katholikus Szemle

MIÖG = Mitteilungen des Institut für Österreichische Geschichtschreibung

MTAK = Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára

MOL = Magyar Országos Levéltár

Nunz. diverse = Nunziature diverse

Ottob. Lat = Ottoboniani Latini

RMNY = Régi Magyar Nyomtatványok

Segr. Stato = Segreteria di Stato

Sz = Századok

TT = Történelmi Tár

ÚMM = Új Magyar Múzeum

1

1574. szeptember 20. Róma

Ptolemaio Galli bíboros államtitkár¹ Lorenzo Maggio ausztriai jezsuita tartományfőnöknek²

Két leveléből is értesült arról az öröndetes hírről, hogy Erdély fejedelme jezsuitákat akar hívni az országba. A missziót azonban, véleményével egyet értve, a kedvezőtlen körülmények miatt a következő évre halasztották. Küldi a brévét a gráci kollégium megalapításának ügyében. Csodálkozik, hogy a kollégium alapítást megerősítő iratot még nem küldték el.

ASV Armadio XLIV Vol. 28, ff. 52v–53v, másolat.

Patri Laurentio Magio iesuitae.

Admodum Reverende in Christo pater. Ex binis litteris,³ quas ad me proxime dedisti, libenter admodum Sanctissimus Dominus Noster ignovit, tibi huc debet curae esse negotium instaurandae religionis catholicae in provincia Transylvaniae, et opportune accidis, ut is princeps aliquos ex societate tua presbyteros ad se mitti flagitet. Qua in consilium abs te captum, approbantibus etiam legatio ipsa Serenissimi Principis,⁴ differendi missionem sacerdotem in sequentem [annum] Sanctissimo Domino Nostro probatum fuit ex eis causis, quae tuis litteris commemorantur, cum illud praecipue persuasum habeat, moram hanc et temporis iacturam abs te comparandis tanto magis idoneis ad id muneris hominibus sarcitum iri. 5 Mitto ad te breve Sanctissimi Domini Nostri, quo respondet litteris serenissimi archiducis Caroli de erectione collegii Graciensis iampridem scriptis, quod antea factum non fuit, quia minime id necessarium fore existimabatur.⁶ Quod ad litteras confirmationis eiusdem collegii attinet, miratus sum valde lectis litteris tuis nondum fuisse expeditas, atque cum ex negotiorum gestore vestri ordinis, qui in Urbe est, quaereretur, quid causae fuisset, nullam aliam afferebat, quam quae abs te scribitur, nec tamen tanti momenti est, ut negotii confectionem impedire debuisset. Quare dixi ei, ut nulla amplius interposita mora negotium absolvat, quod eum facturum non dubito. Deus te protectione, et gratia sua perpetuo tueatur. Romae die XX. Septembris MDLXXIII.

¹ Ptolemaio Galli (1526–1607†) 1565-től bíboros, 1603-tól *praefectus et decanus Sacri Collegii*. Az 1–4. sz. iratok küldője nyilvánvalóan a pápa, mivel a levelek jelenlegi lelőhelye az egyik vatikáni bréveosztály, amely a pápának a különböző uralkodókhoz, főrendekhez illetve egyházi személyekhez intézett leveleit tartalmazza.

² Lorenzo Maggio (1531–1605†) a római Collegium Hungaricum rektora (1557–1561), majd bécsi rektor (1563–1566; 1578–1580), ausztriai tartományfőnök (1566–1578).

³ A levelek nem maradtak ránk.

⁴ Maggio valószínűleg Fejérvári Tamás diák, fejedelmi titkár követségére utal, aki 1574 májusában érkezett Bécsbe, hogy kieszközölje a jezsuita misszió elindítását Erdélybe, amelyre 1566 óta várt Báthory István. Vö. KRUPPA Tamás: *Kísérletek Erdély rekatalizációjára. (Tervek az erdélyi püspökség visszaállítására Báthory István és Zsigmond idejében)*. In: *Magyar Egyháztörténelmi Vázlatok* 2002/1–4, 44–45.

⁵ Maggio több ízben is jelezte feletteseinek, hogy a bizonytalan erdélyi belpolitikai helyzet miatt nem tartja tanácsosnak misszió indítását. Erről vö. MEV 2002/1–4, 42, 53–54.

⁶ Habsburg Károly (1540–1590†) 1564-től Belső Ausztria főhercege, az ausztriai ellenreformáció egyik vezéralakja. A gráci kollégiumot 1574-ben alapította. Károly egyik lánya, Mária Krisztierna (1574–1621†) lett 1595-ben Báthory István unokaöccsének, Báthory Zsigmondnak a felesége.

2

1575. október 24. Róma

Ptolemaio Galli bíboros államtitkár Lorenzo Maggio ausztriai jezsuita tartományfőnöknek

A pestisjárvány miatt késlekedett válaszával. A pápa megadja a búcsúengedélyt a prágai és brnói hívek számára. A szentatya válaszolt az erdélyi vajda levelére, amelyben segédpüspök kinevezését kérte. Öszentsége azonban inkább a püspökség visszaállítását szeretné elérni, még ha szerény jövedelemmel is rendelkezne. Kéri, hogy gondoskodjon az említett bréve eljuttatásáról.

ASV Armadio XLIV. Vol. 28, ff. 62r, másolat.

Laurentio Magio iesuitae.

Reverende in Christo Pater. Si tardius expectatione tua respondetur tuis litteris die XX. Iulii ad me datis,¹ id nulli alii rei attribues, praeterquam impedimentis, quae ob grassantis pestis timorem tabellariis multis in locis obiciuntur. Etenim simulac eas accepi, pium desiderium tuum Sanctissimo Domino Nostro exposui, et alias indulgentias pro sodalitionibus Pragensis, et Olomucensis ab eius clementia impetravi, quarum licentia expedita cum his litteris mittuntur. Mittitur praeterea aliud breve vaivodae Transilvaniae inscriptum, quo sanctitas sua respondet eius litteris proxime acceptis, quibus petiit suffraganeum in illis locis auctoritate apostolica deputari. Nam Sanctissimo Domino Nostro magis placeret episcopum constituti cum aliqua fructuum portione, unde sustentari posset.² Itaque, ut breve recte perferatur, idemque et a tuis suadeatur curabis valebisque in Domino. Romae die XXVIII. Octobris MDLXXV.

¹ Nem maradt ránk.

² A fejedelem levele nem maradt ránk. A pápának a püspök helyettessel kapcsolatos elutasító válaszlevelét vö. *Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése. 1556–1575. I.*

köt. Gyűjt. VERESS Endre. Kolozsvár, 1944, (a továbbiakban *Báthory levelezés*) 363–364. Róma kezdettől fogva az erdélyi egyházi hierarchiát akarta visszaállítani. Ez azonban fejedelmi érdekeket is sértett, hisz a püspökség szekularizált javainak jó része a fiscus kezébe került, jövedelmei az erdélyi állam gazdasági alapjainak nem elhanyagolható részét képezték. Vö. MEV 2002/1–4, 39–74.

3

1576. október 7. Róma

Alessandro Farnese bíboros¹ Báthory István lengyel királynak

Leveléből örömmel értesült lengyel királlyá választásáról. Reméli, hogy bölcsességével úrrá lesz a lengyel királyságban eluralkodó belviszályon. Felajánlja szolgálatait a királyság érdekeinek római képviselőjében.

ASV Armadio XLIV. Vol. 3, ff. 56r, másolat.

Serenissime Rex²

Ex iis litteris, quas ad me proxime Serenitas Vestra misit³ intellexi summa cum voluptate, maximo eam omnium ordinum consensu Poloniae gubernationi praepositum fuisse, atque eius regni insignia Deo hominibusque approbantibus more maiorum suscepisse,⁴ quod mihi, cum dignitatis vestrae causa, cuius sum percupidus, iucundissimum fuit, tum eius regni bono, cui turbulentis his temporibus tantum praesidii, tantumque ornamenti ex honore vestro accessit. Itaque si unquam alias, nunc certe sperandum est fore, ut regnum istud saevis dissidentium opinionum tamdiu agitatum procellis, sapientiae et auctoritatis vestrae pondere alioquin consistat. Quamquidem curam cum ita Serenitas Vestra sit susceptura, ut nullum monitis meis relictura sit locum, faciam, id quod reliquum est, ut omne meum studium in iis, quae ad res Poloniae constituendas et Serenitatis Vestrae augendam amplitudinem pertinebunt ita deferam, ut nihil magis promptum, magisque paratum Serenitati Vestrae sit futurum. Quod quoniam in presentia absenti mihi, et valetudine etiam impedito, praestare per me non licuit, per alium nostri ordinis, ut diligentissime praestarem operam dedi, atque summo ipsi pontifici causam istius regni atque adeo Serenitatis Vestrae ita curavi commendandam, ut magiore(!) studio, magisve ex animo pro mea erga Serenitati Vestrae observantia proque veterum Polonorum patrocinio commendare non potuerim. Valeat Serenitas Vestra, Romae Nonis Octobris MDLXXVI.

¹ Alessandro Farnese (1534–1589†) 1580-tól bíboros.

² Bal felső sarokban: Al Transilvano, eletto re di Polonia il cardinale Farnese.

³ A levél nem maradt ránk.

⁴ Báthory Istvánt december 14-én választották meg lengyel királlyá. Vö. SZÁDECZKY Lajos: *Báthory István lengyel királlyá választása 1574–1576*. Bp., 1887, (a továbbiakban SZÁDECZKY)

223–224. A királyválasztás eseményekben bővelkedő fordulatairól vö. a legújabbban Christoph AUGUSTINOWICZ: *Die Kandidaten und Interessen des Hauses Habsburg in Polen–Litauen während des zweiten Interregnums 1574–1576. (Dissertationen der Universität Wien 71.)* Wien, 2001. Farnese bíboros tehát jócskán megkésztet gratulációjával; ennek az volt az oka, hogy a Szentszék, amely szívesebben látott volna egy Habsburg uralkodót a lengyel trónon, hónapokig várt, és csak akkor ismerte el az új uralkodót, amikor bizonyossá vált, hogy annak pozíciója megszilárdult. E miatt átmeneti feszültség keletkezett Báthory és a Kúria között.

4

1579. december 18. Varsó

Giovanni Andrea Caligari lengyelországi pápai nuncius Báthory Kristóf erdélyi vajdának

Ajánlja az Erdélybe visszatérő Sibrik György lovaskapitányt, aki a legutóbbi háborúban is kitüntette magát. De nem is annyira ezért, mint inkább kiváló jelleme miatt méltó a figyelemre. Sok szerencsét kíván a jezsuiták behozatalát célzó erőfeszítéseikhez.

BCAR Kemény-hagyaték, Supplementum I, ff. 244r–v, másolat.

Litterae episcopi Brittonoriensis¹ ad Christophorum Bathory² cui commendat et laudat adolescentem Georgium Sibrik et laudat conatus iesuitarum 18 Decembris 1579.

Illustrissime Princeps

Cum nobilis dominus Georgius Sibrik capitaneus equitum³ Sacrae Regiae Maiestatis ad Illustrissimam Dominationem Vestram se se in Transylvaniam conferat, pro ea benevolentia, qua ego sum complexus, nobilissimam gentem istam, sive quadam non improbanda animi mei propensione, sive insigni virtutis bellicae laude,⁴ qua semper floruistis, adductus, praetermittendum non duxi, quin et Illustrissimam Dominationem Vestram pro meo in illam amore, atque observantia salutarem simulque fortissimum adolescentem summo studio, curaue commendarerem. Nam etsi a regia gratia et a praestantibus animi et corporis datibus, proximoque superiori bello strenue navata opera satis egregiam ducat commendationem, existimavi tamen, non ut accersiorum aliquam facerem, sed ut amore in meum erga illum declarem, non alienum esse, si et ego quoque in eodem officii genere apud Illustrissimam Dominationem Vestram versarer, et eo magis, quod confidam eundem Illustrissimam Dominationem Vestram pro sua erga me humanitate aliquid etiam amplius honoris mei causa in illum collaturum. Quicquid autem homini adolescenti aetate, et militari laude florenti commendaverit Illustrissima Dominatio Vestra tam mihi gratum erit, quam quod gratissimam. Omnipotens Deus prae-

claros Illustrissimae Dominationi Vestrae conatus in sancta religione catholica propaganda fortunet, iesuitasque piscatores suos in altum iam cum magnis ratibus eductos ad litus cum maxima piscium multitudine reduces faciat.⁵ Illustrissimaeque Dominationi Vestrae pro tot meritis humanis optima quaeque concedat, sempiternamque in aeterna gloria tranquillitatem retribuat. Varsaviae die 18. Decembris 1579.

Illustrissimae Dominationis Vestrae

deditissimus servitor

Joannes Andreas electus episcopus

Brittionoriensis

CÍMZÉS: Illustrissimo Domino Christophoro Batorio Principi Transilvaniae, Domino observantissimo.

¹ Giovanni Andrea Caligari (1527–1613†), apostoli protonótárius, bertinorói püspök (1579–1613), pápai nuncius Lengyelországban (1578–1581). Lengyelországi tartózkodása alatt írt jelentéseit vö. *Ioannis Andreae Caligarii nuntii apostolici in Polonia epistolae et acta (1577–1581)*. (Monumenta Poloniae Vaticana Tom. 4.) Ed. Dr. Ludovicus BORATYNSKI. Cracoviae, 1915.

² Báthory Kristóf (1530–1581†) váradi főkapitány (1571–1576) majd erdélyi vajda (1576–1581). Öccse, István Lengyelországba való eltávoztása után vette át vajdai rangban az ország kormányzását.

³ Sibrik György (?–1585†), lovaskapitány Newelben és Zawołoczban (1579), váradi kapitány (1585). Az ő számára írta Gyulai Pál a Tanácsí Tükröt. Művéről és Sibrik váradi pályafutásáról vö. SZABÓ György: *Abafáji Gyulai Pál. (Humanizmus és reformáció 3.)* Bp., 1974, 31–40, és a legújabbban KRUPPA Tamás: *Nagyvárada szerepe a Báthoryak művelődés- és valláspolitikájában*. In: *ItK 2003* (megjelenés alatt)

⁴ Báthory István első oroszországi háborújáról van szó. Erről vö. *Báthory emlékezete*. Szerk. NAGY László. Bp., 1995, 168–200, és IHNÁT András: *Báthory István orosz háborúi. Bölcsészettudományi értekezés. (A Debreceni Tisza István-Tudományegyetem Keleturópai Történelmi szemináriumának kiadványai 1. sz.)*, Ungvár, 1942, 8–13.

⁵ Célzás arra, hogy az év októberében érkezett Erdélybe hosszas előkészítés után a jezsuiták első csoportja, akiknek tartózkodási helyéül Kolozsmonostort és a gyulafehérvári udvart jelölte ki a király. *Monumenta Antiquae Hungariae (1550–1579)*. Vol. I. Ed. Ladislaus LUKÁCS S. I. Romae, 1969, (a továbbiakban MAH), 1003–1007.

5

1580. február 12. Varsó

Franciscus Sunyer praepositus generalis¹ Báthory Kristóf erdélyi vajdának

Nem ért február 5-e előtt Varsóba, mivel Erdélybe készülõ rendtársai számára, akik az elmúlt év decemberében indultak volna, könyveket és egyéb szükséges holmikat kellett beszereznie. Ajánlja a kiváló adottságokkal rendelkező Szántó

Istvánt, aki nagy hasznukra lehet az erdélyi misszióban, de csak a kolozsmonostori rektor szoros ellenőrzés alatt engedje tevékenykedni. A pápának szánt és még december 7-én a lwówi jezsuitáknak átadott levelét még nem sikerült eljuttatni a nunciushoz

BACR Kemény-hagyaték. Supplementum I, ff. 245r–v, másolat.

Illustrissime Princeps, Domine, ac Patrone in Christo dilecte.

Ante quintam Februarii non veni Varsoviam,² quod aliquot dies praeter meam opinionem Cracoviae haeserim, eos operiens, qui ex Urbe praeterito Decembris discessisse dicebant, nostris et Transilvaniae libros, quos potui, conquirens, praeter alia quaedam necessaria, quae omnia per patrem Stephanum Aratorem transmissa fuisse ex nostris, qui Cracoviae agunt, cognovi, est adiunctus Stephanus sacerdos quidam germanus, de cuius virtutibus non pauca ad me ex Urbe fuerunt perscripta iam itaque quindecim³ ex nostris in Kolosmonostrā⁴ numerantur, data prima occasione sub[...] et alii.⁵ Contuli cum regia maiestate omnia, de quibus cum Illustrissima Dominatio Vestra egeram, fuerunt omnia, illi gratissima, nec id obscure duobus meorum colloquiis habitis ostendit. Accingit se Maiestas Regia Lithvanico itineri, ad bellum cum Mosco redintegrandum,⁶ et quia non dubito Illustrissimam Dominationem Vestram factam de omnibus ab aliis certiorē, non immorabor recensendi iis, quae cognita Illustritati Vestrae scio. Mitto inclusas praepositi generalis ad Illustrissimam Dominationem Vestram, quam de Stephano Aratore monitum velim, ut si hunc hominem velit suis populis utilem esse, si aliqua benevolentia, sinat eum in disciplina rectoris Colosmonostrāensis⁷ esse, nihilque ei extra ordinem tribuat, sed si quando eius opera uti velit, utatur per eius superiorem, his contionibus spero fore non inutilem operarium, nam alioquin habet bona talenta adstrictum in proximis faciendum, litterae Illustrissimae Dominationis Vestrae ad Sanctissimum Dominum Nostrum, quas ego 7^a Decembris dederam cuidam Leopoliensis civi perferendas, nondum sunt Reverendissimo Domino nuntio apostolico redditae, cum aliis meis multis, quae fasciculo erant adiuncta, videat Celsitudo Vestra, si expediret secundo eas mittero, ne videantur rogo initia haec Celsitudo Vestra gravia cum fructu inde secutura sint omnia abunde (ut speramus) compensando. Cupio Illustrissimam Dominationem Vestram quoque optime valere ad divini nominis maiorem gloriam, subditorum quique suorum utilitatem. Varsoviae 12. Februarii 1580.

Illustrissimae Dominationis Vestrae

minimus servus in Christo
Franciscus Sunyerius

CÍMZÉS: Illustrissimo Principi Domino Christophoro Bathory de Somlio Vayvodae Transylvaniae, Siculorum Comiti, Domino meo paterno in Christo observandissimo

¹ Franciscus Sunyer (1532–1580†) *praepositus provinciae Poloniae* (1565–1580) spanyol jezsuita, néhány hónappal később, az év októberében elhunyt Braunsbergben. Az egyik fő támogatója volt az erdélyi misszió elindításának. MAH I, 29. Az ügyben felterjesztett kérésére januárban adott választ Báthory Kristóf. Vö. MAH II, 2–5.

² Sunyer ugyanis január 31-én még Krakkóban volt. MAH I, 22–23.

³ Az 1579-es évkönyv tizenhárom rendtagról, öt papról, négy tanárról, és négy segítő testvérről tud. Vö. MAH I, 1004. Szántóék, amint Sunyer is írja, decemberben indultak el Rómából.

⁴ Kolozsmonostor (Cluj-Mănăstur) Kolozs vm. Ma Kolozsvár egyik elővárosa. A rend az egykori bencés kolostor és konvent épületében kapott helyet.

⁵ Szántó Arator István (1540–1612†), később nagy szerepet játszott nemcsak az erdélyi, hanem a felső-magyarországi rekatolizációban is. Irodalmi tevékenysége számottevő, jóllehet munkásságának, köztük a magyarra fordított Bibliának, nagy része a Bocskai felkelés idején megsemmisült. Vö. FRANKÓI Vilmos: *Egy magyar jezsuita a XVI. században*. In: *Katholikus Szemle* (1887), 385–433, Szántó (Arator) István S. J. *Confutatio Alcorani*. Kiad. LÁZÁR István Dávid. Szeged, 1990, 8–10, SZITTYAI Dénes: *Szántó (Arator) István SJ (1540–1612) élete és munkássága*. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok VI* (1994), 3–4. szám, 5–35. A kolozsmonostori rektor ekkor Jacobus Wujek volt.

⁶ A második oroszországi hadjáratra – amelyre a királyválasztási feltételek egyik pontjaként esküt kellett tennie – június 16-án indult el Báthory István. Vö. *Báthory emlékezete*. Szerk. NAGY László. Bp., 1995, 200.

⁷ A kolozsmonostori rektor ekkor Jacobus Wujek (1541–1597†) volt.

⁸ Leopoli ma Łwów Ukrajnában.

6

1584. július 25. Róma

XIII. Gergely Pápa Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek

Megkapta február 1-jei levelét, amelyben kinyilvánította a Szentszék iránti tiszteletét, amelyet családjá iránti nagyrabecsülésének jeleként a közeljövőben rokonának, Andrásnak a biborosi kollégiumba való felvételével fog viszonzni. Küld egy aranykeresztet, amelynek igazi értéke a bűnök bocsánatában rejlik.

ASV Armadio XLIV. Vol. 25, ff. 381r–v, másolat.

Dilecto filio Nobili Viro Sigismondo Battoro Transylvaniae principi

responsiva

Gregorius papa XIII.¹

Dilecte fili Nobilis Vir salutem etc. Accepimus litteras Nobilitatis Tuae datas Calendis Februarii,² perspeximus in iis pietatem tuam, et erga nos sanctamque hanc sedem observantiam speramus, te aetatis progressu magnopere etiam in omni virtute processurum. Nostrae vero erga domum tuam charitatis indicium erit recens factum in dilecto filio nostro Andrea Sanctae Romanae Ecclesiae cardinale creando, quem locum eius in primis virtuti, tum domus amplitudini deberi iudicavimus.³ Mittimus Nobilitati Tuae crucem auream, non illam quidem materia, aut opere, sed indulgentiis ex sacrosancta ecclesia [...] [preci]osissimam. Deus benedictus custodiat te foveatque semper sua gratia. Datum Romae apud Sanctum Marcum sub annulo piscatoris die XXV. Iulii MDLXXXIII, pontificatus nostri anno tertio decimo.

¹ XIII. Gergely pápa (Ugo Buoncampagni, 1572–1585).

² A levél nem maradt ránk.

³ Báthory Andrást (1563–1599†) 1584 július 23-án kreálták bíborossá. Megválasztásának körülményeiről legújabbán vö. HORN Ildikó: *Báthory András*. Bp., 2002, (a továbbiakban HORN) 73–77. András életrajzához vö. még Joseph KOLBERG: *Beiträge zur Geschichte des Kardinals und Bischofs von Ermland Andreas Bathory*. Braunsberg, 1910.

7

1585. január 5. Róma

XIII. Gergely pápa Báthory András bíborosnak

Örömmel értesült leveléből vallásos buzgóságáról. Reméli, szerencsés útja lesz hazafelé, és hogy a király a továbbiakban is elkötelezi magát a katolikus hit védelme és terjesztése érdekében.

ASV Armadio XLIV. Vol. 25, ff. 435r–v, másolat.

Dilecto filio nostro Andreae

cardinali Battorio nuncupato

responsiva

Gregorius papa XIII.

Dilecte fili noster salutem etc. Perspectam tibi esse nostram paternam erga te charitatem, pergratum nobis est. Illud autem longe iucundissimum manere, maioraque indes incrementa accipere causas amoris a nobis iudicio, et voluntate suscepti, modestiam, integritatem, prudentiam, pietatem, studium Dei gloriae, catholicaeque religionis amplitudinis, caeterasque virtutes tuas, quas et antea perspexera-

mus et proxime in tuis litteris¹ summa cum voluptate recognovimus, quibus etiam de causis omnia a nobis paternae charitatis officia, pietati tuae deberi existimamus. Incolumem te istuc pervenisse hinc profectum periculoso anni tempore, laetamur. De optima regis, ut scribis, voluntate paratissimaque opera in catholica religione restituenda, tuenda, propaganda in dubium venire non possumus. Speramus summam Dei bonitatem, quae eius pietati tam praeclaram cum regno facultate elargita est optimae voluntatis explicandae, sua quoque ope et gratia eius studii, conatibusque perpetuo affuturam.² Id vero precari non desistimus. Datum³ Romae apud Sanctum Apostolum Petrum sub annulo piscatoris die V. Ianuarii MDLXXXV, pontificatus nostri anno tertio decimo.

¹ Nem maradt ránk.

² Báthory András első római követtségének (1584) egyik legfontosabb oka warmiai püspökké történő kinevezése volt. Ugyanakkor tárgyalásokat folytatott a római Collegium Hungaricum visszaállításáról és egy török ellenes háború megindításának lehetőségéről. Vö. HORN, 75–76.

³ Még egyszer: Datum.

8

1585. november 30. Róma

V. Sixtus pápa Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek

Leveléből és követétől, Georgius Fabiustól alaposabban is megismerte vallásos buzgóságát. Rokont, (Báthory Andrást) a pápa feloldotta egyházi fogadalma alól. Kéréseinek teljesítéséről bővebben követétől értesülhet.

ASV Armadio XLIV. Vol. 26, ff. 116r–v, másolat.

Vaivodae Transilvaniae pro cardinali Sancti Sixti.¹

Illustrissime Princeps²

Cum multorum nuntiis et fama ipsa mihi nota esset egregia Dominationis Tuae Illustrissimae virtus et insignis erga fidem ac religionem catholicam sanctamque hanc Sedem Apostolicam devotio, eadem ex tuis litteris atque ex sermone egregii viri Georgii³ nuntii tui plenius cognovisse magnae mihi fuit voluptati. Summo pontifici autem reverentiae atque obedientiae officium, quo per ipsum nuntium tuum functus es, gratum valde et iucundum fuit, atque eximia te inter praecipuos Sanctae huius Sedis filios charitate complexus est, quod in negotio consanguinei tui facile perspicere poteris, Sua Sanctitas praecibus ac supplicationibus tuis commota id ei concesserit, a subdiaconatus diaconatusque vinculis absolvendo, quod arduum sane et insolitum gratiae genus est.⁴ Illud tibi persuasum esse voleo, quicquid a me studii et officii proficisci poterit et apud eundem summa

et ubicumque opus fuerit id me prompto ac libenti animo desiderio, commodis, et Amplitudini Tuae posthac tributurum sicut ex eodem nuntio tuo melius intelligere poteris. Bene valeat Dominatio Tua Illustrissima cui omnibus in rebus Deum precamur propitium.

¹ Jerzy Radziwiłł (1556–1600†), krakkói püspök (1591–1600), 1586-től bíboros.

² Az erdélyi vajda tisztét 1581-től, vagyis Báthory Kristóf halálától fia, Báthory Zsigmond töltötte be.

³ Nem tudjuk, ki rejtőzhet a név mögött. Talán az Erdély püspökeként is szóba kerülő Georgius Fabius krasznai esperesről van szó, aki Báthory István gyóntatója volt. Vö. *Báthory levelezés* I, 189, 282–283, és MAH I, 653–667. Az erdélyi valláspolitikában játszott szerepéről legújabban vö. MEV 2002/1–4, 44, 55–56, 57.

⁴ A Báthory Andrásnak adott diszpenzációról vö. előző iratot.

9

1585. november 30. Róma

V. Sixtus pápa Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek

Öröme szolgálnak őszinte és mély vallásosságáról Rómába érkezett hírek. Báthory István példáját emlékezetébe idézve további buzgóságra biztatja.

ASV Armadio XLIV. Vol. 30, ff. 118r–v, másolat.

Dilecto filio Nobili Viro Sigismundo Transilvaniae
principi

litterae salutationis, laudationis, cohortationis

Sixtus papa V.¹

Dilecte fili Nobilis Vir salutem et apostolicam benedictionem. Laetati incredibiliter sumus, et praesenti tua laude, et summa hominum magnarum a te rerum expectatione. Sic enim narrant viri gravissimi, esse in te non indolem modo, et virtutum notas, ac semina, sed existere etiam fructus, quantum quidem licet ab ista aetate expetere, colere autem te in primis fidem catholicam, neque eos audire posse, qui te inde avellere moliuntur. Hoc vero summum in te Dei beneficium est, cui etiam alia accedunt, ingenii ac naturae bonitas, generis nobilitas, opes, potentia, dignitas, quibus Dei beneficiis partim in te ipso sitis, partim extrinsecus adhibitis munitum, inque summos viros, imprimis vero in Stephanum Poloniae regem paternum tuum intuentem, eiusque virtutes imitantem, et cogitationes, consilia, conatusque omnes ad Dei gloriam dirigentem, idque unum, ut ei pie sancteque inseruiatur, laborantem licebit ad summa omnia pervenire, tandemque coelestibus, et

sempiternis illis bonis perfrui, quae apostolus praedicat esse invisā, inaudita, inestimabilia, quae tibi ab immensa Dei bonitate exoptamus, et precamur. Datum ut supra.²

messer Antonius Buccapadalius³

¹ V. Sixtus pápa (Felice Peretti, 1585–1590).

² A pápa bizonyára azért küldte a brevét, hogy az ifjú fejedelem megszilárduljon hitében, tehát egyszerű buzdító brévéről (*hortatoria*) van szó. Nincsenek adataink arról, hogy Báthory István életében az ifjú fejedelem nagyobb szerepet játszott volna az erdélyi bel- és valláspolitikai alakításában. Elképzelhető, bár forrásokkal nem igazolható, hogy a pápa és Radziwiłł levelét, az utóbbi által említett Georgius Fabius vitte Erdélybe.

³ Antonio Boccapaduli (1534–1593†) *secretarius brevium ad principes* (1572–1585), 1574-től *magister*.

10

1586. november 28. Róma

V. Sixtus pápa Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek

Megkapta június 20-án kelt a Szentszék iránti különleges engedelmességét tükröző levelét, amelyben kifejezte elkötelezettségét a katolikus vallás megtartása iránt. Emlékezteti Báthory István példájára és kitartásra buzdítja. Megkülönböztetett figyelemmel fogja kísérni országának ügyeit.

ASV Armadio XLIV. Vol. 30, ff. 250r–v, másolat.

Dilecto filio Nobili Viro Sigismundo Battorio Transilvaniae
principi

ad eius litteras

Sixtus papa V.

Dilecte fili Nobilis Vir salutem et apostolicam benedictionem. Omni ex parte satisfecerunt nobis tuae litterae datae vigesima Iunii,¹ erant enim plenae prudentiae, et pietatis atque in hanc sanctam sedem observantiae, planeque digna patris patruisque tui Stephani Poloniae regis gloria, quam illi semper voluerunt sitam esse in catholicae religionis, et apostolicae potestatis cultu, in quo sanctissime retinendo tantam ostendunt tuae litterae constantiam atque ardorem animi, ut nullum plane relinquas nobis cohortandi locum. Restat, ut Deum precemur, ut qui tibi una cum fide catholica (est enim, ut apostolus ait, fides donum Dei) optimam voluntatem est elargitus, tribuat etiam, ut quae praeclare cupis, possis etiam cum omni

foelicitate exequi, id vero precamur toto pastore. Provinciam tuam, ut postulas, quam commendatissimam habebimus, nec unquam ulla Nobilitati Tuae, aut tuis deerunt a nobis paterne charitatis officia. Datum Romae ut supra.

messer Antonius Buccapadalius

¹ A levél nem maradt ránk.

11

1589. február 22. Prága

Antonio de Puteo Bari érseke¹ Ippolito Aldobrandini pápai legátusnak²

Megkapta 21-ei levelét a 14-én írottal együtt. Viszonzásul küldi a mai nap érkezett római postát, amit nem a hozzá érkezett gyalogfutárral továbbít, mert azt túlságosan lassúnak ítéli. Tolmácsolja a jezsuita rend osztrák tartományfőnökének a kérését: mivel kiűzték őket Erdélyből, félő, hogy az általuk nevelt ifjúság iskola híján elveszti a hitét. Ezért azt szeretné, ha ebben az ügyben közbenjárna a pápánál, és elérné, hogy a kollégiumot egy Magyarországhoz közeli területre helyezték, ahol kizárólag az erdélyi ifjakkal foglalkoznának. Ennek érdekében már felajánlották segítségüket a znióvárjai rendtársak.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 72A, ff. 477r–v, 480v, hitelesített másolat.

Illustrissimo et Reverendissimo Signor padrone colendissimo

Ricevei a XXⁱ del presente i pieghi di Vostra Signoria Illustrissima per Roma con la lettera sua di 14 a me; la quale tanto più mi è parsa piena di favore, quanto vedo continuarla a commandarmi. Le mando hora il piego venuto hoggi di Roma, non s'essendo dato al corriero che venne con le sue, perché per essere a piedi, s'è pensato che haveria troppo tardato in strada.

Il padre provinciale di gesuiti in Germania³ mi ha pregato di supplicare Vostra Signoria Illustrissima a favorire un desiderio commune della compagnia, per servizio di Dio, et salute delle anime, il che non ho saputo negarli, conoscendo così il buon fine, dal quale egli è mosso, come la naturale dispositione di Vostra Signoria Illustrissima a procurare con ogni efficacia tutte le cose che riguardino opere tanto pie. Per esser state i padri giesuiti scacciati di Transilvania, è seguito in conseguenza che si siano levate le schole catholiche, le quali erano particolare frequentate da quelli che si nutrivano nel seminario di Sua Santità.⁴ Pare a padri che affatto sia da temere che quella gioventù si perda in questo turbulenze et che non si continuando a mantenere in qualche modo un seminario per i Transilvani, facil-

mente si caderà d'ogni speranza di poter sollevare, et ridurre qui popoli dagli errori a la vera religione.

Supplico pro Vostra Signoria Illustrissima il padre provinciale a voler raccomandare questa necessità alla Santità di Nostro Signore, sicchè si degni trasferire il seminario di Transilvania in qualche altro tenuto dalla compagnia in luogo più vicino d'Ungheria con condette che vi si admettano solamente Transilvani.⁵ A questa cura si offrivano prontamente i padri del collegio eretto da Sua Maestà cesarea in Ungheria.⁶ Io non conosco di dovermi allungar più, si per non essere a Vostra Signoria Illustrissima molesto in tanto sue gravi occupationi, si perché il negotio è tale che a la molta pietà et benignità sua si fa raccomandato per se stesso. Dio benedetto doni a Vostra Signoria Illustrissima gratia di veder delle cose publiche et della sua trattatione, l'essito che con questo fine le bacio reverentissimamente le mani. Di Praga a 22. di Febraro 1589.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reverendissima

humilissimo et obligatissimo servitore
l'arcivescovo di Bari

CÍMZÉS: Al' Illustrissimo et Reverendissimo Signor meo, et padrone colendissimo il signor cardinale Aldobrandini legato di latere di Nostro Signore in Polonia a Bithum.

¹ Antonio de Puteo Bari érseke (1562–1592), prágai pápai nuncius (1587–1589).

² Ippolito Aldobrandini lengyelországi pápai legátus, a későbbi VIII. Kelemen pápa (Ippolito Aldobrandini 1592–1605†). 1589. évi útjának célja az volt, hogy a két évvel korábban, 1587-ben jelöltként fellépő Habsburg Miksa főherceg következő évi lengyelországi katonai vállalkozása miatt, amelynek célja a trón megszerzése volt, kialakult feszült politikai helyzetben a Szentszék nevében közvetítsen a szemben álló felek között. Ennek eredményeként kötötték meg a bédzini egyezményt. Útjának iratait vö. ASV Segr. Stato, Polonia. Vol. 32, passim. Legújabbban pedig vö. Jan Paul NIEDERKORN: *Die europäischen Mächte und der "Lange Türkenkrieg" Kaiser Rudolf II. (1593–1606)*. Wien, 1993, (a továbbiakban NIEDERKORN) 471–472, HORN, 156–158. Útja magyar szempontból különösen fontos, mert legátusként nemcsak arra volt módja, hogy megismerkedjen a térséggel, hanem arra is, hogy a legfőbb politikai döntéshozókkal személyesen is megismerkedjen, amit kevés pápa mondhatott el magáról. Ez ugyanakkor magyarázza azt is, hogy a tizenöt éves háborúban való szentszéki részvételt miért kezelte személyes ügyként.

³ Bartholomaeus Viller (1542–1626†) olmüci rektor (1585–1589) ausztriai tartományfőnök (1589–1595), gráci rektor (1596–1597). Ferdinánd főherceg, a későbbi II. Ferdinánd császár nevelője.

⁴ Az erdélyi rendek Báthory István halála után kísérletet tettek a jezsuita rend kiűzésére. Ennek bizonyítéka az 1588 októberében összehívott enyedi gyűlésen beterjesztett kérelem. A fejedelem azonban ellenállt a követelésnek, nem utolsó sorban a rend tagjainak hatására, amelyre Báthory István politikai végrendelete is kötelezte. *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*, III. köt. 1576–1596. (*Magyar Történelmi Emlékek*. II. *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*). Szerk. SZILÁGYI Sándor. Bp., 1877, (a továbbiakban EOE) 78–79. A végrendeletnek ezt a pontját vö. *Báthory levelezés* II, 302. A fejedelmi tanács ekkor nagykorúsításának, vagyis a teljhatalom gyakorlásának (ezt jelentette az *absolutus princeps*) feltételül a rend kiűzésének elfogadását szabta. A fejedelem nem kis lelki vívódás árán, de elfogadta a feltételt. A jezsuiták kitiltásáról végül a medgyesi országgyűlés hozott

határozatot 1588. december 23-án. A kiűzés részletes dokumentációját, és történetét vö. MAH III, 262–266, 268–274, 281–373, EOE III, 80–95. A jezsuita ellenes hangulat kialakulásában nagy szerepet játszott az, hogy a magas színvonalú oktatás miatt a jezsuita iskolába járó protestáns ifjakat a szülők tudta nélkül szabályosan kicsempészték az országból – a legközelebbi lengyel kollégiumokba – azért, hogy átneveljék őket. Köztük volt Pázmány Péter is. A fiatalok eretnek közegeből történő kiszakításának terve Antonio Possevinótól származott. Vö. BALÁZS Mihály–MONOK István: *Pápai szemináriumok magyarországi alumnusai (Peregrinatio Hungarorum 7.)* Szeged, 1990, (a továbbiakban *Pápai szemináriumok*) 13. Ezzel szemben az önálló döntés jelentőségét hangsúlyozza Pázmány Péter példáján ÖRY Miklós: *Pázmány Péter tanulmányi évei*. Eisenstadt, 1970, 46.

⁵ A Bécsben felállítandó erdélyi kollégium tervéről vö. *Erdélyországi pápai követek jelentései VIII. Kelemen idejéből (1592–1600)*. (Vatikáni Magyar Okirattár II. sor. III. köt.). Gyűjt. VERESS Endre. Bp., 1909, (a továbbiakban *Nunciusok*), 25, *Carrillo Alfonz jezsuita-atyá levelezése és iratai (1591–1618)*. I. köt. (*Magyar Történelmi Emlékek* I. Okmánytárak 32. köt.) Gyűjt. VERESS Endre. Bp., 1906, (a továbbiakban *Carrillo I*), 26, 30, 32, 33, *Carrillo Alfonz jezsuita-atyá levelezése és iratai (1591–1618)*. II. köt. (*Magyar Történelmi Emlékek* I. Okmánytárak 41. köt.) Gyűjt. VERESS Endre. Bp., 1943, (a továbbiakban *Carrillo II*), 67–68. A bécsi kollégiumba valóban érkezett 1589-ben egy erdélyi diák, Joannes Auceps. Vö. *Pápai szemináriumok*, 34. A Bécsben felállítandó erdélyi kollégium érdekes és sajnos részleteiben nem ismert tervéről vö. még 21. sz. iratot.

⁶ Az 1586-ban Znióváralján megalapított rezidenciáról van szó. Vö. MAH II, 478–482, 948–951.

12

1589. április 5. Gyulafehérvár.

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem VIII. Kelemen pápának

Tudja, hogy a rendeknek a jezsuita renddel kapcsolatos intézkedéseiről már értesült, de erről szolgálatkészségének jeleként maga is be akart számolni. A rendet már megtelepedése kezdete óta folyamatos támadások, zaklatások érték. Nem mulasztottak el egy alkalmat, így a legutóbbi népes országgyűlést sem, hogy a kiűzetést illető végzések végrehajtására rákényszerítsék.

EFK Ms. I. 310. Báthory protokollum, 306–307, másolat.

Beatissime et Sanctissime Pater

post oscula pedum Sanctitatis Vestrae beatorum ac humillimam mei in gratiam Sanctitatis Vestrae commendationem.

Quid superioribus diebus a provinciae huius ordinibus in causa patrum Societatis Iesu actum sit, scio huiusque ad aures Sanctitatis Vestrae pervenisse, quod ut a me quoque ipso Sanctitas Vestra posset intelligere, pro mea in Sanctam illam Sedem observantia, dare operam volui.¹ Ordinem hunc religiosum, iam inde a fundationis ipsius initio, omnes fere huius provinciae homines, gravitor atque moleste

tulimus, propterea quod multis in rebus publicis eorum rationibus adversare videretur. Quas cum et antea saepe prae se ferrent ac ad me etiam quavis occasione deferre non omitterent in proximo tandem eorum frequentissimo conventu, maiorem iam agendi opportunitatem nacti, tanto animi conatu et studio proposuerunt, ut non nisi perlata ea, de patribus ipsis rogatione se re a semel suscepto negotio discessuros affirmarent. Qua sane re, nihil mihi gravius accidere potuit, quod ea cum maiorum meorum divorum principum, qui auctores² constituendi eius ordinis in hac provincia fuissent existimationem attingere tum mihi etiam occasionem benemerendi de iis hominibus, a quibus et pietatis et omniarum honestarum rerum studia hac se eriperet. Itaque diu prius multumque ordinum votis restituissem omnesque rationes componendi eius negotii pertinasset, id demum in praesens et mihi et provinciae expedire visum est, ut eum potius, quem una propemodum omnes voce efflagitarent, quam in quem ipse animi inclinatione propenderem modum rebus imponerem, quod in hoc locus aliquis in posterum remedio esset, et illo non leve statim periculum reipublicae posset impendere. Ad quam omnem mei moderationem illud quoque plurimum momenti attulit, quod de religionis ipsius statu tantum abest ut aliquid contra meam sententiam inductum esset, ut potius pristina eius libertas novis denuo luculentissimisque provinciae decretis sit stabilita. Quae res, cum ita se habeat, quid deinceps a me fieri debeat satis perspitio, atque adeo in id ipsum totis viribus incumbam, ut omnibus in rebus officio meo satisfaciam ita prorsus, ut cum patribus iam ipsis Societatis Iesu earundem mihi sit ipse mihi ad omnem pietatis professionem vitaeque ex eorum instituto ducenda rationem calcar addam. Quod ita sit, Sanctitati quoque Vestrae de me persuasum vehementer tum cupio, tum id etiam ne haud de patribus iesuitis provinciae huius deliberationem, tanquam nutu aut voluntate mea factam, verum uti res est, summis ordinum studiis necessitateque ipsa a me expressam esse accipiat summis ab ea precibus contendo meque pro ea semper qui antea fui Sanctitas Vestra agnoscat. Cuius sanctum benedictionem expecto felicemque ac diuturnam ecclesiae gubernationem ei ex animo precor.³ Datum Albae Iuliae quinta Aprilis anno Domini MDLXXXVIII.

Eiusdem Sanctitatis Vestrae

humillimus ac obsequentissimus servitor et filius
Sigismundus Bathory
princeps Transilvaniae

¹ A fejedélem a decemberi medgyesi országgyűlés végzéseire céloz. Vö. még 11. sz. irat 4. jegyzetét.

² Vagyis Báthory István és Kristóf.

³ A levél a medgyesi végzések elfogadása utáni feszült helyzetben íródott. A fejedelemnek nemcsak a pápai kiátkozással, hanem a hatalom birtoklásáért kirobbant udvari frakcióharcokkal is szembe kellett néznie. *Monumenta Antiquae Hungariae* Vol. III. (1587–1592). (*Monumenta Historica Societatis Iesu* Vol. 121.) Ed. Ladislaus LUKÁCS S. I. Romae, 1981, (a továbbiakban MAH III), 640–642, 662–667, HORN, 122–132, 164–165.

1589. október 30. Róma

Alessandro Peretti bíborosneps¹ Báthory András bíborosnak

Amilyen fájdalommal értesült a pápa a jezsuiták és a katolikus vallás ellen hozott intézkedésekről, olyan örömmel vette azt, amit ő és unokatestvére, az erdélyi fejedelem készül tenni (közelebről nem részletezett ügyben). Ismerik a család és a megboldogult Báthory Istvánnak a hit érdekében szerzett érdemeit, ezért biztosság abban, hogy az eretnekek ellen fel fognak lépni. Ennek érdekében buzdítja őket.

ASV Fondo Borghese II. Vol. 494, ff. 46r, fogalmazvány.

Illustrissime et Reverendissime Domine observandissime

Quo vehementiore dolore Sanctissimus Dominus Noster Sixtus V. Pontifex Maximus perculsus est tum, cum primum accepit sacerdotes iesuitas, atque adeo universam religionem catholicam ex Transylvania² expulsam³ eiectionemque ab haereticis hominibus anno superiore fuisse, eo maiore laetitia afficietur, si ea, quae Illustrissima Dominatio Tua una cum principe Transylvaniae fratre suo meditatur, et parat, eos habuerint eventus, quos et nos speramus, et virtus pietasque vestra omnibus repromittunt.⁴ Et cum hoc familiae vestrae proprium et praecipuum decus sit, fortissime pro fide, institutisque maiorum pugnare, satis confidit Sanctitas Sua vos omnem operam, studium, consilium, vim adhibituos, quo praeclara Stephani regis patrum vestri, viri fortissimi, et religionissimi pietatis et fidei monumenta, non modo ab impuris impiisque hominibus non evertantur, sed in dies magis ac magis elucescant, maioraque recipiant incrementa. Confortamini igitur, et estote robusti, quia Deus et Dominus exercituum pro sua ineffabili misericordia et causam nostram tutabitur et de inimicis suis nostrisque victoriam triumphumque reportare concedet. Opto Illustrissimam et Reverendissimam Dominationem Tuam semper in Domino bene valere, nosque amare.⁵

Romae die 30. Octobris 1589.

Dominationis Tuae Illustrissimae et Reverendissimae

humillimus servitor Alessandro
cardinalis Montaltus

¹ Alessandro Peretti de Montalto (1572–1623†), bíborosneps (1587–1590).

² A lap szélén: Domino cardinali Bathoreo.

³ A kiűzés okairól vö. Báthory Andrásnak Claudio Acquaviva rendfőnökhöz, és a pápához írt leveleit MAH III, 460–462, 489–490.

⁴ Az államtitkár mindent elkövetett, hogy elérje a rend visszatelepítését Erdélybe. Vö. ebben az

ügyben Ippolito Aldobrandini rendkívüli pápai megbízotthoz írt januári levelét MAH III, 387–388, és Melchior Michele Iovagnak az ügyben Velencében folytatott tárgyalásait Uo. 418–420, és SZILAS László SJ: *Alfonso Carrillo jezsuita Erdélyben (1591–1599)*. (METEM Könyvek 34.) Bp., 2001, (a továbbiakban SZILAS) 17–18, 109.

⁵ Erdélyben a nagyhatalmú Báthory familia egyes tagjait leszámítva nem maradt a katolikus vallásnak erős támasza. A Szentszék ezért minden reményét a fejedelembe és unokaöccseibe vetette, akik birtokaikon telepítették le a fejedelemségbe visszaszívargó jezsuitákat. Vö. a következő irat 3. jegyzetét.

14

1591. január 8. Róma

XIV. Gergely pápa Báthory András bíborosnak

Az elmúlt napokban Báthory Zsigmond feloldozást nyert a kiközösítés alól, amellyel még elődje, V. Sixtus sújtotta az országot a jezsuiták kiűzése miatt. Fogadta a fejedelem követét Bodoni Istvánt, aki még Sixtus pápához indult a feloldozás ügyében. Nagyon bíznak az ő, testvérei, István és Boldizsár, és a fejedelem segítségével, őszinte szándékaiban a katolikus vallásgyakorlat visszaállításának ügyét illetően.

ASV Armadio XLIV. Vol. 35, ff. 39v–41r, másolat.

Dilecto filio nostro Andreae Sancti Angeli in foro Piscium
diacono cardinali Battoreo nuncupato

ut officia et studia sua conferat in Sigismundum Transilvaniae principem

Gregorius papa XIV.

Dilecte fili noster salutem et apostolicam benedictionem. Proximis his diebus dilectus filius nobilis vir Sigismundus Transilvaniae princeps accepta per apostolicæ sedis gratiam a foelicis recordationis Sixto papæ quinto prædecessore nostro indulgentiæ et remissionis venia a censuris ac poenis, quas ob religiosorum e suis ditionibus expulsionem paulo ante secutam incurrerat, litteras ad eundem Sixtum poenitantiæ testes et humilitatis plenas scripserat,¹ quas postea eodem Sixto viam universæ carnis ingresso dilectus filius Stephanus, secretarius suus, quem propterea huc miserat, debita cum gratiarum actione et perseverantiæ in tuendis catholicis restituendæque religionis promissione nobis reddidit.² Amplexi sumus promptam hanc resipiscentis animi devotionem, et pro Christi causa, et suorum subditorum salute quaecunque præstare oportet, pollicentem ipsi paternis cohortationibus animare non destitimus, quinimo sub nostra, Sedisque Apostolicæ protectione paterno, clementique animo retinere, et cum res tulerit, quibus poterimus, commodis

iuvare polliciti sumus. Cum autem ad eam rem perficiendam in officiis et studiis, quae a tua circumspectatione atque adeo a dilectorum filiorum nobilium virorum Stephani, et Balthassaris Battoreorum fratrum tuorum pietate atque auctoritate proficisci possunt, magnam in Domino spem atque fiduciam repositam esse sentiamus,³ volumus has ad te litteras dare, quibus a tua singulari pietate, et in nos ac in Sedem Apostolicam devotione, atque observantia requirimus, ut egregiam illam in catholicos omnes voluntatem tuam pluries iam patefactam hoc maxime tempore pro eiusdem Sigismundi subditorumque suorum salute, atque tranquillitate magis ostendas, et eidem principi in catholica religione restituenda adiumento sis, et ut iisdem Battorei ac caeteri omnes, qui ea in re aliquid efficere poterunt, hoc ipsum nostra causa etiam praestent, auctoritate tua efficas. Scimus enim, quantum ea in re momenti omnium vestrum consilium et auxilium habiturum sit, officiorum autem, quae in eam causam conferenda duxeritis, ut tenemur, ipsi memores erimus, illaque omnibus, quibus poterimus, beneficiis rependere studebimus. Deus benedictus circumspectionem tuam per apostolicam benedictionem, quam per praesentes impartimur, ab adversis omnibus muniat, et coelesti gratia protegat. Datum Romae apud Sanctum Petrum sub annulo piscatoris die VIII. Ianuarii MDXCI, pontificatus nostri anno primo.

messer Vestrius Barbianus⁴

¹ A levelet vö. MAH III, 536–537, a kiátkozó bullát MAH III, 485–488.

² Bodoni János mintapéldája volt az ifjú konvertitáknak, akik rövid idő alatt nagy karriert futottak be. A Bodoniak öten voltak testvérek, közülük István, de valószínűleg a többiek is, az antitrinitarizmust követték. Bodoni még 1589-ben, nem sokkal a kiközösítés után indult Rómába. Útja a gyakori pápaváltozások miatt meglehetősen hosszúra nyúlt. Bodoni útjának célja a kiközösítés alóli feloldás, és az emiatt megromlott diplomáciai kapcsolatok helyreállítása volt. Küldetését sikerrel teljesítette; ennek volt a jele, hogy Bodonihoz csatlakozott Alfonso Carrillo, aki a fejedelem nevelőjeként később rendkívül fontos szerepet játszott a fejedelemség politikájának alakításában. SZILAS, 20–22, 114, 116–118.

³ Boldizsár Fogarason, ahol rezidenciát akart alapítani, több jezsuitát tartott a kitiltó határozat ellenére. Vö. MAH III, 541–543, 595. Báthory István pedig Emmanuel Vegát hívta Somlyóra, de Wujek nem engedte el. Uo. 381, 593, 630.

⁴ Marcello Vestri de Barbiano (?–1606†) *secretarius brevium* (1590), *abbreviator de curia* (1596) ugyanettől az évtől kezdve a Szent Péter de Urbe kanonokja.

15

1591. szeptember 1. Róma

Alessandro Peretti bíborosneps Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek

Nagybátyja érdemei és a címzett vallásossága és erényei miatt a követként Rómába küldött Bodoni Jánost a pápa figyelmébe fogja ajánlani, és törekedni fog arra is, hogy kérései meghallgatásra találjanak. A Szentszék iránt tanúsított jó-

akarátát a leghasznosabban úgy mutathatná ki, ha minél gyorsabban visszahívna az eretnekek által kiűzött jezsuitákat az országba, amely megtisztelő kötelessége a Báthory családnak.

ASV Fondo Borghese II. Vol. 494, ff. 107r–v, fogalmazvány.

Domino Sigismundo Bathoreo
Transilvaniae principi.

Illustrissime Princeps¹

Egregia Stephani regis Poloniae patru tui in ecclesiam Dei atque adeo in universam religionem catholicam promerita, tuaque item excellens cum ad pietatem tum ad caeteras virtutes indoles facile nos permoverunt, ut Stephanum Bondonium, quem internuntium ad hanc sanctam sedem Illustrissima Dominatio Tua superioribus diebus allegaverat Gregorio XIII pontifici maximo patruo nostro, quoque diligatione commendaremus studioque nostro perficeremus, ut postulata negotiaque, quae istinc afferebat, ex illius sententia maxime conficerentur.² Qua in re, cum quae officii nostri partes eant, non contempserimus. Illud nobis ab Illustrissima Dominatione Tua gratiae apponi non oportuit, quod omni praetermitti non debuit. Gratissima mihi tamen fuit Illustrissima Dominatio Tua propensae in nos voluntatis, benevolentiaeque declaratio, quam quidem mutui amoris copulationem, quantum in me erit, et diligenter in omni vita colam, et plurimi per omne tempus aestimabo. Caeterum uberrimos tum ex hac animorum coniunctione fructus colligemus praeclarissimumque tuae in hanc Sanctam Sedem sanctissimumque romanum pontificem observantiae ad omnem posteritatis recordationem documentum statues, si religio catholica, patresque in primis iesuitae qui haud ita pridem a regno isto³ haereticorum hominum perversitate exulant, primo quoque tempore in locum, statumque suum beneficio tuo restituantur. Hoc enim, ut Bathorea familia proprium et praecipuum munus esse omnes fatentur. Sic ab Illustrissima Dominatione Tua cuius minor aetas ab iniquissimis haereticis per summam perfidiam in exterminanda eadem religione catholica nuper captata elusaque⁴ est, ad perpetuum Bathorei nominis decus propulsatamque iniuriae memoriam expectant. Quo quidem sacrificii gratitudine cum regis patru parentisque optimi, si viverent votis nihil aeque respondere posse perspicuum sit, Illustrissimae Dominationis Tuae partes erunt una in re primum summo pontifici deinde patruo praeterea etiam parenti quoque cumulatissime satisfacere. Opto Illustrissimam Dominationem Tuam in Domino semper bene valere. Datum Romae die prima Septembris 1591.⁵

¹ Bal szélen lehúzva: Illustrissime Princeps.

² Bodoni követtségéről vö. előző iratot.

³ Lehúzva: provincia ista.

⁴ Lehúzva: illusaque.

⁵ Ugyanezen a napon kapott levelet az ügyben Báthory András is. Vö. ASV Fondo Borghese II. Vol. 494, ff. 107v–108r.

16

1591. november 26. Gyulafehérvár
Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem Ippolito Aldobrandini bíborosnak

Rómába küldte követét, Jósika Istvánt, aki megbízatásának megfelelően tiszteletét fogja tenni nála.

ASV Segr. Stato. Vol. 51, ff. 363r, 364v, eredeti.

Illustrissime et Reverendissime Domine

Illustrem Stephanum Josicam, cubiculi nostri praefectum in Urbe ad salvandam sanctitatem suam misimus.¹ Qui ubi Dominationem Tuam Illustrissimam ex mandato nostro inviserit, fidem his, quam nostro nomine retulerit, adhibere poterit. Interim bene valere Illustrissimam et Reverendissimam Dominationem Tuam quam diutissime optamus. Albae Iuliae 26. Novembris 1591.²

Illustrissimae et Reverendissimae Dominationis Tuae

studiosissimus
Sigismundus princeps
Transilvaniae

CÍMZÉS: Reverendissimo Domino nobis [Domin]o Hyppolito Sanctae Romanae Ecclesiae [Cardinali] Aldobrandino.

¹ Jósika azért indult útnak, hogy köszöntse XIV. Gergelyt megválasztása alkalmából. Mire azonban Rómába ért, nemcsak XIV. Gergely, hanem utóda IX. Ince pápa (Gian Antonio Facchinetti, 1591. okt. 29–dec. 30.) is meghalt. Az erdélyi követnek meg kellett várnia a pápaválasztást. Az ifjú kegyenc megfordult Firenzében is, ahol Báthory Zsigmond házassága ügyében folytatott tárgyalásokat. Vö. SZILAS, 35, 37–38, 128–129, MAH III, 688–689, 692, 695, 702, 741–742.

² A néhány hónappal később pápává választott Ippolito Aldobrandini válaszlevelét vö. MAH III, 761–762.

17

1592. június 26. Nagysajó¹

Báthory András bíboros Attilio Amaltheo pápai nunciusnak.

Örül, hogy végre kiszabadult kolozsmonostori "börtönéből." Minél hamarabb személyesen is találkozni akar vele, hogy a vallás ügyéről tárgyaljanak. Lengyelországi útját is e miatt halasztotta el.

BAV Ottob. Lat. Vol. 2419, ff. 196r, 197v, eredeti.

Reverendissime Domine tanquam Frater charissime

Gratulor Dominationi Vestrae Reverendissimae ex Monostoriensi carcere liberatam esse, id unum, rogo, ut aliquid temporis Albae consummat, quo et ego ad-volare possim. Nihil est in causa religionis melius, quam me et iam minimum interesse, os ad os loqui, ne inscius rerum sim, ea tandem negligentiae accuser. Ego vero tum ob causam religionis, tum etiam iter Polonicum nihil eorum intermittam, quae ad meum Albense iter statim aggrediendum pertinebunt. Commendo me Dominationi Vestrae Reverendissimae. Ex curia nostra² Sayo 25. Iunii 1592.

Dominationis Vestrae Reverendissimae

frater amantissimus

Andreas cardinalis Bathoreus

CÍMZÉS: Reverendissimo Domino Atilio Amalteo etc. Fratri charissimo.

¹ Nagysajó (Sieu) Beszterce-Naszód vm.

² Attilio Amaltheo (1545–1633†) *protonotarius apostolicus* (1595), *comissarius generalis exercitus papalis* (1595), athéni érsek (1606–1610), kölni nuncius (1606–1610). Az első magas rangú pápai diplomata, aki Erdélyben járt. Követségének iratait vö. *Nunciusok*, 1–34. Útja egybeesett Musztafa császár látogatásával. A diplomáciai bonyodalmak elkerülése végett a nunciust a Kolozsvár melletti Kolozsmonostoron, a jezsuiták egykori rezidenciáján szabályosan elbújtatták. A bíboros erre a hét hétig tartó börtönre célzó levele elején. András unokatestvérével való szakításáig tevékeny – bár ellentmondásosan értékelt – részt vállalt a katolicizmus erdélyi pozícióinak megerősítését célzó erőfeszítésekben.

18

1592. július 20. Szilágysomlyó¹

Báthory András bíboros VIII. Kelemen pápának.²

Jó döntés volt Amaltheót Erdélybe küldeni, aki részletesen tájékoztatni fogja a katolikus egyház állapotáról. Személye még az eretnekeknek is megfelelt, úgy hogy

igen jó esély van arra, hogy újra engedélyezzék a katolikus hit gyakorlását. Bizonyára értesült az aggasztó lengyelországi helyzetről és hogy a török mindent el fog követni, hogy megakadályozza a Habsburgok lengyel királyságát. Kéri közbenjárását a Radziwiłł bíborossal kitört viszályának elsimításában, amelynek során őt és családját nagy sérelem érte.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 124B, ff. 11r–v, 12v, eredeti.

Sanctissime ac Beatissime in Christo Pater et Domine
Domine clementissime

post oscula pedum beatorum Sanctitatis Vestrae

Nihil Sanctitas Vestra commodius hoc tempore, pro augmento religionis catholicae in nostris partibus facere poterat, quam virum integerrimum Reverendissimum Dominum Amalteum mittere, qui probe de omni statu religionis catholicae informatus ad Sanctitatem Vestram redit. Porro ita se hic gessit, ut et omnibus (etiam adversae religionis hominibus) gratissimus existeret, sua prudentia ea iacerit religionis introducendae fundamenta, ut speremus, per Dei misericordiam brevi aedificium ipsum, summa cum Sanctitatis Vestrae laude nos erecturos. Referet is omnia, tum meo, tum illustrimorum fratrum meorum nomine Sanctitati Vestrae ea fide ac ea integritate, qua nos cum eodem libere ac syncere contulimus.

Caeterum existimo ad Sanctitatis Vestrae aures pervenisse, quo in statu Polonia nostra sit, timendum est, ne male tectae favillae maximum excitent incendium, nisi prudentia sua his omnibus malis Sanctitas Vestra obviam in tempore eat. Sed et Turca suas agit partes, ac in eo totus est, ut Austriacos omnibus viribus potius adoriatur, quam regni gubernacula obtinere ullum eorum patiat, haec nos certius, quam alii scire, et verius possumus, cum fere in eorum faucibus simus.³ Meminerit etiam Sanctitas Vestra ignominiae mihi a rege nostro per illustrissimum cardinalem Radzivilium inflictae, quae res es loco est, ut non possim non iacturae sed nominis Bathorei, cum lachrymis quandoque recordari.⁴

Sanctitati Vestrae supplico, habent aliquam nominis huius, famae, existimationis rationem, ac ipsa Sanctitas Vestra potius inter nos, eius obedientissimi sumus filii, componat, quam nos inter nos altercari patiat.

Experietur me Sanctitas Vestra omni loco, omni tempore, non eum esse, quem me malevoli mei, ad mihi promissos honores anhelantes, et simoniaciis artibus impediens, Sanctitati Vestrae depinxerunt. Sed eum, quem Sanctitas Vestra olim novit, et qui regis Stephani, verus in virtutibus haeres esse contendi. Reliquum est, ut beatos Santitatis Vestrae pedes humiliter exosculer, ac meam existimationem, honorem Sanctitati Vestrae augendum, tuendum promovendumque commendem. Datum ex arce nostra Somlio 20. Iulii anno 1592.

Sanctitatis Vestrae

servitor humillimus
Andreas cardinalis Sancti Angeli manu propria.

ĆÍMZÉS: Beatissimo in Christo Patri, ac [Domino, Domino] Clementi, divina provi[dentia papae] octavo, Sanctae ac Univer[salis Ecclesiae] Pontifici Maximo, ac Domino, Domino clementissimo.

¹ Szilágysomlyó (Șimleu Silvaniei) Szilágy vm.

² Hasonló levelet írt VIII. Kelemennek Báthory István és Boldizsár is, válaszolva a pápa március 2-án írt (Vö. *Monumenta Antiquae Hungariae (1597–1593)*. Vol. III. Ed. Ladislaus LUKÁCS S. I. Romae, 1981, 766–767), és Jósika István által hozott leveleire. Vö. ASV Fondo Borghese III. Vol. 124B, ff. 15r–v, 16v, 17r, 18v.

³ III. Zsigmond (1566–1632†) 1587-től Lengyelország, 1592-től Svédország királya. Apja, III. János halála miatt sietett Svédországba. Ottani tervei miatt Miksa főherceg lengyel trónnal kapcsolatos aspirációi felerősödtek. A Porta már évekkel korábban világosan a rendek tudtára adta, hogy megválasztását *casus bellinek* tekinti. Vö. NIEDERKORN, 475.

⁴ Radziwiłł krakkói püspökké választásában szerepet játszott, hogy Báthory Andrással szemben Habsburg orientációt követett, akire III. Zsigmondnak a Zamoyski személye körül szerveződő ellenpárttal szemben kiegyensúlyozó hatalmi tényezőként is szüksége volt, illetve, hogy a lengyel jezsuiták, főleg a lengyelországi katolikus megújulásban elévülhetetlen érdemeket szerzett Piotr Skarga többször nyíltan bírálta Báthory Andrást, akit alkalmatlannak tartott a tisztségre. Vö. HORN, 148–154.

19

1592. július 20. Gyulafehérvár

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem VIII. Kelemen pápának.¹

Simone Genga, aki sok évvel ezelőtt lépett Báthory István, illetve a család szolgálatába, a nehéz időkben is megsegítette a jezsuitákat. Kéri, hogy teljesítsék a kérését. Úgy véli, hogy mivel Simone testvéreit kedveli, ennek nem lesz akadálya.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 124B, ff. 7r–v, 8v, eredeti.

Sanctissime ac Beatissime in Christo Pater ac
Domine, Domine clementissime
post oscula beatorum pedum Sanctitatis Vestrae

Simonis Gengae iam a multis annis in primis divinus Stephanus, rex Poloniae patruus noster, postea ego quoque usi sumus, non opera tantum et industria et utili provinciae huius, meae et cumprimis necessaria, sed fide etiam in nos ac studio singulari. Is cum fratribus suis bona quadam ditione Sanctitatis Vestrae habet communia, quae cum lite quadam gravi nimium ac molesta, cum magno rei eorum

familiaribus detrimento sint implicata, multum cura eorum angitur, ac hinc etiam saepius a suo munere ad ea procuranda avocatur.² Eius causam sponte mihi apud Sanctitatem Vestram suscepi, oroque eam quam humillime pro sua in me gratia efficere velit, ut eius cognitio ita iis, qui eam provinciam habent demandetur, ut quod is suum esse putat, possit primo quoque tempore iure obtinere. Si fratres etiam ipsius Simonis omnes, ut audio, a pietate artibus moribusque commendatos³ gratia beneficentiaque sua mea etiam causa dignos putaverit, eo me maiori favore beneficioque ab ea affectum esse existimabo.

Cuius gratiae me commendans, Deum precor, ut eam diu felicem, ecclesiaeque suae superstitem esse velit. Datae Albae Iuliae ex 20. die mensis Iulii, anno Domini MDCXII.⁴

Sanctitatis Vestrae

servitor humillimus

et filius indignus

Sigismundus Bathory princeps Transilvaniae manu propria

CÍMZÉS: [Beatissimo in Christo Patri Domino Nostro Clemen]ti VIII. Pontifici Maximo.

¹ Hasonló levelet írt Báthory András is. Vö. ASV Fondo Borghese III. Vol. 124B, ff. 13r, 14v.

² Simone Genga (1525?, 1530?–1602†) urbinói építész, toszkán diplomata, 1573-ban Ausztriában, a következő évben Magyarországon, 1576-tól Lengyelországban teljesített szolgálatot. 1587-ben testvéreivel együtt Báthory Zsigmond szolgálatába állt. A család kétes szerepet játszott az 1594. évi kivégzésekben. Személyéről vö. még 66, 68, 72, 75. sz. iratokat. Az Erdélyből kiűzött jezsuiták megsegítéséről vö. MAH III, 414.

³ Giovanni Battista Genga apostoli kamarásról (1596), és testvéréről, Flaminio Gengáról van szó.

⁴ Genga küldetésének az volt a célja, hogy tető alá hozza a házasságot Ferdinando toszkán nagyfejedelem és egyik lánya között. A kísérlet meghiúsult a Porta fenyegetőzése miatt.

20

1593. november 8. Róma

VIII. Kelemen pápa Báthory András bíborosnak¹

Kéri megszokott segítségét ezekben a nehéz időkben, amikor a török fenyeget és a keresztény fejedelmek tétlenkednek. Ajánlja az Erdélybe látogató Alessandro Cumuleo pápai megbízottat.

ASV Armadio XLIV. Vol. 39, ff. 30v–31r, másolat.

Dilecte filio nostro Andreae Sancti Angeli in
Piscina diacono cardinali Battoreo nuncupato

Clemens papa VIII.

Dilecte fili noster salutem et apostolicam benedictionem. Quo plura sunt, et maiora caritatis vincula, quae te nobiscum et cum hac Sancta Sede arctissime coniungunt, et quo magis tua in nos et eandem sedem pietas et observantia perspecta est, eo fidentius opera et auctoritate tua utimur iis praesertim in rebus, quae hoc difficillimo tempore ad Dei gloriam et christianae reipublicae utilitatem maxime pertinent, ut conatus teterrimi fidei hostis Turcae, qui ut vides universo populo christiano servitutem molitur ac minatur Deo et catholicis principibus adiutoribus depellamus. Urget enim nos zelus domus Dei et pastoralis officii nostri sollicitudo, quae et efficere, Deo auctore, cupimus, multum positum sit in ipso Transilvaniae principe vestraque clarissima familia, ob eam causam mittimus ad eundem principem, cum litteris nostris et mandatis, hunc familiarem nostrum Alexandrum Comuleum Illyricum, insignia religione presbyterum, quem circumspectioni tuae valde commendamus, ut tuo favore, et consilio adiutus, iussa nostra apud principem, tanto facilius exequatur. Quare eidem Alexandro te nostro nomine alloquenti, plenam fidem habebis. Perge autem fili, ut facis, una cum fratribus tuis, viris fortibus, de Apostolica Sede et de christiana religione bene mereri, teque nobis esse carissimum tibi persuade. Datum Romae apud Sanctum Petrum, sub annulo piscatoris die VIII^a Novembris MDLXXXIII, pontificatus nostri anno secundo.²

¹ Hasonló brevét kapott Báthory Boldizsár és István is. Vö. ASV Armadio XLIV. Vol. 39, ff. 31v–32r, 32v.

² Alessandro Cumuleóról van szó, akinek az volt a feladata, hogy elérje a kelet-európai pravoszláv régió csatlakozását a török ellenes ligához. 1594. február 7-én érkezett Gyulafehérvárra. Car-rillóval együtt indult el, akit a fejedelem szeptember 20-án küldött Rómába titkos megbízással. Vö. *Nunciusok*, 35–49. Tevékenységéről vö. még SZILAS, 50–52, Peter BARTL: *Der Westbalkan zwischen spanischer Monarchie und osmanischem Reich. Zur Türkenkriegs-problematik an der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert (Albanische Forschungen 14.)* Wiesbaden, 1974, 43–55, Antun TRSTENJAK: *Alessandro Komulović S. I., 1548–1608. Profilo biografico*. In: *Archivum Historicum Societatis Iesu*, 58 (1989), 43–86.

1593. november 14. Stockholm

Germanico Malaspina lengyelországi pápai nuncius Cinzio Aldobrandini bíboros neposnak¹

Nem mulaszt el egy alkalmat sem, hogy a királlyal és az alkancellárral a törökellenes liga ügyében tárgyaljon. A király azonban fiatal és nem rendelkezik elődje hadi tapasztalataival. Azonkívül olyan országot kormányoz, amelynek nemességét különböző érdekek és célok osztják meg, akik nem tisztelik annyira, mint István királyt. Éppen ezért nagyon óvatosan és körültekintően kell eljárnia egy ilyen fontos ügyben, különösen, hogy elterjedt a híre, a török két olyan végvárat akar elfoglalni, amely védtelenné tenné Lengyelországot támadásai előtt. Idejében el kell tehát kezdeni a tárgyalásokat a liga érdekében, amelynek ügyét a legalkalmasabb időpontban, a következő országgyűlés idején lehet majd tető alá hozni. Éppen ezért szeretné tudni, hogy ő térjen-e vissza haladéktalanul Lengyelországba, vagy küldenek helyette valakit. Írt Báthory Andrásnak és Zamoyskinak, felajánlva szolgálatait Lengyelország, és Erdély érdekében. Az alkancellárnak nem tetszik a liga gondolata, amelynek sem most, sem István király idejében nem voltak meg az alapjai. Ő két évet szánt Oroszországra, mielőtt elindult volna a török ellen. Most az oroszok nincsenek abban a helyzetben, hogy fenyegethették a lengyeleket. Ha a királyné fiút szülne, hozzáadnák a cár legkisebb lányához. Ha pedig nem lennének utódaik, akkor az oroszok elismernék királyuknak III. Zsigmondot. Egy évre lenne szüksége, hogy békét teremtsen Lengyelországban, majd belefogjon a vállalkozásba. A királynak nem áll szándékában, mint egykor István királynak, elvenni a császártól Magyarországot. A király azonban aggódik, hogy ha erejét egyesítené Miksa főhercegével, akkor elűznék Lengyelországból. István király tervének megfelelően a lengyelek 60 ezer lovassal, és 60 ezer válogatott gyalogossal benyomulnának Havasalföldre. V. Sixtus havi 33 ezer scudót adott volna, és előlegben 300 ezret tett volna letétbe Krakkóban; most is ebben reménykednek a lengyelek. Kéri, bocsássa meg, hogy nem tud részleteket mondani, de távol van Lengyelországtól, és nem ismeri pontosan a pápa szándékait; ezért nem tud az ügyben előre lépni.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 66CD, ff. 407r–408v, rejtjelzett eredetiről készült másolat; Segr. Stato, Polonia. Vol. 35, ff. 434r–436v, másolat.²

Illustrissimo et Reverendissimo Signor Padrón mio colendissimo

Io non pretermetti alcuna occasione che mi s'offerisce, ch'io non tengo proposito con Sua Maestà et con il vicedancelliere di Polonia³ del particolare della collegatione, et ritorno Sua Maestà assai ben disposta et animata per il bene della christianità et per l'interesse del cognato.⁴ Ma essendo Sua Maestà giovane, et non

havendo quella esperienza dell'arte militare che havea il suo predecessore, et dominando lei una repubblica popolare, come quella di Polonia, dove regnano varie passioni et diversi fini, non havrà Sua Maestà appresso la moltitudine in questo particolare quel credito che havea il re Stefano. Perilche è necessario di usare ogni industria per persuadere la nobiltà di quel regno ad abbracciare così santa et necessaria impresa tanto più che pigliando il Turco quelle due fortezze di Ungaria che, dicono, voler oppugnare, resta Cracovia esposta alle scorrerie Turchesche, senza che possa esser impedito l'inimico.⁵ Et perché se è necessario di comintiar per tempo a porre in campo la pratica della lega et disporre gli animi della nobiltà, acciò nelli comitii sia più facile la conclusione di essa, così non si potendo pigliare resolutione alcuna se non precede la dieta. Fa però di mostieri, se Nostro Signore disegna che si stabilisca la collegatione che molto per tempo s'intimi la dieta. Onde convien ch'io sia con ogni celerità avisato della mente di Sua Santità, et che o io ritorni subito in Polonia, o che Sua Beatitudine espedischi qualch'un altro che dia principio alla negociatione, acciò, mentre s'occupamo in discorrere, l'inimico non faccia maggior progresso. Ho scritto al signor cardinale Battorio,⁶ et mi sono offerto di far ciò che Sua Signoria Illustrissima et il signor cancelliere giudicheranno esser espediente per servitio della christianità et in particolare della Polonia et della Transilvania esibendomi di transferirmi in Polonia ad ogni loro richiesta, conforme alla promessa ch'io feci al mio partire di quel regno. Vedo che'l vicecancelliere di Polonia non intende bene questo negotio della lega, et tiene che al tempo del re Stefano fosse trattate senza fondamento, et che al presente non si effettuarà cosa alcuna, ma può essere ch'egli s'inganna, et quando pur fosse così, non è dubbio che la sola trattatione d'essa, darà gelosia al Turco et spirito al Transilvano. Ne hora devono i Polacchi temere di lasciare dopo le spalle il Mosco, consideratione c'hebbe il re Stefano perilche voleva prima di dar le mani all'armi contro il Turco, due anni di tempo a levarsi davanti il Mosco. Poiché con l'acquisto di questo regno, nel quale è insin' hora saldata bene la partita del politico dominio, il Mosco non è per innovar cosa alcuna, ma non le parerà di far poco, se potrà conservare lo stato suo oltre che se le Serenissima Regina partorisce un'figliolo,⁷ disegna il cancelliere di Polonia⁸ di trattar subito col Mosco, acciò si stabilisca col mezzo di promesse, et d'altro, matrimonio con l'unica figlia nata ultimamente al detto Mosco, con assicurare che morendo egli senza figlioli quei popoli fossero per ricevere questo serenissimo re, et dopo il figliolo, quando pervenesse a matura età, per loro signore.⁹ Ne questa maestà ricercarebbe di have un'anno di tempo, prima di porre la mano all'impresa per rasettare le cose di Polonia, essendo per gratia di Dio et opera di Sua Beatitudine quietissime, ne vi resta altro per introdurre totalmente la pace in quel regno, se non di soddisfare a quella benedetta transatione, cosa che stà nella volontà di quei prencipi, per interesse de quali questo regno che vive in pace con il Turco, la romperebbe per servitio loro.¹⁰ Ne ricercherà questo serenissimo, ne il regno di Polonia che la Maestà Cesarea ceda l'Ungaria, come ricercò Stefano, non havendo ne l'uno, ne l'altro interesse, come havea quel re. Per le sopradette cause mi pare che sia per la

parte del imperatore migliorata la conditione di Sua Maestà Cesarea dopo la morte di Stefano solamente si ha d'avvertire ch'essendo dichiarato capitano generale il serenissimo arciduca Massimigliano, se le genti polone dovessero militare sotto di lui, o essersi col suo esercito questo serenissimo non lo vederebbe volentieri per il pericolo che potrebbe occorrere che unita quell'altezza con i Polacchi, non si voltasse a scacciare la Maestà Sua del regno.¹¹ Perilche sarà necessario che i Polacchi facciano da loro, et seguitino i disegni, che hebbe già il re Stefano d'entrare per la Valacchia, dove si hanno delle intelligenze, come anco si hanno in Moldavia, et seguitare ad entrar più dentro che si possa.¹² Potrà questa nazione comparire con 60 mila cavalli ben in ordine et con altri tanti fanti eletti, et pure non resterà sfornito il regno. L'altra difficoltà è nel danaro, perché havendo le felice memoria di Sisto quinto offerto trentatre mila scudi il mese, et paghe anticipate insino al numero di 300 mila scudi rimessi in Cracovia prima di dar principio all'impresa, i Polacchi vivono con la medesima speranza, et sarà necessario aprirmi la mente circa questo particolare, accià si possano far capaci del dovere, et desviarli da questa richiesta.¹³ Altro non mi occorre circa questo particolare da soggiungere a Vostra Signoria Illustrissima, solamente la supplico a perdonarmi se non scrivo così risoluto, come ricercarebbe la supplico la qualità, et importanza della materia, perché il non essere in Polonia, et non sapere distintamente et precisamente la mente di Nostro Signore, causa ch'io vado a tentarne in promover questa pratica, la quale Iddio sa, quanto l'abbia a cuore, et quanto desideri che la repubblica christiana cavi beneficio da quello che Sua Santità è andato fermando et stabiliendo in Polonia et in questo regno.¹⁴ Et rimettendomi all'aggiunta cifra bacio a Vostra Signoria Illustrissima humilmente le mani. Di Stocholma li XIV.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reverendissima

humilissimo et devotissimo servitore
Germanico vescovo di San Severo

¹ Cinzio Aldobrandini (1555–1610†) VIII. Kelemen unokaöccse, eredeti neve Cinzio Personeni da ca'Passero. Nagyбатыя, Giovanni Aldobrandini révén adoptálták. 1592 és 1610 között *supremus secretarius*, vagyis bíboros államtitkár, rokonával Pietro Aldobrandini mellett. 1595-től kezdve kegyvesztett. Életéről és tevékenységéről Klaus JAITNER: *Il nepotismo di papa Clemente VIII (1592–1605): il dramma del Cardinale Cinzio Aldobrandini*. In: *Archivio Storico Italiano* CXLVI (1988), 57–93, *Dizionario Biografico degli Italiani*. Vol. 2. Roma, 1960, 102–104.

² Ez utóbbi példány a nuncius leveleskönyvében található, aki ebben az esetben – szokásától eltérően – nem jelezte, hogy a levelet rejtjelezve küldte el.

³ Jan Tarnowski (1552–1604†) királyi titkár (1577), *referendarius regius* (1581), alkancellár (1591–1598), pozñani (1597–1600), majd kujawiai püspök (1600–1604).

⁴ A liga tárgyalásokról vö. NIEDERKORN, 470–498, Leszek JARMINSKI: *La Polonia di fronte ai tentativi per una lega antiturca sotto Clemente VIII*. In: *Odrozenie i reformacja w Polsce*. XXXIX, (1995), 107–117.

⁵ Talán Egerről és Kassáról van szó. Mindkét város a Lengyelországba vezető út mentén feküdt.

⁶ A nuncius 13-án kelt levelét vö. BVA Ms. L 18, ff. 61r–62r.

⁷ III. Zsigmond első gyermeke, Mária 1593 nyarán született, a királyné a levél megírásának időpontjában már a második gyermekét várta, aki 1594. május 19-én született meg. A csecsemő azonban, akit Katalinnak hívtak, a következő hónapban meghalt.

⁸ Jan Zamoyski (1545–1605†) nagykancellár (1578–1605), krakkói sztarosza (1580–1585), 1581-től korony nagyhetman. Báthory István halála után gyakorlatilag ő irányította a lengyel diplomáciát.

⁹ Nem tudjuk, kire gondol a nuncius, Fjodor cárnak (1584–1598†) ugyanis magtalan volt a házassága. Néhány évvel később Zsigmond az Áldmitrijek felléptetésével kísérletet tett Oroszország elfoglalására. Ebben fontos szerepet szántak a jezsuita rendnek is.

¹⁰ A bédzini egyezményről vö. 108. sz. iratot.

¹¹ Miksa 1588-ban tett kísérletet arra, hogy fegyveres erővel szerezze meg a lengyel királyságot. Éppen ezért minden Miksával kapcsolatos híradást, így főhadparancsnoki kinevezéséről terjedő híreket, felső-magyarországi tartózkodását aggódva figyelték Lengyelországban. A következő évi hadműveleteket Mátyás főherceg irányította főhadparancsnoki rangban.

¹² A török elleni hadjáratban való lengyel részvétellel vö. Jan Paul NIEDERKORN: *Die Verhandlungen über den Beitritt zu einer antiosmanischen Liga in den Jahren 1595 bis 1597*. In: *Studia austro-polonica 5. Deutsche Fassung*. (Universitas Jagellonica acta scientiarum litterarumque MCXCV, *Schedae Historicae, Fasciculus CXXI*). Kraków, 1996 (a továbbiakban *Studia*), 81–95.

¹³ István tervéről vö. Horst JABLONOWSKI: *Die Aussenpolitik Stephan Báthorys*. In: *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 2 (1937), 68–79, és HK 2004/2.

¹⁴ A nuncius az 1588. évi lengyelországi pápai követségére utal. Vö. 11. sz. iratot.

22

1593. november 25. Róma

VIII. Kelemen pápa Báthory Zsigmond fejedelemnek

Alfonso Carrillo átadta neki írt levelét, amelyből meggyőződött vallásosságáról. Carrillót, akivel többször tárgyalt, megfelelő iratokkal ellátva küldi vissza. Először azonban, mivel a mostani helyzet ezt követeli, Rudolf császárhoz kell mennie, amelynek okairól megfelelő módon és bőven szólt neki küldött levelében. A többiről kimerítően értesülhet Carrillótól. Kitartásra buzdítja.

ASV Armadio XLIV. Vol. 39, 49v–50r; vol. 48, ff. 71r–72r, másolat.

Dilecto filio Nobili Viro Sigismundo
Transilvaniae principi

Dilecte fili Nobilis Vir salutem et apostolicam benedictionem. Litterae Nobilitatis Tuae quas religiosus vir Alphonsus Carillius nobis reddidit, eo affectu, eoque animi sensu legimus, quo a parente dilecti in primis filii litterae legi potuerunt.¹ Vere enim gerimus te fili in intimo paternae caritatis sinu et in visceribus Iesu Christi, tuaque pietate, religionis zelo, et animi magnitudine, valde in Domino

oblectamur. Itaque eidem Alphonso quem ad nos misisti, et cui nos fidem habere de rebus gravissimis voluisti, et facilem ad nos aditum praebere iussimus, et saepius loquentem audivimus, attente et benigne, et ut quamprimum ad te cum litteris et mandatis nostris rediret, in tam multis occupationibus nostris sedulo curavimus. Illud autem magnopere expedire censuimus, ut antea carissimum filium nostrum Rodolphum caesarem adiret et ea tractaret, quae hoc maxime tempore, et Nobilitati Tuae et nobis necessaria videntur, cuius rei causa, litteris illum nostris opportune atque abunde communivimus.² Ex ipso igitur Alfonso viro, ut nobis visus est, et prudenti, et pio, et Nobilitatis Tuae valde studioso, quem cum benedictione nostra dimittimus, omnia cumulate cognoscas. Tum ille coram uberius exponet de nostra in te paterna voluntate et singulari quadam benevolentia. Tu autem fili esto forti et excelso animo, confortare in Domino, et in potentia virtutis eius, tibique persuade te nobis esse carissimum, te praclara, ut facis pro Dei, gloria cogitantem, adiuvabit Deus, et nos quoque de tua dignitate, et salute, et tuenda, et augenda, quantum cum Domino poterimus semper solliciti erimus. Datum Romae, apud Sanctum Petrum sub annulo piscatoris. Die XXV. Novembris 1593, pontificatus nostri anno secundo.³

¹ Nem maradt ránk. Tartalmára a fejedelem szeptember 20-ai, Pietro Aldobrandini bíborosnak írt leveléből következtethetünk. Vö. *Carrillo* I, 425. Carrillo november elején ért Rómába. Rómából Prágába sietett, ahová január 3-án érkezett. A császárral három fő kérdésben tárgyalt; nyújtson segítséget Báthory Zsigmondnak, ha a török megtámadná, ismerje el szuverén uralkodónak, adjon kedvező választ a fejedelem házasságának kérdésében. Követségéről vö. 24. sz. iratot és SZILAS, 47–52.

² Valószínűleg a november 12-én kelt levélről van szó, amelyben a pápa arra buzdította a császárt, hogy fogjon fegyvert a török ellen. Vö. ASV Armadio XLIV. Vol. 39, ff. 45r. Az év őszén küldte a pápa Ludovico Madruzzót a császárhoz, illetve Németországba, hogy rávegye a birodalmi rendeket a háború finanszírozására. Burkhard ROBERG: *Türkenkrieg und Kirchenpolitik. Die Sendung Kardinal Madruzzo an den Kaiserhof 1593 und zum Reichstag von 1594*. Teil. 1. In: *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken* 65 (1985), 192–305, Teil 2. 66 (1986), 192–267. A Madruzzo érdekében írt brevét Uo. Vol. 38, ff. 418r, 422v (szeptember 18.)

³ Hasonló brevét küldött a pápa Báthory Andrásnak, Istvánnak, és Boldizsárnak is. Vö. ASV Armadio XLIV. Vol. 39, ff. 50v, 51r–v.

23

1593. december 16. Lidzbark Warمیński
Báthory András bíboros Cinzio Aldobrandini bíborosnepsnak.

Megkapta levelét, amelyben a pápa törökellenes terveiről tájékoztatta. Ez ügyben ő is tett néhány javaslatot, amelyből kiderül, mi várható el az erdélyi fejedelemség részéről. Meggyőződhetett arról is, hogy mennyire szíven viseli egyfelől a katolikus hit és őszentsége, másfelől hazája és családja érdekeit. Ezt megte-

*szi titokban és nyíltan, a világ szeme láttára is. Úgy véli, hogy a szentszéki küldöt-
tet a legnagyobb titokban kell útnak indítani, és a határon várakoztatni, amíg a fe-
jedelem meg nem jelöli az időpontot és a helyet (a tárgyalásra). Amint ezt meg-
történik, rögtön oda fog sietni. Kíséretének egyik tagját elküldte a fejedelemhez,
most várja visszatérését. Jelenleg warmiai székhelyén tartózkodik, mivel a lengyel
király távollétében, néhányan rosszban sántikálva, nem tartózkodtak a személyét
illető gyanúsítgatásoktól. A pápa hívásának azonban, a király iránti hűségét is
megtartva, engedelmeskedni fog. A lengyel király remélhetőleg minél hamarabb
visszatér az országba. Tanácsosnak tartaná, ha Possevinót először Franciaor-
szágba, és csak ez után küldené Svédországba.*

ASV Fondo Borghese III. Vol. 120, ff. 243r–v, 270v, eredeti.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine observandissime

Quae proximis superioribus litteris¹ mihi perscripsit Illustrissima Dominatio Vestra de Sanctissimi Domini Nostri consiliis, quibus contra Turcarum potentiam, christianam rempublicam adiutam cupit, de iis ego per litteras iam antea sententiam meam aperui, et nonnulla, quae consideratione digna videbantur Illustrissimae Dominationi Vestrae misi,² ex quibus facile intelligi potest, quid ex Transylvania sit expectandum. Illud inprimis Sanctissimo Domino Nostro persuasum esse debet, me tantum studii, laboris, et diligentiae in negotio hoc promovendo positurum, quantum et sacrosancta religio et Sanctissimi Domini Nostri autoritas, et patriae meae amor, familiaeque nostrae dignitas, iure suo exigere a me videtur.³ Quamobrem nec sumptuum quorumlibet magnitudo, nec itineris labor, in quodcunque tempus inciderit, molestus, est mihi futurus, dummodo fidem meam et reipublicae christianae et Sanctissimo Domino Nostro comprobem. Ego quidem ita statuo, in negotio hoc inchoando perficiendoque, nihil magis requiri, quam summum silentium, et adeo secretam cautamque in tractando rationem, ut ne minimum quid suspicandi de nobis, tam potenti vicinoque adversario praebeatur occasio. Nam detecta consilia, summam et extremam perniciem, patriae meae, quod avertat Deus, accelerarent. Censeram itaque, ut is, qui a Sanctissimo Domino Nostro mittitur,⁴ iter secretissimum faciat, et in finibus alicubi clam subsistat, dum ab illustrissimo principe de loco et tempore congressus certior fiat, quo etiam ego maximis itineribus, cum paucissimo comitatu, illico advolarem, omnemque suspicionem tractandi facilius ex animis aliorum amoverem. Atque haec causa potissimia est, cur acceptis Dominationis Vestrae Illustrissimae litteris, non illico me in viam dare potuerim, cum nec de adventu nuntii, nec de loco, in quo secrete cum principe congredi nobis liceret, mihi constaret.

Ego unum ex meis, statim ad principem ablegavi, omniaque illi diligenter perscripsi, a quo responsum expecto, et quicquid facto opus esse iudicaverit, faciam. Accedit et illud, quod absente Serenissimo Rege non desunt, qui ad novas res animum facile adiiciunt, et suspicionibus valde laborant.⁵ Ita ut huc, illuc excurrere,

rebus apud nos ita stantibus, non sit integrum. Itaque libenter me in residentia mea episcopatus mei Varmiensis contineo. Sed cum fidei meae erga Serenissimum Regem optime conscius sim, non impedit hoc, quominus mandatis Sanctissimi Domini Nostri obtemperem, apud quem moram hanc Illustrissima Dominatio Vestra rogo excuset, cum non nisi rationabilibus de causis duci debuerit.

De Serenissimo Rege prospera nuntiantur, omnia et non dubia celerioris in Poloniam reditur, spes ostenditur. Perpetur ad nos patrem Possevinum, in Gallias primum, deinde ad Maiestatem Suam a Sanctissimo Domino Nostro in Suetiam mitti.⁶ Non sum is, qui consilia Sanctitatis Suae curiosius investigare velim, nec ea reprehendi possunt, quae ab optimo iuvandae religionis animo proficiscuntur, sed quantum ex certis quibusdam indiciis et nonnullorum non vanis sermonibus colligere licuit, videtur persona parum grata principi futura. Id praemonitam Illustrissimam Dominationem Vestram volui, ut si minus fortasse negotia successerint, fundamentum rei scire, possit. Sed eventus omnia docebit. Quod interest, osculor manus Illustrissimae Dominationis Vestrae, eiusque me benevolentiae diligenter commendo. Datum ex castro meo Heilsperck die 16. Decembris anno 1593.

Illustrissimae et Reverendissimae Dominationis Vestrae

Servitor humillimus

Andreas cardinalis Bathoreus manu propria

CÍMZÉS: Illustrissimo et Reverendissimo Domino meo observandissimo, Domino cardinali Sancti Georgii

¹ Nem maradt ránk.

² Nem maradt ránk.

³ Báthory András azokról a részleteiben máig sem ismert erőfeszítésekre céloz, amelyeket az erdélyi püspökség visszaállítása érdekében tett. 1593 őszén tárgyalásokat folytatott egy Bartholomeo nevű megbízottal, aki Malaspina nuncius bizalmasa volt, az erdélyi püspökség visszaállítása ügyében, amelynek élére egy ferences szerzetest szemeltek ki. Vö. MEV 2002/1–4, 72.

⁴ Alessandro Cumuleóról van szó, akinek az erdélyi katolicizmus restaurációja mellett az erdélyi fejedelemségnek törökellenes háborúba való belépéséről, annak feltételeiről kellett tárgyalnia Báthory Zsigmonddal.

⁵ A bíboros minden bizonnyal azokra a híresztelésekre gondol, amelyek szerint a király nem fog visszatérni Lengyelországba, illetve azokra a Báthoryak lengyel királyságával kapcsolatban megfogalmazódó találgatásokra, amelyek éppen Zsigmond király svédországi útja miatt újra lábra kaptak. Vö. HORN, 158–159.

⁶ Antonio Possevino (1533–1611†) jezsuita diplomata, 1582-ben ő vezette a jam zapolski tárgyalásokat, amelyek eredményeként lezárult a lengyel-orosz háború. Possevino oroszlánrészt vállalt a Rudolf császár és Báthory közti tárgyalásokon Szatmár és Nagybánya ügyében. A tárgyalásokban való szerepvállalása miatt Habsburg panaszra elmozdították helyéről, megtiltván neki a magyarországi és erdélyi ügyekben való részvételét. Vö. FRAKNÓI Vilmos: *Egy jezsuita diplomata hazánkban (1583–1584)*. In: *Katholikus Szemle* 16 (1902), 585–607, 685–707, 796–811. Svéd-

országi útjáról vö. László LUKÁCS: *Die nordischen päpstlichen Seminarier und P. Possevino (1577–1587)*. In: *Archivum Historicum Societatis Iesu*, 24 (1955), 33–94. Levélben említett franciaországi útja minden bizonnyal összefüggésben van az új király, IV. Henrik rekatolizációjával és az ottani polgárháborús helyzettel. IV. Henrik elődje, III. Henrik meggyilkolása után került a trónra, mindent megtett annak érdekében, hogy a Franciaországra nehezedő spanyol katonai nyomást csökkentse, ezért megpróbálta az oszmán hadigépezetet a Földközi-tenger térsége felé irányítani. Ezzel szemben a Szentszék Franciaországot az oszmán-ellenes ligába való belépésre próbálta rávenni. Vö. Liisi KARTTUNEN: *Antonio Possevino. Un diplomat pontifical au XVIe siècle*. Lausanne, 1908, 238–250, 255–257, NIEDERKORN, 142–147, 152–158.

24

1594. január 15. Róma

Cinzio Aldobrandini bíborosneps Báthory András bíborosnak

Mivel nem adott hírt magáról, ő és a pápa azt gondolták, hogy már elutazott Erdélybe, de november 29-ei, Helsbergből keltezett leveleiből sajnálkozva látták, hogy még nem indult el. December 11-én indult el követük sietve Bécsből; Carrillo, aki közben Prágába ért, mostanra mindenre választ kapott, amiről minap irt levele tanúskodik. Reméli, hogy a szövetség pontjairól, beleértve a házasság kérdését is, sikerül megegyezni. Öszentsége nemcsak a fejedelem, hanem az egész Báthory ház érdekeit is a szíven viseli. Mohón várja a híreket az Erdély határán a pápai megbízott által szervezett tárgyalásokról, hogy a török, akinek támadása tavasszal várható, minél hamarabb érezze a megtámadott kereszténység erejét.

MTAK Veress-hagyaték, Ms 419, 735–736, levéltári eredetiről készült másolat.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine observandissime

Cum diu Illustrissimae Dominationis Vestrae litteris caruissimus, existimabat Sanctissimus Dominus Noster egoque etiam ipse non aliam posse intermissionis esse causam, quem transilvanicae profectionis, cuius eramus cupidissimi, sed spem illam postremae litterae Helspergae XXIX. Novembris tum ad Suam Sanctitatem, tum ad me datae¹ comminuerunt, dolemusque tardius Illustrissimae Dominationis Vestrae de desiderio nostro atque adeo de publica utilitate innotuisse, cum se alioquin promptissimam futuram facile animadvertamus.

Vix ille, qui hinc in Transilvaniam mittebatur² Vienna XI Decembris disceserat festinabitque iussu nostro magnopere, dum Carrilius Pragam tendebat, ubi res omnes hactenus votis nostris respondunt, quemadmodum nuper ad Illustrissimam Dominationem Vestram scripsi,³ et spes datur, non de foedere tantum iuxta postulata nostra, sed de nuptiis etiam, per quas foedus ipsum stabiliri firmissime queat.⁴ Amat Sanctissimus Dominus Noster Transilvaniae principem et Bathoream

domum totam enixe, estque de illius salute et dignitate valde sollicitus, curam hanc augeo ego officiis, consiliisque meis quantum possim, tum quia id reipublicae et religionis interesse arbitror, tum vero Illustrissimae Dominationis Vestrae causa, cuius sum, eroque semper studiosissimus, observatissimus, devinctissimus.

Quid de colloquio in finibus Transilvaniae cum internuntio nostro instituendo, aliisque rationibus utiliter et prudenter ineundis tempus et sors ipsa cui in tam longo locorum temporumque intervallo sunt multa necessariis relinquenda, tulerit, avide scire exspecto, velim autem omnia ita comparari, ut primo statim ineunte vere sentiret Turca irritatum christianum robur, poeniteretque incoepti, gentem illam vix arbitramur magno aliquo numero irrupturam in Ungariam nisi herba iam adulta et segete forte etiam matura. Saepe vero usu venit, ut qui viribus, et potentia freti aliis arma inferre consueverunt, provocati in propria regione consternentur re insolita, minusque appareant ad sua defendenda facti, quae ad aliena occupanda fuerint feroces.⁵

Est in Illustrissima Dominatio Vestra prudentia, virtus, et fortitudo, iis spero in communi causa utear sedulo, cogitationemque simul suscipiet, qua nam ratione Poloniam quoque contra christiani nominis immanem hostem armare possimus. Rex optime se se declarat animatum, de Polonico senatu varia sunt iudicia, moreasque Illustrissimae Dominationis Vestrae prudentia ac eloquentia sua aliorum animos cordaque ad gloriam evacuat, et pietatem. Multum est situm in Illustrissimo Domino cancellario, de quo qui fortia facta, resque aeterna laude dignas non expectat is viri virtutem ignorare se fateatur oportet. Faciet Illustrissima Dominatio Vestra in eo rem Sanctissimo Domino Nostro gratissimam seque ipsa dignam, semina vero sic sparsa colemus et irrigabimus nos singulari studio. Me tum in publico, tum in privatis commodis habebunt Bathorei omnes et Vestra Illustrissima Dominatio praecipue semper paratum et addictum. Eadem me reverenter commendo et felicia quaeque precor. Romae XV. Ianuarii 1594.

Illustrissimae et Reverendissimae Dominationis Vestrae

servitor humillimus

Cinzio cardinalis Sancti Georgii

CÍMZÉS: Illustrissimo et Reverendissimo Domino, Domino observandissimo, Domino Andreae cardinali Bathoreo.

¹ Nem maradtak ránk.

² A már említett Alessandro Cumuleóról van szó.

³ Nem maradt ránk.

⁴ Cumuleóról vö. 20. sz. iratot. Báthory Zsigmond a törökellenes ligába való belépésének egyik feltételül azt szabta, hogy a Habsburg családból kapjon feleséget. II. Rudolf ugyan húzódozott a kérés teljesítésétől, de többek közt a Szentszék közbelépésének hatására, végül helyt adott a kérésnek. Erről Vö. ASV Fondo Borghese III. Vol. 111AB, ff. 218r–v, 226r, 233r, 281r, 309r, 321r,

BENDA Kálmán: *Erdély végzetes asszonya. (Labirintus könyvek).* Bp., 1986 (a továbbiakban BENDA) 6–7.

⁵ A harcok valóban az év tavaszán indultak meg a kisebb várak ostromával. TÓTH, 150–151.

25

1594. április 18. Miechów

Báthory András bíboros Cinzio Aldobrandini bíborosneposnak

Röviden válaszol február 26-ai és április 15-ei leveleire. Erdélyben arra figyelmeztették, hogy ne vonja magára a török gyanúját, hogy a lengyel király távollétében a pápa nevében szervezkedik ellene. Értesült arról, hogy a kancellár Varsóba országgyűlést hívott össze, mivel a tatárok a királyságon keresztül akarnak Magyarországra vonulni. Bárcsak felébrednének álmukból a lengyelek, hogy meglássák a kereszténységet és saját országukat fenyegető veszedelmet. A törökök hadereje óriási, de nem legyőzhetetlen, ezért reméli, hogy Magyarország feltartóztatni, és rövidesen le fogja győzni őket. A magyarok nem bíznak az erdélyiekben; azok a főurak, akikkel rokonságban áll, és akiket visszaütja során volt alkalma megfigyelni, kételkednek abban, hogy az erdélyiek ennyi év szolgásgót gyorsan el tudnak felejtetni. Azt várják tőle, hogy a háború ideje alatt Alsó-Magyarországon tartózkodjon, amivel az erdélyiek elkötelezettségét demonstrálhatná, de ez egyúttal a Szentszék javát is szolgálná. Hazájának tartozik azzal, hogy ebben a vészben mindent megtegyen, amit csak tud. Erre kötelezi a családi tradíció; száz évvel ezelőtt Báthory István hatvanezer törököt győzött le. Ha a pápa úgy látja jónak, személyesen fog Magyarországon hadba vonulni. Örömmel értesült arról, hogy a pápa csapatai egy részét ide akarja vezényelni; kíváncsian lenne, hogy a keresztény népek egyesítsék erőiket, mégis elsősorban magyarokat, lengyeleket, kozákokat vagy lengyeleket kellene felfogadni a szokásos zsolddal, mivel ezek az állandó harc miatt gyakorlottak, és ezért kevesebb is elegendő belőlük. Egy magyar vagy lengyel gyalogosnak három, egy tizedesnek és egy lovasnak négy forintot, egy kapitánynak kicsivel többet fizessenek. Azt szeretné, ha a katonaság egy része a magyarok közül kerülne ki, és hogy minden gyalogosra jusson egy lovas, előljáróikat pedig két puskával szereljük fel. Tapasztalt katonai vezetők örömmel értettek egyet ezzel, és arra kérték, hogy tolmácsolja a javaslatot a pápának. Van ezer kozákja, akik évi hatvan forintért vállalnák a szolgálatot, azonban úgy véli, hogy a költségek kiméltése céljából csak negyvenet ajánljanak. Bárcsak élne még István király, akinek erejére, tapasztalataira most nagy szükség lenne. Azok a területek, amelyek eddig felszabadultak a török iga alól, csodálatos módon katolikusak maradtak, amire gondot kell viselnie a pápának, azokon a területeken (a királyi Magyarországon) ugyanis, amelyek a császár örökölt, a régi hitet kiirtották. Elküldték végre azokat a feltételeket a fejedelemnek, amelyeket Carrillo instrukciójához csatolt a pápa a császár számára. Azt szeretné, hogy ezek közül csak azokat fogadják

el, amelyek nem sértik Magyarország törvényeit, és amelyekkel a magyar főurak is egyetértenek. Carrillónak adott instrukcióban szerepel néhány olyan súlyos feltétel, amelyet az erdélyi rendek nem fogadhatnak el, mint az erdélyi trónnak (a Habsburgok számára történő) örökletessé tétele. Carrillo nyilván már tárgyalta vele erről. Néhány nap múlva Poroszországba indul.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 120, ff. 221r-v, 232r-v, eredeti.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine observandissime.

Litterae Illustrissimae et Reverendissimae Dominationis Vestrae XXVI Februarii datae XV.¹ Aprilis in Poloniae finibus redditae mihi sunt. Ad quas brevibus respondeo.² Reddi ex Transilvania eo consilio ne Turcae occasio suspicandi daretur, quod nomine Sanctissimi Domini Nostri aliquid contra eum moliremur in Polonia, rege³ absente.⁴

Cancellarium regni contra Tartaros per regnum proficisci in Ungariam volentes profectum, convocationem Varsaviae indictam ab archiepiscopo reperi.⁵ Faxit Deus, ut et Polonia ad hoc commune incendium expergiscatur, quae somnum Endimionis⁶ dormire videtur, tanta incredulitas quorundam oculos obcaecavit, ut non tantum christianum exercitum iuvare, sed ne credere quidem velint tanta pericula antequam gladii Turcici iugulis ipsorum immineant, quanquam non desunt boni viri, quos figmentis suis obruunt malitia infixi. Turcicae vires magnae sane sunt extremaque minantur, coeunt eo fere, undique hactenus non insuperabiles, et credo Ungaricum exercitum celeritate id effecturum brevi, quod ille maximis viribus ac sanguine per quam plurimos annos efficit, tanta enim cum voluntate hoc bellum suscipitur, ut certissimo sibi persuadeant auxilii Dei, nutu ac gubernatione se victoriam reportaturos.

Hactenus de nostris Transilvanis vehementer dubitavit Ungaria, sed proceres ego praecipuos, qui omnes sanguine mihi iuncti sunt, dum nunc in reditu meo studiose visitarem, de nostra voluntate certiores feci, aliquid tamen dubitationis animis illorum inhaesisse adhuc adverto nec enim credunt nos tantarum iniuriarum ignominiarumque ita cito posse oblivisci.⁷ Id vero uno ore expetebant, ut ego cum illis manerem in hoc bello inferioris Ungariae, quae res quantum momenti afferret ad utriusque regni confidentiam, robur, consiliorumque communicationem, si me quasi Transilvanicae voluntatis obsidem haberent ac eum quidem, cuius opera in negotio hoc Sanctissimus Dominus Noster usus sit quantum etiam at laudes Sanctitatis Suae cumuli accederet Illustrissimae Dominationi Vestrae iudicandum relinquo.

Erga patriam meam pietas requirit, ne ego hoc patriae incendium absens prospectem, sed omni quo possum modo ad hanc flammam extinguendam accuram. Nihil unquam familiae meae fuit antiquius nec vetustius, quam contra inimicos crucis Christi consurgere cum iis pugnare, quod desiderium facta Stephani Bathorei ante centum annos abunde testantes cum die uno auxilio divino sexaginta Tur-

carum millia prostrasset.⁸ Quid nos successores eius agemus? Ducemusne vitam ingloriam? Nequaquam nondum enim ea voluntas in nobis posteris eius extincta est, nondum evanuit, non deest animus, non valetudo. Excurram et ego si Sanctissimo Domino Nostro visum fuerit in hocque bello inferioris Ungariae aliquantum versabor, ut meam quoque voluntatem patriae testatam reddam, quod summo cum desiderio illius exercitus fecero.

Hocque unicum factum Transilvaniae voluntatem contraque Turcam pugnandi studium Ungarico exercitui vehementer testabitur, nec id tamen prius faciam, quam Sanctissimi Domini Nostri voluntatem cognovero. Tam Sanctissimus Dominus Noster videat, quid me ibi facere velit quo loco servire, subessene an quibusdam quod gravius est praeesse ad utrumque ita sum paratus, ut Sanctissimus Dominus Noster animadvertat me non mundanos ventos, sed Dei quaerere gloriam, in hac que voluntate emori. Intellexi Sanctissimum Dominum Nostrum copias nonnullas in has partes expedire velle,⁹ quod sanctissimum est consilium, ac convenit sane, ut ad commune bellum omnes etiam nationes ac populi consurgant, suamque voluntatem in Dei iniuria vindicanda testentur, non obsesset tamen si nostrates etiam utpote Ungari, Poloni, Cozaci, Germani, nostris tempestatibus et aeri magis assueti conducerentur, cum hi¹⁰ et modum contra hostes pugnandi exercitio assiduo teneant et longe forte minoris constant. Si selecti ex multis sint, sive Ungari, sive Poloni uni pediti floreni 3 tribuuntur decurioni quatuor equiti uni 4 ibidem capitaneis pauxillum additur. Cuperem ego Sanctissimum Dominum nostrum ex Ungaris, ut verum dicam, eodem sumptu partem copiarum habere ita quidem, ut pedites, cum esset equos singuli haberent suos ac quivis illorum binas bombardas, quid his praestantius, qui equitum ac peditum obeunt munus? Hoc consilium ita experti in militia duces quibuscum egi probarunt, ut summa etiam cum admiratione audiverunt auctoresque mihi fuerint quo haec Illustrissimae Dominationi Vestrae proponerem quae si Suae Sanctitati probabuntur illico, ut sciam, oportet, ut in talibus conquirendis operam meam navem. Habeo etiam ad mille Cozacos ad voluntatem meam et nutum mihi obtemperantes singuli illorum sexaginta expetunt florenos, quos ego ita minuam ne in tantam excrescat summam, meoque quidem iudicio 40 dari possent per annum singulis, hos si Sua Sanctitas habere vult sententiam mihi, desidero, ne frustra expectent, suspensosque diutius teneam, est audax ac bellicosum genus hominum laboriosissimumque.¹¹ Tu igitur rex Stephane dive parens cur nunc in sepulchro delitescis? Venit tempus tuum, quod semper magnis suspiriis desiderabas. En coit orbis terrarum ad nutum clementissimi Clementis, en aperitur ad omnem gloriam porta regibus, en franguntur portae Baratri,¹² viresque suas recuperare parat sancta religio, libertatemque ecclesia, en sonant circum quaque timpana clangorque tubarum auditur. Cur non evigilas? Cur non expergisceris? Solus in ambo lateres pater militiae? Qui feros et indomitos vicisti populos? Cuius labore et industria Moscovia frenum ore momordit ad haec felicissima tempora non exurgis? Tibi haec tempora, haec occasio rerum gerendarum, virtuti tuae, fortitudini, magnanimitati, prudentiae merito debebantur. Sed fatis resistere durum. Viveres, rex Stephane, viveres, et vel sanguine tuo terram perfunderes nunc Deoque animam iu-

stissimo hoc in prelio redderes, modo esses, modo te forti animo praeuntem orbis alacriter sequeretur. Quod tu, dum praestare non vales tuo nomine, tuis auspiciis, tuis virtutibus instructa faciet, id ea Transilvania tua patria ac genitrix, ut tuis etiam ossibus ac cineri gratia referatur, in qua solitudine, labore, ac periculo, iuvabit te dilectus tibi quondam, quem vagientem ulnis excepisti educastique fratris tui filius Andreas, maiorumque tuorum vestigia immitatus praesentiam suam in hoc sacratissimo bello nequaquam patietur desideratus ac quantum pietate erga patriam, religioni,¹³ Pontifici Maximi Clementi debeat, testabitur semper. Caeterum omnis ea provincia quae his temporibus ab imani Turcica servitute liberata est, hactenus permansit (quod vere miraculi est) in fide catholica, quae ut conservetur et augeatur Sanctissimo Domino Nostro est providere, vereor enim ne dum quasdam possessiones antiquis haeredibus Caesarea Maiestas restituit, denuo ii religionem evertant.¹⁴ Postremo oblatae sunt conditiones quaedam fratri meo principi Transilvaniae nomine Sanctissimi Domini Nostri, ad quas Caesarea Maiestas ductus Sanctitati Suae consentire, dicitur, quo nomine pater Carilla missus est ad Caesaream Maiestatem cum instructione. Velim ego, ut Caesarea Maiestas ea praestet solummodo, quae non forent cum legum Ungariae violatione, ac quae praestare promittat ita quidem, ut quae concesserit procures etiam Ungariae concedant confirmetque, cum praesertim hoc bellum generale vim commitionum habeat. Alioqui quomodo Transilvania tuta esse possit, non satis advertit, multa enim sunt in patris Carille instructione, quae non est solitus Caesareae Maiestati concedere, quin nec Transilvania ipsa tam graves conditiones Caesareae Maiestati imponere cogitat, ut a visceribus Ungariae cum qua iniri cupit avellatur, deinde etsi mihi cupiendum esset, ut Transilvania hereditaria efficiatur non video tamen quomodo liberi populi ad hoc induci possint nec vero¹⁵ hoc ipsum in Caesarae Maiestatis permissione consistit.¹⁶ Credo patrem Carillum cum Illustrissima Dominatione Vestra communicasse.¹⁷ Haec omnia, quae hisce litteris continentur celeritate indigent. Ego in Prusciam post dies paucos contendam accingamque me sine magnis rumoribus itineri Ungarico. Ut¹⁸ quam primum Sanctitatis Suae mentem cognovero paream. His me mea addictissima servitia Illustrissimae Dominationi Vestrae comendo. Datum Mechoviae 18. Aprilis 1594.

Illustrissimae et Reverendissimae Dominationi Vestrae

servitor humillimus

Andreas cardinalis Bathoreus manu propria

Mellékelt cédula a biboros saját kez írásával: Fateor amanuensis errores pene innumerabiles, causa erroris, febris mea est, quod cum ipse describere non possem, nec vellem communicare cum aliis, puerulus paucorum annorum frater meus uterinus amanuensis mihi fuit. Quaeso Illustrissima Dominationi Vestra parcat.

CÍMZÉS: Illustrissimo et Reverendissimo Domino, meo observandissimo, Domino cardinali Cinthio Sancti Georgii.

¹ Leűzva: III.

² Nem maradt ránk.

³ Leűzva: m.

⁴ Leűzva: m.

⁵ A tatárok vonulásának lehetséges irányairól vő. Jan Zamoyski kancellár levelét, ASV Fondo Borghese III. Vol. 120, ff. 223r–224v.

⁶ Endimion mítikus vadász volt, aki a hagyomány egy része szerint örök álmát aludta egy barlangban, a másik szerint éjjel vadászott, nappal pedig aludt.

⁷ Ugyanezt a kételyt fogalmazta meg Speciano nuncius is 1595 januárjában, aki őszintén megdöbbsent azon, hogy a császári udvar mellett magyarországi főurak is milyen nehezen hajlandóak rászánni magukat az erdélyiekkel megkötendő szövetségre. ADP FA b. 2, ff. 254r–v.

⁸ Az 1479. évi kenyérmezei diadalról van szó, amelyet Bonfini művén keresztül, aki történeti munkájában méltó emléket állított ennek a nagy győzelemnek, alaposan ismerhettek az olasz kortársak is.

⁹ A pápai csapatok végűl egy évvel később érkeztek Magyarországra Giovanni Francesco Aldobrandini, a pápa unokaöccsének parancsnoksága alatt. Vő. Florio BANFI: *Gianfrancesco Aldobrandini magyarországi hadivállalatai*. In: *Hadtörténelmi Közlemények* XL (1939), 16–33, és NIEDERKORN, 73–75.

¹⁰ Leűzva: et.

¹¹ Vő. *Documente* V, 78–83. 1593 telén Stanisław Khlopiczki vezetésével egy kozák küldöttség érkezett Prágába, hogy felajánlja a kozákok segítségét a török elleni harcban. A császár megbízásából a következő év elején Erich Lassota von Steblau tárgyalt Zaporozsjében a részletekről. Velűk tárgyalt Cumuleo is. Vő. NIEDERKORN, 477–478. Lassota naplóját vő. Wynar R. LUBOMIR: *Habsburgs and Zaporozhian cossacks. The Diary of Erich Lassota von Steblau 1594*. Colorado, 1975, 61–109.

¹² Vagyis a pokol kapui.

¹³ Leűzva: in.

¹⁴ Nem világos, mire célöz Báthory András; forrásaink nem támasztják alá állítását, sőt cáfolják, hogy a szóban forgó terűleteken élő népesség katolikus maradt volna.

¹⁵ Leűzva: eo.

¹⁶ Báthory András elképzelései szerint Erdély Magyarországhoz csatlakozott volna, fejedelme a magyar király hűbérese marad, a rendek viszont megtartják szabad fejedelemsválasztási jogukat. Ez ugyanakkor gyakorlatilag az eddigi helyzet – egy ország két uralkodó – konzerválását jelentette volna, hisz a bíboros azzal számolt, hogy a rendek a Báthoryak közül választanak uralkodót. Vő. ez ügyben a következő iratot és Carrillo I, 55–56. A bíboros félelmei nem voltak alaptalanok; Speciano egy érdekes jelentésében azt írta, hogy amikor az erdélyi követeknek szóba hozta a Báthoryak örökösödését, azok nem voltak hajlandóak végighallgatni, amiből arra következtetett, hogy Zsigmond eleve ki akarja zárni őket. ADP FA b. 2, ff. 255r–v. A levelet ismerteti HORN, 180–181.

¹⁷ Carrillo március 22-én nyűjtotta be a fejedelem 15 pontból álló listáját vő. SZILAS, 54–55.

¹⁸ Leűzva: v.

26

1594. június 18. Smoleń

Báthory András bíboros Germanico Malaspina lengyelországi pápai nunciusnak

Kűldi II. Rudolfnak a fejedelem által benyűjtott követeléseire adott válaszat, amelyekből nyilvánvalóvá válik, hogy a császár milyen könnyedén kezeli ezt az

ügyet. Sajnálatos, hogy néhány jelentéktelen feltétel miatt a török elleni szövetség létrehozása érdekében folytatott tárgyalások megrekedtek, de öszentsége tekintélye remélhetőleg elegendőnek bizonyul ahhoz, hogy rávegyék a császárt a megegyezésre. A javaslatok egy részében lehetséges tartja, hogy az erdélyiek engedni fognak, a többi esetében azonban, hacsak a másik fél nem hajlandó rá, reménytelen a megegyezés. A császár gyanakszik az erdélyiekre, sehogyan sem akar eleget tenni kéréseiknek, és nem tesz meg mindent a rendeknél sem ennek érdekében. Pedig nagy a veszély, Erdély nem állhat ellen a hatalmas ellenségnek, ha a császár nem ad megfelelő biztosítékot az ország védelmére. Ebben az esetben marad a török védnökség. Ezért kell a császárnak egyértelmű ígéretet tennie. Ha a szövetség ügyét az országgyűlés elé tárná, akkor teljhatalmat kapna, és ratifikálná a megegyezést. Kéri a prágai pápai nuncius közbenjárását és segítségét prágai útjával kapcsolatban; a tárgyalások alatt – a titoktartás végett –, egy kolostorban kívánja meghúzni magát. Tájékoztassa minden, ez ügyben tett lépéséről. Erdélyt, ahonnan még nem indult el, csak ezért fogja elhagyni, ahová a lehető leggyorsabban vissza fog térni. Falconius folyton zaklatja a warmiai prépostság miatt. Parancsoljanak rá, hogy hallgasson.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 120, ff. 256r–258v, eredeti.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine observandissime

Copias responsi ad postulata Illustrissimi Principis Transylvaniae, fratris mei, suae Caesareae Maiestati Illustrissimae Dominationi Vestrae mitto, ex quibus animadvertere poterit, quam leviter Caesarea Maiestas ad omnes fere articulos responderit. Sane dolendum esset summopere, si ob leves quasdam conditiones totus tractatus atque adeo foedus contra immanem inimicum labefactaretur vel evanesceret, quo inaudito metu consternatus hostis animum assumeret procul dubio cui rei obviam ire, ac ad aequas conditiones pertrahere Caesaream Maiestatem, erit auctoritatis Sanctissimi Domini Nostri.¹ Quod ad conditiones vel articulos oblatos Caesareae Maiestatis attinet, eae partim eiusmodi sunt, quae aliquam moderationem admittere poterunt. Partem vero, quae nisi a Caesarea Maiestate concedantur, omnia infecta erunt, ad quae omnia ita Caesarea Maiestas videtur respondere, ut non modo nil resolute scripserit, sed suspensa potius ac transylvanis suspectiora reddiderit, quibus illae particulae nequaquam satisfaciunt (operam dabimus, videbimus, faciemus, quantum in nobis est cum rebus feliciter confectis, haec omnia servient pro verbis honoris potius, quam rebus nostris, et sufficiet Caesarea Maiestas tum respondere se operam dedisse, si minus apud ordines effecerit, id non suo, sed ordinum vitio factum, unde certe cruentum bellum orietur certissime magno cum dolore bonorum, quod cervicibus depulso hoste arma intra viscera christianorum sevant, et inter fratres pene dicam, quod scio, et mihi concreditum est, nisi directe Caesarea Maiestas respondeat, video omnia iri infecta. Transylvania vero cum omnem fortunam ac vires eo conferat, ut ad nutum Caesareae Maiestatis

et Sanctissimi Domini Nostri mandato omnia praestet, christianorumque utilitati suo periculo inserviat, oportet, ut ad hanc tam praeclaram eius provinciae declarationem, accedat etiam benigna ac resoluta petitorum a Caesarea Maiestate concessio, alias quo intuitu, quo fine Transylvania talem hostem irritare debeat, vel ab eius patrocinio ac tutela subterfugere, rebus apud Caesaream Maiestatem incertis, et in spe sola, et gratia positus non videt. Et si etiam protectio ista Turcica merito nobis suspecta esse debet, ita se tamen hactenus semper gessit, ut cum posset maxime nunquam tamen obfuerit, sarta tectaque omnia iura conservarit, nil ut desideratum sit.

Caesarea vero Maiestas ita respondeat, ut demonstret aperte, quantum postea praestare velit.

Iam Illustrissima Dominatio Vestra videt, quid nostri perhorrescant, quidque eos hactenus in officio Turcico continuerit, adhucque contineat, quae res nisi per Caesaream Maiestatem apertam declarationem tollatur, verendum certe erit, ne res christiana (proh dolor) magnum accipiat detrimentum.

Quod autem Caesarea Maiestas se ad ordines Ungariae refert, ita semper est observatum, ut in bellis generalibus sit plane absoluta comitiorum facultas, adeo ut si Caesarea Maiestas cordi habeat hoc negotium, etiam bello durante consequi poterit, vel saltem id a senatoribus praecipuaque nobilitate impetrare, quod ad futuram in comitiis ordinum confirmationem spectabit.²

Sum ego valde affictus, quod varia consilia subministravi principi, audiam,³ post meum discessum, ne quid contra mentem Sanctissimi Domini Nostri accidat, iterum excurrendum statui, sed forte Pragam usque ad Caesaream Maiestatem contendam, quo serio tandem ac syncere in his procedamus, secreto idem tamen fiet, meque in aliquo monasterio continebo. Si id acciderit, prout existimo omnino futurum, non negligam Illustrissimae Dominationi Vestrae significare, quam rogo, ut Nuntio Sanctissimi Domini Nostri mandet, quo mihi omni consilio esse velit, id tamen cavendum censeo, ne n[...] ad [...] qui ex Transylvania futurus est fama praecedat. Haec omnia autoritate Sanctissimi Domini Nostri facile sedabuntur, qui ad optima quaeque consilia pertrahere caesaram maiestatem poterit.

Quae omnia, ut Sanctissimo Domino Nostro Illustrissima Dominatio Vestra referat supplico, ego quidem pro mea fide celare Sanctissimo Domino Nostro haec nolui, sed et deinceps faciam, si quid inaudivero. Meo quidem iudicio, et forte multorum aliorum Transylvania contemni non debet, quae suis viribus, suis opibus, et amicitiam vicino, et inimico dentes, ut aiunt, demonstrare potest. Ex responso Caesareae Maiestatis perspiciet Illustrissima Dominatio Vestra, si fortunis omnibus exuamur, confugiamus ad Caesaream Maiestatem, quid indesperare licet, spes offertur sola, qua freti certum pro incerto, rem pro spe amittere durum nostratibus videtur, operae praecium est, hic ad particularia descendere, ne aierem verberemus, et eam liberalitatem hoc casu nominare, cum ea que nos amissuri sumus oculis pateant.

Ex Transsylvania non excessissem, nisi me Serenissimi Regis seria negotia varie contributionis evocassent, oportuit me Serenissimo Regi hac in re servire, re-

dibo tamen summa qua potero celeritate, non dubito me ab Illustrissima Dominatione Vestra litteras habiturum. Nondum cessat Falconius⁴ quidam cancellarium virum, omnium iuditio doctum et continatorem trium linguarum egregium, ratione canonicatus varmiensis molectari. Nollem, ut me in seriis negotiis reipublicae versante, vexaretur. Scripsi antea Cassovia⁵ hac de re ad Illustrissimam Dominationem Vestram, cui iterum supplico, velit illi silentium sua autoritate impone ne sciat turbare, non deerit alia occasio, qua Sanctissimus Dominus Noster illi conferre poterit, cum multos decrepitos canonicos habeamus. His me Illustrissimae Dominationi Vestrae diligenter commendo.

Datae ex praedio nostro Smolancii die 18. Iunii 1594.

Illustrissimae et Reverendissimae Dominationis Vestrae

servitor humillimus

Andreas cardinalis Bathoreus manu propria

CÍMZÉS: [Illustrissimo et Reverendissimo Domino] Germanico episcopo Sancti Severi Sanctissimi Domini Nostri in Poloniam legato etc. Domino ac Fratri observandissimo.

¹ Az április 15-én kelt dekrétumot vö. *Carrillo* II, 95–99. Ismerteti SZILAS, 57–58. Az Erdélyre vonatkozó örökösödési kérdésben, (a fejedelem által benyújtott követelések 2. pontja) a császár a magyar országgyűlés megkérdezése nélkül nem akart nyilatkozni, illetve a speyeri egyezményt tekintette mérvadónak. Ez burkoltan azt jelentette, hogy a császár nem akarja elismerni az erdélyi fejedelmi cím örökletességét. Szintén elutasító választ adott a 8. ponttal kapcsolatban, amelyben azt követelte a fejedelem, hogy a német birodalmi gyűlés vegye védelmébe Erdélyt.

² Az 1594. évben csak egy részleges gyűlést hívtak össze az esztergomi táborba éppen júniusban, amikor a levél kelt. Ez a gyűlés azonban nem foglalkozott az Erdéllyel kötendő szövetséggel. Vö. *Magyar Országgyűlési Emlékek* VIII. köt. 1588–1597. (*Magyar Történelmi Emlékek* III. *Magyar Országgyűlési Emlékek*.) Szerk. FRAKNÓI Vilmos. Bp., 1883 (a továbbiakban MOE VIII.) 158–160. A következő általános gyűlés pedig csupán jóváhagyta és megerősítette a Báthory Zsigmonddal kötött január 28-ai szerződést. Uo. 192–193.

³ Utalás arra, hogy a Habsburgokkal kötendő szövetség igen erősen megosztotta a fejedelmi udvart, ahol ekkor két tömörülés, a főleg egykori, Padovát megjárt békeparti tanácsosok, és a háborúba való belépést szorgalmazó katonák álltak szemben egymással. A kibontakozó belpolitikai válságot a feszült hangú nyári országgyűlések jelezték.

⁴ A Collegium Germanicumban tanult Georgius Falconius warmiai kanonokról vö. 26. sz. iratot.

⁵ Kassa (Košice). A levél nem maradt ránk.

1594. július 23. Róma

Cinzio Aldobrandini bíborosneps Báthory András bíborosnak.

Megkapta július 14-én Smoleńből írott levelét. Küldetése a kereszténység ügyét szolgálja; ha szükséges lesz, Erdélyből utazzon el Csehországba is. Írni fog

ügyében a prágai nunciusnak (Cesare Specianónak) is. A napnál világosabb a török megbízhatatlansága és állhatatlansága; mindennél többet használnak az egész kereszténység és Magyarország ügyében a szövetség létrehozását célzó erőfeszítései. Falconiusról, aki Rómába utazott warmiai prépostsága ügyében, gondoskodni fog.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 19A–G, ff. 13v–14v, hitelesített másolat.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine observandissime

cardinali Bathoreo

Zelum suum ac publici boni studium magis magisque quotidie Illustrissima Dominatio Vestra patefacit, et sunt litterae illae, quas Smolany XIII^{II} Iulii¹ ad me dedit prudentia, gravibusque consiliis plenissimae, delectarunt propterea Sanctissimum Dominum Nostrum magnopere, quemadmodum autem omnia existimavissimus, longe felicius succedere posse, si Illustrissima Dominatio Vestra omnibus deliberationibus eorum interfuisset, sic rursus ipsa redeunte speramus omnia ad illum adhuc cursum dirigi posse, qui sit christianae reipublicae maxime salutaris, nihil igitur erit Suae Sanctitati magis gratum, quam si ipsam iterum in Transilvaniam profectam intelligat, atque inde adeo si opus sit etiam in Boemiam, qua de re scribimus ad episcopum Cremonensem apostolicum nuntium,² qui apud caesarem est, virum gravem, cordatum, et prudentem, ut si Illustrissima Dominatio Vestra eo veniat continuis illam obsequiis prosequatur et colat, nec sane difficile arbitramur, ut per ipsam omnibus illustrissimorum Bathoreum desideriiis, aut patriae commodis, et securitati certiori aliquo modo prospiciatur, facile enim videre est quanti caesaris, suorumque intersit amicitiam istam firmiter stabilire, communique hosti per eiusmodi accessionem maiorem incutere terrorem. Vicissim etiam luce ipsa clarius est, quam lubrica sit Turcarum fides, quam inconstans, et quam illorum conditio infelix, quos viribus impares ex barbarorum nutu pendere oportet, quique libertate qua fruuntur, et spiritum fere ipsum quasi precarium habent. Vix potest Illustrissima Dominatio Vestra in tota vita sua melius de patria ac de republica merere, quam si labores hosce magno animo subeat, foederisque istius iaciendi autor imprimis appellari velit. Dabit hoc sibi gloriam in terris immortalem, meritumque in caelis amplissimum.

Falconius,³ quid hic iterum de Varmiensi canonicatu turbet inquiri iubeo, illud quicquid sit curabo quantum potero, ne praeter Illustrissimae Dominationi Vestrae voluntatem cedat. Cui me commendo subiicio humiliter, omniaque felicia cunctis votis precor.

Romae XXIII. Iulii 1594.

¹ Nem maradt ránk.

² Cesare Speciano (1539–1607†) pápai titkár (1577), novarai (1584–1591) majd cremonai püspök (1591–1607). 1598–1604 között prágai pápai nuncius. Az államtitkár azért tartotta fontosnak, hogy Báthory András tartsa a kapcsolatot a nunciussal, mivel a császár eltérő koncepciót vallott Erdély jövőbeli státuszával kapcsolatban, mint a bíboros. Vö. 25. és 26. sz. iratokat. Eből a szempontból rendkívül érdekesek a regensburgi gyűlésen tartózkodó Rumpf császári tanácsos szavai, aki szerint mindaz, amit Báthory Zsigmond csinál, nem más, mint egy olyan komédia prológusa, amelyet soha nem fognak eljátszani: “gli [t.i. Rumpf] pare che tutta la comedia non sia altro che prologo et promessa di fare una bella comedia che poi non si fa.” Carrillo I, 476. Rómában feltehetően ennek ismeretében ragaszkodtak a józanabbnak és érettebb gondolkodásának megismert bíboros Prágába rendeléséhez.

³ Vö. 26. sz. iratot.

28

1594. július 23. Róma

Cinzio Aldobrandini bíborosnepos Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek

Ha idejében – a rácok lázadása előtt, vagy nem sokkal az után – mozgósította volna haderejét, akkor sokat használt volna a keresztény ügynek; a Szentszék ugyanis a távolság miatt nem tudott csapatokat küldeni. Most az idő sürget, hite és a fenyegető veszély pedig cselekvésre ösztönöz, ezért ne késlekedjen. Őszentsége reméli, hogy Báthory András rövidesen Erdélybe érkezik, aki, amíg levél nem érkezik a császártól, a nuncius tanácsainak megfelelően mindent bölcsen el fog rendezni. Nem kételkedik a császár őszinteségében és nyíltságában sem, ezért ő is hasonlóképpen járjon el, ahogy egy igazi uralkodóhoz illik. Őszentsége imáival és tekintélyével fogja segíteni. Tegyen meg mindent a közös ügy érdekében, unokatestvéreinek Boldizsárnak és Istvánnak a pápa áldását küldi.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 19A–G, ff. 16v–17v, hitelesített másolat.

Sigismundi Transilvaniae principi.

Serenissime Princeps

Rei bene gerendae opportunitates cunctabundis ac forte fraudulentis quorundam consiliis corrumpi, aut elabi Sanctissimus Dominus Noster omnino nollet, et videbantur res Ungaricae eo loco positae, ut si ante rascianorum tumultum,¹ vel paulo post illum Serenitas Vestra vires exeruisset suas, maximum esset Christianae Reipublicae necessitatibus allatura momentum, sic saltem nos tam longo locorum spatio dissiti iudicamus, unde vix consilii ullius suppeditare copiam possumus, cuius sit usus tempestivus, satis autem incitatur Serenitatem Vestram pietas ac religio sua, cum vero imminet pericula certissima, ne dum ipsa cunctatur, victorem quemcunque experiatur demum adversum se duriores. Cupit Sanctissimus Dominus Noster patriam istam incolumem et Serenissimam Vestram omni-

bus bonis affluentem, sperat futurum illustrissimum cardinalem Bathoroeum(!)² hoc tempore in Transilvania³ cuius prudentia magna erit deliberationis pars, tum vero ex caesaris aula scriptum erit, citius quid ibi videatur consultum, quid apostolicus nuntius in hoc rerum statu magis probet, eum speramus nihil suasurum temere, est enim gravis iuditii ac magnae fidei, nec dubitamus, quin caesar ipse, suique omnes sincere et candide in toto negotio versentur.⁴ Reliquum igitur est, ut Serenitas Vestra magna fide, magnoque animo, ut christianum principem decet, praelia Domini aggredi statuatur coelesteque auxilium sibi affuturum polliceatur, illud implorabit Sanctissimus Dominus Noster precibus assiduus, hoc autoritate et officiis omnibus sedulo procurabit. Hanc ego gloriam Serenitati Vestrae singulari desiderio auspicari iamdudum incepti, ut proprium imperium dilatet maxime, publicaeque causae vindex appelletur fortissimus, haec maiorum suorum illustria facta postulare imprimis videntur. Commendo me Serenitati Vestrae ex animo, illustrissimis fratribus Baldassari et Stefano cuncta precor felicia, quibus etiam omnibus sanctam suam benedictionem impartitur. Romae 23. Iulii 1594.

¹ A magyarországi harcok hírére, és az erdélyi biztatások hatására a Maros vidéki szerbek áprilisban fegyvert fogtak, a temesvári pasa csapatai azonban leverték a lázadást. *Baranyai Decsi*, 142–148. Az államtitkár itt arra utal, hogy ha a fejedelem nyíltan szakított volna a törökkel, csapatai pedig a törökellenes koalíció oldalára álltak volna, akkor nem kellett volna Mátyás főhercegnek felhagynia Esztergom ostromával június 29-én. A bíboros szemrehányása nem volt megalapozott; Báthory Zsigmond cselekvőképességét a törökös párt korlátozta, ráadásul a császárral sem sikerült ekkor még egyezsége jutnia. Az azonali segítségnyújtás garanciái nem voltak meg.

² Kétszer: Bathoroeum.

³ A bíboros ekkor Lengyelországban időzött, Erdélybe csak évekkel később jutott vissza teljesen megváltozott politikai helyzetben.

⁴ A császár és Speciano ekkor a regensburgi birodalmi gyűlésen tartózkodott. A nuncius úgy tudta július közepén, hogy a fejedelem már táborba szállt, és várta a birodalmi rendekkel egyetemben a hadi híreket. Vö. *Carrillo I*, 72. Ekkor azonban, mint láttuk, még hivatalosan béke volt, csak a szerbek, illetve az irreguláris erdélyi csapatok mozgolódtak.

29

1594. augusztus 27. Róma

Cinzio Aldobrandini bíborosneps Báthory András bíborosnak

Erdélyi és német ügyekről írt beszámolójára adott válaszát továbbította Lengyelországba, Erdélybe és a császári udvarba. Írt a prágai nunciusnak is az érdekében. Az imént érkezett augusztus 5-ei, Miechówból írt levele a lengyelek közömbösségéről, akik nem akadályozták meg a tatárok átvonulását. Pedig ha csatlakoznának a ligához, amelyet remélhetőleg a kancellár és a rövidesen hazaérkező király is támogatni fog, példát mutathatnának Erdély fejedelmének, aki sokkal kisebb, és gyengébb országot kormányoz. Éppen onnan érkeztek jó hírek a rácokról, és a hozzájuk csatlakozottakkal néhány török véghelyet elfoglaltak. Reméli, hogy

rokonai méltóak lesznek a Báthory névre. Kéri, hogy tanácsaival és tekintélyével buzdítsa őket az egész kereszténység érdekében. Elegáns stílusban megírt levelét a pápa a nyilvános konzisztóriumon is felolvastatta, akinek a nevében megköszöni szolgálatait.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 19A–G, ff. 26r–27r, hivatalos másolat.

Cardinali Bathoreo.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine observandissime

Ad priores litteras, quibus Illustrissima et Reverendissima Dominatio Vestra cogitationes suas de Transilvanica et Germanica profectione aperuerat, respondi statim et prolexi, illarum litterarum certa exempla in Poloniam, in Transilvaniam, et in caesaris aulam destinavi, ut certius redderentur,¹ scripsi etiam ad episcopum Cremonensem nuntium apostolicum, ut si ipsam eo venire contingeret nihil intermitteret officii et obsequii, quod nunc etiam repeto, postquam alteras ab Illustrissima Dominatio Vestra Mechoviae quinta Augusti datas accepi, quae quidem merito et Poloniae gentis negligentiam in Tartarorum transitu non impedito, et Ungariae clades prudenter deplorant, sarciri mala illa et maculam aspergi sic posse putamus, si coniungant tandem poloni socio arma nostra communem christiani nominis hostem, quod videtur optare, supremus cancellarius et regis reditus, de quo certiora postremis nuntiis afferebantur, adimplere facile possim, exemplum illustre det iam Transilvaniae princeps, quod inicitur, qui cum provinciam longe minorem minusque potentem possideat, fortiter tamen imanissimo tyranno occurrendum censuit, et quidem prudenter ne vicinis subactis, ipse quoque redigeretur in servitutem, sapient Poloni si quem antevertere debuissent, subsequi saltem non tardabunt, de ipso autem Transilvano principe post primas periculosissimas turbas audimus initia felicissima, quod nempe Rascianis sibi associatis Temichsuarium, aliaque loca nonnulla Turcis admovit pluraque indies aggredi et occupare paret, ut hostem quoque longissime a suis finibus propellat, sic ipse, et qui ei continuo cessant Illustrissimae Dominationis Vestrae fratres hereditariam Bathoream gloriam non contaminant, speramusque ipsorum nomen facturos sese virtute et fortitudine magis magisque gloriosum, nos initia illa precibus et votis continuis prosequimur, iuvare etiam quocunque officii genere non desinemus. Vestra vero Illustrissima et Reverendissima Dominatio consilio autoritate et opera suos magis magisque quotidie incitabit, faciet in eo rem ipsa dignam christiano orbi utilem et Sanctissimo Domino Nostro gratissimam.

Legit Sua Sanctitas magna sua cum voluptate quaecumque ab Illustrissima Dominatione Vestra non minus pie, quam prudenter et eleganter scribuntur, videturque illa etiam omnia ad laudes suas amplificandas communicatura publice in consistorio, sic augebitur paternus Suae Sanctitatis amor, illustrissimorum cardinalium de virtutibus suis iudicium.² Illud etiam perhonorificum Illustrissimae Domi-

nationis Vestrae gratiam acceperit, eumque officiis vincere et antevertere voluerit, quod quidem et christianam caritatem et animi magnitudinem praeseferi singularem, eo nomine iussu Sua Sanctitas eidem gratias agi, paternamque salutationem et apostolicam benedictionem adiungi, ego me ipsum postremo Illustrissima Dominatio Vestra reverenter commendo, constantissimamque observantiam et inserviendi studium immutabile toto animo defero. Romae 27. Augusti 1594.

¹ Nem maradtak ránk.

² A levél nem maradt ránk.

30

1594. október 5. Miechów

Báthory András bíboros VIII. Kelemen pápának

Két leveléből értesülhetett az erdélyi ügyekről, családtagjai fogságáról, és a kivégzésekről. Arra kéri, hogy az ügy kivizsgálására küldje Erdélybe a lengyelországi pápai nunciust, attól tart ugyanis, hogy meg fogják rágalmozni, holott teljesen ártatlan. Biztos abban, hogy erről a címzett is meg van győződve.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 120, ff. 254r–v, 259v, eredeti; ff. 218r–v, másolat.

Sanctissime ac Beatissime in Christo Pater ac Domine, Domine clementissime
post oscula beatorum pedum Sanctitatis Vestrae

Rerum Transsylvaniae nostrae statum, ex binis litteris meis, non dubito Sanctitatem Vestram iam probe intellexisse.¹ Quae quanto sit in periculo, hoc praesertim tempore, cum tantam perturbationem rerum domesticarum afferrent, captivitates, et necesse, praecipuorum quorundam, facile cognoscere posse, Sanctitatem Vestram arbitror.² Cui nullo alio modo, quo videam mederi possumus, nisi auctoritate Sanctitatis Vestrae in ea enim totam omnino salutem, et foelicitatem regni illius positam esse, certo sibi Sanctitas Vestra persuadeat.

Humiliter itaque supplicandum duxi Sanctitati Vestrae prout et supplico, ut Sanctitas Vestra cum pro pastoralis officii sua cura, et sollicitudine, tum pro eo quem semper gessit erga me, ac familiam meam amorem reverendissimum nuntium suum, qui nunc in Polonia residet, ad principem Transsylvaniae mittat, qui negotium hoc nomine Sanctitatis Vestrae intueatur, examinet, videat, et cognoscat, et apud eundem principem diligenter agat, non modo, ut ii qui captivi adhuc sunt, dimittantur, sed ut totum hoc negotium componat ac finiat.³ Caeterum cum perspectam habeam, mirificam improbitatem quorundam, vereor ne et me ipsum ad Sanctitatem Vestram sinistre deferant, meque qui nullius unquam rei conscius sum nocentem esse afferrent, cum omni humilitate supplico Sanctitati Vestrae, ut pro sua paterna erga me clementia, aurem alteram mihi, vel potius Reverendissimo

nuntio, qui negotio hoc toto, omni meliori modo, ac via examinato, ac indagato Sanctitatem Vestram luculentissime informare poterit, benigne concedere velit hac in sola ratione innocentiam Sanctitati Vestrae testatam facere posse non dubito, interim autem certo sibi Sanctitas Vestra persuadeat me neque defuisse ulla in re, neque unquam defuturum dignitati huic meae, qua me haec Sancta Sedis ornavit, non ut me purgem haec scribo, sed ut intelligat, Sanctae Sedis me, quoad posse honorem Sanctae Sedis Apostolicae ac illius sacri collegii, in cuius gremium assumptus sum tueri omnino, neque eum quoquam modo deffedere velle.⁴ Quod reliquum est iterum ad pedes Sanctitatis Vestrae provolutus, maiorem in modum obsecro, ut Sanctitas Vestra huic petitioni meae benigne annuat, quod ita fore confido, fretus et prudentia et clementia Sanctitatis Vestrae. Ego autem Deum Optimum Maximum assiduis precibus meis flagitabo, ut Sanctitas Vestra ecclesiam hanc Dei tot procellis agitatam, incolumis foelicissime regat ac gubernet. Datae Mechoviae die 5. mensis Octobris. Anno MDXCIII etc.⁵ Sanctitatis Vestrae

servitor humillimus

Andreas cardinalis Sancti Angeli manu propria

CÍMZÉS: Beatissimo in Christo Patri, ac Domino Clementi divina providentia Papae VIII. Sanctae ac Universae Ecclesiae Pontifici Maximo, Domino, Domino clementissimo

¹ Nem maradtak ránk.

² Az ügy előzménye, hogy a feszült hangulatú nyári országgyűléseken a tanácsurak egy része, kihasználva a háborúellenes hangulatot, és a császári csapatok kudarcát Esztergom ostrománál, szembeszegült a fejedelem akarásával, aki a háborús párt támogatásával be akarta léptetni a fejedelemséget a háborúba. A gyulafehérvári országgyűlés kudarca után Báthory Zsigmond lemondó levelet írt, amelyben átadta a hatalmat unokaöccsének, Báthory Boldizsárnak (Vö. BETHLEN III, 420–423) és Kővárra húzódott, ahol a hozzá hű főkapitányok segítségével összevonta a tanácsurakra fel nem esküdt katonaságot, és élükön Kolozsvárra vonult, ahol a lázadók átadták a hatalmat. A fejedelem büntetlenséget ígért, de néhány nap múlva, augusztus 28-án, megszegve adott szavát, lefogatta az urakat Báthory Boldizsárral együtt. Ifjabb Báthory István idejében Lengyelországba menekült testvééréhez, Andráshoz. Az eseményekről vö. az egykorú beszámolókat *Documente* IV, 123–136, *Baranyai Decsi*, 160–174. Ehhez vö. még EOE III, 320–336, HORN, 182–184, SZILAS, 62–67, és a legújabban Gabriel Virgil RUSU: *11 Septembre 1594. Assassinat politique dans la cité de Gherla*. In: *Transylvanian Review* XI (2002/4), 68–72.

³ Báthory András azt szerette volna, ha Germanico Malaspina utazik Erdélybe az ügy kivizsgálására, a Szentszék azonban végül Arnulf Uchański sulejówi apátot küldte. Vö. 36. sz. iratot.

⁴ Báthory András biztos volt abban, hogy semmit nem tudnak ellene felhozni. Vö. erről Uchański levelét, ADP FA b. 5, ff. 124r–126r. Boldizsárról azonban, akinek nejről az a hír járta, hogy már be is rendezkedett a fejedelmi palotában, ez nem mondható el.

⁵ Vö. Cinzio Aldobrandini bíboros államtitkárnak ugyan ebben az ügyben írt levelét MTAK Vezess-hagyaték Ms 419, 826–827.

1594. október 5. Miechów

Báthory András bíboros Germanico Malaspina lengyelországi pápai nunciusnak

Skargától értesült, hogy testvérét kivégezték, és hogy mindenre a császár tanácsára került sor. Nem tudja elhinni, csak ha egyéb források is megerősítik. Másodszor, úgy tudja, hogy testvére még él, vagyis teljesen ártatlan. Harmadszor, azt is mondják, hogy a király (III. Zsigmond) ne avatkozzon bele az ügybe, mivel ez a császár szándékai ellen van. A császár azonban nem tud semmit, a fejedelem nem küldött hozzá sem nyíltan, sem titokban senkit.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 120, ff. 253r, 260v, sajátkezű eredeti.

Illustrissime et Reverendissime Domine

Ex Skarga¹ meo intellexi fratrem meum necatum, oratorem qui me accuset expectari.² Omnia denique imperatoris consilio gesta esse.³ Quod ad primum credere non possum antequam aliquem ex meis habeam e Transilvania, nec Illustrissima Dominatio Vestra fidem adhibeat. Ad secundum, utinam veniat, modo fratre vivo, abunde perfectam faciam innocentiam meam. Quod ad tertium horum ista dicuntur, ne Regia Maiestas se immisceat auctoritateque sua apud principem agat, quasi futurum id esset contra mentem caesaris. Fratrem vero interfectum praedicant, ne ego Regiae Maiestati auxilium implorem. Sed Dominatio Vestra Illustrissima sciat Caesaream Maiestatem nil horum scivisse, nec quenkum vel publice vel secrete ad eum fuisse missum a principi.⁴ Omnia ergo agenda erunt, quaecunque iuvare negotium poterunt. His me Illustrissimae Dominationi Vestrae commendo. Expecto quando dominus abbas ad Illustrissimam Dominationem Vestram proficisci debeat. Mechoviae 5. Octobris 1594.

Illustrissimae et Reverendissimae Dominationis Vestrae

servitor et frater addictissimus

Andreas cardinalis Bathoreus manu propria

CÍMZÉS: Illustrissimo et Reverendissimo Domino meo observandissimo, Domino Germanico, episcopo Sancti Severi, nuntio apostolico

¹ Piotr Skarga jezsuita (1536–1612†) vilnai rektor, lengyelországi tartományfőnök helyettes. 1588-tól udvari szolgálatban állt. A lengyelországi rekatolizáció vezéralakja.

² Báthory Boldizsárt Gyalu várában fojtották meg szeptember 12-én. Vö. Carrillo I, 84.

³ A császárnak a bíboros által hangoztatott felelősségét egyéb dokumentum nem erősíti meg, bár kétségtelen, hogy a történetek nagyban szolgálták a császári udvar érdekeit.

⁴ A bíboros szavai jól jellemzik zaklatott lelkiállapotát és a bizonytalanságot az Erdélyből érkező hírek valódiságát illetően; levelének elején András még azt állította, hogy a császár tanácsára történt minden.

32

1594. október 8. Róma

Cinzio Aldobrandini bíborosneps Báthory András bíborosnak

Megrázták az Erdélyben történt események, és osztozik gyászában. Minden tőle telhető segítséget megad a számára, amit csak kíván. Örül, hogy testvérei ebben a zűrzavarban életben maradtak, az egyik ugyan fogságban, de a másik biztos helyen. Ne helyezze azonban magánügyeit a közügyek elé, amelyek gyakorlásával dicsőséget szerezhet, sőt testvére szabadságát és sértetlenségét is kieszközölheti. Írja meg gondolatait és elképzeléseit, amelyeket a pápa elé fog tární, mivel az Erdélyben történtek miatt őt fogják vádolni.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 19A–G, ff. 48r–49r, hivatalos másolat.

Cardinali Bathoreo.

Illustrissime et Reverendissime Domine Domine observandissime

Si quem exterum Transilvanici casus magnopere commovere profiteor, ego Illustrissimae Dominationi Vestrae imprimis causa incredibilem me exinde percipisse molestiam, statimque cogitare cepi numquid a me solatii in domestico luctu ad ipsam derivari posset, ut suum, meumque sarcirem dolorem.¹ Cum vero praeter moestissimum hoc officium nihil occurreret, statui saltem animum meum Illustrissimae Dominationi Vestrae patefacere, ut sciret quantum gratia, quantum auctoritate, quantum opibus possim, id totum sibi semper fore paratum moneat ipsa modo quid iudicet, quidque a me fieri velit. Gaudeo in tanta rerum adversitate illustrissimos fratres suos superstites esse, et alterum quidem captivum alterum fuga ad tutiora loca elapsum, utriusque saluti aequum est Illustrissimam Dominationem Vestram consulere, quantum sine universae gentis incommodo liceat, neque enim dignitas, animique sui magnitudo patitur, ut privatum malum publicis necessitatibus praeferat, sed sibi ipsi eam in quacumque cupiditate moderationem imperet, unde appareat, neque priorum fratrum pericula tanti apud se esse, quin christianae reipublicae utilitatem pluris faciat, hoc proprias suas augebit laudes, meoque iuditio celeriore libertatem et securitatem fratribus pariet, ignoscat amori, qui consilium audet etiam non petenti dare, eique cui consilii copiam pro sua prudentia non defuturam certo sibi persuadet, ac si consilia minus satisfaciunt utatur

opera et auxilio, scribatque quamprimum quae suae sint cogitationes, quae studia, ut ea quantum in me erit iuvare queam, tum vero apud Sanctissimum Dominum Nostrum si erit opus, tueri et excusare, fateor enim non deesse, qui earum turbatum, quae in Transilvania fabricabantur, in Vestram Illustrissimam Dominationem culpam aliquam transferent, quam suspicionem a se etiam atque etiam avertere sui est officii, ut si caetera labascant, fama et existimatio sarta tecta servetur, quibus integris caetera haud difficulter instaurabuntur.² Commendo me postremo Illustrissimae Dominationis Vestrae, eidemque et fortitudinem in adversis et prudentiam in dubiis affluere magnopere cupio. Romae VIII. die Octobris 1594.

¹ Rómában már szeptember közepén értesültek a kivégzésekről. Vö. Carrillo I, 82. Az államtitkár azért fogalmazott diplomatikusan, mivel a pápai udvarba várták az erdélyi követet, Fabio Gengát, hogy további részleteket tudjanak meg.

² A Szentszék szempontjából a legrosszabb pillanatban következett be az erdélyi belpolitika véres fordulata; a fejedelemség és a császári udvar érdekeinek összeegyeztetése lehetetlennek látszott, ráadásul a testvérvizsály azzal fenyegetett, hogy Erdély kívül marad a koalíción. Aldobrandini ezért hangsúlyozza, hogy a bíboros egyéni érdekeit, a bosszút ne helyezze a közös ügy, a török elleni harc elé.

33

1594. október 15. Miechów

Báthory András bíboros Cinzio Aldobrandini bíborosneposnak

A fejedelem nyilván már értesítette szörnyű tettéről. A szenátorokat kegyetlen módon, eljárás és ítélet nélkül végezték ki éjszaka, testvérét pedig börtönbe vetették, sőt elterjedt a híre, hogy meg is gyilkolták. Azt híresztelik, hogy testvérét megfojtották, papot sem engedve be hozzá a kivégzés előtt. Ha valóban így történt, akkor arra kéri, járjon közbe a pápánál, hogy folytassanak le szabályos bírósági eljárást. Idősebb testvérét, Istvánt is ártatlanul vádolták meg. Szeretné megismerni a vádakat, mert nem akar a bíborosi kollégium tagjaként bűnben élni. Küldjön egy megbízottat Erdélybe, és ne higgyen Alfonso Carrillo, a Gengák és társaik vádaskodásainak.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 120, ff. 239r–v, 274v, eredeti; 216r–v, másolat.

Illustrissime et Reverendissime Domine observandissime

Puto atrocissimum principis Transsylvaniae factum ex mala eiusdem informatione hactenus Illustrissimam Dominationem Vestram cognovisse. Nil eo horribilius, nil truculentius, nil crudelius in dicta causa tot senatores gravissimos nocte sine iuris processu contra iuramentum necare, fratrem incarcerare, ac quod communis fama spargit, fratricidium iniuste ex invidia virtutis committere, in auditum

capitis supplicium statuere, auditu horrendum factu impium cogitatione scelestum est. Supplico Illustrissimae Dominationi Vestrae, impetrem hoc in tota mea vita, ut si frater Baltasar, qui sine sacramentali confessione, dum sacerdotem accedere prohiberent, suffocatus esse, dicitur, nec tamen hactenus certo scire potui in vivis est, a Sanctissimo Domino Nostro mihi impetret, ne absque iuris processu interficiatur. Non patiatur, Sanctitas Tua fratris innocentiam obrui, quin clementer alteram aurem nobis omnibus et nostrae innocentiae ac benigne reservet. De me vero quid dicam? Iam credo innocentiam maioris natu Stephani vel accusatoribus testibus Illustrissima Dominationem Vestram constare. Egone solus sceleratus existam? Magna est innocentia mea Illustrissime Domine. Nil unquam adversus eum machinatus sum, sed ne somniavi quidem. Testem Illustrissimae Dominationi Vestrae statuo, quanta contentione eum semper Illustrissimae Dominationi Vestrae commendavi. Unum peto humiliter ab Illustrissima Dominatione Vestra, si accuser, ut articulos, qui obiecti fuerint cognoscam, ac hic Sua Sanctitas vel seculares vel spirituales iudices mihi designet, coram quibus vel ex vinculis causam dicam. Nec ullus veniae locus sit. Nollem in tanto scelere vivere, qui sanctae sedi, qui ordini meo sacro collegio, qui omnibus bonis pudori abominationique merito essem. Haec omnia, ut Sanctissimus Dominus Noster cognoscat penitus expediens esset, si nuntium suum, qui hic est in Transylvaniam expediret, qui fideliter omnia ad Sanctissimum Dominum Nostrum referret.¹ Nam si Alphonsi Gengae et similibus gesticulationibus vocibusque fides simpliciter nobis non auditis adhibebitur, qui et actores et iudices sunt.² Quid faciet oppressa innocentia? Dolor plura non patitur. His me et meam innocentiam Illustrissimae Dominationi Vestrae commendo. Ego quidem de me certe nil sum sollicitus, ut pote qui mihi bene conscius, ac credam Sanctissimus Dominus Noster statuturum nisi auditis partibus. Commendo me Illustrissimae Dominationi Vestrae humiliter. Date Mechoviae die 15. Octobris anno MDXCIII.

Illustrissimae et Reverendissimae Dominationis Vestrae

servitor humillimus

Andreas cardinalis Bathoreus

CÍMZÉS: Illustrissimo et Reverendissimo Domino meo observandissimo Domino cardinali Sancti Georgii

¹ A nuncius Erdélybe küldéséről vö. 33. sz. iratot. Ugyanezen a napon írt a bíboros Malaspinának is. Vö. ASV Fondo Borghese III. Vol. 9C, ff. 211r, 220v.

² Forrásaink egy része egyértelműen Carrillót tette felelőssé a kivégzésekben. A bíborossal nem volt nehéz elhiteni a vádak, mivel a krakkói püspökség ügye miatt feszült volt a viszonya a jezsuitákkal. Carrillót vádoló, VIII. Kelemenhez intézett levelét vö. *Carrillo* I, 493–494, a spyol jezsuita védekezését *Carrillo* II, 131–132. Carillo szerepét máig nem tisztázta egyértelműen a történetírás. Fabio Genga feladatai közé tartozott a kivégzések megindoklása is, aki Rómában ellene nyilatkozott, őt téve felelőssé a leszámolásokért Vö. *Carrillo* II, 143–144. Genga

követségének iratait vö. HURMUZAKI III/2, 387–390, illetve a legújabban KRUPPA Tamás: *Erdély és a Szentszék kapcsolatainak ismeretlen kérdésköréhez (Fabio Genga római tárgyalásai 1594 és 1596-ban)*. In: HK 2004/2 (s. a.)

34

1594. november 4. Róma

Cinzio Aldobrandini bíborosneps(?) Enrico Caetani bíborosnak

A lengyelországi nuncius leváltása még nem teljesen eldöntött tény, amit korábban írt leveleiből is láthat. Három nappal azután, hogy elindult a rendes követtség Spanyolországba, levél érkezett a fejedelemtől, amelyben beszámolt lovasságának a török ellen aratott győzelméről, és amelyben arra kérte a pápát, hogy küldjön segítséget, és érje el a keresztény uralkodók összefogását. Október 30-án kongregációt tartottak Magyarország ügyében, amelyen a pápa azt javasolta, hogy küldjék Erdélybe Bari érseket. Mások szerint inkább a nápolyi érseket kellene odaküldeni, aki ismeri a térséget, lakóit, és a fejedelmet. Vele együtt indulna Alfonso Visconti, aki a császári udvarban teljesítene szolgálatot. A harmadiknak Amelia püspökét ajánlotta; a kongregáció hajlott javaslatának elfogadására, de a pápának nem tetszett a javaslat, mert a császár nem kedveli, nem utolsó sorban azért, mert Commendone bíboros pártfogoltja, és mert egyszer megsértette. Utolsóként Attilio Amaltheo neve került szóba, de többen elleneztek, mivel nincs püspöki rangja. Aragona bíboros szerint ezt egyszerű előléptetéssel meg lehetne oldani, a pápa azonban azt válaszolta, hogy Amaltheo nem alkalmas erre a feladatra, mert túlságosan hidegszívű. Toledo bíboros a nápolyi érsek személyével kapcsolatban azt hozta fel, hogy szegény, és az erdélyi megbízatás túlságosan megerőltető, nemcsak mert költséges, hanem mert állandóan lóháton kellene közlekednie, elkísérve a fejedelmet a háborúba, az országban télen nagy hideg van, ezért félő, hogy belehalna a megpróbáltatásokba, amely nemcsak a családjára, hanem a Szentszékre nézve is kínos lenne. Ráadásul a lengyel király tiltakozó levelet írt, amelyben azzal vádolta az érseket, hogy beleavatkozott a királyság ügyeibe. Ezért a pápa arra gondolt, hogy először küldjék Erdélybe, hogy csak egy bizonyos idő elteltével foglalja el szolgálati helyét Lengyelországban. A költségekről nem volt szó, és úgy tűnik, hogy támogatja Visconti erdélyi kiküldetését, aki tapasztalt ember, és a császári udvar is elfogadná személyét. Azt akarja, hogy maradjon tartósan Erdélyben. Mindebből láthatja, hogy még semmi sem biztos, karácsonyig arról sem döntenek, hogy ki menjen Lengyelországba, ellentétben az október 7-ei levelében írottakkal. Elképzelhető, hogy más nunciaturák élén is változások fognak bekövetkezni. A lengyelországi nunciusváltás közeli, Aldobrandini bíboros (Pietro Aldobrandini) egy listát adott át a pápának, amelyen olyan nevek szerepeltek, akik közül Bari érseke volt az egyetlen, akit az Aldobrandinik pártfogoltjaként kreáltak bíborossá. A lengyelek miatt bizonytalan a kölni nuncius hely-

ben maradása is. Csak a nápolyi és a spanyol nuncius széke biztos, bár miattuk Cinzio és Pietro Aldobrandini között ellentét van.

ASV Segr. Stato. Nunz. Diverse. Vol. 146, ff. 456v–460v, másolat.

Al signor patriarca
4. Novembre.

La mutatione delli nuntii è negotio che non sta in tutto fermo, e Vostra Signoria Illustrissima potrà darne giuditio, confrontando questa lettera con l'altre mie scritte ultimamente in questa materia.¹ Tre giorni d'opo che parti di qua l'ordinario di Spagna² vennero lettere del Transilvano, il quale avvisava i successi prosperi della sua cavalleria contro le genti del Turco, e pregava il papa a sollecitare l'unione de principi, offerendosi tuttavia di entrare in lega, e d'impiegare in questa guerra tutte le sue forze, e quanto ha.³ Il giorno appresso che furono li 30 d'ottobre Nostro Signore recitò questi avvisi nella congregatione di Ungaria e disse che per mantenere confidenza col Transilvano, e per servire alla causa publica deliberava di mandare là un prelato con nome di nuntio, e nominò l'arcivescovo di Bari, richiedendo i cardinali del parere loro così intorno alla deliberatione, come intorno al soggetto. La congregatione lasciò rispondere a Sauli,⁴ il quale laudò il pensiero di Sua Santità et la persona dell'arcivescovo, ma disse che in Transilvania non haverebbe voluto mandare persona del tutto nuova, e però ricordava che si mandasse l'arcivescovo di Napoli⁵ pratico di quei paesi e della natione e del principe, et all'arcivescovo di Napoli ingroppò monsignore Visconti per essere stato nuntio dell'imperatore. Propose nel terzo loco il vescovo di Amelia, al quale pareva che la congregatione inclinasse,⁶ ma il papa disse che al Transilvano non si doveva mandare prelato che non fusse grato e confidente all'imperatore e che l'imperatore non ha il vescovo di Amelia, nè per confidente, nè per amico, non solo per esser stato creatura del cardinale Commendone,⁷ ma perché quella maestà si tiene ingannata et offesa dal vescovo. Per ultimo fu proposta la persona dell'Amalteo,⁸ et alcuni cardinali opposero che non era prelato, ma il cardinale d'Aragona⁹ soggiunse che si poteva promuovere a grado di vescovo, conferendogli una delle chiese che vacano al presente, e con questo la congregatione si licentò, dicendo il papa che l'Amalteo era huomo freddo, e replicando Salviati¹⁰ che mandandosi al Transilvano non bisognava maggiore calore, et altro non fu concluso. Il signor cardinale Toledo¹¹ ragionò con Sua Santità sopra la persona dell'arcivescovo, e le mise in consideratione che è povero e di poca complessione e che il negotio di Transilvania sarà faticoso, e di spesa dovendo il nuntio stare sempre a cavallo, e seguitare quel principe negli esserciti per paesi aspri, e nel rigore dell'inverno, e che l'arcivescovo vi potrebbe lassare la vita, e che spendendo secondo il bisogno rovinarà casa sua, e non spendendo servirà la Sede Apostolica con indignità. Nostro Signore si escusò del partito preso e ricordò al cardinale, essere mente sua di mandare l'arcivescovo in Polonia, ma che per hora cessava l'occasione, perché il

giorno inanzi haveva ricevute lettere di quel re con proteste che levandosi di là in Nuntio si disordinava il servitio della corona, e i negotii più importanti del regno.¹² Che però Sua Santità haveva pensato di mandare l'arcivescovo in Transilvania per trattenercelo qualche mese, e poi farlo passare in Polonia. Non rispose Sua Santità al particolare della spesa, e parve che quanto alla nuntiatura del Transilvano si restringesse in Visconte pratico della corte dell'Imperatore, e confidente di Sua Maestà, e che ha modo dispendere, et aggiunse che non mandando l'arcivescovo voleva che il prelado che mandarà si fermi appresso il Transilvano, e vi stia come Nuntio residente. Ho detto nel principio di questa lettera che le mutationi de nuntii è negotio che non sta fermo, e già Vostra Signorie Illustrissima vede che per natale non si publicarà nuovo nuntio in Polonia contra quello che io scritti mie delli 7 del passato¹³ per relatione di persona che haveva notitia della propria bocca di Sua Santità, e si potrebbe anco dubitare che differendosi in Polonia, si differissero le altre nuntiatore, parendo a Sua Santità che mutando alcuni nuntii, et alcuni altri no, i mutati ricevessero affronto, e dico a Vostra Signoria Illustrissima che la mutatione era tanto inanzi che Aldobrandino¹⁴ affermò all'arcivescovo d'havere data a Sua Santità la lista delli pretendenti tra li quali si dichiarò che nessuno era creatura di questo papa salvo l'arcivescovo di Bari, e non molto dopoi intesi da monsignore nuntio che il Vescovo di Ossero¹⁵ resterebbe Nuntio in Colonia, e tricarico servirebbe in altra nuntiatura, et hora intendemmo che si trattiene l'espeditone di Ossero, forse per l'impedimento che ha dato Polonia, e per le cause dette di sopra. Non vorrei confondere la mente di Vostra Signoria Illustrissima, nondimeno ella ha da sapere che inanzi la ricevuta dell'ultime lettere di Polonia, il cardinale San Giorgio diede per cosa certa che tutti i nuntii si mutarebbono, eccettuato Napoli, e Spagna, e non si può impugnare l'autore dell'avviso, il quale tenemo che possa essere vero, con tutto che habbiamo presupposto che il papa sia per andare ritenuto in mutare alcuni nuntii, et alcuni altri no. San Giorgio come sa Vostra Signoria Illustrissima favorisce il nuntio di Napoli, e si tiene per fermo che un pezzo fa habbia procurato di farlo venire in Spagna, e che il papa, o gli ne habbia data promessa, o almeno molta speranza, et è già passato l'anno che se ne fece rumore, e ne fummo avvisati da Napoli di buon luoco, e l'arcivescovo al ritorno che fece in Roma intese dal proprio segretario del nuntio che il suo padrone andrebbe in Spagna. Questa missurie non si può eseguire senza offesa di Aldobrandino, il quale non è innamorato del nuntio, e non lo vuole in cotesta corte, et è verisimile per non dire anco necessario che il papa habbia inteso l'humore, e qualche offitio fatto di più. Si aggiungono le querele del regno di Napoli, e la mala satisfatione dei ministri del re, i quali rispetti, i quali possano havere raffreddato il papa, e levatolo dall'opinione che haveva prima di quel prelado, et è occorso dopoi che havendo Pietro Aldobrandino supplicato per il governo di fermo, ne ha riportata ripulsa, la medesima ripulsa ha riportata ultimamente San Giorgio, mentre supplicava Sua Santità a trasferir il nuntio di Napoli dalla chiesa di Troia,¹⁶ a quella di fermo, di che Pietro Aldobrandino fratello del Nuntio non cessa di lamentarsi, e mostrarsi

mal soddisfatto. Dalle quali cose si può cavare ferma conclusione¹⁷ che il papa non possa salvarsi, nè con i nepoti, nè con se stesso in altra maniera, salvo col non rimuovere il Nuntio di Spagna, poichè rimuovendolo bisognarebbe, o disgustare San Giorgio, e mancarli, non mancando il Nuntio di Napoli in Spagna, ovvero mandandolo disgustare Aldobrandino, e fare cosa che per avventura andrebbe contro il stomacco di Sua Beatitudine etiam tolto via il rispetto di suo nipote, scrivo queste cose con qualche timore, ma non ho tempo di mettere in cifra così lunga scrittura, e per ogni modo non penso di commettere a nessun pericolo l'honore, o servizio d'altri, e servo a Vostra Signoria Illustrissima, alla quale mi trovo, e confesso senza fine obligato, e le bacio riverentemente le mani.¹⁸

¹ Nincsenek meg a leveleskönyvben.

² Spanyolországba a pápa unokaöccsét Giovanni Francesco Aldobrandinit küldte, hogy kieszközölje II. Fülöp spanyol király anyagi támogatását a törökellenes harchoz. Januárban már Madridban volt. Instrukcióját vö. *Die Hauptinstructionen Clemens' VIII. für die Nuntien und Legaten an den europäischen Fürstenhöfen (1592–1605)*. Hrsg. Klaus JAITNER. Tübingen, 1984, 278–303. Útjához vö. még NIEDERKORN, 202–207, és HK 2004/2.

³ Talán a fejedelem Carrillónak szeptember 17-én Prágába küldött leveléről van szó, amelynek egy részletét Carrillo továbbküldte a Rómában tartózkodó Fabio Gengának. Vö. *Carrillo I*, 85–86, és HK 2004/2.

⁴ Antonio Maria Sauli (1543–1623†) *decanus Sacri Collegii* (1620), *praefectus Sacra Congregationis de Propaganda Fide* (1622–1623). 1587-től bíboros.

⁵ Annibale di Capua nápolyi érsekről (1578–1595†) van szó, aki 1586 és 1591 között volt lengyelországi pápai nuncius. Tevékenységéről vö. Jan Wladyslaw WOS: *La nonciature en Pologne de l'archevêque Hannibal de Capue (1586–1591)*. Trento, 1995. Követségének aktáit több vatikáni leveleskönyv is őrzi. Vö. ASV Segr. Stato Polonia. Vol. 28, 31, 32, 34.

⁶ Bonaventura Fulani OSF Amelia püspöke (1586–1597†).

⁷ Giovanni Francesco Commendone bíboros (1524–1584†) aktív szerepet játszott a tridenti zsinat ülésein, 1563 és 1565 között lengyelországi pápai nuncius, 1565-től bíboros.

⁸ Attilio Amaltheáról vö. 17. és 18. sz. iratokat.

⁹ Simon Tagliavia de Aragona bíboros (1585–1604†).

¹⁰ Antonio Maria Salviati (1537–1602†) Saint-Papoul-püspöke (1561–1567) franciaországi pápai nuncius 1572 és 1578 között, majd 1585-ben bolognai légátus. Bíboros (1583–1602).

¹¹ Caspar de Quiroga toledói érsek (1574–1594†).

¹² A levelet nem találtam a vatikáni levéltár Armadio osztályában. A lengyel király nyilvánvalóan a nunciusnak a lengyel királyválasztással kapcsolatos szerepvállalása miatt tiltakozott.

¹³ Ez az irat nincs meg a leveleskönyvben.

¹⁴ Vagyis Pietro Aldobrandini (1571–1621†) a pápa unokaöccse, *supremus secretarius* (1592), a következő évben bíborossá választották. 1599-től apostoli kamarás, ravennai érsek (1604–1621).

¹⁵ Coriolanus Garzadorus osserói püspök (1571–1614†).

¹⁶ Giacopo Aldobrandini nápolyi nuncius (1590–1606), trójai püspök (1593–1607†).

¹⁷ Lehúzva: *risoluzione*.

¹⁸ A két Aldobrandini, Cinzio és Pietro ellentétéiről vö. ASI 1988, 57–93.

1594. november 4. Miechów

Báthory András bíboros Cinzio Aldobrandini bíborosnepsnak

Nagy megnyugvással olvasta testvére meggyilkolása és vagyonuk elkobzása ügyében írt levelét és tanácsait. Nemcsak birtokait és testvérét veszítette el, hanem becsületét is, de ami a legnyomasztóbb, hogy máig nincs fogalma arról, mivel vádolják pontosan. Sem a fejedelemtől, sem a pápától, sem a lengyel királytól nem sikerült megtudnia, pedig ez utóbbi Boldizsár lengyel nemessége miatt is tartozott volna ennyivel. Ezért megragadva az alkalmat, arra kéri a pápát, hogy Báthory Zsigmond éppen Rómában tartózkodó követét utasítsa, hogy a lehető legsürgősebben adjon tájékoztatást az ellene felhozott vádakhoz, mert igen nehéz vizsgatartania öccsét a végzetes lépésektől.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 120, ff. 247r–v, 266r–v, eredeti.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine observandissime

Perlegi, Illustrissime et Reverendissime Domine suavissimas litteras, quas dum iterum atque iterum relegerem, a lachrymis temperare mihi sane non potui, tum quod crudelissimum facinus mihi refricarunt, tum quod in tanto meo squalore, luctuque perpetuo testificationem amoris sui in me, ex iisdem luculenter animadverterim.¹ Haec est Illustrissime et Reverendissime Domine vera amicitia, quae est semper eadem, quin in necessitate longe vividior. Porro quo me animo Illustrissima et Reverendissima Dominatio Vestra hoc tempore esse existimat? Quae consilia agito? Eo nempe animo, quem ex innocentissimi fratris morte, ex crudelitate, ex confiscatione omnium rerum ac bonorum, ex periculis vitae, quae mihi intendit ille ex infamia in dicta causa comparare possum consiliis vero iis, quibus forte etiam Illustrissima et Reverendissima Dominatio Vestra esset, si in tali causa versaretur (quem Deus avertat ab omnibus). Atrocitas facti, mors fratris, sine iuris processu, nota infamiae innocenti afflicta, hominem me esse admonent, cui vitam acerbam faciunt. Quod ad meam attinet innocentiam, una me res vehementer consolatur, quod sciam plurima verbis contra me palatinum dicturum, aureisque hastis pugnaturum, sed re plane nihil adeo ut in parvo spatio ipsa sanctitas sua me tacentem ex ipsa accusatione eius, innocentiam meam animadvertat, quam si me respondente Sanctissimus Dominus Noster, non verbalem, sed realem esse iudicaverit me, submitto Sanctissimus Dominus Noster iudicio et poenas omnes feram. Ego, quidem nil aliud cupio, nisi ut accusanti respondeam. Et licet sciam non deesse, qui Transsylvaniae turbarum culpam in me conferant quam suspicionem ex consilio Illustrissimae et Reverendissimae Dominationis Vestrae a me amovere mei officii esse intelligo, his tamen omnibus omni tempore, omni loco, quicumque ii tandem sint respondebo, dum modo in quo et quo modo accuser intelligam. Et

hoc est, quod me maxime angit Illustrissimae et Reverendissime Domine, quod non modo bonis spoliatus sum, non modo desideratissimo fratre privatus, sed etiam honorem meum infici videant quod maius est, quo modo accuser scire non possum, neque omni ab ipso palatino, neque a Sanctissimo Domino Nostro neque a serenissimo rege Poloniae quipiam de eius accusatione intelligere possum, dum tamen saltem Serenissimum Regem nostrum, eo quod Balthasar charissimus frater meus, membrum et ei vis regni huius fuerit maturius, quam postfactum scire conveniebat. Unde est quod ab Illustrissima et Reverendissima Dominatione Vestra petam, ut Sanctissimus Dominus Noster huius palatini homines, quos in Urbe morari scio omnino adigare velit, ut iam tandem aliquam fixam accusationem contra me offerant, diu enim in hisce sordibus haerere nequaquam volo.²

Quod utrumque fratrem Illustrissima et Reverendissima Dominatio Vestra in viris esse mihi gratulatur, id utinam ita esset, vel saltem iure factum fuisset, sed necatus est a tyranno, non convinctus, non auditus, nec in iudicium vocatus.

Quod ad alium maiorem natu attinet, aegre illum ad me in Poloniam extrema cogitantem pertraxi. Utinam vero tanti apud eum sim minor natu, ut saltem ad quietiora consilia pertrahere possim.

Sed longe differt militare ingenium a spirituali, nec video illum, ut Illustrissimae et Reverendissimae Dominationi Vestrae, quod res est dicam, nisi ultima cogitare.

Faciat id Deus, authore Sanctissimo Domino Nostro utinam quam citissime, ne eius consilia universae genti, incommodo exterminioque sint. Difficile est mihi iuniori illum regere, consiliaque eius moderari, qui se videt et sentit, desideratissimi fratris mortem vindicare posse, quod quantum malum esset allaturum Illustrissima et Reverendissima Dominatio Vestra pro sua prudentia animadvertate poterit. Quod vero Illustrissima et Reverendissima Dominatio Vestra suam operam mihi afflicto ita opportuno tempore offerat, ingentes ago gratias eandemque iterum [rogo] humiliter velit apud Sanctissimum Dominum Nostrum innocentiae meae partes tueri, faciet rem sua virtute dignissimam perpetuis vero meis obsequiis compensandam.

His me amoris et benevolentiae Illustrissimae et Reverendissimae Dominationis Vestrae commendo. Datae Mechoviae die quarta Novembris anno Domini 1594. etc.

Illustrissimae et Reverendissimae Dominationis Vestrae

servitor humillimus

Andreas cardinalis Bathoreus manu propria

CÍMZÉS: [Illustrissimo et Reverendissimo Do]mino Domino meo observandissimo [cardi]nali Sancti Georgii

¹ Talán az államtitkár október 8-ai leveléről van szó. Vö. 32. sz. iratot.

² Aldobrandini október 29-én írt levelében tett ígéretet, hogy részletesen kikérdezi Gengát a történekről. Vö. ASV Fondo Borghese III. Vol. 19A–G, ff. 58r–v.

36

1594. november 5. Róma

Cinzio Aldobrandini bíborosneps Báthory András bíborosnak

Már háromszor írt a gyászos ügyben neki, először saját magától, kétszer pedig azért, mert leveleivel erre kényszerítette. Boldizsárról semmilyen (vád) nem hallottak eddig, és Genga sem mondott ezzel kapcsolatban olyat, amely a halott becsületét érintette volna. Ügyét szíven viseli, de Malaspina most nem hagyhatja el Lengyelországot. Helyette egy másik kiváló férfiút küldenek, akinek gondja lesz arra, hogy Boldizsárnak, ha ártatlannak bizonyul, igazságot szolgáltatassanak. Figyelmeztette Malaspina nunciust is, hogy írjon a fejedelemnek, hogy ne akadályozza a megbízott munkáját.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 19A–G, ff. 61r–62v, hitelesített másolat.

Cardinali Bathoreo.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine observandissime

Tertio iam Illustrissimae et Reverendissimae Dominationi Vestrae commiserationem meam in funestissimo Transilvaniae casu patefacio, primo sponte mea, bis deinde suis provocatus litteris, quae dolorem in animo perpetuo residere refricant magis magisque dum luctum et metum suum referunt.¹ De illustrissimo domino Baldessare nihil nos habemus, et meliora speramus, adversus Illustrissimam Dominationem Vestram nullam audimus criminationem, neque Genga quicumque hactenus contra ipsius existimationem pronunciat, nobis dignitas, salusque sua merito cordi esse debet, in eoque nunc sumus, ut quandoquidem episcopus Sancti Severi² discedere nunc ex Polonia non poterat, alterum aliquem mittamus praetatum³ prudentia ac virtute insignem, qui causam cognoscat, et quae adhuc integra sunt, non nisi cum rectissima iustitia patiatur administrari, si dominus Baldassar incolumis adhuc est, scribimus diligenter, ne quid durius in illum animadvertatur, monemus etiam episcopum Sancti Severi, ut ipse istinc eadem de re scribat ad principem, ne si ille, quem hinc sumus missuri tardius adveniat, quem tamen properare iubebimus, mora illa infortunium augeat et causam reddat deteriore. Haec sunt, quae potui in praesentia praestare, quicquid autem imposterum accadat, mea semper constabunt attentissima studia ac servitia, ut intelligat res suas omnes ita a me aestimari ac si meae ipsius essent. Commendo me postremo ex animo et sola-

tia ab omnipotente Deo precor, sic iussit etiam Sanctissimus Dominus Noster litteris ad se scriptis responderi cum paterna salutatione et apostolica benedictione. Romae V. Novembris 1594.

¹ Legutóbbi levelét ez ügyben néhány nappal korábban, október 29-én írta. Vö. előző irat 2. jegyzetét.

² Germanico Malaspina (1547–1603†) *secretarius cubicularium* (1578), gráci (1579–1584), prágai (1584–1586) nápolyi (1592) majd lengyelországi (1592–1598) nuncius. San Severo püspöke (1583–1604). Legutolsó megbízatása az erdélyi volt (1599). Iratainak kiadása jelenleg is folyik. Vö. *Acta Nuntiaturae Polonae XV. Germanicus Malaspina (1591–1598)*. Vol. I. (I. XII. 1591–31. XII. 1592.) Ed. Lescus JARMINSKI. Cracoviae, 2000.

³ A már említett Uchański december második felében érkezett Erdélybe. Vö. következő iratot.

37

1594. november 10. Krakkó

Germanico Malaspina lengyelországi pápai nuncius Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek

Hozzáküldi és ajánlja a sullejówi apátot, aki az ő nevében fog vele tárgyalni.

BVa Ms. L 18, ff. 116r–v, másolat.

Ad Transilvaniae principem.

Admodum Reverendissimum Dominum abbatem Suleoviensem¹ ad Serenitatem Vestram mitto, qui ea, quae a me in mandatis habet, Serenitatis Vestrae exponat, cumque humanitatis caeterarumque virtutum Serenitatis Vestrae praestantiam observem, non dubito, quin libenter eidem abbati aures praebeat, fidemque adhibeat in iis omnibus, quae Serenitati Vestrae meo nomine narrabit, cuius gratiae me plurimum commendo, Deumque precor ut ab omnibus adversis Serenitatem Vestram foelicissime tueatur. Datum Craccoviae V. Idus Novembris 1594.

¹ Arnulf Uchański (1562–1602†) łowiczi, és gneznói kanonok (1581–1588), 1588-tól sullejówi apát. Küldetéséről vö. a 43–44. sz. iratokat.

1594. november 10. Gyulafehérvár

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem VIII. Kelemen pápának

Bizonyára értesült arról, hogy miféle külső- és belső nehézségek miatt nem tudta eddig a császárhoz küldeni követeit. Most azonban végre el fognak indulni Prágába; a tárgyalásokat illetően teljhatalommal ruházta fel őket. Kéri, hogy prágai nunciusa útján adjon meg minden segítséget nekik.

MOL P 108. Esterházy család levéltára, Rep. 77. Fasc. A, nr. 1, másolat.

Beatissimo Patri Domino, Domino Clementi VIII. Pontifici Maximo, Domino
clementissimo

Quibus motibus atque procellis regnum hoc proximis hisce diebus iactatum sit.¹ Sanctitatem Vestram perspectam habere certo mihi constatam iis certe et diversis hominum studiis novis rebus occupatis factum est, ut citius, veluti in animo constitutum habebam, delegatos meos ad Sacram Ceasaream Maiestatem expedire non potuerim. Iam tandem domesticis malis sedatis rerumque mearum statu utcunque composito, diutius rem proferre nolens victos tractandarum rerum experientia probatos ad Suam Maiestatem mitto, cum plena et omnimoda de meis et regni huius negotiis gravissimis tractandi et concludendi facultate.² Cum autem omnium meorum et regni huius negotiorum tractatus, voluntate et autoritate Sanctitatis Vestrae apud Sacrae Caesareae Maiestatis inchoatus sit, Sanctitati Vestrae humillime supplico, velit suo apud dictam sacram caesaream nuntio in mandatis dare, ut eiusdem Sanctitatis Vestrae autoritate, ad finem etiam quam optatissimum perducatur.³ De me hoc Sanctitati Vestrae polliceor me summo semper studio praestaturum, ut utilem reipublicae christianae operam navare possim. Interim me gratiae et clementiae Sanctitatis Vestrae commendans, Deum precor ut eam diu felicem ecclesiaeque suae superstitem esse velit. Datae Albae Iuliae 10. Novembris anno 1594.

Sanctitatis Vestrae

humillimus servitor

Sigismundus Bathori

Transsilvanorum princeps

¹ A fejedelem a nyáron kialakult belpolitikai helyzetre, a tanácsurakkal való leszámolásokra céloz.

² Bocskait már október eleje óta várták Prágába, aki az imént említett okok miatt késett. A követtség végül december 29-én érkezett meg. Carrillo I, 103. Tárgyalásainak az volt a célja, hogy tisztázza a fejedelemség háborúba való belépésének pontos feltételeit. A tárgyalásokról vö. Carrillo I, 97–100, 106–108, EOE III, 341–346, KEMÉNY József: *Diplomatikai kutatások* III. In: ÚMM 1854/II. köt. 328–332, SZILAS, 68–70.

³ Speciano prágai pápai nuncius a fejedelem kérésének megfelelően hathatósan működött közre az egyezmény megkötésének érdekében. Ezt diktálták természetesen a Szentszék érdekei is.

39

1594. november 12. Krakkó

Germanico Malaspina lengyelországi pápai nuncius Cinzio Aldobrandini bíboros bíborosnepsnek

A Báthory testvérek (András és István) elfogadták Szinán nagyvezír ajánlatát, hogy Erdély élére a porta ifjabb Báthory Istvánt helyezi. Ezt azért tették, mert úgy gondolták, hogy a fejedelem képtelen megtartani az országot. Ha ez megtörténik, hűséget színelnek a töröknek, majd a megfelelő pillanatban csatlakoznak a török-ellenes ligához. Azt válaszolta a bíborosnak (Andrásnak), hogy ezzel a lépéssel nem csak azt kockáztatja, hogy elveszíti minden vagyonát, hanem utólag igazolja a fejedelem eljárását, Boldizsár kivégzését és birtokaik elkobzását. A Báthory testvérek erre azt válaszolták, hogy Zsigmond hamisította az Istvánnak szóló (állítólagos török) levelet, amely miatt kivégeztette az urakat. Igyekezett András lelkére hatni, aki végül könnyek között tett ígéretet arra, hogy írnak az ügyben a pápának. Küldi azt a levelet is, amelyet a lengyel király írt a sulejówi apát (Arnulf Uchański) erdélyi útjával kapcsolatban, akinek az lesz a feladata, hogy elérje Erdély uránál, küldjön követet a lengyel országgyűlésre, hogy megtárgyalják a kivégzések ügyét, igazságot szolgáltatassanak a Báthory testvéreknek, vagyis találjanak valamilyen megoldást. A testvérpár ígéretet tett, hogy elfogadják a pápa közvetítését, és nem lépnek fel önállóan az ügyben.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 65DE, ff. 152r–153v, másolat.

Duplicato.

Di Cracovia da Monsignore Malaspina nuntio il 12. Novembre 1594.

Deciffrato il 2. Dicembre.

Ritrovai il cardinale Battorio insieme con il fratello¹ afflitti sopramodo et quasi risoluti di precipitarsi con dar orecchio ad una prattica di un partito offertoli in nome quasi di Sinan bassà.² Che haveva scritto un principal Turco che assiste alla persone di Sinan invitando et esortando Stefano a volersi trasferire da esso, eshibendosi che Sinan lo accompagnaria con favore grandi alla porta del gran signore, anzi che haverebbe destinato colui che scriveva, acciò le facessi assistenza in quella corte, et che fosse sicuro che sarebbe stato scacciato il principe di Transilvania, et costituito esso in suo luogo, et ad ambidue li sopradetti fratelli pareva che non fusse utili della christianità disprezzare la sopradetta oblatione, poichè presup-

ponevano per cosa chiara che il principe non potrà ritener quel principato, et che però era minor male che cadesse in man loro che in quella degli inimici della santa fede et che quando essi havessero quella provincia, havrebbero dissimulato per un poco di tempo con quel tiranno, et poi pigliando qualche oportuna occasione, si sarebbero dechiarati a favore della repubblica christiana. Io non starò a riferir a Vostra Signoria Illustrissima ciò ch'io mi disse all'uno, et l'altro, bastanche poté intendere il Cardinale che dando orecchio alla sopradetta prattica, metteva in compromesso ciò che possiedi dei beni ecclesiastici et correva manifesto pericolo di perdere il certo, sopra il quale si deve alimentare tutto il suo parentado, per l'incerto, et oltre di questo mi parve che capirono tutti due che con il tentare simile attione, venivano a togliere al principe la fatica di provar che ciò che era passato intorno alla persona di Baldassar lor fratello, fusse stato giustamente essequito, poiché la prattica presente, presupponeva un'altra antecedente. Et sebene loro a questo mi replicono che il principe era stato causa della lettera scritta a Stefano, per la publicatione fatta da lui, di haver fatto morire quel consiglieri a favor di christiani,³ nondimeno io cercai di distoglierle dalla conceputa loro opinione, nel che con molto mio contento scopersi scintelli di pietà et zelo nel Cardinalis, et ossequio grande verso la Santità di Nostro Signore perché non si tosto proposi che dovessero rimettere è l'honore, et la vita, et la robba alli piedi di Nostro Signore che subito il Cardinale acconsenti, et con effusione di lacrime persuase il fratello a concorrere a far l'istesso, onde si formò la scrittura che sarà con questa mia.⁴ Et con saputa et favor di Sua Maestà come Vostra Illustrissima vedrà dalla copia della lettera della Maestà Sua, mi son risoluto di espedire al principe l'abbate di Sulcovia⁵ per esortarlo principalmente a mandar un'ambasciatore alli comitii,⁶ acciò comunicando i consigli suoi con questo regno, et intendendo i nostri, possa con più facilità prendere quelle resolutioni che saranno tenute utile per il beneficio publico, et per conseguenza profittevoli per stabilimento suo, et conservatione dei suoi domini. Et presupponendo, come realmente è stato di essermi mosso a persuader il Cardinale et fratello al compromesso più per far cosa grata a lui che a questi altri lo conforto a rimetter ogni differenza alla dispositione di Sua Santità, et voglio sperare che Nostro Signore non riceverà per male, se io di presuntamento della Sua Santità ho indirizzato il sopradetto particolare nella forma detta.

¹ Malaspina ugyanis, hallván az aggasztó híreket, felkereste a Báthory testvéreket, és az utolsó pillanatban sikerült megakadályoznia Szinán nagyvezírrrel való megegyezésüket. Vö. ASV Fondo Borghese I. Vol. 771, ff. 205r.

² A Báthory testvérek portai kapcsolatairól, és a török ajánlatról vö. még KRUPPA Tamás: *Erdély és a Porta 1594–1597. évi békealkudozásainak történetéhez*. In: Sz 2003/3, 609, HORN, 188–189.

³ Báthory István portai kapcsolatairól 1594 augusztusa előtt egyetlen irat sem került elő eddig. Ezzel szemben tény, hogy a fejedelem egészen 1594 nyaráig igen aktív levelezést folytatott Szinán nagyvezírrrel, egyrészt abból a célból, hogy elaltassa az erdélyiekkel szemben táplált gyanúját, másrészt, hogy kipuhatolja az oszmán haditerveket.

⁴ Nem maradt ránk.

⁵ Arnulf Uchańskiról van szó.

⁶ A krakkói gyűlésre Sennyei Pongrácot küldte a fejedelem. Vö. 46, 47, és 50. sz. iratokat.

1594. november 25. Krakkó

Germanico Malaspina lengyelországi pápai nuncius Cinzio Aldobrandini bíboros-neposnak

A Báthory Zsigmondról terjedő hírek ellenőrzése céljából hivatta Lengyelországba küldött embereit, és megtudta tőlük, hogy a fejedelem pénz helyett őket küldte, mivel tízezer tallérért meg akar szerezni egy gyűrűt, amely állítólag megvédi a mérgektől és más efféle halálos dolgoktól. Ezt a gyűrűt Muralto doktor ígérte neki. Felvilágosította a fejedelem küldötteit, hogy ez csalás, és csak kárt okoz uruknak. Meggyőzte Muraltót is, hogy ne menjen Erdélybe. Montelupit utasítja, hogy adjon a követeknek lovakat és kétszáz tallért az útra.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 65DE, ff. 150r, 151v, másolat.

Di Craccovia da monsignore Malaspina nunzio il 25. di Novembre 1594.

Deciffrato il 17. Decembre.

Per venir in cognitione, se le voci sparse del Transilvano erano vere, feci chiamare a me quei famigliari¹ ch'egli ha mandato qua et in effetto ho sottratto che quel principe, non ha inviato danari qua, ma ha espedito i sopradetti, per haver in suo potere un anello che un certo dottor Muraldo² gli haveva promesso, dando ad intendere a quel signore che per arte magiche, era di tal virtù che chi lo portava a dosso, non poteva esser offeso da lacuno, et molte altre menzogne. Onde il principe, desideroso di poter viver sicuro, con appetito giovenile s'era mosso a comprar detto anello, et spender per esso dieci mila taleri, onde io ho fatto capace queste suoi famigliari dell'inganno che riceverebbe il lor padrone, et del peccato che commetterebbe, ogni volta che seguisse tal compra, et ho dipoi parlato con quel medico, et dissuasolo a non andare (sebene è chiamato dal principe) in Transilvania, et così farà. Circa poi l'haver rimesso qua danari, è tanto alieno dal vero che ha bisognato che io dia ordine al Montelupi³ che impresti alli sopradetti ducento taleri, per il lor ritorno in Transilvania, et ch'o gli dia cavalli per il medesimo effetto. ecc.

CÍMZÉS: Di Craccovia da Monsignore Malaspina nunzio li 25. di Novembre 1594. deciffrato li 17. Decembre

¹ Nem tudjuk, kikről lehet szó, talán Gyulaffy Lestár februári útját készítették elő.

² Giovanni Muralto olasz származású svájci orvos Báthory István szolgálatában, majd annak halála után a felvidéki császári sereg tábori orvosa. Később Báthory Zsigmond hívására Erdélybe

ment. A fentebbi adat rendkívül érdekes, mivel Muraltót egyik kollégája, Simone Simoni, aki vele együtt egy ideig szintén a lengyel király szolgálatában állt, Báthory István megmérgezésével vádolta. Muralto röpiratban, védekezett ellenfele írásban terjesztett vádjai ellen. Vö. *Régi Magyar Nyomtatványok. 1473–1600.* BORSA Gedeon, HERVAY Ferenc, HOLL Béla, KÁFER István, KELECSÉNYI Ákos. Bp., 1971, (a továbbiakban RMNY) 629. sz. Nyilvánvaló, hogy Báthory Zsigmond megkeresése összefüggésben van a nagybátyja megmérgezéséről szóló híresztelésekkel is. Az 1594-ben kivégzett tanácsurakat és Báthory Boldizsárt szintén megvádolták azzal, hogy Törökországból mérget hozattak, hogy eltegyék láb alól a fejedelmet. Vö. KRUPPA Tamás: *A Báthoryak közötti propagandaháború egy eddig ismeretlen szempontú megközelítése. Megjegyzések az Igön szép historia megszületésének hátteréhez.* (Kézirat).

³ Valószínűleg Sebastiano Montelupi bankárról van szó, aki Báthory András október 15. és 25-ei levelét is továbbította Rómába, az államtitkárnak. Vö. ASV Fondo Borghese III. Vol. 9C, ff. 213r, 218v. Testvérével, Valerióval együtt szerepet játszott a Szentszéknek a háború pénzügyi finanszírozását illető tranzakcióiban, ugyanakkor, mivel firenzeiek voltak, rendszeresen beszámoltak a nagyhercegnek a lengyelországi és magyarországi eseményekről. Vö. *Korrespondencia Sebastiana i Valeria Montelupi (1576–1609).* Ed. Danuta QUIRINI-POPLAWSKA. Wrocław, 1986.

41

1595. január 15. Róma

VIII. Kelemen pápa Báthory András bíborosnak¹

Látja, hogy ezekben az időkben magánügyei elé helyezi a közügyeket, szíven viselve ugyanakkor az egyházi ügyeket is. Kitartásra buzdítja, biztosítva arról, hogy latba fogja vetni érdekében tekintélyét. Bővebben erről Erdélybe küldött követétől, Alfonso Viscontitól fog értesülni.

ASV Armadio XLIV. Vol. 49, ff. 26r, 29v, másolat.

Andreae cardinali Bathoreo.

Dilecte fili noster salutem etc. Pietatem et prudentem tuam, omni quidem tempore perspeximus, sed nunc maxime cum in rebus adversis, publicam utilitatem privatis rationibus praetulisti, et domesticum luctum ac dolorem, Deo, patriae ac christianae reipublicae condonasti, et denique te ipsum et tua omnia in tam gravi negotio, in nos et romanam ecclesiam matrem tuam carissimam non minus prudenter quoque pie reiecasti. Non te fallet iudicium et fiducia tua, amamus te toto paternae caritatis affectu, et quae tibi tristia et luctuosa acciderunt, intimis sensis dolumus. Sed quoniam facta infecta reddi non possunt, recte et saluteriter facis, dum in eius voluntate et providentia conquiescis, quae consolatur nos in omni tribulatione nostra. Nobis vero et cordi sunt res tuae, et erunt, atque ad eas, quantum cum domino licebit sublevandus, operam et auctoritatem nostram libenter interponemus. Quod copiosius intelliges ex venerabili fratre Alphonso episcopo Cervien-si, praelato nostro domestico et assistente, nobis in primis caro, quem in Transilva-

niam nostrum et Apostolicae Sedis nuntium mittimus, cui ita fidem habebis ac si nos ipsi tecum praesentes loqueremur. Datum Romae apud Sanctum Petrum etc. die XV. Ianuarii 1595 anno tertio.²

HÁTLAG: Cardinali Bathoreo

¹ Hasonló brévét kapott Báthory Zsigmond és Alfonso Carrillo, (*Nunciusok*, 398–399, és *Carrillo I*, 105) Ladó Bálint jezsuita (*Armadio XLIV* Vol. 49, ff. 35r, 38v) Báthory István, Simone Genga, Keresztúry Kristóf, Jósika István (Uo. 34r, 39v; 36r, 37v; 41r, 46v), illetve több, név szerint nem említett fejedelmi tanácsos. Uo. 34r.

² Visconti instrukcióját vö. *Nunciusok*, 50–69, különösen 65–69, ahol a testvérvizsgállyal foglalkozik.

42

1595. január 20. Miechów

Báthory András bíboros Germanico Malaspina lengyelországi pápai nunciusnak

Elküldi a királynak az accisából és a püspöki jövedelmekből befolyt 2000 aranyforintot, arra kérve, hogy eszközölje ki a királytól az elismervényt az összegről. Láthatta Alfonso Carrillo levelét, amelyre, mivel az magáért beszél, nem is akar válaszolni. Mindenben az ő ítéletére bizza magát. Ajánlja a Wartenburgiak ügyét.

ADP FA b. 5, ff. 166r–v, eredeti.

Illustrissime et Reverendissime Padrone

Mitto Sacrae Regiae Maiestati ex accisa¹ et contributione episcopatus florenos valoris aureorum 2000, Illustrissima Dominatio Vestra rogo, velit a Sacra Regia Maiestate recognitionem impetrare, ea vero pars quae nunc colligitur, brevi ad manus Maiestati Regiae deveniet etiam, quamvis mallet ego liberalitatem potius Maiestatis Regiae hac in parte experiri, quam recognitionem impetrare, sed frustra laborare nolo. Illustrissima Dominatio Vestra litteras patris Alphonsi apud me vidit,² huic ego phrenetico hoc modo osclaudendum existimarem, semel rescripsi illi pro semper, ac ob id videntur forte acerbiores, sed tentandum est tandem aliquid contra verbosos, ac vera illis dicenda sunt, ut conscientia moti desinant more murium mordere. Ego quidem Illustrissime Domine in his rebus nollem claudicare, vel certe adulari ulli, ipse cum author sit, quid peccavero si illi obiecero, non video. Sed omnia haec paterno iudicio Illustrissimae Dominationis Vestrae subiicio, cui nostra salus hactenus cordi fuit ac curae, nec in ullius cura ac patrocinio nisi in Illustrissimae Dominationis Vestrae acquievimus.

Commendo quoque civitatis Vattenburgensis³ incineratae rationes Illustrissimae Dominationi Vestrae ac rogo, ut hoc scriptum remittere velit. His me Illustrissimae Dominationi Vestrae diligenter commendo. Datum Miechoviae 20. Ianuarii 1595.

Illustrissimae et Reverendissimae Dominationis Vestrae

servitor et frater addictissimus
Andreas cardinalis Bathori

CÍMZÉS: Illustrissimo et Reverendissimo Domino meo observandissimo, Domino nuntio apostolico episcopo Sancti Severi.

¹ Az accisa az élelmiszerre kivetett fogyasztási adó volt.

² Nem maradt ránk.

³ Wartenburg a warmiai püspökségnek a porosz határ közvetlen közelében lévő települése volt. Mivel a levél a wartenburgiak füstbe ment számításait, dolgát emlegeti, elképzelhető, hogy a bíboros a warmiaiaknak a kelet-poroszországi területekkel, főleg Königsberggel (ma Kalinyin-grád, Oroszország) való kereskedelmi viszályára céloz. Königsberg ugyanis Wartenburg, Braunsberg (Braniewo), és Mehlsack (Pieniężno) polgárait rendszeresen akadályozta a hetivásárokon való megjelenésben, illetve vásárlásokban. Az ügynek – a nunciust módfelett érdeklő – vallási vonatkozásai is voltak, mivel a Königsbergiek protestánsok voltak, akik a brandenburgi választófejedelemségen keresztül kapcsolatban álltak a Spanyolországgal háborúban álló Angliával. Vö. *Die Herzöge Albrecht Friedrich und Georg Friedrich von Preußen und das Bistum Ermland (1568–1618). (Veröffentlichungen aus dem Archiven Preussischer Kulturbesitz. Herausg. Werner VOGEL und Iselin GUNDERMANN. 39.)* Bearb. von Stefan HARTMANN. Köln-Weimar-Wien, 1994, nr. 2458–2462, 2569.

43

1595. január 25. Miechów¹

Báthory András bíboros VIII. Kelemen pápának

A sulejówi apát leveléből megtudta, hogy hiába írt neki, Báthory Zsigmond nem hajlandó beleegyezni a szörnyű eset (Boldizsár és a tanácsurak kivégzése) kivizsgálásába az ő felügyelete alatt, és határozatot fogadtatott el a fejedelmi tanáccsal arra hivatkozva, hogy teljhatalmú uralkodó. Ez, és hogy nem fogadta el a pápa döntőbíráskodását, egyértelműen bizonyítja, hogy neki van igaza. Ezért feloldva érzi magát az általa tett fogadalom alól, és arra kéri, támogassa ügyét.

ADP FA b. 27, ff. 163r, 164v, eredeti.

Sanctissime ac Beatissime in Christo pater, ac Domine, Domine clementissime
post oscula beatorum pedum Sanctitatis Vestrae

Ex litteris Reverendi Patri abbatis Sulinoviensis, quem Illustrissimus Dominus noster nuncius Sanctitatis Vestrae ad vaivodam Transylvaniae expedit, certo intellexi,² vaivodae nolle ullo pacto cognitionem ac definitionem huius acerbi casus Sanctitati Vestrae permettere, ex eo quod cum senatum convocasset concluderint rem esse indignam sua autoritate, si Sanctitatem Vestram per superiorem ex compromisso constituat cum ille absolutus princeps sit.³ Ego quidem ita sentio cum impium esse, qui Sanctitatis Vestrae iudicio se submittere nolit, quod facit vaivoda ille, qui malam fovet causam, unde quam iustam tueatur causam, quam iuste fratricidium ac tot bonorum cedes patnaverit, facile Sanctitas Vestra agnoscit, cum, quod omnes christiani facerent, libenter subterfugiat ille. Iam liber sum a promissione, quam per illustrissimum nuntium Sanctitati Vestrae feceram, nec amplius obligatum me esse, non sentio, cum ille incorruptum et immortalis Sanctitati Vestrae ago gratias, pro cura paterna ac sollicitudine quam in hoc negotio componendo hactenus exhibuit, divinamque bonitatem sedulo precabor, ut uberrima sua gratia Sanctitatem Vestram prosequatur dirigat consilia ac vitam tribuat longevam. His me humiliter Sanctitatis Vestrae pedibus provolvens rationesque meas afflictas commendo. Datae Mechovie die 25. Ianuarii, anno MDXCV etc.⁴

Sanctitatis Vestrae

humillimus servitor
Andreas cardinalis Bathoreus

CÍMZÉS: Beatissimo in Christo patri ac Domino Clementi divina providentia Sacrosanctae ac Universalis Ecclesiae [pontifici maximo] etc. Domino, Domino clementissimo

¹ Cinzio Aldobrandininek ugyanekkor írt levelet ebben a tárgyban. Vö. következő iratot.

² Uchański az előző év decemberében érkezett Gyulafehérvárra. A fejedelemmel való tárgyalásairól rendkívül érdekes beszámolót hagyott hátra. Vö. ADP FA b. 5, ff. 124r–126v, a levélről vö. bővebben HK 2004/2. András valószínűleg erre, vagy egy hasonló tartalmú levélre céloz. Az apát február elejéig maradt Erdélyben. Útja gyakorlati eredményt nem hozott; erre céloz a bíboros levelében.

³ Az *absolutus princeps* címet, amely a szuverén uralmat testesítette meg, 1588-ban kapta a rendektől, a jezsuita rendet kitiltó megyesi végzések elfogadásáért cserébe. Vö. BETHLEN II, 565, és Szamosközy István történeti maradványai. 1542–1608. IV. köt. (Magyar Történelmi Emlékek II. 30. köt.) Kiadta SZILÁGYI Sándor. Bp., 1880 (a továbbiakban Szamosközy IV), 22 illetve Uchański idézett levelét.

⁴ A fejedelem döntése igen nehéz helyzetbe hozta a Szentszéket; döntenie kellett a Lengyelországban támogatással rendelkező, és a törökkel illetve I. Erzsébet angliai királynővel fenntartott kapcsolata miatt veszélyes és bosszúszomjas Báthory testvérek és magát a török ellenes koalíció oldalán elkötelező Báthory Zsigmond között. Erre a választási kényszerre utalt levelének lezárásaként András. Róma, mint látni fogjuk, a számára politikai és katonai szempontból értékesebb felet választotta.

1595. január 25. Miechów

Báthory András bíboros Cinzio Aldobrandini bíborosnepsnak

A sullejówi apát leveléből megértette, hogy a fejedelem semmiképpen nem hajlandó engedelmeskedni a pápának, ellentétben vele, aki ezt megígérte és be is tartotta. Nem tudott semmit felhozni ellenük, mégis elvette birtokaikat. Mindez magáért beszél. Nem áll szándékában testvérét bujtogatni, de azt nem tudja megakadályozni, hogy mások tanácsára hallgatva keményebb eszközökhöz nyúljon. Bosszúszomját fokozzák felesége, és rokonaik fogságba vetésének híre, és minden vagyonának elrablása. A császár hűvösen válaszolt a levelére, mivel az igazság kiderítését a prágai nuncius és Carrillo is akadályozzák. Sok sikert kíván a császárnak a háborúban, bár nem tudja, hogy mit remél attól a nyomorult rokongyilkostól, akik absolutus princepsnek hívhatja magát, pedig ezt a címet a rendek adományozták neki. Arra kéri, hogy utasítsák az erdélyi nunciust, aki ismeri az egész ügyet, hogy vesse latba tekintélyét a fejedelemnél, és érje el sérelmeik orvoslását.

ADP FA b. 2, ff. 85r–v, eredeti.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine observandissime

Ex litteris Reverendi Domini abbatis Sulenoviensis,¹ quem Illustrissimus Dominus Nuncius noster ad tyrannum illum expediverat, certo cognovi vaivodam illum nolle iudicio Sanctissimus Dominus Noster se submittere, cum id nos sponte fecerimus, quo fit ut promissioni nos, quam per Illustrissimum Dominum Nuntium. Sanctissimus Dominus Noster pollicitus eramus, minime teneamur, prout ab hac hora ne teneri quidem, volo. Videat iam Illustrissima et Reverendissima Dominatio Vestra, quanti ille Sanctissimus Dominus Noster faciat, quantum in sua iustitia confidat, incorrupti. Vicarii Christi iudicio se non submittere est impium igneque vindicandum. Neque contra me neque contra fratrem meum se habere aliquid professus est bona, tamen mea se reddere non posse ob certas causas asseruit.² Unde quid ille cogitet, quamque privatorum opibus inhiet Illustrissima et Reverendissima Dominatio Vestra colligere potest. Quod ad me attinet, Deo omnia committo, sed certe prout a consiliis fratri esse nolo, ita nec aut author, dein haberi si qua duriori via frater iniuriam vindicaverit, quo nomine, si quid ille privato consilio exacerbatus ac desperans fecerit, ne mihi postmodum ascribatur a malevolis solenniter protestor. Non indiget ille calcaribus, innocentia eius uxoris matris³ ac sanguine iunctorum captivitas, caedes fratris, et aliorum bonorum ac omnium rerum rapina eum currentem sponte ad extrema trudunt.⁴ Si quid tale acciderit, quod forte consilia etiam moderna Sanctissimus Dominus Noster possent vel impedire, vel retardare immunus ab omnibus esse volo idque in tempore Illustrissimae ac Reverendissimae Dominationi Vestrae significare volui, ne ullius male causam me esse calumni-

atores vociferentur. Caesarea Maietas frigide ad litteras meas respondit quod negotia ista nuncius, qui apud Caesaream Maiestatem est cum Alphonso impediunt, silet iusticia.⁵

Ac precor ut ob innocentiam ita Deus Caesaream Maiestatem fortunet in huius belli administratione, prout rationibus innocentum favet promovet defendet, ac tuetur. Misero inopi fratricide ob nescio quam potenciam, quam Caesarea Maiestas se ab illo habitur sperat, tantum favet alii tantum adulantur, ac si Turcam esset Deus raturus, cum suam miseriam animadvertens reconciliationem apud Turcam, in eius perniciem iam obstinatum sedulo quaerat. Sed animadvertet brevi Sanctissimus Dominus Noster huius anguis tergiversationem. Adhuc se absolutum principem esse iactitat. O verba vana, o inanem supersticionem, si is absolutus est, qui per electionem creatus iuramentem praestitit, se numinem offensurum capturum nedum necaturum, nisi mediantibus legibus provinciae, atque hinc eum fide fragum esse certo constat. Quod reliquum est Illustrissimae et Reverendissimae Dominationi Vestrae supplico velit Sanctissimus Dominus Noster rogare, quam diligentissimo quo illustrissimus dominus nuncius, qui hic apud regiam maiestatem est in Transylvaniam se primo quoque tempore conferat, qui negotium hoc ex fundamento cognovit, promovet, et amore ac auctoritatem apud vaivodam non commendam habet, hinc decum et aliquot diebus eo se conferre posset, ita negotium hoc eventum aliquod diebus bonum sortiri, crederem remedium aliud iam non video, praeter extremum, quod ne a fratre, qui indies exulceratus tentetur Illustrissima et Reverendissima Dominatio Vestra est providere tempestivo.⁶ His me totum amoris et benevolentem Illustrissimae et Reverendissimae Dominationi Vestrae commendo. Mechoviae 25. Ianuarii 1595.⁷

Illustrissimae et Reverendissimae Dominationis Vestrae

servitor humillimus
Andreas cardinalis Bathoreus

CÍMZÉS: Illustrissimo et Reverendissimo Domino Domino meo observandissimo Domino cardinali Sancti Georgii

¹ A fejedelem álláspontjáról vö. előző iratot.

² A fejedelem Andrással kapcsolatban valóban semmilyen vádat nem tudott megfogalmazni, ezzel szemben Boldizsárt, és Istvánt azzal gyanúsította meg, hogy át akarták venni a hatalmat, és meg akarták gyilkolni. Vö. előző irat 2. jegyzetét.

³ Báthory István felesége Bebek Zsuzsanna, anyja Majláth Margit volt.

⁴ Utalás arra, hogy a kósza híreknek hitelt adva András és István úgy tudta, hogy a fejedelem adott szava ellenére mégsem engedte Lengyelországba utazni anyjukat, Majláth Margitot, és István feleségét, aki nem sokkal később, még az utazás alatt, hirtelen elhunyt. A két testvér természetesen mérgezésre gyanakodott, amivel meg is vádolták Zsigmondot, de a vád alaptalannak bizonyult. Vö. HORN, 188.

⁵ A császár bűnrészességéről vö. 31. sz. iratot. András vádjai nem voltak megalapozatlanok. Carrillo már október 18-ai levelében kérte a rendfőnököt, a pápát, az államtitkárt, hogy semmi-

lyen információt ne szolgáltatassanak ki a bíborosnak, amivel a fejedelemnek ártani tudna. Vö. Carrillo II, 127.

⁶ A bíboros maróan gúnyos hangvételű levelét kétségbeesése magyarázza, ugyanis lengyelországi kapcsolatai ellenére csak abban reménykedhetett, hogy pápai közvetítéssel sikerül valamilyen megegyezni unokaöccsével, amely két évvel később valóban be is következett.

⁷ Báthory András tiszttában volt azzal, hogy Uchański küldetése nem érte el célját, vagyis a Szentszék, háborús érdekeit szem előtt tartva, magára fogja hagyni, nem kockáztatva a konfrontációt Báthory Zsigmonddal. Ezzel azonban a fejedelemség és Lengyelország viszonyát egy újabb súlyos problémával, a Báthoryak viszályával terhelte meg.

45

1595. február 8. Miechów

Báthory András bíboros Cinzio Aldobrandini bíborosnepsnak

Carrillo minden erdélyi bonyodalom okozója; helyezték át a rend valamelyik kollégiumába. Írt a császárnak ártatlansága ügyében és a segítségét kérte. Carrillo leírta és elküldte a fejedelemnek az ő császárhoz írt levelét, aki megígérte, hogy visszaadják birtokait. A nuncius (Germanico Malaspina) által Erdélybe küldött sulejówi apát tiltakozott a fejedelemnél, aki mindent visszaadott volna, ha Carrillo nem lép közbe. Úgy gondolja, hogy a levelet, amelyet a császár írt a nunciushoz, megküldik neki is. Carrillót el kell tiltani a világi ügyektől. A császári udvarban tartózkodó nunciushoz kevés a tekintélye. Imádkozik a háború sikeréért.

MTAK Veress-hagyaték Ms 419, 868, levéltári eredetiről készült másolat.¹

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine observandissime

Iam ego antea dixeram, Illustrissime Domine, Alphonsus, omnium Transilvanicarum barbarum auctorem esse maximum, aliud affirmare possum, quin tanta rabie in meos est, ut nisi Sanctissimus Dominus Noster eum in aliquod sui ordinis collegium intrudat, non cesset malefacere, ignumque accensum augere. Scripseram ad Caesaream Maiestatem, de hoc facto libere, de innocentia nostra, cum quod apud Caesaream Maiestatem gravissimae res tractari crederem, tum etiam, quod existimarem, innocentiae nostrae rationes habiturum pondus aliquod, apud Caesaream Maiestatem, ad cuius auctoritatem cum ego refugio ac turbae istae subsidere incipiunt.² En Alphonsus avis manibus litteras meas ad Caesaream Maiestatem describit ac vaivodae mittit,³ iam illa bona et res meas verbis restituerat, iam reverendus dominus abbas Suleioviensis, quem illustrissimus dominus nuncius illic expediverat, possessionem erat aditurus, commisit veritas litterarum mearum vaivodam (ut fit veritas parit odium) omnia negat, revocat, iure iurando namque

domino abbati affirmaverat se omnia restitutum fuisse nisi ab Alphonso litterae supervenissent, et sic abbas infectis redit rebus.⁴

Credo Caesaream Maiestatem Nuntio Sanctissimi Domini Nostri, quem, ad laus habet litteras demonstrasse, hic Alfonso describendas tradidit, sic enim ex aula Caesareae Maiestatis accipio. Illustrissimae Dominationi Vestrae supplico, velit Alphonsum a rerum saecularium tractatione amovere, alias perimus. Non possum non exquaereri Illustrissimae Dominationi Vestrae etiam, de Nuntio Sanctissimi Domini Nostri apud Caesaream Maiestatem parvam rationem habet. Sed haec Deo commendo ac eius maiestatem assiduis supplico precibus, ut conatus Caesareae Maiestatis ac belli successum ita benedicat, prout nostra innocentia tuetur.⁵ His me amoris et benevolentiae Illustrissimae et Reverendissimae Dominationis Vestrae commendo. Datae Mechoviae 5. die Februarii 1595.

servitor humillimus
Andreas cardinalis Bathoreus

CÍMZÉS: Illustrissimo et Reverendissimo Domino, Domino meo observandissimo, Domino cardinali Sancti Georgii

¹ Veress ezt a levelet Dániel Imre Gyulafehérváron őrzött másolataiból közölte, aki Batthyányi Ignác erdélyi püspök megbízásából dolgozott Rómában erdélyi vonatkozású iratok után kutatva. A levelet több irattal egyetemben a Biblioteca Doria-Pamphilj kéziratos anyagából másolta, amelyet később áthelyeztek a családi levéltár külön erre a célra létrehozott részlegébe, a Fondo Aldobrandinibé, ahol azonban ma már nem található meg. A továbbiakban a Veress-hagyaték jelzetére hivatkoznom, ha az irat eredetije a Dániel-féle másolat.

² A császárhoz és tanácsosaihoz írott levelek nem maradtak ránk. Ezekre utal Carrillo november 8-ai levelében. Vö. *Carrillo* II, 131.

³ Vö. még erről Malaspina nuncius március 11-ei beszámoló levelét ASV Fondo Borghese III. Vol. 18F, ff. 329r.

⁴ Vö. az apát előadását a fejedelem válaszárol: „respondit [Báthory Zsigmond] sub iuramento in instanti se haec omnia restitutum, ni litterarum partim, quas Cardinalis imperatorem contra illum scripsit a quodam ex aula imperatoris sui amantissimo, sibi missa fuissent, igitur postea mihi per cancellarium suum orandi mandavit, et illa erant missa a patre Alphonso Carilia, manum enim ipsius cognovi, quod et ipsi postea falsi sunt) in quibus illum Cardinalis crudelem et tyrannum appellat: quas litteras et si negabam esse veras, attamen dato et non concessio, orandi serenissimum principem non habere iustam causam, cur illustrissimum cardinalem privet bonis propter enim illas literas scriptas certe non meretur tantam poenam.” Vö. ADP FA b. 5, ff. 125r.

⁵ A Carrillo elleni vádakhoz vö. 33. sz. iratot.

1595. január 24. Krakkó

Germanico Malaspina lengyelországi pápai nuncius Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek

Minden tőle telhetőt megtesz – Erdély és az egész keresztény világ iránti kötelességtől vezérelve – avval kapcsolatban, amiről leveléből és Sennyei Pongráctól, a krakkói országgyűlésre küldött követétől értesült. Szolgálatait az elkövetkező országgyűlésekkel kapcsolatban is felajánlja. Gratulál Sennyei kiválasztásához, aki meggyőző módon bizonyította, hogy ismeri a török szokásait, és tisztában van haderejének nagyságával; a jövőben is őt küldje ide, mert tanácsaira szüksége lesz döntéseihez.

BVa Ms. L 18, ff. 134r–v, másolat.

Ad dominum Transilvaniae principem.

Serenitatis Vestrae erga Sanctissimum Dominum Nostrum observantiae, in suosque et Sanctae Sedis Apostolicae Ministros benevolentia, tam manifeste optimam Serenitatis Vestrae voluntatem, atque pietatem testantur, ut a bonis viris merito commendetur. Quod cum ex litteris Serenitatis Vestrae mihi iucundis et ex sermone Illustris Domini Pancratii Sennicii curiae magistri consiliarii Serenitatis Vestrae atque capitanei arcis Varchegii¹ ad haec comitia Cracovienses² mitti aperius intellexerim, quicquid consilio³ studioque et diligentia mea emoliri queam, id omne rebus suis Transilvaniae atque adeo totius christianitatis deberi iure censeam. Iam officio mea omnia domino Pancratio libenter detuli paratissima, ita ut tam in proxime futuris comitiis, quoque in rebus aliis libenter iisdem uti possit.⁴ Gratulor autem Serenitati Vestrae, quod talem allegaverit huc visum, ex cuius prudentia, zelo, et dexteritate tantum mihi ipsi polliceor, quantum polliceri par est, de eo, qui cum eiusmodi virtutibus etiam militarem scientiam et armorum tractandorum experientiam coniunxerit. Itaque in eiusmodi tempestatibus in his comitiis habendis, ubi de communi hoste Turca praecipue agendum est cuius vires et mores recte novisse demonstrat dominus Pancratius, nihil magis appositum mea sententia fieri potuit, quam hunc eundem adesse, cum quo communicare cum decreverim, quicquid a Serenitate Vestra scire cupiam, ut eiusdem verbis fidem adhibeat, meque Serenitatis Vestrae commodis totiusque christiani nominis utilitati pro viribus inservientem amore prosequatur rogo, Deumque omnipotentem precor, ut Serenitatem Vestram ab omnibus adversis tueatur. Datum Craccoviae VIII. Calendis Februarii 1595.

¹ Várhegy (Chinari) Marosszék.

² A krakkói szejm február 6. és március 21. között ülésezett.

³ Lehúzva: diligentia.

⁴ Sennyei Pongrác február elején ért Krakkóba. Küldetésének célja az volt, hogy rávegye a lengyeleket a török ellenes ligához való csatlakozásra. Vö. *Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századokból. Gyulaffy Lestár fõljegyzései. (Magyar Történelmi Emlékek II. Írók 31. köt.)* Közli SZABÓ Károly. Bp., 1881, (a továbbiakban *Gyulaffy*), 7.

47

1595. február 1. Krakkó

Germanico Malaspina lengyelországi pápai nuncius Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek

Minap írt levele, és követének adott válasza dacára fontosnak tartja külön is hangsúlyozni, hogy átadta a javaslatokat, amelyek unokaöccseivel való kibékülésére vonatkoznak. Biztos benne, hogy elégedett lesz, annál is inkább, mert a pápa is jóváhagyta azokat.

BVa Ms. L 18, ff. 136r, másolat.

Ad dominum Transilvaniae principem.

Et si nuper ad Serenitatem Vestram litteras¹ dedi, praetermittere tamen nolui, quin Serenitati Vestrae significavi rationes oratori suo propositas ad revocandam animi Serenitatis Vestrae propensionem erga Bathoreorum familiam, quibus quod non dubito tanto magis Serenitatem Vestram acquieturum, quanto magis Sanctissimo Domino Nostro approbantur. Itaque reiicio me ad ea, quae ab eodem oratore suo ad Serenitatem Vestram de his rebus perscribentur, cuius gratiae etiam atque etiam me ipsum commendo.² Datum Cracoviae IIII. Nonae Februarii 1595.

¹ Vö. előző iratot. Jóllehet Sennyei számára megtiltotta a fejedelem, hogy szóba álljon Báthory Andrással (*Szamosközy* IV, 49) Malaspina kísérletet tett a közvetítésre. BVa Ms. L 18, ff. 137r.

² Sennyei tárgyalairól közelebbit nem tudunk. Vö. előző irat 4. jegyzetét. Az év őszétől kezdve a Moldvába vezető hágók őrzését bízta rá a fejedelem. *Nunciusok*, 134.

48

1595. február 14. Róma

VIII. Kelemen pápa Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek

A levelét vivő Cosimo Capponi előkelő firenzei családból származik, amely bizalmas hívei közé tartozik. A Belgiumban, Franciaországban hadijártasságot szerzett Capponi az ő szolgálatába akar állni, mivel hallott kiváló erényeiről, és har-

colni akar a török ellen. Kéri, hogy vegye fel udvarába, vagy fogadja fel lovagként.

ASV Armadio XLIV. Vol. 49, ff. 90r, 91v, másolat.

Sigismundo Transilvaniae principi.¹

Dilecte fili Nobilis Vir, salutem etc. Cosimus Caponius, qui has nostras litteras Nobilitati Tuae reddet, ex ea familia florentiae natus est, quae inter primarias numeratur, et ex qua viri plurimi pace et bello clari prodire. Eius fratres duo honorati homines, fide et prudentia nobis probati, in intima nostra familiaritate sunt, sed et huius quoque iuvenis forte et fideli opera in nostris apostolicis triremibus, usi sumus. Is enim militarem vitam secutus, in Belgio, in Gallia, atque etiam in Italia non obscurum, ut accepimus specimen dedit, animi ad(!) praeclara incensi et bellicae laudis appetentis.² Cum autem idem Cosimus de tua excellenti virtute et generosi animi magnitudine audisset,³ ardenti quaedam erga te studio inflammatus, statuit se totum tibi dicare atque addicere, ut in tuo patrocinio et clientela, hoc est principis fortissimi et catholicae religionis ac dignitatis nominis christiani tuendae percupidi, praelia Domini praelietur, magnam enim felicitatem ducit, si hanc suam florentem aetatem et quas a natura satis huic vitae instituto idoneas videtur habere, corporis et animi vires tibi fideliter vel privati militis loco inserviando, tuo iussu in tam iusto bello, ad Dei tuamque gloriam, pro sua virili parte conferre atque adhibere ei liceat. Quia vero nobilem familiam et hos fratres familiares nostros valde diligimus, et Cosimo ipsius haec virtutis semina libenter alimus et fovemus, ut aliquando Deo adiutore uberes fructus edat, et maiorum suorum similis, ut speramus, evadat, ob eam causam et consilium illius ac fructum eius, ut ad te veniret, probavimus et illum tibi magnopere commendamus et veluti de manu nostra, in manum tuam tradimus. Scimus enim quantum tua sponte virtuti faveas et quantum etiam auctoritati et commendatione nostrae tribuas. Nobis certe, qui te in filii unice loco habimus periuicundum⁴ est ex nostris caris apud te esse. Tu vicissim illum suscipe, ut nostrum, confidimus enim, quod opera sua, diligentia, fidelitate, gratiam tuam promercebitur, quam te nostro intuitu illi⁵ statim praebiturum non dubitamus, nam quidquid in eum favoris et benignitatis contuleris, erit nobis vehementer gratum, quemadmodum et ex venerabili fratre nostro episcopo Cerviensi, quem nostrum Apostolicae Sedis nuntium ad te misimus uberius etiam intelliges. Datum Romae apud Sanctam Petrum etc. die 14. Februarii 1595 etc. anno quarto.⁶

HÁTLAP: Principi Transilvaniae.

14. Februarii 1595

praescripta

¹ Bal felső sarokban.

² A németalföldi és franciaországi polgárháborúban sok olasz és német szolgált a spanyol király, illetve a Katolikus Liga oldalán. Szakértelmükre és hadijártasságukra égetően szükség volt a magyarországi és erdélyi hadszíntereken is. Ugyanebben az évben került a korszak egyik legnagyobb hadvezérének, a Németalföldön szolgáló Alessandro Farnesének egyik kiváló alvezére, Karl Mansfeld is Magyarországra.

³ Ezzel szemben Szamosközy azt állítja, hogy az udvarban nem sokra becsülték. Vö. *Nunciusok*, 71.

⁴ Lehúzva: pergratum.

⁵ Lehúzva: te.

⁶ Cosimo Capponi elkísérte a fejedelmet a havasalföldi hadjáratba is. Vö. *Nunciusok*, 129. A fejedelem olasz udvaroncaként teljesített szolgálatot Bécsben (Uo. 213), ugyanakkor rendszeresen beszámolt a firenzei udvarnak a háború erdélyi eseményeiről. Vö. *Documente IV*, 258–261, 265–268, *Documente V*, 1–3, 16–17, 22–24.

49

1595. március 17. Krakkó

Báthory András bíboros Cinzio Aldobrandini bíborosnepsnak

Az országgyűlési teendők közepette kapta levelét, és tanácsait, amelyekért hálás köszönetet mond. Várja Viscontit, de közben nem tud megfelelni ártatlanul meggyilkolt, és másik, száműzetésben élő testvéréről, illetve arról, hogy mindenből kifogatva, rangjához nem illő életvitelt kénytelen folytatni. A legfontosabb, hogy a fejedelem bizonyítsa be vádjait, vagy ha erre nem képes, vesse alá magát a pápa döntőbíráskodásának. Ha pedig erre nem hajlandó, szolgáltassanak igazságot. Attól tart, hogy a mostani helyzet arra ad alkalmat, hogy az időt húzva hátráltassák az igazság kiderítését. Küldi a magyar követek által megtartott beszéd szövegét.

MTAK Veress-hagyaték Ms 419, 869, levéltári eredetiről készült másolat.

Illustrissimo et Reverendissimo Domino, Domino Cinthio cardinali Sancti Georgii

In ipso plane comitiorum nostrorum fervore litteras Illustrissimae ac Reverendissimae Dominationi Vestrae accepi ac imprimis pro paternis Illustrissimae ac Reverendissimae Dominationi Vestrae consiliis sollicitudinis rerum mearum, cura, immortales ago gratia. Frangam me igitur, quantum potero, ac dominum episcopum Cervianum expectabo; non possum tamen interim eius rei oblivisci, quod frater meus innocenter interfectus sit, maximus natu frater in exilio degat, ego vero omnibus bonis fortunae, quae vel ad ornamentum vel ad honestem vivendum, cum dignitate pertinebant, causa indicta spoliatus sim, hactenusque omnibus meis rebus caream. Videbo, quantum vaivoda illae auctoritati Sanctissimi Domini Nostri tribuat, cuius ego pedibus, iam pridem omnia mea subieceram. Unum enim futurum est necessarium, vel ut nos omnes, in crimine ab eo ficto (quodque in dies, variis,

ac variis mendaciis ornatur) fuisse aperte demonstret vel certiri nihil commostrare poterit, praeter simplices suas affirmationes, iudicio Sanctissimi Domini Nostri se submittat, quod si facere noluerit, quam iustam tueatur causam, Illustrissima et Reverendissima Dominatio Vestra facile ac orbis totus, animadvertere poterit. Inter haec omnia tempus labitur, ac vereor, ne tempus ipsum rei gerendae a nobis praetermittatur, si cunctatione negotium trahere voluerit.¹ Orationem legatorum Ungariae Illustrissimae Dominationi Vestrae mitto, reliqua, si erunt deinceps communicaturus.² His me amoris et benevolentiae Illustrissimae et Reverendissimae Dominationi Vestrae commendo. Cracoviae, die 17. Martii 1595. Illustrissimae Reverendissimae Dominationis Vestrae

servitor humillimus
Andreas cardinalis Bathoreus

¹ Báthory András a krakkói országgyűlésen beszédet mondott családja védelmében, ugyanakkor zsarnoksággal vádolta meg Báthory Zsigmondot. Orációját, amely túl azon, hogy értelmetlenné tette a tárgyalásokat Sennyeivel, a Szentszék igen rossz néven vette. A kedvezőtlen visszhangról vö. *Nunciosok*, 79. A bíboros taktikai hibát követett el, mivel beszédét kinyomtatta, amivel politikailag elszigetelte magát még Lengyelországban is. Az oráció szövegét vö. KOLBERG, 85–88, amihez vö. még HK 2004/2.

² A pozsonyi országgyűlés Náprági Demeter egri prépostot, Szalóky Miklós váradi püspököt, Illésházy Istvánt, és Kellemessy Mihályt küldte a krakkói országgyűlésre (MOE VIII, 194) ahol Náprági Demeter mondott beszédet február 27-én annak érdekében, hogy rábírja a lengyel rendeket a török elleni háborúba való belépésre. Az oráció még ebben az évben nyomtatásban is megjelent Nürnbergben, Krakkóban, és Kolozsváron. Vö. *Régi Magyar Könyvtár*. III. köt. 1. rész (1480–1670). Írták SZABÓ Károly és HELLENBRANDT Árpád. Bp., 1896, 857–859. sz. és RMNY 762. sz.

50

1595. április 9. Krakkó

Germanico Malaspina lengyelországi pápai nuncius Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek

Leveléből megtudhatta, hogy az általa küldött követ milyen ügyesen és körültekintően képviselte ügyét a krakkói országgyűlésen. Követeléseit illetően azonban sem ő, sem a követ nem ért el eredményt. A jövőben mindent tőle telhetőt megtesz az ő és a kereszténység érdekében.

BVa Ms. L 18, ff. 138v–139r, másolat.

Ad dominum Transilvaniae principem.

Quae in litteris Cracoviensibus comitiis acta sint ab oratore suo istuc redente cognoscet Celsitudo Vestra, qui quidem dominus orator in tractandis Celsitudinis

Vestrae negotiis diligentiam maximam cum prudentia coniunxit.² Ipse vero quid effecerim, ut Celsitudinis Vestrae postulatis satisfieret ab eodem oratore suo, quod a me intelligat, malo.³ In posterum a me ipso non deficiam et quicquid praestare mihi licuerit, quod christianae reipublicae et Celsitudini Vestrae usui esse intellexero, studium officiumque meum nulla ex parte desiderari patiar; quod Celsitudini Vestrae exploratissimum esse potest, cui prosperos rerum suarum exitus a prepotenti Deo valde precor. Datae Cracoviae pridie Nonas Aprilis 1595.

¹ A krakkói szejm a törökellenes ligába való belépést illetően határozat nélkül oszlott fel.

² Sennyei február 18-án mondta el beszédét a király és a lengyel rendek előtt. A tolmács Gyulaffy volt. Vö. Gyulaffy, 102–106, Szilágyi, Gyulaffy, 25. Náprágiék egy nappal korábban érkeztek. Uo.

³ Utalás arra, hogy Sennyei dolga végezetlenül tért haza márciusban.

51

1595. április 28. Miechów

Báthory András bíboros Cinzio Aldobrandini bíboros államtitkárnak

Visconti személyesen tolmácsolta a pápa figyelmeztetését, akivel megosztotta gondolatait. Úgy véli, hamarosan visszatér Erdélybe. Reméli, hogy a nagyobb bajok elkerülése érdekében a pápa nem fog megfélemlíteni ügyéről. Örömmel menne Rómába, de anyagi helyzete ezt most nem teszi lehetővé. Reméli, hogy a problémák a pápa jóvoltából hamarosan megoldódnak, és akkor lehetővé válik római útja. Nem tudja, hogy Genga miket terjesztett róla, de olyan ember teszi ezt, akit rágalmaszástól nyilvánosan megvesszőztek. Ilyenek ellen nem tartja szükségesnek védekezni. Csodálkozik azon, hogy nagyobb hitelt adnak a Genga félek által a fejedelem megbízásából terjesztett vádaknak, aki neki a testvéri szeretet hangján írogatja leveleit, mint az ő szavának. De biztos abban, hogy a pápa nem ezeknek, hanem neki ad igazat.

MTAK Veress hagyaték Ms 419, 872–873, levéltári eredetiről készült másolat.

Illustrissime et Reverendissime Domine Domine observendissime

Nuncius Sanctissimi Domini Nostri, episcopus Cerviensis plurimis votis desideratus tandem advenit, mandata et admonitiones paternas Sanctissimi Domini Nostri mihi declarans quibus quidem ita me confirmare enitar, ne vel latum unguem ex iis praetermississe videar, quas quidem Sanctissimi Domini Nostri admonitiones paternas cum nullis unquam meritis, demereri posse me animadvertam, Deus honorum omnium largitor Sanctitati Suae retribuet. Ego hic ex Sanctissimi Domini Nostri voluntate pectos plane reverendissimo domino nostro aperui, quem existimo sine longiori mora in Transilvaniam profecturum. Faxit Deus Optimus ut

res ex Sanctissimi Domini Nostri mente cadat, ne nos maioribus adhuc turbis implicari sit necesse.

Quod mihi Illustrissima Dominatio Vestra profectionem in Urbem suadet, utinam ita res nostrae essent constitutae, ut id mihi liceret, sed in tanta orbitate ne dicam mendicitate meorum quid a me fieri possit Illustrissimae Dominationi Vestrae iudicandum relinquo. Faxit Deus, ut has nubes autoritas Sanctissimi Domini Nostri disentiat, videret me Illustrissimae Dominationis Vestrae spe citius in Urbe.¹ Nescio oratorem Gengam Senogallum² utrum ex sua, an vero ex domini sui autoritate famam et existimationem meam in Urbe laceret. Quidquid sit cum ab homine eo ista prodeant, qui publice in Transilvania ab linguae petulantiam baculis ignominiose sit mulctatus, non existimo me ista figmenta ex officina procacissimi, pariterque mendacissimi hominis profecta magni facere debere. Solet tamen fieri ut mendacium velox tardiusculam veritatem opprimet.

At ob id supplicandum mihi Illustrissimae Dominationi Vestrae esse putavi, si quid tale sit, quod mihi ex Urbe scribitur, velit ita credere prout fides, abiecti, ac ingratiissimi hominis meretur, atque haec de senogallo Genga nunc ficto comite, si vero aliquid in rei veritate sit, ac ex mandato principis habeat, dicat, spargat, sane miror, cum ipsemet litteras, ad me amoris et benevolentiae fraternae plenas soleat dare, quas Reverendissimo Domino episcopo Cerviano demonstravi.³ Forsan causa ista esse posset, ut dum ego de amore illius quem per litteras,⁴ demonstrat spero meliora ac taceo, interim in odium hominum falsa criminatione, deducat. Sed ubi veritatem ipsam cognovero non deerit mihi etiam innocentiae meae, defensor Deus. Quod ad Sanctissimum Dominum Nostrum attinet, scio Sanctitatem Suam nil tale unquam, de me crediturum, quod non vocationi, quod non dignitati, non familiae meae conveniat, de cuius gratia ita sum persuasus, non minus meum, quam cuiusvis principis patrocinium, quantum innocentia mea patiretur Sanctissimus Dominus Noster suscepturus.

His me meaque omnia diligenter Dominationi Vestrae Illustrissimae commendo, quam faelicissime valere cupio. Datae Miechoviae 28. Aprilis 1595.

Illustrissimae et Reverendissimae Dominatione Vestrae

humillimus servitor
Andreas cardinalis Bathoreus

CÍMZÉS: Illustrissimo et Reverendissimo Domino meo observandissimo Domino Cinthio cardinali Sancti Georgii

¹ Erről vö. még 96. sz. iratot.

² Utalás Genga anconai származására.

³ Viscontinak Erdélybe történő elutazása előtt Lengyelországba kellett mennie, ahová egyébként eredetileg szánták, hogy megismerkedjen a felelős döntéshozókkal és egyeztessen Malaspinával jövőbeli teendőit illetően. Erre szolgáltatott kitűnő alkalmat a krakkói szejm, ahová a térség legfontosabb államainak küldöttségei gyűltek össze.

⁴ Nem maradt ránk.

1595. május 24. Gyulafehérvár.

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem Pietro Aldobrandini bíborosneposnak

Megköszöni jóakarátát, amelyről a nuncius által hozott levélből értesült. Arra kéri, hogy úgy segítse továbbra is – szóban és tettben – ügyét Rómában, ahogyan eddig tette. Ezt Genga leveleiből tudja, aki az ő megbízásából tervezeteket, és javaslatokat nyújtott be a szentatyának. Nagy gondban vannak a császár által ígért segítség késlekedése miatt. Az idő sürget, a veszedelem nagy. Bővebbet Visconti leveléből tudhat meg.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 124B, ff. 112r, 113v, sajátkezű eredeti.

Illustrissimo et Reverendissimo Monsignore

La venuta qua di Monsignore Reverendissimo nuntio mi è stato di sommo contento tanto più, quanto l'ho veramente potuto cognoscer pieno di quella bontà e valore ch'ella per la sua mi scrisse, onde ne resto obligato anco a Vostra Signoria Illustrissima et Reverendissima che me l'ha procurato, resta hora ch'ella continuando di favorire me et le cose mie come più volte m'ha scritto il Genga¹ ch'ella fa, procuri che i buoni discorsi suoi, e disegni congiunti con i miei a beneficio di questa santa impresa² siano intesi e favoriti et aiutati dalla santità sua, altrimenti siamo tutti in grandissimi travagli parendoci che più siamo pasciuti da Sua Maestà Cesarea di promesse che di fatti, et il tempo è corto e il pericolo è grande, et l'aspettar ci consuma come molto bene può cognoscere Vostra Signoria Illustrissima et Reverendissima per molta prudenza sua et meglio intenderà dal reverendissimo nuntio che di ciò le scrive,³ et riportandomi anco a quel più che le refferira il Genga in nome mio non le serò con questa più molesto, ma basciandoli le mani le prego dal Signor Iddio ogni maggior contento. Di Alba Giulia il dì 24. Maggio 1595.

Sigismondo Dio gratia Principe di Transilvania, di Moldavia, Vallachia Transalpina, e del Sacro Romano Imperio, Signore delle parti d'Ungaria, e Conte de Siculi etc.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reverendissima

affettuosissimo
Sigismondo princeps

CÍMZÉS: Illustrissimo et Reverendissimo Monsignore colendissimo cardinal Aldobrandini

¹ Nem maradt ránk.

² A Genga által Erdély megsegítésének érdekében elmondott, majd írásban is rögzített Discorsót vö. *Discorso del Signore Fabio Genga fatto a papa Clemente VIII. sopra le cose di Transilvania*,

l'anno 1595. In: Giacomo BASCAPÉ: *Le relazioni fra l'Italia e la Transilvania nel secolo XVI.* Roma, 1931, 173–176. Elemzését HK 2004/2.

³ Vö. *Nunciusok*, 78–79. Visconti ebben a levelében sürgette, hogy küldjék Erdélybe a pápai seggrel együtt Giovanni Francesco Aldobrandinit. A nuncius hírszerzési adatokra hivatkozva azt írta, hogy a török támadás a június végén indul. Uo. 78.

53

1595. június 1. Gyulafehérvár

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem Giovanni Battista Genga apostoli titkos kamarásnak

Már többször is megírta, hogy a háború súlya rövidesen Erdélyre fog neheznedni. Kémei útján megtudta, hogy a török a határ menti várakban fogja feltartóztatni a császári csapatok támadását, miközben a fejedelemség ellen vonul. Nem hagyhat ugyanis oldalában ellenséges területeket, amelyekre hadserege ellátása szempontjából is szüksége van. Mondja el mindezt a pápának és tájékoztassa, hogy az ellenség Edirnében és az eszki-sztámboli síkságon táborozik, egy csapat pedig már a Duna partján van, hogy hidat verjen a folyón, és előkészítse a támadást. Ha nem kap segítséget, egyedül nem lesz képes ellenállni nekik. Az ügyben már írt a császárnak, és többször a pápának, de megtette ezt a nuncius (Alfonso Visconti) is.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 89B, ff. 160r–v, 167v, másolat.

Sigismondo Dio gratia Princeps di Transilvania, di Moldavia, di Vallachia Transalpina, et del Sacro Romano Imperio, Signore delle parti d'Ungheria, et Conte dei Siculi

Molto reverendo nostro carissimo, io ho tante volte scritto et provato con tante ragioni che il pondo della guerra verrebbe finalmente sopra di noi che è superfluo che più lo replichiamo tuttavia il veder hora che senza dubio ciò succede et che gli aiuti si vanno sempre differendo con nostro grandissimo danno, et di tutta l'impresa vi comandiamo di novo che diate conto alla Sua Santità come per certi esploratori havemo che il Turco ha risoluto lasciare tutte le altre imprese contro Sua Maestà cesarea, confidatosi che le fortetze, che esso ha in quelle parti, hanno per trattenere tanto tutto l'esercito imperiale¹ quanto gli possi bastare per haver recuperate queste provincie et occupato, noi cognoscendo molto bene che mentre queste non sono sue, non può proceder più oltre a danni della christianità, si perché per ragion di guerra non si deve lasciare queste forze nemiche dopo le spalle, com'anco per che non ha dove poter d'altrove cavar il vivere per l'esercito suo² che è di qua, col che di quanta importanza sia, lascio in consideratione della Sua Santità et per queste effetto, intendendo che particolarmente si fa hora la massa in Andrinopoli³ et nei campi Tambor et che anco buona parte delle genti sono già

comparse sulla ripa del Danubio con disegno di far ponti,⁴ a più lor sicurezza per venir contro noi, et se bene le nostre genti si opporrano, quando potranno, tuttavia se non ci saranno somministrati quelli aiuti che ci son stati promessi stiamo in grandissimo pericolo.⁵

Però sicome habbiamo fatto istanza alla corte cesarea⁶ che ce li mandino, qui nei confini per far qualche da noi le verrà imposto per il meglio così comandiamo che facciate istanza appresso la Sua Santità che ci mandi i suoi perché così speraremo ogni buon esito, altrimenti non essendo possibile che noi soli possiamo resistere a tanta potenza, et essendocisi di ciò altre volte scritto⁷ et persuadendoci che anco il reverendo nuntio, qui scrivi abbastanza alla Santità di Nostro Signore,⁸ non sarò con questa più longo, ma starò aspettando di vedere che sia tenuto quel conto di noi che fede habbiamo meritato et che speramo et Dio vi guardi di Albagliulia il primo di Giugno 1595.

Di Vostro Reverende

affetuosissimo
Sigismondo prencipe

CÍMZÉS: Al molto Reverende Signore Giovanni Battista Genga cameriero secreto di Nostro Signore e nostro amatissimo

¹ A Buda körüli oszmán védőgyűrű gerincét Esztergom és Székesfehérvár képezte. A harcok ennek megfelelően robbantak ki Esztergom ostromával. Vö. TÓTH, 169–176.

² Erdély megtámadására már csak a havasalföldi területek miatt is szükség volt, hisz a Fekete-tenger medencéjének gazdag gabonatermő helyei biztosították Sztambul ellátását, amely éppen a háború kitörése miatt került veszélybe.

³ Ma Edirne, az oszmán csapatok hagyományos tavaszi gyülekező helye, egykor a birodalom fővárosa.

⁴ Eszki-Sztámbol, bulgáriai kisváros. A dunai hidakra az Erdély elleni felvonuláshoz volt szükség. A hídverés azonban, nem utolsó sorban a portai frakcióharcok miatt, igen lassan haladt előre. Vö. Sz 2003/3, 613.

⁵ Az oszmán csapatok a fejedelemséget a rövidebb úton, Havasalföldön keresztül akarták megtámadni, ahol több támaszponttal rendelkeztek, így magában a fővárosban, Bukarestben is, ahol jelentős török helyőrség állomásozott.

⁶ Nem maradt ránk. Tartalma hasonló lehetett a Mátyás főhercegnek írt június 30-ai levéléhez. Vö. KRUPPA Tamás: *Okmányok és iratok a tizenöt éves háború időszakából (1594–1597)*. In: *Levéltári Közlemények* 2004/2. (s. a.)

⁷ Vö. 63, 66. sz. iratokat. A terveknek megfelelően – amelyek Genga fentebb már említett római követsége alatt fogalmazódtak meg – a pápai csapatok Esztergom megvívása után Erdélybe vonultak volna.

⁸ Nem maradt ránk.

1595. június 6. Smoleń¹

Báthory András bíboros Germanico Malaspina lengyelországi pápai nunciushoz

Erdély fejedelme minden ígéretétől felmentve fogja érezni magát, ha nem érkezik meg rövidesen felesége (Mária Krisztierna). Minden reményét feleségébe helyezi, hogy Erdélyt elhagyva, haderejétől megfosztva legalább a pusztai életét menthesse. Most ugyan harcolnia kell, de a császár hamarosan meg fogja látni, hogy egy olyan személyt fogad családjába, aki nevetséges és zsarnok módon halottakat ítéltetett el az országgyűlésen, és aki rokonát megfojtatta. Mivel neki semmilyen módon nem tudott ártani, elfogadtatta a rendekkel, hogy familiárisait, ha csak nem tesznek Szent Lőrinc napjáig hűségesküet, fosszák meg javaitól. Fél, hogy a fejedelem zsarnoksága bajt hoz a kereszténységre, és hogy a császár nem fogja tudni megvédeni Erdélyt. Kéri, érje el a császárnál, hogy intse mérsékeltebb rokonát (Báthory Zsigmondot), de attól tart, hogy éppen az udvar biztatja, mivel a Carrillo által tető alá hozott házassággal Báthory István javai a kezébe kerülnek, őket pedig kizárják az örökségből, pedig a Részekkel kapcsolatos Dominus titulus a családot illeti meg. Ami az erdélyiektől kieresztelt esküt illeti, a megfélemlített rendek titokban fognak tiltakozni; ezt ő is meg fogja tenni hamarosan egész Erdély nevében. A császárt félrevezették, csapatainak bevonulása, a kormányzás átvétele a török karjaiba hajtja a szabadságukat elvesztő, erőszakkal esküre kényszerített erdélyieket. Nem fogja soha dicsőíteni a mohóságból és hatalomvágyból elkövetett gyilkosságokat és a rablásokat, amelyek legutóbbi gyászos bizonyítéka Áron vajda kincseinek elrablása. (A fejedelem) az országot is elveszejti, hogy a törökkel való békét fenntartsa. Carrillo, akiről nem gondolta, hogy ilyen hazug és veszélyes ember, az ország és az erdélyiek romlásba döntése után, mintha mi sem történt volna, haza fog térni Spanyolországba. Rómába menetelének ügyében írt a prágai nunciushoz, aki azonban Carrillo befolyása alatt áll. Ő ugyan vállalná az utat és a nehézségeket, ha rá tudná venni a (nunciust) a császárt az egyezmény megváltoztatására, Carrillo miatt azonban ez nem lehetséges. Testvére kiontott vére az égbe kiált, kéri támogatását.

ADP FA b. 5, ff. 118r–119v, sajátkezű eredeti.

Illustrissime et Reverendissime Domine

Conclusum est in Transylvania et nisi virgo ad tempus definitum detur ab omnibus conditionibus vaivoda absolutus censeatur. Totam ille spem vitae ulterioris in illa posuit, ut excedens ex Transilvania viribus prostratis beneficio virginis aliqua saltem eius habeatur ratio.² Nunc pugnandum esset postea choreae ducandae, sed brevis effectus videbit Caesarea Maiestas vaivoda a se crudeliter et absque viris ullo processu mactatos in suis ultimis comitiis³ condemnavit captivitas fuit pro

citatione crudelitas pro processu, interfectio pro definitione iusta et cognitione causae ridiculum et tyranicum est mortuos condemnare, quorum facies et admonitiones fare non poterat, et quos in vita scribat innocentes, hos mortuos condemnavit, talem affinem Caesarea Maiestas est habitura, quem ego etiam cum vitae periculo, non cessabo suis viris coloribus depingere, hoc tyrannis exposcit, hoc sanguis eius fratris ab illo effusus postulat, hoc periurium, nisi emendationem videam et cesset a persecutione innocentem. Nunc cum aliter nil mihi talem molestae posset conclusit, ut nisi omnes ad unum pueri mei nobiles me desererint omnes bonis priventur, huic terminus festum Sancti Laurentii⁴ interim ne constantiae locus sit ante terminum a me data bona quaedam Nicolao meo et magistro stabuli mei,⁵ et ab illo confirmata privilegiisque immista absque ulla causa absque iure, adimit donatque cuidam germano. Ecce artes plusque pelasgas, ego valde vereor Illustrissime Domine, ne ob eius tyrannidem definiat magno cum christianitatis malo inter nos quaestionem Turcam, parcat enim mihi Caesarea Maiestas, si dixerō, eius maiestatem non posse ullo modo Transilvaniam defendere, id quod illa amissa eius maiestas videbit, utinam falsus sim vates, in eo Illustrissima Dominatio Vestra operam mihi suam praestare posset, forse ut Caesareae Maiestatis autoritate eo duceretur, ut saltem se hominem meminerit convenit, enim affini Caesareae Maiestatis humanitas, sed alitur ista superbia ex Caesareae Maiestatis aula et forse magna etiam occasio ab ipsa Caesarea Maiestate contentionis data est cum Caesarea Maiestate per concambium data bona regi Stephano et nobis omnibus, nunc novo iure in nostrum percreditum Caesarea Maiestas ea bona vaivodae soli nobis exclusis per conditiones ab Alphonso⁶ partas contulerit, unde titulus Dominus quarundam partium in Ungaria qui si titulus est, certe est et noster.⁷ Multa sunt in illis conditionibus in nostrum providitum, quae, ut verum dicam, nobis viventibus effectum non sortientur. Quod ad coactum iuramentum transilvanorum Caesareae Maiestati nunc praestitum attinet, quam sit firmum et quam vel figet, vel maiestas eius fidere debeat, hinc Illustrissima Dominatio Vestra iudicet, quod potiores secreta ob metum protestationem interposuerunt se coactos motus supplicii fecisse, et paulo post ego etiam protestabor nomine totius Transilvaniae, hoc erit pro futura cautela durare vertentum non potest, sed credo ego, quod non omnia Caesareae Maiestati aperte dicantur unde tenebre et nubes, si Transilvania maiores Caesarea Maiestas militibus varii generis in omnibus praesidiis collocatis, et tota administratione possessa contra Turcicam potentiam tueri non potuerunt, sed militibus deductis libertatem redeundi ad faedus Turcicum dederunt, hoc certe matrimonium vix tuebitur provinciam, incolis desperatis et ad fugam prospectantibus incolis in liberam captivitatem redactis incolis oppressis iureiurando spreto. Nam est Deus in caelis, quidquid faciamus in terris, ille gubernat et disponit, ut vult, non secundum nostram cupiditatem et dominandi libidinem, pulchrum illud est, de me conquestus sum regi ergo omnia adempta debebamne ternum periurium, caedas rapinasque laudare? Id quidem cardinalis Bathoreus nunquam faciet. Sed luctum modernum peperit invidia et habendi cupiditas tam videbimus, quid Aroni affringetur cuius thesaurus⁸ in Transilvania de-

venit inter tot rapinas et caedes patriam amittit iuenculus, qua amissa facilius pax cum Turcis coaliscet, ita enim lego factitatum bona parte amissa pax coaluit,⁹ nec citius animadvertimus nostram imbecillitatem, quam cum summa iactura Deus pro sua misericordia prosperet, conatus Caesarea Maiestas, ut in paucis vincat, hoc meum votum assiduum.¹⁰ Sed de patria addubito, ubi Alphonsus est et miles et sacerdos, perdere potuit quidem, conservanda cum sit ad se nil pertinebit, remeabit in Hispanias nobis perditis, non putabam in illa simplicitate ficta, tantum iste fraudis et periculi. Ego alliceor in Urbem, scio unde hoc praeclarum consilium, nempe a domino nuntio, qui nunc Pragae residet, is exint post casum hunc statim hoc mihi suasit, videtur Alphonsus adfuisse.¹¹ Scilicet ego nunc meos deseram, et maioribus me involvam difficultatibus, utinam ille si mei tantopere studiosus est effecisset, ut alia a Caesarea Maiestate nostri ratio habita fuisset in tractatione cum Transilvanis, sed malum nos Alphonsum caedis fraterna authorem perditionem patriae habuimus procuratorem, sed taceo de hoc homine, qui nunc adoratur, ne vera dixisse pererasse videar. Nos quidem oppressi sumus, sanguis clamat in coelum, iustitia exulat, opprimemur, et nemo est qui consideret. Sed pater misericordiarum consolatur nos in omni tribulatione nostra frumentum domini sumus hic erat hic fecit, ut in aeternum parcat scriberem¹² et ad dominum nuntium Pragam hac libertate et sinceritate, sed scio Alphonsum tenebras ei offendasse, cui hoc artis est a natura. Interim me Illustrissima Dominatio Vestra et innocentiam meam commendo et rogo, ut illa sit ubique protector famae nostrae, quantum innocentia et iustitia nostra tulerit. Nunc sumus Joseph,¹³ Illustrissime Domine mandet vestis nostra sanguine, proditus est sanguis a sanguine, innocens sanguis effusus est, vox auditur vindica Deus sanguinem nostrum, qui effusus est. His me amoris Illustrissimae Dominationi Vestrae commendo. Smoliam 6. Iunii 1595.

Illustrissimae et Reverendissimae Dominationis Vestrae

servitor et frater addictissimus
Andreas manu propria

CÍMZÉS: Illustrissimo et Reverendissimo Domino, meo osservandissimo, Domino Germanico Malaspina, Sanctissimi Domini Nostri in Poloniam nuntio

¹ Smoleń, Schmolainen, a warmiai püspök egyik rezidenciája volt.

² A január 28-ai szerződés 4. pontja mondta ki a házasságot Báthory Zsigmond és Mária Krisztierna között. Vö. *Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen (1526–1690). (Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs 9.)* Bearb. v. Roderich GOOSS. Wien, 1911, (a továbbiakban GOOSS) 229.

³ Báthory András az április 16-ára Gyulafehérvárra összehívott országgyűlésre céloz, ahol a rendek a fejedelem kívánságára határoztak a lázadók összes vagyonának, beleértve feleségeik és gyermekeik javait is, elkobzásáról. A 43. cikkely külön kitért arra, hogy noha Báthory András az események idején nem tartózkodott az országban, ő is ugyanolyan büntetésben részesül, mint a többiek. Az erdélyi jogtörténet, de már a kortársak is *ius ligatum*nak nevezték a szigorú törvényeket. A levél patetikus hangvételét nem utolsó sorban az országgyűlés utolsó 5 cikkelye (40–44) határozta meg. Vö. EOE III, 448–450.

⁴ Lehúzva: Valentini.

⁵ Nem tudjuk, ki ez az istállómester; a 44. cikkely megszabta, hogy az elítélt urak familiárisai abban az esetben tarthatják meg birtokaikat, ha augusztus 15-éig személyesen megjelennek. EOE III, 450. A bíboros rosszul tudta az időpontot, Szent Lőrinc napja ugyanis augusztus 10-ére esett.

⁶ Más forrás nem támasztja alá, hogy a bíboros által szenvedélyesen gyűlölt Carrillo közvetlen részese lett volna a három Báthory testvér családi birtokainak (Somlyó, Fogaras) elkobzásában, amelyre az 1594. augusztusi kolozsvári országgyűlésen került sor. Vö. EOE III, 452.

⁷ András érvelése rendkívül érdekes; azt állítja ugyanis, hogy az erdélyi fejedelmek által viselt cím (*Dominus partium regni Hungariae*), azaz a tiszántúli, eredetileg Erdélyhez nem tartozó területek Báthory István, illetve birtokai révén nem a fejedelemség mindenkori urát, hanem a Báthory családot illeti meg. A *Dominus partium regni Hungariae* címet a speyeri egyezmény alapján már János Zsigmond használta volna, ha el nem halálozik, így azonban az egyezmény nem lépett életbe. Tehát a valójában már János Zsigmondot megillető címet Báthory István használta hivatalosan először. Vö. LUKINICH Imre: *Az erdélyi fejedelmi cím kialakulásának történetéhez*. In: Sz 1913, 94–109, 177–188.

⁸ Baranyai Decsi szerint Áron vagyona több százezer aranyra rúgott. Vö. *Baranyai Decsi*, 202. Báthory András tollán ez is Zsigmond kapzsiságának bizonyítékává vált, jöllehet azt a kivégzett urak ingóságával együtt a háború finanszírozására fordították. Vö. *Szamosközy* IV, 39–40, EOE III, 339, MAH IV, 87, *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum sive Annales Hungarici...* Vol. I–II. Ed. Josephus TRAUSCH. Coronae, 1847, 103.

⁹ A bíboros arra céloz, hogy az erdélyi diplomácia mindent elkövetett azért, hogy a törökkel való békének a látszatát megőrizze, annak érdekében, hogy elhárítsa az oszmán csapatok támadását. Ezért fogadta a portáról rendszeresen érkező csauszokat is. A nyílt ellenségeskedés éppen Mária Krisztierna Erdélybe vonulása után tört ki, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a fejedelem szakított addigi szövetségével. Vö. Sz 2003/3, 603–614.

¹⁰ Aron Tiranul (1591. szept.–1592. jún.; másodszor 1592. szept. 28–1595. május 4; 1597†) Áront Báthory Zsigmond segítette Moldva trónjára 1592-ben a lengyel jelölttel szemben. Nem sokkal később azonban később oszmán és lengyelbarát politikát kezdett folytatni. Ezért került sor leváltására és vagyonának elkobzására 1595 elején. Vö. 56. sz. iratot és Carrillo I, 147, 174, 177, Carrillo II, 107, *Documente* V, 227, 254–255. Nem egyértelmű, hogy a mondatban említett *iuvenculus*, fiatalember ki lehet. A szövegösszefüggés alapján a legvalószínűbb, hogy a leki-csinyló jelzővel a bíboros unokaöccsét, Zsigmondot illeti, akit nemcsak a gyilkossággal – és Áron kapcsán rablással – vádol meg, hanem azzal is, hogy közben az országot is elveszejtí, és a császár szövetségeseiként lepaktál a törökkel.

¹¹ András Rómába hozatalát célzó erőfeszítésekhez vö. 51, és 96. sz. iratokat.

¹² Sajnos nem maradtak ránk.

¹³ A bíboros József történetére céloz, akit testvérei eladtak Egyiptomba, apjukkal pedig elhitették, hogy vadállat tépte szét. Vö. 1Móz 37, 31–33.

55

1595. június 12. Róma

VIII. Kelemen pápa Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek

Ajánlja az Erdélyből érkezett Bogáthy Miklóst, aki Rómában tanult a jezsuitáknál, és most tanulmányai végeztével hazatér. Remélhetőleg mind magán, mind közügyekben hasznát fogja venni a tanult ifjúnak.

ASV Armadio XLIV. Vol. 49, ff. 296r, 297v, másolat.

Principi Transilvaniae.

Dilecte fili nobilis vir salutem etc. Facit hoc quoque paternus noster in te amor, ut tuos etiam amemus et omni benevolentiae significationi libenter prosequamur. Itaque Nicolaum Bogatium Transilvanum, loco nobili, ut accepimus, apud vos natum, modestum iuvenem et studiosum, et hilari vultu semper vidimus, dum hic Romae apud iesuitas pietati et bonis artibus operam daret, et nunc decurso studiorum suorum spatio,¹ in patriam redeuntem,² libenti item animo, nostris ad Nobilitatem Tuam litteris comitatum dimittimus, quibus illum tibi magnopere commendamus. Ita enim natus, atque institutus est, ut sperandum sit, tibi aliquando eius operam in privatis et publicis muneribus, et ineundam, et utilem fore. Et nos certe optamus te multos habere, fide et virtute praestantes, et cum tuo nomini, tum quod caput est Dei gloriae addictos et catholicae religionis amplificandae cupidos, tales enim tu, pro suo praestanti zelo requiris et honoribus afficis. Erit igitur nobis pergratum, si Nicolaum, quem suo et maiorum suorum merito, iam ut arbitramur, ad tuam gratiam admisisti, nostra etiam commendatione cariorem habebis, et quavis oblata occasione, tuo patrocinio impensius fovebis. Datum Romae apud Sanctum Marcum etc. die 12. Iunii 1595 etc. anno quarto.

HÁTLAP: Principi Transilvaniae

12 Iunii 1595.

Commendatis pro Nicolao Bogatio
praescripta

¹ Bogáthy Miklós fejedelmi kamarás (1595) Fehér vármegye főispánja, tanácsúr (1603). 1593-ben kezdte meg tanulmányait Rómában, ahová Carrillo ajánlásával érkezett. Vö. *Carrillo* I, 45. A fejedelem költségén tanult egyetemen. Vö. *Carrillo* II, 81–82. Később a rend egyik pártfogója Erdélyben Vö. *Jezsuita Okmánytár* I/1–1. *Erdélyt érintő iratok 1601–1606.* (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 34.) Sajtó alá rend. BALÁZS Mihály, KRUPPA Tamás, LÁZÁR István Dávid, LUKÁCS László. Bev. tan. BALÁZS Mihály. Szeged, 1995, 241, 256.

² Acquaviva tanúsítványát Rómából történő elutazásáról vö. MAH IV, 147.

56

1595. június 26. Gyulafehérvár.

Alfonso Visconti erdélyi pápai nuncius Cesare Speciano prágai pápai nunciusnak

Tegnap hozta meg 2-ai levelét egy pap és egy fiatalember, akiket pártfogósába vett. Reméli, hogy válaszlevele még Prágában éri. Mindkét román vajdaság felesküdt a fejedelemnek, elfogadták a hűbéri zászlót. A moldvai vajda követet küldött Krakkóba, nem világos számára, hogyan, és vajon a fejedelemmel való

tárgyalásai előtt tette-e. Kapott birtokokat Erdélyben, ahová elküldte feleségét és egyetlen fiát, akit most katolikus szellemben nevelnek Gyulafehérváron. Mindkét vajdaság számottevő haderővel rendelkezik, amelyek folyamatos harcban állnak a törökkel; elfoglalták Nikápolyt, ahol levágtak háromezer törököt, és felgyújtottak ötszáz bárkát, amelyeket a dunai hídveréshez készítettek elő. Mire ideért, Áront börtönbe vetette a fejedelem azzal a váddal, hogy titokban kapcsolatot tartott fenn a törökkel. Nem igaz a hír, hogy az ő parancsára lefejeztek valakit Moldvában. Néhányan az Áron lefogását kísérő dulakodásban veszítették életüket. Ha a császár elküldi a segítséget, és az erdélyiek hűek maradnak hozzá, akkor már csak a hi-daktól függ, hogy meg tudja-e védeni magát a támadástól a fejedelem.

ADP FA b. 5, ff. 191r–v, eredeti.

Illustrissimo et Reverendissimo Signor mio osservandissimo

Non prima di hieri mi fu resa la lettera di Vostra Signoria Reverendissima delli 2 del corrente dal sacerdote et giovani che vengono di costi, i quali haverò per raccomandati in tutte le occasioni et al sacerdote già si è provisto di ricapito opportuno.¹

Dopo che sono qua,² ho scritto a Vostra Signoria Reverendissima sempre che ho havuto commodità, et poiché io credo che questa mia la troverà ancora a Praga, l'invio là, insieme con i duplicati delle lettere che le ho scritto per l'adietro.³

Le provincie di Moldavia et Valachia che chiamano Transalpina⁴ sono ambedue venute sotto l'obedienza di questo serenissimo principe et i vaivodi di esse gli hanno giurati fedeltà, preso lo stendardo⁵ da lui, et riconosciuto per padrone, onde io non so come a Cracovia sia stato mandato ambasciatore alcuno per parte del vaivoda di Transalpina, se forse qualch'uno del paese non haverà simulato di esser tale, o che il vaivoda l'abbia inviato prima che incominciasse la trattatione con questo principe, dal quale ha ricevuto ancora alcune terre qua in Transilvania, et hora vi manda la moglie et un figliolo unico che tiene perché si educi catolicamente qua in Albagiulia.⁶ In ambedue le sudette provincie ha il principe buon nervo di genti che di continuo vanno facendo qualche impresa contra il Turco, si come è stata ultimamente la presa et devastatione di Nicopoli con morte di 3 mila Turchi, et incendio di più di 500 barche, preparate per fare un ponte sopra il Danubio.⁷ Sua Altezzà si promette con gli aiuti che spera et aspetta dalla maestà dell'imperatore poter difendere queste provincie dal Turco.

Quando io giunsi qua era già seguita la prigionia di Aaron, ne di ciò Sua Altezza in tutti ragionamenti che ho passato seco ha mai addotta altra cagione che il tener lui secreta intelligenza col Turco, ne è vero che Moldavia sia stato d'ordine del principe decapitato alcuno. Credo bene che nel tumulto seguito nella presa di Aaron, vi restassero morti, quelli che volsero far difesa.⁸ Questo è tutto, quello che io posso dire a Vostra Signoria Reverendissima intorno a queste provincie, et se io volessi far giuditio, se il principe le possa defendere, o no, converria sapere le for-

ze con che il Turco l'assalirà, gl'aiuti che mandarà l'imperatore et se le genti del paese serveranno la fede a Sua Altezza dependendo da questi ponti il giuditio che si può fare della conservatione di esse provincie che è quanto mi occorre per risposta della lettera di Vostra Signoria Reverendissima aspettandò con molto desiderio di saper nove del suo arrivo in corte cesarea et che la trattatione della collegatione si sia con la prudenza et destrezza sua bene incaminata et conclusa.⁹ Et con ogni affetto le bacio la mano. Di Albagiulia li 26. Giugno 1595.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reverendissima

divotissimo servitore

Alfonso vescovo di Cervia manu propria

CÍMZÉS: All'Illustrissimo et Reverendissimo Signor mio osservandissimo Monsignor vescovo di San Severo nuntio di Nostro Signore in Polonia

¹ Vö. *Nunciusok*, 82–83.

² Visconti május közepén érkezett meg Gyulafehérvárra. Vö. *Nunciusok*, X.

³ Nem maradtak ránk.

⁴ Havasalföld latin neve Valachia Transalpina volt, megkülönböztetésül a szintén Valachiának, illetve Bogdániának is nevezett Moldvától.

⁵ A hűbériség szimbólumaiként a román vajdák a zászló mellett kardot és fejedelmi botot is kaptak.

⁶ A havasalföldi vajda által május 20-án letett hűbéri esküt vö. BETHLEN III, 557–570. Az új moldvai vajda Stepan Razvan június 2-án esküdött fel.

⁷ Ezt a vállalkozást Mihály vajda csapatai hajtották végre a fejedelemségből érkezett erdélyi csapatokkal együttműködve. Vö. DEMÉNY Lajos: *A székelyek és Mihály vajda*. Bukarest, 1977, 31, *Documente* IV, 247–248, az oszmán hadikészülődéshez vö. még 53. sz. iratot.

⁸ Aron nem volt hajlandó letenni a hűségesküt és felvette a kapcsolatot a lengyelekkel és a törökkel. Báthory Zsigmond ezért döntött elmozdításáról. Kornis Gáspárt és Daczó Ferencet küldte a székely katonasággal a vajda elfogására.

⁹ Visconti sorai kitűnően érzékeltetik azt a bizonytalanságot, amely a két román vajdaság fölötti erdélyi uralommal kapcsolatban megfogalmazódott. Ezek az aggodalmak nyár végén felerősödtek, amikor a lengyel csapatok bevonultak Moldvába.

1595. június 27. Krakko

Germanico Malaspina lengyelországi pápai nuncius Báthory András bíborosnak

Nyilván értesült arról, hogy milyen károkozással gyanúsítják Arnulf Uchański sulejóvi apátot, akire Kakas István pénzét és barátainak egyéb értékeit bízta. Erről bővebben tájékozódhat az apát kötelezvényének másolatából, amelyet elküld a számára. Sajnálja Kakast, ezért felajánlja segítségét a pénz és az értékek vissza-

szerzése érdekében. Arra kéri, hogy az ő korábbi leveleit bemutatva küldje hozzá az apátot. Abban az esetben, ha ellenszegülne, egyházi bíróság elé állíttatja, nehogy az eset a pápa, az ő nevén, de legfőképpen a katolikusok becsületén foltot ejtessen. Szólítsa fel az apátot, hogy azt a drágaságokkal teli ládát, amelyet Erdélyből elhozott, érintetlenül, vagy amilyen állapotban van, hozza el Krakkóba. Így számadás készülne, aminek segítségével a hitelezőt, Kakas Istvánt is ki lehet elégíteni.

BVa Ms. L 18, ff. 158r–v, másolat.

Damnum, in quod incidisse suspicatur Dominus Stephanus Kakas Transilvanus,¹ concredendo pecunias suas et alia quaedam pretiosa amicorum suorum domino Arnulpho abbati suleoviensi, ad aures Dominationes Vestrae Illustrissimae pervenisse iam existimo. Cognoscet autem apertius ex syngrapha eiusdem domini abbatis, cuius exemplum ad Dominationem Vestram Illustrissimam mitto.² Et quoniam domini Stephani Kakas me miseret, si bona fide viro religioso abbati credens deceptus sit, eiusdem causa iuvenda enixe est, at hoc idem Dominationi Vestrae Illustrissimae notum esse volui, ut ea rationi, qua utilius et commodius fieri possit a Dominatione Vestra Illustrissima atque a me ipso huic Stephano Transilvano ad pecuniam, resque suas recuperandas opem imploranti consulatur. Quapropter Dominationem Vestram Illustrissimam rogo, ut domino abbate Arnulpho humane ad me invitet meas litteras priores ostendendo. Quod si venire recuset, tanquam ad tribunal meum citatus ad veniendum compellendus erit, ne sub specie illius Transilvanicae legationis³ pontificio nomini, et meo, et aliorum maximo cum catholicorum damno-abusus fuerit. Eundem abbatem pro prudentia sua admonere Dominatio Vestra Illustrissima poterit, ut cistam illam pretiosis rebus refertam secum ex Transilvania asportatam sibi tanquam fido comissam iterum secum Cracoviam ferat, ad integram, si est, vel eo pacto, quo apud se habet. Sic etenim inire aliqua ratio poterit, qua domino Stephano creditori satisfiat Dominatio Vestra Illustrissima iter secundum precor. Datum Cracoviae IIII. Calendis Iulii 1595.

¹ Kakas István (?–1603†), bécsi, bolognai és padovai egyetemeken tanult. Hazatérése után kancelláriai titkár (1593–1599), komornik deák (1594), fejedelmi számvevő (1596) diplomata. 1593-ban Angliába küldték, 1602-ben immár császári szolgálatban perzsa követségbe indul. Az út során halt meg 1603-ban. Feljegyzései 1610-ben jelentek meg Altenburgban *Iter persicum* címmel. Életéről bővebben VERESS Endre: *Zalánkeményi Kakas István. (Magyar Történelmi Életrajzok XXI/ 1–2. füzet) Bp., 1905* (a továbbiakban VERESS).

² Nem maradt ránk.

³ Kakas követségéről nem tudunk közelebbit, Veress sem említi monográfiájában. Uchański kolozsvári tartózkodása alatt Kakas házában szállt meg (VERESS, 64–65), nyilván ekkor vette kézhez az említett pénzt és egyéb értékeket. Uchański erdélyi követségéről vö. 37, 39, 44–45. sz. iratokat.

1595. június 30. Krakkó

Germanico Malaspina lengyelországi pápai követ Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek

Már megírta Viscontinak, hogy miről tárgyalt a lengyel királlyal. A kereszténység érdekében véghezvitt tetteivel halhatatlan dicsőséget szerez az egész keresztény világ előtt. Reméli, hogy sikerrel fog járni török elleni vállalkozásában. Bátorságáról Visconti is beszámolt.

BVa Ms. L 18, ff. 156r–v, másolat.

Ad principem Transilvaniae.

Militaribus expeditionibus gravissimis distentam Celsitudinem Vestram Serenissimam ne longioribus litteris meis morarer, ad Illustrissimum Dominum Nuntium apud Celsitudinem Vestram Serenitatem existentem quicquid per me cum hoc Serenissimo Poloniae Rege actum fuit, uberius scripsi.¹ Quandocunque vero nactus facultatem fuero Celsitudini Vestrae Serenitate inserviendi, id si assequar magno beneficio a Celsitudine Vestra Serenitate ne affectum putabo. Hacque animi propensione ad res gestas atque gerendas a Celsitudine Vestra Serenitate immortalis cum gloria coniunctus, non tantum me ipsum, sed omnes principes populosque, qui Christi fidem colunt esse debere censeo. Immo christianae reipublicae gratulandum est, ut his nostris tempestatibus talis heros ad belli labores impiger existat, qualem Celsitudo Vestra Serenitas se praestat, quae animi fortitudine eximia praedita barbaricos furores comprimere atque nimis exultantem Turcarum tyrannum repelleri, et a christianorum cervicibus avertent divina dextera iuvante aliquando valeat. Spero itaque Celsitudinis Vestrae Serenissimae ditionem longe lateque amplificandam, quod eo gratius Celsitudini Vestrae Illustrissimae esse debet, quo propria virtute id partum erit, idemque omnibus votis a praepotenti Deo ipse exposco. Hae sunt solide virtutis laudes, quae non facile apud homines inte-reunt, sicut certum erit repositum in coelis Celsitudini Vestrae Serenissimae praemium. Gratias merificas praeterea ago, atque habeo Celsitudini Vestrae Serenissimae pro animi sui magnitudine, quae tam humine cum Illustrissimo Domino nuntio apostolico apud Celsitudinem Vestram Serenissimam degentem agit, ut ex suis ad me litteris cognovi.² Qui dominus nuncius amplitudine, atque splendore familiae suae, quae in Italia praecipua est, animique virtutibus debet inprimis esse satis commendatus. Celsitudini Vestrae Serenissimae prosperos rerum suarum successus exoptans in eiusdem gratiam, etiam, atque etiam me commendo. Datum Cracoviae a pridie Calendis Iulii 1595.

¹ Malaspina arra céloz, hogy a fejedelem szerette volna elérni, hogy Moldva és Havasalföld erdélyi hűbérebe vonását fogadják el a lengyelek, és tartózkodjanak a fegyveres fellépéstől. Erre már csak azért is volt nagy szüksége, hogy biztosítsa a fejedelemség nyugalmát havasalföldi hadjárata alatt.

² Malaspina feltehetően Visconti június 13-ai, az erdélyiek török elleni sikereiről beszámoló levelére céloz. Szövegét vö. *Nunciusok*, 86–87.

59

1595. június 30. Gyulafehérvár.

Alfonso Visconti erdélyi pápai nuncius Germanico Malaspina lengyelországi pápai nunciusnak Krakkóba

Reméli, hogy leveleinek legalább Prágába elküldött másodpéldányai eljutottak hozzá. Az Erdélyből visszatérő Lorenzo Lericí érdekében ír, aki nem aratott sikert különféle szerkezeteivel. Az itteniek a lándzsán és a szablyán kívül semmit nem becsülnek, nem is érdekli más őket ezeken kívül. Ezért a fejedelem sem volt kíváncsi rájuk.

ADP FA, b. 5, ff. 161r–v, eredeti.

Illustrissimo et Reverendissimo Signor mio osservandissimo

Ancorche non habbia che scriver'a Vostra Signoria Illustrissima più di quello che ho fatto con diverse miè (che voglio pur credere le siano finalmente capitate, o almeno il duplicato di esse inviatole a Praga in mano di Monsignore Reverendissimo di Cremona),¹ con tutto ciò non ho voluto mancar di venirle a baciare la mano, per mezo di queste quattro righe con occasione del ritorno costà di monsignore Lorenzo Lericí.² Il quale (per sua mala sorte) si parte di qua senza haver potuto fare cosa veruna di buono del suo instrumento, essendosi incontrato in questi cervelli Ongheri che non prezzano se non la lancia et la sciabla. Et veramente non hanno ne anco industria di saper valersi di simili instrumenti, onde la relatione che ne hanno fatta a Sua Altezza è stata tale,³ che non ha voluto saperne altro.⁴ Il che mi è rincresciuto per servizio di detto monsignore Lorenzo. Che sera il fine con baciare di nuovo la mano a Vostra Signoria Illustrissima et pregarle dal Santo Iddio ogni maggior felicità.

Di Alba Giulia l'ultimo di Giugno 1595.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reverendissima

divotissimo servitore
Alfonso vescovo di Cervia

CÍMZÉS: All'Illustrissimo et Reverendissimo Signor mio osservandissimo Monsignor il vescovo di Santo Severo nuntio di Nostro Signore in Polonia.
Cracovia

¹ Visconti valószínűleg május 25. és 26-án írt leveleire utal. Vö. *Nunciusok*, 79–81.

² Lorenzo Lericiről közelebbit nem tudunk.

³ Nem maradt ránk.

⁴ Visconti szavai izgalmasan vallanak a korabeli magyar mentalitásról. Bő száz esztendővel korábban Galeotto Marzio ugyanezt jegyezte fel Mátyás király udvaráról.

60

1595. június 30. Krakkó

Germanico Malaspina lengyelországi pápai nuncius Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek

Szolgája, Kakas István felkereste a neki írt levelekért, aki egészségi állapota, és országának helyzetére vonatkozó kérdéseire előzékenyen válaszolt. Arra, hogy miért jött, és időzik Krakkóban, azt válaszolta, hogy három éve tartozik Báthory Andrásnak egy bizonyos összeggel, és most vissza akarja adni a kölcsönt. Azt mondta neki, hogy meg kell várnia a bíborost, mivel Poroszországban tartózkodik. Válaszul Kakas elmondta, hogy július 9-éig kapott engedélyt, utána haza kell térnie. Kéri, hogy ne büntesse meg, ha a várakozás miatt késve érkezne haza.

BVa Ms. L 18, ff. 156v–157r, másolat.

Ad (dominum Transilvaniae principem).

Litteris ad Celsitudinem Vestram Serenissimam¹ me salutatum venit. optimus iuvenis, ut mihi visus est, Stephanus Kakas Serenitatis Vestrae famulus. Quod officium accidit mihi sane gratum, et tanto magis, quia cum de Serenitatis Vestrae valetudine, atque de statu ditionem Serenitati Vestrae scisciatus essem, laetissima optataque omnia retulit, quae me valde delectavit. Cum vero de adventus sui causa a me interrogaretur, curque Craccoviae moraretur, respondit, se quandam pecuniae summulam Illustrissimo Domino cardinali Batthoreo ante triennium mutuo dedisse, ad quam repetendam venisset. Monitus autem a me, ut Illustrissimi Domini cardinalis adventum expectaret, qui ex Prussia hic propedica affuturus est; respondit a Serenitate Vestra ita impetrasse licentiam, ut quarto idus Iulii reverti debeat. Quod omnino servare vellet, etiam si re sua infecta hinc sibi scedendum esset at ne iter tam longum frustra suscepisset, ego christiana claritate benevola adductus me apud Serenitatem Vestram praecibus effecturus pollicitus sum, ne ille de mora succenseat, si expectans Illustrissimum Dominum cardinalem praestitum

sibi tempus transgressus fuerit. Contradicere mihi non est ausus. Rogo itaque Serenitatem Vestram, quam possum officiose, ut illi connivere velit, meque studio eundem iuvandi hic retinuisse cogitet, quem iuvare etiam apud Illustrissimum Dominum cardinalem pro viribus conabor. Nec dubito, quin Serenitas Vestra mihi ea in re gratificetur, cui omnia laeta a domino precor. Datum Craccoviae pridie Calendis Iulii 1595.³

¹ Nem maradt ránk.

² A warmiai püspökség porosz területen feküdt. A bíboros poroszországi illetve brandenburgi kapcsolatairól, amelyek nagy aggodalmat váltottak ki Rómában vö. 64. sz. iratot.

³ A nuncius felhasználta az alkalmat, hogy Kakas marasztalását ürügyként használja fel a fejedelem és a bíboros közti közvetítésre. Kakas három évvel korábbi, a bíborosnak adott kölcsönéről nem tud a szakirodalom.

61

1595. július 28. Gyulafehérvár.

Alfonso Visconti erdélyi pápai nuncius Germanico Malaspina lengyelországi pápai nunciusnak

Július 24-én ért vissza Gyulafehérvárra, ezért nem tudta hamarabb elolvasni a beérkezett rejtjelzett leveleket. Ezekből látja, hogy Moldva ügyét érintik, amelyben a szokásos elvígázatossgal fog eljárni. Egy Moldvából küldött gyorsfutár útján arról értesült, hogy háromszáz lengyel katona behatolt a vajdaságba, akiknek jó részét az ott állomásozó magyar csapatok levágták. A hírt a fejedelem is megerősítette. A török csapatok hidat vernek a Dunán, hogy Havasalföldre támadjanak. A fejedelem parancsot adott az ott állomásozó kb. ötezer főre rúgó magyar seregnek, hogy ne keljen át a Dunán. Ezekhez fognak csatlakozni a fejedelemség és a vajdaságok csapatai, amelyek a Miksa főherceg által ígért lovassággal, együtt fel tudják tartóztatni a törököt addig, amíg Gianfrancesco Aldobrandini csapatai ideérnek; az ő jöveteléről biztos hírt kapott Giovanni Doriától. Levelet kapott Cinzio Aldobrandinitől, amelyben azt írta, hogy vegye rá a fejedelmet Moldva átadására a lengyel királynak. Bár nem mulasztott el egyetlen alkalmat sem, nem sikerült meggyőznie, amelynek fő oka, hogy a vajdaságot Erdélybe érkezése előtt elfoglalták, a fejedelem felvette az ország címét, annak nemessége és népe pedig elismerte urának. Abban reménykedik, hogy a főhercegnő (Mária Krisztierna) segítségére lesz a lengyel királlyal való tárgyalásokon. A fejedelem panaszkodott neki, hogy adott szava ellenére Moldvát nem hagyják békén a lengyelek. Írt a királynak és arra kérte, ne tegyen semmi gyanúra okot adó lépést ebben az ügyben. Az erdélyi csapatok elfoglaltak két várat, Bokszeget és Varsócot és levágtak hatszáz törököt. A főhercegasszony (Mária, Mária Krisztierna anyja) és a menyasszony már Erdélyben vannak, és három napon belül ünnepélyesen bevonulnak Gyulafehérvárra. A menyegző után a fejedelem hala-

déktalanul Havasalföldre siet. Kéri, hogy mivel a fejedelem elkötelezte magát a kereszténység ügye iránt, és a török békeajánlatát is elutasította, most pedig készül a védekezésre, tegyen meg mindent, hogy a lengyelek ezt ne akadályozzák, és ne támadják hátba. Most fontosabbak a közös érdekek, mint az egyes országokéi. Éppen most, a legjobbkor érkezett meg 13-ai levele, amelyben hírt adott arról, hogy a probléma megoldódott. A fejedelem köszönetet mondott szolgálataiért az ügyben, és parancsot adott moldvai csapatainak, hogy vonuljanak Havasalföldre. Régóta, vagyis Ruszcsukba érkezése és Sztambulba való elindulása óta nem érkezett hír Ferhád pasáról. A török ebben az évben nem tud akkora erőket mozgósítani, mint tavaly tette. A fejedelem a szokásos tiszteletadással írt levelet a lengyel királynak. Kérésére beszélt vele a két olasz érdekében és a továbbiakban is szíven viseli ügyüket.

ADP FA, b. 5, ff. 193r–195v, eredeti.

Illustrissimo et Reverendissimo Signor mio osservandissimo

Alli 24 del presente che fu di ritorno qua in Albagiulia, et non prima potei decifrare il foglio che hebbi in cifra con l'ultimi di Vostra Signoria Illustrissima delli stante.¹ Per il quale ho veduto quel tanto che passava nel particolare di Moldavia, et i buoni ufficii fatti da lei, et il tutto terrò con qual segreto che devo. Nell'istesso tempo il prencipe è stato avvisato, per huomo espresso mandato di Moldavia che da trecento soldati Polacchi erano entrati in quel paese et furono ributtati dagli Ongheri con uccisione di molti, et che là si teneva per fermo che l'esercito di cotesta maestà dovesse entrar in Moldavia, di che parimente il principe ha affermato tenerne avviso segreto da persona principale di coteste parti.² Et se ben'io credo che ciò non sia vero, et mi sono forzato di persuaderlo anche al principe mi è però dispiaciuto che questa voce si sia sparsa in tempo che l'esercito ottomano si trova alle rive del Danubio, dove procura far ponte per passare in Valacchia³ et sia stata cagione che il prencipe habbia mandato ordine che la gente Onghera che si ritrova in quella provincia, non si vada più a congiungere alle rive del Danubio,⁴ col resto dell'esercito che vi è per impedir' il passo ai Turchi, alli quali (non passando il numero di cinquanta mila)⁵ quando il prencipe potesse unire tutte le sue forze con le genti di quei paesi, et i raitri che l'arciduca Massimiliano ha promesso inviare quanto prima per la via di Varadino,⁶ facilmente si potria vietare, o almeno trattenerli tanto che sopraggiungessero gli aiuti dell'eccellentissimo signor Giovanni Francesco, i quali ultimamente monsignore Doria da ferma intentione che verranno.⁷

Di Roma mi scrive l'Illustrissimo Signore cardinale San Giorgio che io procuri d'indurre questo prencipe a lasciar la Moldavia a cotesta maestà per interessare i Polacchi, in questa maniera, nella guerra contra il Turco, et che in ciò dovessimo tenere mutua corrispondenza.⁸ Io veramente dopo che sono qua, non ho lasciato mai occasione di persuader'et metter' inanti a questo prencipe tutto ciò con le più vive ragioni che ho saputo et potuto, ma non ho bastato mai a persuaderlo,

et credo che ne sia stata causa principale, l'haver egli prima della mia venuta qua, acquistata la provincia, preso i titoli, et stato riconosciuto per padrone dai baroni et popoli del paese. Et bisognava nei principi che ci fosse stato qua che havesse potuto incaminar bene il negotio. A me non resta altra speranza se non l'aiuto della serenissima arciduchessa, la quale procurerò di metter' in questo negotio et far capace del servitio che ne verria al prencipe et alla republica cristiana, acciò vediamo insieme di disporlo, et ch'essa sia quella che ne tratti costi con Sua Maestà comunicando il tutto con Vostra Signoria Illustrissima.

Il prencipe si è doluto meco che io l'habbia molte volte assicurato che da costesto regno non sarebbe stato molestato con l'armi nella provincia di Moldavia, et che hora vede seguir contrario effetto. Gli ho risposto che da Vostra Signoria Illustrissima così mi è sempre stato scritto credere che sia per seguir'altrimenti.

Ha risoluto di scriver' a Sua Maestà, et io l'ho essortato a farlo con sommissione et con confidenza, senza mostrare sospitioni alcuna et pregare la Maestà Sua a far che non segua motivo in quelle parti, et spero che le lettere seranno in buona forma.

Il capitano del prencipe, ai confini di Temesvar, ha rotto contra i Turchi et ha preso due fortezze vicino a Temisvar quattro leghe, con uccisione di seicento Turchi, l'una chiamata Bokcham et l'altra Varsaoch.⁹

Le serenissime arciduchesse madre et sposa sono già in questo paese, et fra tre di faranno l'entrata solenne qua in Albagiulia, et poi le nozze, et fra poco tempo l'arciduchessa madre s'incamminerà a cotesta volta, et il prencipe mi ha detto di voler passar' incontinente in Valacchia con tutte le sue forze.¹⁰

Vostra Signoria Illustrissima vede con quanta generosità et constanza questo prencipe (si può quasi dir solo tra tutti i principi cristiani) ha preso la difesa della causa publica contra il commun nemico con tanto suo pericolo, sprezzando tutte le offerte del Turco et dando risposta ai chiaus¹¹ che ancor sono qua, della volontà sua prima con fatti che con parole. Et perciò la prego a tener mano che in questo tempo da far qualche buona fattione contra il Turco, egli non venga impedito et distratto da coteste parti perciocchè hora convien più attender'alle cause publiche che all'interesse particolari, i quali si potranno poi trattar' in tempo più opportuno. Et in tanto attender' a quello che più importa. Con che a Vostra Signoria Illustrissima bacio la mano et prego dal Signore il colmo d'ogni felicità.

Di Albagiulia li XXVIII. di Luglio 1595.

Dopo scritta questa mia, mi è sopravvenuta nel più opportuno tempo del mondo la lettera di Vostra Signoria Illustrissima delli XIII dello stante, con la quale ho chiarito questo serenissimo prencipe et i suoi consiglieri delle sospetione che havevano et insieme liberatili da gran molestia.¹² Et Sua Altezza mi ha pregato che ringratii efficacissimamente Vostra Signoria Illustrissima dei buoni ufficii che ha fatti, dei quali terrà perpetua memoria et obbligo. Et su la certezza che io le ho data di quanto ella mi scrive, ha ordinato che le genti di Moldavia si vadano a congiungere con le altre di Valacchia.¹³ Di dove sono scorsi tanti giorni che non si ha avviso alcuno dopo il primo dell'arrivo di Ferrat bassà a Russi¹⁴, et della sua par-

tita per Constantinopoli che si va congietturando che il Turco non sia in essere, per quest'anno, di fare gagliardi forzi in alcuna parte, sicome sin qui si vede da gli effetti stessi che piaccia al Signor Iddio che così segua.¹⁵

Il prencipe scrive a cotesta maestà in altra forma che non havea risoluto prima, et l'ordine che ha dato al cancelliero in presenza mia, mi è parso conveniente, et con gli ossequii debiti a Sua Maestà. Resta solo che il cancellier sappia estenderlo in carta.¹⁶

Ho già parlato Sua Altezza in raccomandatione dei due italiani, de' quali Vostra Signoria Illustrissima mi scrive, et non mancherà loro occasione di essere impiegati nella loro professione et procurerò che segua con maggior vantaggio et honor loro che sia possibile. Et a Vostra Signoria Illustrissima bacio di nuovo humilmente la mano.¹⁷

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reverendissima

(*Visconti saját kezével*): Le lettere di Vostra Signoria Illustrissima terro presso di me et col prencipe ho letto solo quello che toccava il suo interesse et certo Vostra Signoria ha fatto la più santa opera del mondo degna della sua prudenza et valore et la serenissima arciduchessa madre sua sentire grandissima consolatione et con queste benedette nozze spero dal prencipe ogni beni.

devotissimo servitore
Alfonso vescovo di Cervia

CÍMZÉS: All' Illustrissimo et Rev erendissimo Signor mio osserv andissimo monsignor vescovo di San Severo nuntio apostolico in Polonia.
Cracovia

¹ Nem maradt ránk.

² A Moldva elleni lengyel támadásról vö. 64–65, 69–70, 78, 80. sz. iratokat, *Nunciusok*, 118, 119, 122.

³ Vö. 53. sz. iratot.

⁴ TÓTH, 180. A török sereg az ellátás nehézségei miatt csak június közepén ért az Al-Dunához, a három hidat pedig csak augusztus közepén fejezték be.

⁵ Az oszmán sereg létszámát az egykorú források erős túlzással 1–200 ezerre tették.

⁶ Nagyvárad (Oradea) Bihar vm, a Partium adminisztratív-katonai központja.

⁷ Giovanni Francesco Aldobrandini Erdélybe vonulásáról vö. 66. sz. iratot. Giovanni Doria a pápai csapatok hadbiztosa volt.

⁸ A levél nem maradt ránk.

⁹ Bokszeget (Bocsig, Arad vm.), Varsóc, (Varsánd, Värşandu, Arad vm.) mellett ekkor foglalták el Tótváradot (Vărădia de Mureş, Arad vm.) is az erdélyi csapatok. Vö. TÓTH, 178–179.

¹⁰ Mária Krisztierna anyja kíséretében érkezett meg augusztus 1-jén Gyulafehérvárra. Az esküvőre augusztus 6-án került sor a székesegyházban. A főhercegasszony augusztus 17-én indult vissza kíséretével. Vö. *Baranyai Decsi*, 219–223, BENDA, 30–34.

¹¹ Musztedan és Hüszejn csauszokról van szó. Vö. Sz 2003/3, 614, 632.

¹² Nem maradt ránk.

¹³ A májusi és júniusi szerződések értelmében a két román vajdaság köteles volt csapatokkal segíteni Báthory Zsigmondot. Vö. 56. sz. iratot.

¹⁴ Az al-dunai Ruszcsukról van szó.

¹⁵ Ferhád pasa ekkor már halott volt, helyébe immár negyedik alkalommal Szinán lépett. TÓTH, 18, Sz 2003/3, 613.

¹⁶ Nem maradt ránk.

¹⁷ Nem tudjuk, kikről van szó.

62

1595. augusztus 7. Gyulafehérvár

Alfonso Visconti erdélyi pápai nuncius Germanico Malaspina lengyelországi pápai nunciusnak

28-ai levelében hosszan válaszolt 13. és június 31-ei, titkosírással irt leveleire. Ezért csak annyit mond, hogy legutóbbi 25-én kelt levelét megmutatta a főhercegasszonynak, aki ennek olvastán megnyugodott. Augusztus 5-én megtartották az esküvőt. A török sereg, amely eléggé gyenge, nemcsak, hogy nem kelt át a Dunán, hanem visszavonult. A hírek szerint egy részük Buda felé indult. Nem nyugszik meg azonban addig, míg nem értesül a császári sereg sikereiről.

ADP, FA, b. 5, ff. 202r–v, eredeti.

Illustrissimo et Reverendissimo Signor mio osservandissimo

Con le mie de'28 del passato ho risposto a lungo alla di Vostra Signoria Illustrissima dei XIII, et al foglio di cifra venutomi con quello dei 30. di Giugno.¹ Però con questa non mi resta che dirle altro se non accusarle la ricevuta dell'ultima sua de 25 la quale per ogni buon rispetto ho fatta vedere alla serenissima archiduchessa madre che ne ha sentito grandissima consolatione, et spero che con la venuta sua costà si accrescerà maggiormente l'amore et buona volontà fra cotesta maestà et questo principe.²

Hieri si fecero le nozze, et fatta la Madonna di Agosto la serenissima madre si metterà in camino per cotesta volta.³ Con che a Vostra Signoria Illustrissima bacio con ogni affetto la mano et prego dal Signor Iddio ogni maggior felicità. Di Albagiuia li VII. di Agosto 1595.

(Visconti saját kezével): L'esercito ottomanico, che assai debole, era venuto alle rive del Danubio a Russa, non solo non ha tentato il passo, ma si come si ha per gli ultimi avisi se ne era ritirato et che intende che buon numero di quei soldati siano incaminati verso Buda, tuttavia io non sto con l'animo quieto se non si vede maggior progresso dell'esercito cesareo.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reverendissima

divotissimo servitore
Alfonso vescovo di Cervia

CÍMZÉS: All'Illustrissimo et Reverendissimo Signor mio osservandissimo Monsignore vescovo di San Severo nuntio apostolico in Polonia.
Cracovia

¹ Nem maradtak ránk.

² Mária Krisztiána 100 ezer forint értékű ingóságot és Fogaras várát kapta az uradalommal együtt. BENDA, 34.

³ A házasságról vö. előző jegyzetet. A nuncius 16-án írta levelét, mivel Mariae di Agosto ünnepe augusztus 15-én tartották.

63

1595. augusztus 29. Feketehalmi tábor

Alfonso Visconti erdélyi pápai nuncius Germanico Malaspina lengyelországi pápai nunciushoz

Lippa városának bevétele után a fejedelem csapatai bevették a várat is. A törökök feladtak öt másik környékbeli erősséget is. Havasalföldön a hónap 23. napján megütköztek a fejedelem és Szinán csapatai. Az ütközet két órán át tartott. A török csapatok visszavonultak, sok embert és sok zászlót vesztek, köztük Mohamed zöld zászlaját is, és néhány ágyút. A keresztények közül igen kevesen haltak meg. Néhány szökött fogoly szerint a csatában meghalt az egyik pasa is. A fejedelem csapatai az Argeş folyó mentén szálltak táborba. Ez már a második tábor a Gyulafehérvárról való elindulás óta. Hat napon belül Havasalföldön lesznek. 25-ei levelében Mihály vajda hírt adott arról, hogy a tatár kán nagy sereggel átlépte a Dnyesztert, de miután értesült arról, hogy orosz és lengyel csapatok behatoltak országába, visszafordult.

ADP, FA, b. 5, ff. 192r–v, eredeti.

Illustrissimo et Reverendissimo Signore mio osservandissimo

Dopo la presa della città di Lippa d'assalto ha preso l'esercito di Sua Altezza ancora la fortezza essendosi resi i Turchi salve le persone, doppo havere aspettato la batteria, et più assalti.

I Turchi hanno abbandonato in quel contorno cinque castelli dove era presidio, spero nel signore che in quelle parti si farà qualche altro progresso.¹

In Valachia il 23 del presente segui battaglia tra l'esercito di Sua Altezza et Sinan che durò dalle due hore di giorno sino alla notte che sparti la battaglia. I nostri restorno padroni del loco della battaglia, essendosi i Turchi ridotti alli alloggiamenti con morte di buon numero di loro, perdita di molti stendardi, et tra essi del principale tutto verde che chiamano di Maometano, et di alcuna pezzi di artiglieria. De nostri sono morte pochissimi. Alcuni schiavi fuggiti da Turchi riferiscano che sia morto uno delli bassà che erano con Sinan, et esso si era ridotto alli allo-

giamenti tutto infangato, et mal trattato per essere stato gettato a terra.² L'esercito del principe è accampato in loco sicuro sopra il fiume Argis. Sua Altezza va a quella volta con buone forze, et già siamo nel secondo alloggiamento doppio partiti d'Albagiulia et in sei altri saremo in Valacchia, andando inanzi l'artiglieria.

Il vaivoda di Moldavia per lettere di 25³ avisa che il Tartaran⁴ che con gran numero haveva passato il Nestor,⁵ vedendo che esso gli andava incontro, haveva ripassato il fiume et dipoi inteso che il Moscovito⁶ et l'esercito di cotesta maestà erano entrati nel loro paese se n'erano ritornati alla difesa propria.⁷ Il Signore Dio favoresce tanto le cose di questo Serenissimo Principe che io ne spero ancora piu prosperi successi in servizio della cristianità. Bacio a Vostra Signoria Illustrissima con ogni affetto le mani et le prego dal Signore Dio ogni contento. Del campo sotto Mercol li 29. Agosto 1595.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reverendissima

divotissimo servitore
Alfonso vescovo di Cervia

CÍMZÉS: All'Illustrissimo et Reverendissimo Signor mio osservandissimo Monsignor vescovo di San Severo nuntio di Nostro Signore in Polonia.
Cracovia.

¹ Lipppa várát Borbély György vette be augusztus 18-án. Világosvár, Pankota, Csanád és Arad harc nélkül adták meg magukat. Vö. TÓTH, 179.

² A cälugäreni csatáról van szó, ahol Mihály vajda és Szinán nagyvezír csapatai ütköztek meg. Jóllehet Mihálynak vissza kellett vonulnia, nagy veszteséget okozott az oszmánoknak. Ekkor került Mihály birtokába Mohamed próféta zöld zászlaja is. Vö. *Nunciusok*, 107.

³ Nem maradt ránk.

⁴ Gázi Giráj (1588–1596. okt. vége, 1596. dec. 4–1607) tatár kánról van szó.

⁵ A Dnyeszter folyóról van szó. Gázi Girájnak Szinán csapatainak segítségére kellett volna jönnie. Július 27-én további gályákat küldtek az átkelés meggyorsítására. IVANICS Mária: *A Krími Kánság a tizenöt éves háborúban*, (Kőrösi Csoma Kiskönyvtár. 22) Bp., 1994 (a továbbiakban IVANICS), 86.

⁶ Fjodor cár (1584–1598).

⁷ Zamoyski jelentős lengyel erőket vont össze a Csucsora és a Prut összefolyásánál, hogy útját állja a tatároknak, Uo. 87.

1595. szeptember 18. Feketehalmi tábor

Alfonso Visconti erdélyi pápai nuncius Germanico Malaspina lengyelországi pápai nunciusnak

Nem volt módja elküldeni neki szánt levelét, tőle viszont kapott egyet, amelyben egy porosz nemes urat ajánl, aki harcolni szeretne a fejedelem szolgálatában. Moldvában zavaros a helyzet, 600 skót muskétást pedig, akiket a fejedelem felfo-

gadott, nem engedték át Lengyelországban. Ezek miatt néhány tanácsúr ugyan gyanakszik a porosz nemes úr valódi szándékait illetően, mégis úgy döntöttek, hogy beengedik az országba. István moldvai vajdát ezer magyar katonájával elűzte egy fellázadt bojár, akinek sok kozákja és egyéb fegyverese van. A vajda a háttáron állomásozik, és segítséget kért a fejedelemtől, hogy visszafoglalja országát. Báthory Zsigmond azonban ezt megtagadta tőle, mivel nem akar keresztény vért ontani. Húszezer székely már elment Havasalföldre, a többieknek a fejedelem azt parancsolta, hogy maradjanak otthon. Visszatért a fejedelem által Zamoyski kancellárhoz küldött nemes úr, aki jelentette, hogy a kancellár a király tudtával 3-án seregével bevonult Moldvába. Kéri, hogy vegye rá a lengyeleket arra, hogy ha már nem lépnek a ligába, legalább tartózkodjanak a beavatkozástól. Hasztalanul próbálja meggyőzni a fejedelmet, hogy hagyja Moldva ügyét, és foglalkozzon inkább a török elleni harcokkal. A Moldva és Havasalföld ura cím felvétele a lehető legrosszabb ötlet volt, de ő éppen nem volt itt, hogy közbelépjen. Szeretné tudni, mit akar a lengyel király, átvenni az uralmat a vajdaság fölött a török ellenében, és elfoglalni a még kezükben lévő várakat, vagy hagyni, mint eddig, oszmán fennhatóság alatt. Az első megoldás illik egy igazi uralkodóhoz, a másik viszont magával hozná Havasalföld elvesztését is, amelynek következtében a török sereg ellátása megoldódna, és lehetősége lenne Magyarország és az egész kereszténység ellen fordulni. Ebben az esetben Erdélynek egyedül kellene megvédenie magát, ez viszont csak akkor jár sikerrel, ha a két vajdaság az övé marad, amelybe a következő évben be kellene vonulniuk a pápai és császári csapatoknak. Több szakértőnek is ez a véleménye, és ő meg akarja győzni a pápát és a császárt ennek az elképzelésnek a helyességéről, és hogy induljanak Konstantinápoly ellen. Kéri, értesítse a fejleményekről. Huszonkét napja sátorban lakik, de még ez is jobb, mint ami a hegyekben fog következni.

ADP FA b. 5, ff. 196r–199r, eredeti.

Illustrissimo Signor mio osservandissimo

Dopo scritta l'altra mia che ho trattenuta sin hora per mancamento di messi di inviarla, ho ricevuta una lettera di Vostra Signoria Illustrissima¹ in raccomandatione di quel nobile Pruteno che vuol venire a servire il prencipe in questa guerra, la qual egli mi ha mandata inanti per un suo servitore che ha reso anche a Sua Altezza quella che Vostra Signoria Illustrissima gli scriveva, et se bene stando i moti di Moldavia, gli altri interessi et la relatione che fa un nobil Scozzese che dovea condurre 600 moschetteri di quella nationi in servizio di Sua Altezza che non ha potuto haver il passo per Polonia, alcuni del consiglio del prencipe hanno dubitato del fine con che possa venir questo gentilhomo, tuttavia si è risoluto che venga et così io gli ho scritto et credo che non gli mancherà buona occasione di mostrar il suo valore.²

Mentre che Stefano vaivoda di Moldavia se ne veniva con mille Ungari rimastoli³ a ritrovar Sua Altezza essendo perseguitato di un barone Moldavo⁴ con gran numero di Cosacchi⁵ et altri soldati, si rivolto loro adosso et li taglio tutti a pezzi et fermato a confini ha instato il prencipe a mandarli aiuti promettendo di ricuperar la provincia, ma Sua Altezza ha fatto intendere che se ne venghi in campo con le sue genti perché non vuole esser cagione che si sparga il sangue christiano se non contra il Turco et vuole in ogni modo passar i monti et veder quel che il Signor Iddio li concedi contro Sinam et ha di più ordinato che i Siculi che non ponno seguirlo in Vallachia dove ne ha già inviato intorno a 20 mila si fermino alle lor case.

È ritornato al prencipe un gentilhomme che egli espedi con lettere⁶ al cancellaro et riferisce che alli 3 del presenti egli era col suo esercito in Moldavia poco discosto dalla terra dove risiedi il vaivoda ha portato ancora lettera del cancellaro a Sua Altezza dalle quali si comprendi che questo eseguito sia stato consaputa di Sua Maestà et ordini di cotesto regno, il che stando io mi persuadevo che Sua Altezza non fosse per ritrovato fermo nel primo proposito et ha dato ordine che dimani marci il campo et così mi ha fatto scriver a Roma piaccia al signore di dargli prospero successo perché si acquistar una gran gloria. Prego Vostra Signoria Illustrissima ad aiutar sue cose presto cotesta maestà acciò possa di miglior animo seguir questa compresa in servitio della christianità, et già che i signori Polacchi non vogliano entrar in questa guerra, non faccino, come dice il proverbio, del cane del ortolano.

Io non ho lasciato in mille congiunture di esortar il prencipe a ceder alle cose di Moldavia et hora particolarmente con l'occasioni di questi successi, ma Vostra Signoria Illustrissima sa che ogni uno lascia mal volentieri et tanto più essendo preso i titoli⁷ che fu la più mal pensato cosa del mondo, ma io non ero qua,⁸ io non mancarò di andar ricordando l'istesso ma per poter negotiar più fondo tametsi(?) vorrei che Vostra Signoria mi chiarisce se Sua Maestà vuole la Moldavia per se in modo che non dipenda più da Turchi et se havendo la aiutar il prencipe o per se stesso vorrà attender all'espugnatione delle fortezze che vi hanno i Turchi oppure vuole che ivi sia un vaivoda dipenderli dal Turco come prima et lasciar che conservino le fortezze che vi hanno, si come pare che inferisca l'esser stato gridato questo ultimo vaivoda in nome del re di Polonia. Tartaro et Turco perciò che questi termini come la quella sua perdenza può cognoscere son molti diversi, et dove il primo partito sarebbe al parer' mio sicuro per il prencipe utile alla christianità et verrebbe secondo il fine santo ch' Nostro Signore interessar cotesta regno nella guerra contro il Turco così il secondo mi pare pregiudicial al prencipe et a tutta la christianità perché apporta seco in conseguenza la perdita della Vallachia et che il Turco possa non se lo valersi liberamente delle vettovaglie di quelle provincie in servitio dei suoi esserciti et delle genti ancora, ma assicurato di questi parti possa inviar tutte le sue forze a danno dell'Ungaria et christianità si come si vede ch'no ha potuto far questo anno per rispetti che se li son levati queste provincie et in quanta mi io vedo che niun altra sua resta di potersi diffender col Turco et effender lui che farli la guerra ne suoi paesi il che non fo succeder se non per mezzo di que-

sto doi provincie, dove l'anno che viene dovria et Nostro Signore et l'emperator impiegare tutte le sue forze si come già molti personaggi di importanza toccano con mano et non mancaranno di persuaderlo con vive ragioni a Nostro Signore et Sua Maestà Cesarea così piacesse a Iddio di mover ancora il cuore di cotesti signori perché senza'altro si anderia in Constantinopoli, ma io mi son divertito troppo dal ponto principale Vostra Signoria Illustrissima insomma percuri con la sua prudenza ch'arrivar al vivo di questo negotio et avisarmene acciò possa meglio incaminar il tutto che sarà il fine con baciare a Vostra Signoria Illustrissima la mano et raccomandarmi alle sue orationi che ne ho bisogno, siano stati sub tentoriis hormai 22 giorni con molti disagi, ma sarà stato un piacere rispetti a quel che sarà passati i monti. Il Signore Iddio le doni ogni contenti. Di campo li 18. di Settembre 1595. Di Vostra Signoria Illustrissima et Reverendissima

divotissimo servitore

Alfonso vescovo di Cervia

CÍMZÉS: Illustrissimo et Reverendissimo Domino meo observandissimo, Domino nuntio apostolico episcopo Sancti Severi

¹ Nem maradt ránk.

² A gyanú nyilván annak szólt, hogy a brandenburgi hercegséggel, már csak a warmiai püspökség miatt is, a Lengyelországban tartózkodó Báthory testvérek jó kapcsolatokat ápoltak. Kakas István 1593-ban Brandenburgon keresztül utazott Angliába. Róma ezért kezdettől fogva gyanakodva figyelte a "brandenburgi kapcsolatot." Vö. HORN, 175. A skótok feltartóztatásáról és a lengyelek félelméről, hogy Zsigmond ellenük fogja felhasználni őket vö. ASV Fondo Borghese III. Vol. 18F, ff. 353r, Vol. 63BC, ff. 224v. Egy részük azonban végül is eljutott az erdélyi harc-terre, ahol vitézül megállta a helyét. Vö. *Baranyai Decsi*, 316–317, *Szamosközy IV*, 56–57.

³ Visconti szeptember 13-ai leveleiben még kétezer magyar katonát említ. *Nunciusok*, 110–111.

⁴ Nem tudjuk, kiről van szó.

⁵ A kozákokról vö. következő iratot.

⁶ A levél nem maradt ránk.

⁷ Zsigmond a következő titulust vette fel Havasalföld és Moldva elfoglalásakor: *Sigismundus Princeps, Dei gratia regnorum Transylvaniae, Moldaviae, Valachiae Transalpinae, et Sacri Romani Imperii, partium regni Hungariae Dominus et Siculorum Comes*. Vö. BETHLEN III, 561.

⁸ Visconti ugyanis Mária Krisztiána kíséretében jött vissza Erdélyből az év nyarán.

65

1595. szeptember 18. Feketehalmi tábor.

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem Giovanni Battista Genga apostoli kamarásnak

Augusztus 28-ai levelében részletesen beszámolt Színán csapataival vívott harcokról, a 29-eiben pedig megerősítette Lipppa bevételét. Jelenleg a feketehalmi táborban van, ahová a Moldvából érkező sereget is várta. A nuncius arról bizto-

sította, hogy a lengyelek részéről semmilyen veszély nem fenyeget. Ennek az ellenkezője történt, alig vonultak ki csapatai a vajdaságból, a lengyelek és a kozákok támadtak és egy új vajdát helyeztek Moldva élére a király, a szultán és a tatár kán nevében fő és vagyonvesztéssel fenyegetve az ellenállókat. A moldvai csapatok a hír hallatán rögtön visszafordultak és otthagyták a tábornokát a tüzéséggel és kétezer magyar katonájával. Ez nemcsak a hadjáratot sodorja veszélybe, hanem az ellenségeit is felbátorítja miközben ő és csapatai Szinán ellen harcolnak. Mindennek az oka Zamoyski kancellár, aki állandóan két csauszt tart maga mellett, és bátorítja rokonait, Báthory Istvánt és Andrást. De biztonságával nem törődve, inkább a kereszténység érdekeit tartja szem előtt, ezért minél hamarabb csapást akar mérni a törökre. Nem kockáztatja azonban a nyílt ütközetet, hanem erősségekbe húzódva fogja kívárni a kedvező alkalmat. Miksa főherceg felajánlotta, hogy személyesen siet a segítségére, amelyet örömmel fogadott, bár arra már nem lesz idő, hogy Szinán ellen vonuljon. Kéri, emlékeztesse a szentatyát, hogy minden levelében beszámolt az eseményekről, amelyek az ő gyanúit igazolták, és kérje közbenjárását a lengyel királynál és a császárnál, és támogatását mind a jelenben, mind a jövőben. A lengyel király nyilvánítsa ki a világ előtt, hogy nincs köze a Moldvában történt dolgokhoz.

BAV Capp. Vol. 164, ff. 220r–v; 224r–225r, másolatok.

Sigismondo Dei gratia princeps di Transilvania Moldavia Vallachia Transalpina, e del Sacro Romano Imperatore Signore delle parti d'Ungheria, e Conte di Siculi

Molto Reverendo et Nostro Carissimo. Vi scrivemmo lungamente sin sotto il dì 28 d'agosto,¹ quanto era passato tra le nostre genti in Vallachia e quelli di Sinam bassà, et sotto il dì 29 la confirmatione della presa di Lippa,² con tutte quelle particolarità che per all'ora ci occorsero, poi non vi si è scritto per non ci essere stata cosa degna di avviso.³ Hora con la presente vi si fatta sapere che mentre noi eravamo qui in campo presso Corona⁴ aspettando da tutte le parti del nostro regno più numero di soldati per passare presentialmente in Vallachia, et uscirci con quelli che havevamo commandati che venissero di Moldavia, come che per le parole dettateci dal reverendissimo nuntio, per altrettante havute Sua Santità da quel di Pollonia fussemo sicuri di non haver da quelle parti molestia alcuna. Ecco che d'improvviso ci vien referto come doppio la partita di quelle genti là col nostro governatore, i Pollacchi, e i Cosacchi hanno introdotto in quella provincia un nuovo principe et messolo in sedia, et perché habbia essere per tale ricognosciuto da tutti quei popoli, hanno fatto bandire sotto nome del re di Pollonia, del gran Turco, e dell'imperatore de Tartari l'ubidienza di esso sotto pena della vita e della robba. Di modo che tutti quelli Moldavi che già erano condotti quasi ai confini della provincia per unirsi con noi, intesa tal nuova, hanno subito abbandonato il mio generale, e tornatosi alle case loro, et esso restato solo con l'artiglieria, e con circa 2

mila soldati Ungari de nostri vecchi. Il che di quanto danno sia stato a quest'impresa, lo può ciascuno facilmente considerare, poichè non solo veniamo privi di tanto aiuto in tempo così bisognoso, ma vengono ancora animati inimici, e sbigottiti i nostri, dubitando che mentre saremo fuori del regno contro Sinam bassà, non entrino a danni nostri, e delle case loro. Si che di questo anco ci bisognerà loro sicurezza, e noi lasciarne parte a guardar quest'altri confini. E qualche peggio dubitiamo che Sinam bassà non perderà l'occasione di fermar questo principe in possesso, e procurarsi aiuti contro di noi, mentre con queste forze che havemo in pronto per andarlo in ogni modo a trovare, verremmo che così il tempo verrà a giornata seco, e tanto più ne dubitiamo, quanto che siamo di certo ragguagliati che il gran cancelliero sia stato capo et autore di questa mossa in questa congiuntura, poichè appresso di lui sono stati sempre dui chiaussi, et esso non ad altro fine che diffcultare le cose nostre per poter forse in questo mentre rimettere Stefano Battori e il Cardinale, suoi confidentissimi, come tra questa nobiltà si va spargendo voce contro grandissimo pregiudito essendo noto a tutto il mondo come noi l'habbiamo quasi per forza havuta da quest'obedienza del Turco.⁵ Onde se bene occorrendoci in queste diffcultà sospitioni, più presto doveressimo attendere a conservarci le cose nostre qui che andar fuori con quelli primi pensieri di battere Sinam bassà, nondimeno importando tanto al servizio della christianità la consideratione di quelle provincie, e potendo sperare che prima che i Turchi ci rifermino i piedi, noi potiamo in tutti i modi romperli e cacciarli, andiamo pensando con questi genti che havemo, tirare innanzi il nostro pensiero di prima, le quali se bene sono poche, sono buone, e di buon'animo, e veder qualche la fortuna, e Dio benedetto ci metterà innanti per il meglio. Havendo però nell'animo nostro risoluto non avventurare la battaglia senza quasi certa vittoria, ma tenerci in luoghi più forti per aspettar buona occasione. Si per rispetto nostro, e di questo regno, come per più sicurezza dell'impresa in servizio della christianità, importando grandemente a quella ogni sinistro che di qua si patisse come la Santità Sua molto bene puo considerar. Anzi che per questi sospetti essendosi il serenissimo Massimiliano offerito di venir personalmente con tutte le sue genti, ce ne siamo contentati volentieri, e gli habbiamo scritto che venghi, perchè sarà il ben venuto.⁶ E sebbene non potrà giungere in tempo che possa esser con noi contro Sinan,⁷ ci gioverà a tenere in sospetto i Moldavi, e Cosacchi, e in maggior fede, et in più costanza quelli che in questo nostro regno havessero per questi mossovi qualche sinistra volontà. Hora dopo baciato in nome nostro humilissimamente i piedi alla santità di Nostro Signore le darete conto di questi successi, et le ricorderete che in tutte le nostre lettere sempre habbiamo scritto di questi sospitioni, e che ultimamente l'effetto ci mostrò che ne havevano giusta cagione, et la supplicherete a ricordarsi che la fede che havemo hauta sempre nella Santità Sua et nella protectione che s'è degnata pigliare di noi, ricerca che appresso la Maestà del (Re) di Polonia e di Sua Maestà Cesarea e di se stessa, ci procuri effettivamente quegli aiuti che può per molta sua prudenza giudicarci più profittevoli, si per il presente tempo, come per il futuro, essendoci noi in tutto, e per tutto rimessi nella bontà, e clemenza sua. E se la Maestà del Re di Po-

lonia non ha acconsentito in questo motivo in Moldavia contro di noi, come noi non crediamo per esser cosa tanto empia, e così direttamente contro la christianità chiarisca il mondo con l'aiutar noi, nel racquisto di detta provincia e col castigare chi è stato cagione di questo travaglio, perché così n'hará laudi appresso il mondo, e gloria appresso Dio e la Santità Sua farà questa sant'opera, perché eviterà maggiori inconvenienti che per hora non ci occorre scriverli, estate sano che Dio vi contenti. Del campo presso Corona il dì 18. Settembre 1595.

Di Vostro Signore affettuosissimo

Sigismondo principe

¹ Nem maradt ránk.

² A fejedelem levele nem maradt ránk; ugyanerről számolt be Visconti. Vö. 64. sz. iratot.

³ Nem maradtak ránk.

⁴ Az erdélyi csapatok a feketehalmi táborból szeptember elején indultak el Töröcsváron át Havasalföldre.

⁵ A moldvai lengyel beavatkozás nemcsak Erdélyben, hanem Prágában és Rómában is megütközést keltett. A támadások középpontjában Zamoyski állt, aki mint láttuk, tárgyalásokat folytatott a tatár kán képviselőivel Moldva ügyében. A nagykancellár pártfogoltjai voltak a Báthoryak is, akik a portát is megkeresték, hogy megszerezzék a vajdaságokon kívül az erdélyi fejedelemséget is. Vö. Sz 2003/3, 607, 637. Ettől kezdve szinte nincs olyan nunciusi jelentés, amelyben ne szerepelne Moldva ügye, és az erdélyi–lengyel konfliktus. Vö. *Nunciusok*, passim. A császárnak a lengyel királyhoz írt számon kérő levelét illetve a lengyel király november 20-ai és december 28-ai válaszait, amelyekben Razvant tette felelőssé vö. ASV Fondo Borghese III. Vol. 91D, ff. 63r, 64r–v, 74r–v, 75r–v.

⁶ Erről beszámolt Visconti is. Vö. *Nunciusok*, 110.

⁷ A főherceg Szolnok alá vonult, amelyet októberben sikertelenül ostromolt meg. Vö. TÓTH, 177.

66

1595. október 1. Gyulafehérvár

Fabio Genga fejedelmi titkár Pietro Aldobrandini bíborosneposnak

A fejedelem Havasalföldön van másfél mérföldre Szinán seregétől, akivel október 2-án, Szent Juszina napján szándékszik megütközni. Biztos benne, hogy győzni fog, bár a lengyelek miatt 14 ezer moldvai hiányzik seregéből. Most érkezett a hír, hogy háromszáz törököt levágtak és sok janicsárt foglyul ejtettek, és hogy Szinán hátrálni kezdett seregével. A fejedelem azonban üldözi; tíz napon belül újabb híreket vár. A bányák ügyében testvére, Simone három hónapja megduplázta erőfeszítéseit, amelyeket rövidesen igen nagy siker koronáz. Biglia fogja elvinni neki a haszon öt megillető részét, aki sajnos most betegen fekszik, ezért nem láthatja a dolgok jelenlegi állását, de reméli, amint meggyógyul legnagyobb meglegedésére fog eljárni. Erről biztosította a pápát, és Giovanni Francesco Aldobrandinit. Kéri, hogy ajánlja a szentatyja figyelmébe a Gengák szolgálatait.

ASV Carte Borghese 56/1. (számozatlan), részben rejtjelzett másolat.

Illustrissimo et Reverendisimo Monsignore et patrone mio osservantissimo

Il dar nuova di me con due versi a Vostra Signoria Illustrissima mi par debito della devota servitù mia verso di lei et che possi farlo liberamente me lo promette la molta bontà di Vostra Signoria Illustrissima et l'affettione ch'ella ha mostrato portarmi con sì vivi effetti onde a lei et alla Sua Illustrissima Casa viverò perpetuamente servitore vero con il cuore et con la devotione. Il Serenissimo Principe è passato in Valacchia in persona contro Sinam bassà et questi due eserciti sono una lega et mezza lontani un dall'altro, et sabbato che saremo alli 2 d'Ottobre giorno di Santa Justina¹ si farà sicuramente la general battaglia secondo la resolutione fatta et vanno i nostri con tanto cuore et animo et con tal giuditio et vantaggio che già si vede la vittoria dal canto nostro piaccia a Dio benedetto per servitio di tutta la christianità et di questo buon principe di concedernela et benché al Serenissimo Principe li siano stati empivamente tolti dai Polacchi 14 mila huomini moldavi et per sospetto di essi Polacchi sia sforzato mandarne molti ai confini per diffender il regno, ne dal Sua Santità al presente, ne da altri principi habbi aiuto di momento tuttavia animosamente dice si Deus pro nobis quis contra nos.² Pur hoggi è giunto una posta che i nostri hanno tagliato a pezzi 300 Turchi et presi vivi molti zanzizeri i quali dicono che Sinam bassà è per ritirarsi più presto che far battaglia, ma che il Serenissimo Principe non gli darà tempo, fra 10 giorni havremo nuova di tutto il successo. Nel resto dei negotii delle [miniere] ho trovato che Simone mio fratello da tre mesi in qua ha [radoppiato tutte l'opere per conto di Vostra Illustrissima et il monte delle miniere] mostrano benissimo et fra poco tempo [il Signor Biglia verrà a portar quella parte dell'utile che toccherà a Vostra Signoria Illustrissima.] Mi duole che il signor [Biglia] per lasciar malatia non habbia per anco potuto veder cosa di momento ma come sia sano vederà il tutto et son certo che darà mirabil sodisfattione a Vostra Signoria Illustrissima [et sarà più di quello che gl'ho detto] et ben può credere l'haverne io assicurato [il Papa] et la qualità di Vostra Signoria Illustrissima la natura mia et quel vivo zelo che ho di conservarmi in gratia di questa Illustrissima Casa non mi lascierebbono dir bagatelle.³ Ho dato conto del tutto all'Eccellentissimo Signor Giovanni Francesco et in vero che Simone, mio fratello le vive servitore vero et dapoi che in voce ha inteso da me delle magnanime qualità di Vostra Signoria Illustrissima della cortese et affabile natura sua et dei molti favori ch'ella mi ha fatto desidera infinitamente di conoscerla et servirla. La supplico a tener l'uno et l'altro di noi in sua gratia. Io volentieri con due righe baciarsi i piedi di Sua Santità ma non ardisco tanto, ben può Vostra Signoria Illustrissima espediti che habbia con la Santità Sua quei negotii più gravi dirle di haver havuto nuova di Transilvania dai Genga et che sono più che mai devotissimi servitori della Santità Sua et di tutta questa illustrissima casa qual Nostro Signore conserve lungo tempo felicissima et le fo humilmente riverenza. Di Alba Julia il dì primo di Ottobre 1595.

Di Vostro Signoria Illustrissima et Reverendissima

humilissimo servitore
Fabio Genga

HÁTLAG: All'Illustrissimo et Reverendissimo Monsignore et Patrone mio osservantissimo il Signor cardinalis Aldobrandino. Roma

¹ Rukárba, amely Tergovistétől nem messze északra található, október 1-jén érkeztek az erdélyi csapatok. *Nunciusok*, 111. Színán nagyvezír azonban Tergovistében erős őrséget hátrahagyva az útközetet elkerülte, és lassan Gyurgyevó, az al-dunai átkelő irányába vonult vissza. TÓTH, 184–185.

² A moldvai lengyel bevonulásról vö. 61. sz. irat 2. jegyzetét.

³ A milánói származású Caspare Biglia Jerzy Radziwiłł bíboros szolgálatában állt, többször járt titkos küldetésben Bécsben és Rómában. Vö. *Actae nuntiaturae polonae. Tom. XV. Germanicus Malaspina (1591–1598). Vol. 1 (I XII 1591–30 XII 1592).* (*Academiae scientiarum et litterarum polona*) Ed. Lescus JARMÍŃSKI. Cracoviae, 2000, 29. A szövegben említett bányákat a fejedelem toszkán illetve pápai segítséggel kívánta művelés alá vonni, hogy a törökkel való szakítás miatt kieső bevételeket pótolja. A kalandos, és részleteiben sajnos nem ismert tervről bővebben vö. HK 2004/2.

67

1595. október 18. Tergoviste.

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem Pietro Aldobrandini bíborosnepsnak

Esztergom elfoglalása után Giovanni Francesco Aldobrandini nem vonult Erdélybe a megállapodásnak megfelelően, bár nagyon várta megérkezését. Leveleiből megismerte az okokat, amelyek miatt erre nem került sor. Köszönetet mond fáradozásáért, amelyről követte, Fabio Genga római fogadásakor illetve testvérének Giovanni Battista Gengának, szentszéki képviselőjének folyamatos támogatása révén is értesült. Ha a tábornok (Giovanni Francesco Aldobrandini) Erdélybe jön, személyesen is megtapasztalhatja jóakarátát. Utasította képviselőjét, hogy tájékoztassa a Színán ellen elért legújabb havasalföldi sikereiről.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 124B, ff. 98r–v, 99v, eredeti.

Illustrissimo et Reverendissimo Signore

Ancorche l'espugnatione di Strigonia non habbia permesso all'Eccellentissimo Signore Giovanni Francesco generale di Nostro Signore di venir' a queste parti, conforme a che io speravo et desideravo grandemente,¹ ho però dalla lettera² di Vostra Signoria Illustrissima conosciuto l'affettione ch'ella mi porta, et la particular cura che si prende delle cose mie secondo la fide che ho havuto sempre nel-

la molta amorevolezza di Vostra Signoria Illustrissima. Di che le rendo quelle gratie che debbo maggiori, come anco dei continui favori che so essere stati fatti da lei al signor Fabio Genga mio gentilhuomo in tutto il tempo ch'egli si è fermato a cotesta corte, et continua di fare al signor Giovanni Battista suo fratello mio agente in tutte le occorrenze di mio servitio.³ Ai quali piaccia al Signor Iddio che possa corrispondere in conformità, del desiderio ch'è in me di farlo. Et se l'Eccellentissimo Signor Generale verrà a questi parti, potrà conoscer meglio dagli effetti la mia bona volontà. Ho dato ordine a detto mio agente che ragguagli Vostra Signoria Illustrissima del buon successo concessomi da Sua Divina Maestà contra Sinan bassà in servitio della cristianità nel primo ingresso in Valacchia. Et però, a lui rimettendomi, resto baciando a Vostra Signoria Illustrissima la mano. Dal campo sotto Tergoviste li 28. di Ottobre 1595.

Sigismondo, Dio gratia Principe di Transilvania Moldavia, Valacchia Transalpina, et del Sacro Romano Imperio Signore delle parti di Ongheria, et Conte del Siculo Di Vostra Signoria Illustrissima et Reverendissima

affettionatissimo
Sigismondo princeps

CÍMZÉS: Rev erendissimo Signore osserv andissimo, il signore cardinale Aldobrandini

¹ Aldobrandini erdélyi útjának tervéről vö. 61. és 66. sz. iratokat.

² Nem maradt ránk.

³ Fabio júniusig maradt Rómában, szeptember folyamán ért haza Erdélybe. Vö. HK 2004/2. A Giovanni Battista Gengának írt levél a 65. sz. irat.

68

1595. október 18. Tergoviste

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem VIII. Kelemen pápának

A 70 éves Simone Gengának engedélyt adott, hogy hazatérjen. Hosszú és hűséges szolgálatai fejében azt kéri, kreálják bíborossá.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 124B, ff. 96r-v, 97v, sajátkezű eredeti.

Beatissimo Padre

Simone Genga d'Urbino ha servito gran tempo il re Stephano, mio zio et me con molta sua laude et honore, et perché egli si trova in età di 70 anni valetudi-

nario et poco più atto a sustinere queste fatiche della guerra, mi ha domandato facultà di ritirarsi in patria, curandosi hormai poco degli honori et ricchezze che stando apresso di me harebbe potuto haver, et perché io lo cognosco homo pieno di fede et di molta prudenza et valore experimentato da me in ardui mei negotii, et per che faccio professione di voler esser sempre congiunctissimo con cotesta Santa Sede, si come son hora con tutto il cuore et ho bisogno di persona che informatissima delle cose mie, riferisci quanto mi occorre et assista e intenda i comandamenti et segnii di Santità Vostra ho pensato conpiacer lui di questa domanda et provvederme di questo bisogno, remunerando ancho lui per specie di gratitudine col favor della Santità Vostra della sua longa et fedel servitù, però vengo con quella confidenza che mi detta la molta devotione che porto alla Santità Vostra a supplicarla humilmente a contentarsi per la mia poca, ma fedel servitù di conoscerlo degno di esser ricevuto, et riceverlo nel numero de cardinali del suo sacro collegio, avertandola ch'oltre che ella collocherà tal grado in persona che ne meritevole per più confisarà di me ricevuto per particolar gratia, et gliene fero particolarissimo obbligo et quanto più presto, tanto più gran segno dalla sua verso di me clementia, et baciandogli santissimi piedi li prego dal Signor Iddio longa et felice vita. Di Tergovisthia 18. Octobris anno 1595.¹

Di Vostra Santità

humillissimo

et fidelissimo servitore

Sigismondo princeps

CÍMZÉS: [Sanctissimo et Beatissimo in Christo Padre] Nostro Signore Signor mio clementissimo

¹ Gengát végül nem kreálták bíborossá. Az elutasítás körülményeiről közelebbit nem tudunk. Az ügyről vö. még 72. sz. iratot.

1595. október 19. Tergoviste

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem Cesare Speciano prágai pápai nunciusnak

A moldvai eset miatt, mint arról már Visconti hírt adott, 14 ezer emberrel kevesebb emberrel tudott Szinán ellen vonulni. A császári nehézlövasság beérkezése után elindult Havasalföldre, hogy megütközzön a nagyvezírral, aki azonban meghátrált, Tergovistében azonban őrséget hagyott. Az erődöt egy nap leforgása alatt elfoglalták, egy pasát és két béget foglyul ejtettek, az őrséget levágták. Az a terve, hogy követi Szinánt Bukarestbe és vagy megöli, vagy foglyul ejti, vagy pedig kiűzi

a vajdaság területéről. A sikerről számoljon be a császárnak és kérje arra, hogy a pápával közösen vegyék rá a lengyel királyt, emlékeztetve a kereszténység közös érdekeire, és a köztük fennálló rokoni kapcsolatra, hogy vonuljon ki Moldvából. Ennek érdekében csatol a leveléhez egy megbízólevelet is. Ha a lengyel nuncius biztosítékot adott volna arról, hogy a lengyelek nem mozdulnak, soha nem hagyta volna őrizetlenül a vajdaságot, hogy a kancellár se árthasson neki.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 85C1, ff. 67r-68r, másolat.

Sigismondo Dio gratia Principe di Transilvania, di Moldavia, Vallachia, Transalpina, et del Sacro Romano Imperio Signore delle parti de Ungaria, et Conte di Siculi etc.

Illustrissimo et Reverendissimo Monsignore scrissi de Vostra Signoria Illustrissima et Reverendissima il torto già fattomi da Polacchi nelle cose di Moldavia, et come ben che privo di 14 mila cavalli et doi mila fanti che venivano in mio aiuto,² ero risoluto in ogni modo con il resto dell'esercito che mi trovavo passar in Vallachia contro Sinam bassà; così doppo comparsi gli raitri di Sua Maestà Cesarea³ son'passato qua in Vallachia, dove trovandosi a Tergoviste Sinam bassà con tutto l'esercito, ho fatto diligenza combatterlo ma esso non ha ardito d'aspettarmi, ma se'ne fuggito et lasciato che una fortificatione fatta da lui in Tergoviste con un'Bas-sà dentro, et qual che numero de gianizzeri et spái, ci travagliasse et trattenessi tanto che havessi potuto liberamente salvarsi, così per non lasciarci dietro esservi, ci risolvemmo di accamparci qui, et espugnarla, come Dio gratia havemo fatto in vintiquattro hore, tagliando a pezzi buona parte di Turchi che vi erano dentro, faccendone prigione il bassà con doi beghi, et molti, che con il favore della calliginosa notte sono scampati, vengono da nostri perseguiti, tuttavolta, et tagliati in pezzi.⁴ Hora il disegno nostro di seguitare Sinam bassà in Bucherest, et li combatterlo tanto che l'havremo, o, morto, o, prigione, o, fugato fuori di questa provincia, si come speramo con l'aiuto di Sua Divina Maestà. Hora preghiamo Vostra Signoria Illustrissima et Reverendissima a darne conto alla Maestà Sua et pregarla in nome nostro v'ogli operarsi insieme con la Santità di Nostro Signore apresso il re di Polonia che mi lassi n'in pace detta mia provincia di Moldavia, ne voglino più sotto falsissimi protesti ritenermela, et se sin'hora ne ha fatto offitio alcuno profittevole, la prego ad avvisarmene, siccome anco si spera poter fare, acciò sappi come governarmi, desiderando io che la parentela contratta nuovamente con quel re,⁵ mi sia di honore et commodo et non dishonore o danno, come mi sarebbe lasciando le cose così, né posso credere che la bontà di quel re comporti mai per particolar interessi di altri che la christianità patisci, et quando non siamo compiaciuti di queste giustissime domande, pregaremo Iddio che ci in se pone al meglio et speriamo che Sua Divina Maestà ci vendicarà da ogni ingiuria, et per che Vostra Signoria Illustrissima habbi maggior commodità di trattar questo negotio seriamente apresso la Maestà Sua, gli mando l'inclusa di credenza, et in quel anco ella conosce con lettere po-

terci favorire apresso la Santità Sua, la lo facci con ogni buona volontà, perché realmente se non fosse stato il nuntio di Polonia che ci assicurava con lettere et questo monsignore qua, con parole fondate però sugli avvisi di quelle, mai haveressimo così spogliato quella provincia di soldati che il cancelliero di Polonia ci haveSSI potuto nuocere in contro alcuno, onde pare che la Santità Sua habbi più questa cágione di favorirci et acce tarci, oltre che lo speramo per giustizia et per quella protectione che ha mostrato sempre pigliare di noi. Et baciando le mani a Vostra Signoria Illustrissima le prego da Dio ogni contento.

Di Tergovisto il dì 19. Ottobre 1595.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reverendissima

affettionatissimo
Sigismondo Principe

¹ Nem maradt rá nk.

² A feketehalmi táborba mindössze háromezer moldvai katona érkezett. Vö. TÓTH, 182.

³ Az 1200–1500 főnyi sziléziai nehézlovas különítmény, a fekete lovasok szeptember végén érkeztek – jóval kisebb számban az ígértnél – a fejedelemségbe. Vö. ASV Fondo Borghese III. Vol. 9Bter, ff. 87v, *Nunciusok*, 114, *Baranyai Decsi*, 254–255.

⁴ Tergovistét október 18-án vették be, egy napi kemény ostrom után az erdélyi–román csapatok. Ekkor került fogságba Haszán pasa tisztjeivel együtt. A török védősereg veszteségét forrásaink 800 főre tették. Vö. *Nunciusok*, 119–121, és TÓTH, 184.

⁵ III. Zsigmond felesége Károly főherceg lánya, Habsburg Anna, Mária Krisztierna testvére volt.

70

1595. október 23. Krakkó

Germanico Malaspina lengyelországi pápai nuncius Girolamo Porzia gráci pápai nunciusnak(?)

Tájékoztatja, hogy levelet kapott Specianótól, aki leírta, mekkora felfordulást keltett Zamoyski moldvai bevonulása. A lengyel királynak szerinte le kellene tennie a pápa akarata szerint az esküt a vajdaságra, hiteles példányát pedig el kell küldenie a császárnak és az erdélyi fejedelemnek. A király szerint ezt éppen fordítva, a császárnak és a fejedelemnek kellene megtennie. Visconti leveleiből értesült arról, hogy a fejedelmet mélyen sérti a kancellár moldvai bevonulása. Ez azonban nem ellenére, hanem éppen az ő, és országának érdekében történt. A nuncius arról is hírt adott, hogy a császári udvar előtt nemcsak a kancellárt, hanem a királyt is megvádolták. Ez utóbbi a szenátussal együtt megtiltotta Zamoyskinak, hogy Moldva ügyében szervezkedjen. Minderről a király tudta nélkül írt Viscontinak, le veléről azonban óvatosságból nem készített másolatot. Azt is mondta a király, hogy nagy sérelem esik becsületén, pedig ő betartja a barátság és a jó szomszédság íratlan szabályait. Hozzátette még, hogy ha a kancellár el is követett hibát, és

ha hamisak is azok a levelek, amelyben a fejedelem kérte Zamoyskit, hogy (segítsen neki), és amely szükségszerűen vonta maga után a moldvai bevonulást, de ugyanúgy hamisak István moldvai vajda fejedelem által beküldött levelei is, amelyekben állítólag egészsége és országának helyzete miatt panaszkodik. Az sem igaz, hogy a kancellár lemondásra szólította fel a vajdát, ezzel szemben tény, hogy az ő műve az új vajda felléptetése, és hogy ez török és tatár jóváhagyással történt; az elküldött esküszöveg pedig hamis. A király azt mondta, hogy a kancellárt meg kell büntetni, amit a szenátussal együtt meg fog tenni. Másrészt viszont, az, amit tett, dicséretre méltó, mivel a török a fejedelem havasalföldi győzelme ellenére is birtokba vette Moldvát. A tizennégyezer katonával kapcsolatban, akiktől Visconti szerint a lengyel támadás megfosztotta a fejedelmet, a király megjegyezte, hogy Moldva képtelen háromezernél többet kiállítani, és hogy a lengyel bevonulásra azért is volt szükség, mert a vajdaság védelem nélkül maradt, ami nemcsak Lengyelországot, hanem Erdélyt is veszélybe sodorta volna. A havasalföldi vállalkozás kimenetele a moldvai helyzettől függ; ha a fejedelemnek sikerül visszafoglalnia Moldvát, akkor ezt a kancellárnak is el kell ismernie, mivel ő vonult be oda. Ebben az esetben nem lesz nehéz megegyezni. Ha viszont Moldva török kézben marad, akkor a lengyeleknek kötelességük megsegíteni a fejedelmet, hogy megtarthassa Havasalföldet. Nehéz a dolga a kancellárnak, mivel minden oldalról vádolják; tőle pedig azt akarják, hogy akadályozza meg a követség elküldését a törökhöz. Nagyon óvatosan kell eljárnia, mert Speciano megragad minden alkalmat, hogy őt befeketítse, és hogy – császári és erdélyi érdekeket szolgálva –, éket verjen Zamoyski és ő közé, holott ő éppen az ellenkezőjére törekszik.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 89B, ff. 259r–260v, másolat.

Illustrissimo et Reverendissimo Signore padron mio colendissimo

Con l'occasione di un pedone che parte hoggi per la volta di Graz, ho giudicato essere bene di fare sapere a Vostra Signoria Illustrissima, come ho ricevuto lettere di monsignore di Cremona,¹ nelle quali mi significa essersi veduta grande commotione in corte cesarea per l'intrata del cancelliere in Valacchia,² et mi suggerisse un mezo per quietare gli animi sollevati, et rimediare a quei disordini che esso prevede, et è che questo Serenissimo Re, et regno promettano medio iuramento che disporranno della Valacchia, secondo il parere di Nostro Signore, et che di questo se ne mandi all'imperatore et al Transilvano fede in authentica forma. Questo sopradetto temperamento ha grandemente alterato l'animo di questa maestà, come quello che non le è parso ne onorevole, ne honesto, et però non si può persuadere che eschi dalla Maestà Cesarea. Mi disse anco sorridendo la Maestà Sua, dovevano quei principi osservare il giuramento fatto da essi al regno et a me, per mezo dell'autorità di Sua Santità, et all'hora ricorrere alla Beatitudine Sua, acciò il regno et io ne facessimo uno ad essi. Sono poi comparse altre lettere di monsignor di Cervia,³ per le quali si vede che'l prencipe è restato offeso per il

sopradetto ingresso del cancelliere. Ma oltre che rappresenta quel prelato circonspettamente et con termini civili l'indignatione di quell'altezza, se ho da prestare fede al huomo, in credenza del quale esso monsignore scrive, posso assicurarmi che le attoni del cancelliere non sono in sin hora state reputate se non utili, purché venghino nell'avenire regolate secondo il beneficio del sopradetto prencipe et del publico. Et perché da diverse lettere scritte di costà a questi signori intende la Maestà Sua venire in cotesta corte accusato acremente non solo il cancelliere, ma lei ancora, è parso ad'essa Maestà se bene non dubita della gratiosa inclinatione di Nostro Signore et di Vostra Signoria Illustrissima verso lei che io in nome suo repeti ciò che altre volte ho scritto, cioè che la Maestà Sua et il senato hanno proibito al cancelliere d'intricarsi nella Valacchia, et che io di consenso dell'uno et dell'altro ne ho dato parte al nontio di Transilvania, usando però senza saputa de Sua Maestà questa cautela nello scrivere, di avvertire detto monsignore che per ogni accidente che potesse nascere non desse copia della mia lettera, ma si servisse del avviso cautamente. Disse anco la Maestà Sua che grande ingiuria le verrebbe fatta ogni volta che si facesse della persona sua giuditio così differente dal istituto suo che è di osservare legge di amicitia et di sincerità con tutti, et in spetie con i prencipi vicini et attinenti ad essa. Soggiungendo che se il cancelliere ha commesso errore, et che siano false le copie delle lettere del signor prencipe di Transilvania inviate già da me a Vostra Signoria Illustrissima, nelle quali ricerca il cancelliere che iunctis copiis etc.,⁴ il che necessariamente presupponeva l'entrata in Valacchia, et che siano parimente false l'altre del palatino costituito da Sua Altezza, nelle quali desperava della salute sua et della provintia, con quelle essagerationi di tagliate di nasi et di orecchie per indurre (se bene in darno) i Valacchi alla difesa della loro patria, et che non sia similmente vero che detto palatino sia stato essortato dal cancelliere a ritenere il suo principato, et che fosse vero, che per opera del cancelliere il moderno palatino fosse stato gridato per palatino del Tartaro et del Turco, et che però il giuramento suo mandato qua fosse finto. Soggiungendo, dico, affermò Sua Maestà che presupposto che sia vero tutto il sopradetto, il cancelliere è degno non solo di riprensione, ma anco di castigo, et che nella repubblica et nella Maestà Sua resta, come altre volte si è scritto, volontà et potestà di castigarlo. Ma che dall'altro canto merita il cancelliere piuttosto lode che biasmo, se sono vere le infrascritte cose, cioè che il Turco si sia impadronito della Moldavia, non ostante la vittoria ottenuta nel principio dal Transilvano, la quale pare a questi signori la più strana che sia mai succeduta, poiché immediatamente dopo essa il vinto è restato padrone del principato del vittorioso et esso vittorioso è stato abbandonato da coloro, per mezzo dei quali haveva acquistata detta vittoria. Et intorno a quello che monsignor Visconte allega che dall'ingresso del cancelliere in Valacchia, è nato che il signore prencipe è restato privo di un sussidio di quattuordieci mila soldati della detta provintia di Valacchia, Sua Maestà oltra che si serve di questo, per provare che tanto più era necessario detto ingresso del cancelliere, poiché restando quella provintia vacua di presidio, restava conseguentemente in preda dei Turchi et Tartari, con detrimento di questo regno et di quel altezza, afferma ancora che di

Valacchia non è possibile cavare tre milla, non che tanto grande numero de soldati.⁵ Però Illustrissimo Signore pare a questi senatori che sono hora presenti che questa pratica di Valacchia dependi dal esito di Moldavia, la quale se il prencipe ricuperarà, si dovrà ciò riconoscere in gran parte (dice Sua Maestà) dal cancelliere, per essere egli intrato in Valacchia, et non sarà poi molto difficile con l'autorità di Nostro Signore di accordarsi di essa Valacchia con l'Altezza Sua. Se restarà detta Moldavia in potere del Turco, sarà necessario non solo essortare, ma violentare i Polacchi a conservare la Valacchia. Ma perché io me vedo oppresso da più parti per conto di questo benedetto ingresso del cancelliere et da corte cesarea vengo accusato insieme con questa maestà et senato, et qua vogliono alcuni che io habbia impedita la missione al Turco per fare cosa grata al Transilvano et agli Austriaci. Procederò molta circonspezione in ingerirmi negli affari che corrono in sin tanto ch'io non habbi ordine da Vostra Signoria Illustrissima, massime acciò l'arcivescovo non habbia occasione di depingermi, come fa, per Austriaco et Transilvano, per farmi venire in diffidenza col cancelliere, se bene in ciò si affatica in darno, et anco perché in corte cesarea non viene interpretato in buon fine quello ch'io vado comunicando a monsignor di Cremona etc.⁶ Di Cracovia li XX3. Ottobre 1595.

¹ Nem maradt ránk.

² Ez esetben nem Havasalföld, hanem Moldva értendő. A bevonulásról vö. *Nunciusok*, 118, 119, 122, politikai következményeiről vö. NIEDERKORN, 47.

³ Nem maradtak ránk.

⁴ Nem maradt ránk.

⁵ A nuncius ugyanazokat az érveket ismétli, amelyeket Zamoyski is hangoztatott Rómába írt levelében, az elhangzott vádakra reagálva. Vö. BAV Capp. Vol. 164, ff. 92v.

⁶ Malaspinának a lengyeleket védő magatartásával Speciano prágai nunciust is magára haragította, aki lépéseket is tett annak érdekében, hogy a lengyel politikai célkitűzésekkel túlzottan azonosuló Malaspinát leválsák és visszahívják. A levél ugyanakkor érdekesen vall arról, hogy Moldvának a korszakban használatos kétfajta elnevezése (a két vajdaságot hívták a két Oláhországnak is, Havasalföldet latinul Valachia Transalpinának, míg Moldvát Valachiának) olykor félreértésekre, tévedésekre adott okot. Az eseményekről szóló beszámolója több helyen zavaros, mivel azok elmondásakor rendszeresen összekeveri Moldva kétfajta elnevezését. Ez feltűnt Specianónak is. Vö. *Nunciusok*, 162.

71

1595. október 25. Róma

VIII. Kelemen pápa Báthory András bíborosnak¹

Teendői közepette is szakított időt arra, hogy ügyével foglalkozzon. Elküldi hozzá Muzio Malacridát, kiváló férfiút, akit ő is ismer. Mondjon el neki mindent őszintén. Tekintélyét latba vetve mindent megtesz, ahogyan eddig is megtette érte és testvééréért. Ha döntésének aláveti magát, amelyet a legnagyobb jóindulattal fog

meghozni, nem fogja megbánni, és áldásait meg fogja tapasztalni. Részleteket Malacridától tudhat meg.

ASV Armadio XLIV. Vol. 49, ff. 540r, 545v, másolat.

Cardinali Bathoreo.

Dilecte fili noster salutem etc. Facit paternae benevolentiae vis et efficacia, qua te intimo cordis affectu in Domino complectimur, ut inter nostras multiplices sollicitudines, de tuis etiam rebus anxii simus, quarum curam animo et cogitatione numquam certe deseruimus. Et quamvis id tibi satis persuasum esse non dubitemus, ut tamen id planius perspiceres, et illustrior adhuc voluntatis in te nostrae significatio extaret, statuimus ob hanc ipsam causam tuam certum hominem, cum litteris et mandatis nostris ad te mittere. Is autem est dilectus filius Martius Malacrida,² vitae integritate et rerum usu nobis commendatus ac tibi notus in primis, quem hoc etiam nomine magis amamus, et ad te mittendum censuimus, quod eum erga te egregie fidelem, tibi que valde addictum esse animadvertimus. Huic igitur animi tui sensus aperire, et quid a nobis fieri velles, planius explicare poteris, nos enim rebus tuis sublevandis, libenter opem, officia et auctoritatem nostram, quantum cum Domino licebit adhibebimus, quod et hactenus omni caritate fecimus, ex eodem vicissim intelliges, quid nos hoc tempore magis quieti tuae expedire, magisque bono et dignitati tuae accomodatum esse censeamus. Quod si sententiam nostram sequi decreveris, quae ut ab optimo in te animo proficiscetur, qui te in filii loco habemus in Christo, ita ad tuam fratrisque tui Stephani tranquillitatem et veram utilitatem dirigitur, speramus fore, ut te consilii nostri numquam paeniteat, et nostram erga te et tuos propensionem, re ipsa cotidie magis experiaris. Quemadmodum uberius tibi exponet idem Martius, cui fidem cumulate habebis perinde ac nobis ipsis. Deus autem, qui te multis donis suis ornavit, qui te in ecclesia sua sancta tam insigni loco constituit, cuius gloriam te quibusvis privatis rationibus antepondere et illi privatum dolorem condonare, ut pietatem tuam decet, non ambigimus, ipse omnes cogitationes et actiones tuas dirigat, in viam pacis et salutis perpetuae, et nos tibi paterne benedicimus. Datum Romae apud Sanctum Marcum sub annulo piscatoris die 25. Octobris 1595.

HÁTLAP: Cardinali Bathoreo 25. Octobris 1595 praescripta

¹ Hasonló brevét kapott ifjabb Báthory István is. Vö. ASV Armadio XLIV Vol. 49, ff. 541r, 544v.

² Muzio Malacrida (?–1638†) Jerzy Radziwiłł titkára 1590-től, 1595 nyarán viszont már Báthory András megbízásából járt Rómában. Később Cinzio Aldobrandini mellett *secretarius litterarum latinarum* és egyúttal a bíborosi testület titkára (1599–1603), 1603-tól *secretarius brevium*. Malacrida azért kereste fel a bíborost, hogy rávegye, utazzon Rómába. Küldetéséről vö. HORN, 189–192.

1595. november 1. Gyurgyevói tábor

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem Pietro Aldobrandini bíborosnepsnak

Titkárának, Fabio Gengának a jelentéséből értesült, hogy milyen sokat törődik ügyével. Simone Gengát hazaengedte, és egyúttal arra kéri, hogy járjon közbe annak érdekében, hogy megkapja a hivatalt (a bíborosi méltóságot).

ASV Fondo Borghese III. Vol. 124B, ff. 100r–v, 101v, eredeti.

Illustrissime et Reverendissime Domine nobis observandissime

Cum ex relatione Fabii Genga secretarii nostri¹ intellexerimus quam praeclaro Dominatio Vestra Illustrissima et Reverendissima in nos sit animo, et quantam curam ac studium in rebus nostris promovendis adhibuerit, simulque ex litteris Dominationis Vestrae Illustrissimae et Reverendissimae perspiciamus, quo favore et amore dictum secretarium nostrum prosecuta et complexa est, minime nobis negligendum esse duximus, quin quam grata ea res nobis accidisset, et quo animo nos quoque in eam simus primo quoque tempore ei testatum faceremus. Certo itaque de nobis persuasum sibi habeat, nos rerum omnium, nominisque sui amplissimi, ita cupidos addictosque esse, ut nihil nobis gratius evenire unquam cupiamus, quam ut ei significationem aliquam praeclaram optimi nostri erga eam animi dare possimus. Porro cum Simone Genga praefectus cubiculi nostri, qui propter summam fidem integritatem et singularem prudentiam suam quam a compluribus iam annis, prosperis aequae ac adversis rebus, et quibus suis arduis, et gravissimis negotiis nostris abunde nobis testatam fecit, nobis est charissimus, patriam suam repetere desideret, idque ut ei permittamus a nobis postulanti denegari non possit, is vero non solum provinciarum nostrarum universum, verum etiam quasi omnes sensus nostros, qui ad Sanctae illius Sedis Apostolicae, cui me totum addixi, dignitatem et auctoritatem amplificandam potissimum spectant, optime perspectos habeat supplicamus Sanctissimo Domino Nostro, ut memoratum Simonem Gengam eo loco esse velit, in quo non solum nobis, sed etiam sanctae illi sedi magno commodo et utilitati esse poterit.²

Dominationem Vestram Illustrissimam et Reverendissimam itaque amantur rogatam volumus, ne hac in parte suis precibus et intercessione apud Sanctitatem Suam nos iuvare gravetur, ut primo quoque tempore voti compotes reddamur. Erit hoc nobis tam gratum, quam quod gratissimum, utque bene suam operam posuisse Dominatio Vestra Illustrissima et Reverendissima sentiat, omni tempore curabimus. Cuius amoris nos commendantes, eam felicissime valere cupimus. Datae ex castris nostris in Valachia Transalpina ad oppidum Girgio positis prima die Novembris, anno Domini MDXCV.

Sigismundus Dei gratia Transsylvaniae, Moldaviae, Valachiae Transalpinae, et Sacri Romani Imperii, princeps, partium regni Hungariae Dominus et Siculorum comes etc.

Illustrissimae ac Reverendissimae Dominationis Vestrae studiosissimus

Sigismundus princeps

CÍMZÉS: Reverendissimo Domino cardinali [Aldo]brandino etc. Domino observandissimo

¹ Nem maradtak ránk.

² Vö. a 68. sz. iratot.

73

1595. november 4. Róma

Cinzio Aldobrandini bíborosneposnak Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek

A pápa annyira szívéen viseli ügyét, hogy mindent megtesz érdekében. Ezt látni fogja a neki küldött brévéből és a nunciustól is.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 9Bter, ff. 42v–43r, másolat.

Serenissimo Principe

Le cose di Vostra Altezza sono tanto a cuore a Nostro Signore che poco posso io aggiungere con gli offitii miei massime crescendo li meriti di Vostra Signoria con tanta sia gloria et con tanto beneficio della christianità, il quale perché non sia impedito da chi doveria aiutarlo Sua Beatitudine v'interpone l'autorità sua nel modo Vostra Altezza vedrà ne'suoi proprii brevi, et udirà dal vescovo di Cervia con che speriamo habbia a levarsi ogni ostacolo con la divina gratia la quale vorrà comunicare a Vostra Altezza grave tanto maggiore quanto più costantemente ella continuerà nel suo santo servitio sprizzando anco qualche irritamento che le fusse fatto da altri per distornarla da così santa et così gloriosa impresa, nella quale da ne le vengono desiderate continue vittorie et continue corone, et per fine le bacio la mano.

Di Roma a IIII. Novembre 1595.

¹ Aldobrandini feltehetően a pápa november 8-án kelt brévéjére céloz. Vö. 77. sz. iratot.

74

1595. november 4. Róma

Pietro Aldobrandini bíborosnepos Caspare Bigliának

Várja híreit Erdélyből és azt kívánja, hogy küldetését sikeresen megvalósítsa.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 9Bter, ff. 47r-v, másolat.

Illustre Signore

Dalla prima lettera¹ che Vostra Signoria mi scrive di Transilvania piglio l'aura della continuatione ch'ella promette in avisarmi le cose che costi occorrono le quali ci tengono in aspettatione de successe grandi che piaccia a Dio benedetto di concedere sempre felici come qui lo pregamo di continuo et io desidero insieme a Vostro Signore ogni prosperità.
Di Roma a IIII. Novembre 1595.²

¹ Nem maradt ránk.

² Biglia küldetéséről vö. 66. sz. iratot.

75

1595. november 4. Róma

Cinzio Aldobrandini bíborosnepos Fabio Genga fejedelmi titkárnak

Ne értse félre a ridegnek tűnő bánásmódot, mert pártfogásába veszi. Gondoskodik arról, hogy megóvja rosszakaróitól, mert több okból is számít szolgálataira, de különösen első római követsége idején tanúsított magatartása miatt, amely után várja a következő találkozást. Jobbulást kíván.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 9Bter, ff. 47v-48r, másolat.

Illustrissime Signore Eccellentissime

Non deve Vostro Signore interpretare l'offitio che passai seco nella sua pazienza a poco amore, poiché anzi io intesi di dichiararlo meglio in quel modo, quale non haverei usato se non con persona da me molto amata come è quella di Vostro Signore però procurai così divertirla da qualche accidente che poteva co'l mal d'altri portar a lei ancora molto travaglio, ne mi rilasciasse ch'ella ne rimanesse alquanto contristata, poichò il fine fu di suo servitio, al quale mirerò sempre per molte cagioni, ma principalmente per l'affettione che Vostro Signore mi mostra

nella prima sua d'Albagiulia che mi fa desiderare la seconda per intendere la sua convalescenza con che me le raccomando insieme co'l signore Simone suo fratello ecc.

Di Roma a IIII. di Novembre 1595.¹

¹ Nem tudjuk, mi lehetett az oka Fabio elkedvetlenedésének; talán összefüggésbe hozható Báthory fentebb személyével kapcsolatban megfogalmazott dehonesztáló megjegyzésével. (51. sz. irat) Fabióval mindenesetre nagy tervei voltak az Aldobrandiniknek, amelybe beletartozott moldvai trónjelöltsége is. Vö. HK 2004/2. A bíboros államtitkárral való újabb személyes találkozására nem sokkal később sor került.

76

1595. november 8. Róma

Cinzio Aldobrandini bíborosnepos Báthory András bíborosnak

Biztos forrásból értesülhet, mennyire szívén viseli ügyét. Intézkedett, hogy a pápa meghallgassa küldöttét, Muzio Malacridát. Bővebbet tőle tudhat meg.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 9Bter, ff. 53r–v, másolat.

Illustrissime et Reverendissime Domine Domine observandissime

Ut a fideliori nuntio sibi que magis addicto intelligeret Illustrissima et Reverendissima Dominatio Vestra quante mihi curae essent res suae perturbatissimae, quodve meum de ipsis esset consilium, dedo operam ut Sanctissimus Dominus Noster obligaret ad ipsum Martium Malacridam clientem suum,¹ voluntate et beneficiis eidem maxime devictum quae coram a Sua Santità de paterno erga Illustrissimam Dominationem Vestram amore, deque continua rerum suarum solitudine saepius audivit referet iam praesens plenissime eaque addet, et quibus meo quidem iudicio Illustrissimae Dominationis Vestrae dignitas, salva fortunaque dispendet, ipsum igitur audiat et a me omnia offitiorum genera conpetit, quae proficisci ab illo possint, qui virtuti suae faveat, propriumque et familiae suae splendorem restituere si queat, velit, Plura dicerem nisi tantam haberem in Martio fidem quantam eidem merito suo et testimonio meo haberi ab Illustrissima Dominatione Vestra cupio, ipsi me igitur reverenter commando etc.

Romae VIII. Novembris 1595.

¹ Muzio Malacrida újtjáról vö. 71, 78, 84, 94. sz. iratokat.

1595. november 8. Róma

VIII. Kelemen pápa Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek

Elszomorították a moldvai zavargásokkal kapcsolatos, Gengán keresztül eljuttatott, hírei. Kitartásra buzdítja, és tájékoztatja, hogy az ügyben gyorsfutár viszi leveleit Zsigmond lengyel királynak, Zamoyski kancellárnak. Viscontitól bővebben értesülhet minderről.

Sigismundo Transilvaniae principi.

ASV Armadio XLIV. Vol. 49, ff. 580v, másolat.

Dilecte fili Nobilis Vir salutem etc. Moldaviae motus, de quibus Nobilitas Tua ad Gengam, familiarem nostrum¹ et hic negotiorum tuorum curatorem, copiose scripsit, gravissima nos animi molestia affecerunt, videmus enim quo alieno tempore, quanto christianae reipublicae detrimento egregius virtutis tuae cursus retardetur, quoque ea animi tui magnitudo est et robur, ut nullis incommodis succumbas neque a suscepto itinere deflectas, sed recta pergas, ad Dei gloriam et nominis christiani amplitudinem, pro tua virili procurandam. Esto robustus et confortare in Domino, cuius praelia pie et fortiter praeliaris, ille te sua caelesti gratia proteget, et contra immanissimos Turcas, inimicos crucis Christi, brachium tuum roborabit, et nos quantum cum Domino poterimus res tuas nostro apostolico patrocinio complecti, et virtuti tuae favere non cessabimus, te enim intimo caritatis affectu diligimus. Nunc autem ad carissimum filium nostrum Sigismundum Poloniae regem et ad magnificum cancellarium litteras per celerem tabellarium scribimus efficaces et tempori accomodatas, neque loco ullo deerimus, ut tranquillitati tuae, quantum in nobis erit consulamus, quod admodum ex venerabili fratre Alfonso episcopo Ceriensi, nostro apud te apostolico nuntio uberius intelliget² Nobilitas Tua cui pater nam nostram benedictionem amatissime tribuimus. Datum Romae apud Sanctum Petrum etc. die 8. Novembris 1595 pontificati nostri anno quarto.³

¹ Giovanni Battista Gengáról van szó. Levele nem maradt ránk.

² A Viscontinak küldött breve nem maradt ránk.

³ Moldva ügyében a pápa még ugyanezen a napon írt III. Zsigmond lengyel királynak, amelyben felelősségre vonta Moldva megtámadása, és a Báthory által odahelyezett vajda letétele miatt. Vö. ASV Armadio XLIV Vol. 49, ff. 572r–573v, 580v. Hasonló brevét kapott a lengyel király felesége Anna, Radziwiłł bíboros, és Zamoyski kancellár is. Uo. 574r–v, 579v; 575r–v, 578v; 576r–v, 577v.

1595. november 9. Róma

Cinzio Aldobrandini bíborosneps Germanico Malaspina lengyelországi pápai nunciusnak

Elküldték Báthory bíboroshoz Muzio Malacridát; a legjobb megoldás az lenne, ha a bíboros elhagyná a határvidéket, amivel eloszlathatja a személyével kapcsolatban felmerült gyanakvást. Hagyja ügyének elintézését a Szentszékre, amely a remények szerint el fogja érni testvérei és az ő birtokainak visszaszolgáltatását. Ha a bíboros rászánná magát, hogy Rómába utazzon, a pápa gondoskodna róla. Birja rá a lengyel királyt, hogy járjon közben ennek érdekében. Lengyelország is nyerne azzal, ha lenne itt egy protektora. Támogassa mindenben a küldöttet, mert a Báthory testvérek sérelmeinek súlyos következményei lehetnek.

ADP FA b. 5, ff. 36r–v, eredeti; ASV Fondo Pio. Vol. 63, ff. 319v–320v, fogalmazvány; Fondo Borghese III. Vol. 18, ff. 261r–v; Segr. Stato, Nunz. Diverse. Vol. 146, ff. 681r–682r, másolatok.

Dopo, molto pensare sopra gli affari del signore cardinale Battori, Nostro Signore si è risoluto di mandare Muzio Malacrida,¹ come servitore et confidente suo, acciò li mostri che l'unico rimedio che noi vediamo alla dignità e fortuna sua è l'allontanarsi un poco da cotesti confini,² per levare l'ombra che nasce dalla persona sua, e per lasciare a noi più libero campo di trattare l'accommodamento col prencipe di Transilvania, dal quale speriamo di poter recuperare li beni di Sua Signoria Illustrissima e dei serenissimi suoi fratelli con più facilità et authorità, stando ella costi, la quale se dopo qualche mese vorrà ritornarsene sarà sempre poter suo di farlo; ma se delibererà di fermarsi qui, Nostro Signore procurerà d'honorarlo in modo che potria dire di starvi per la parte sua, e risolvendosi in questo Vostra Signoria haverà da procurare che anco la maestà del re le faccia quell'honore che altre volte le fu esibito, massime che Sua Maestà potrà sempre cavarne molto servitio, e la Polonia tutta guadagnerà, havendo un cardinale suo residente in questa corte.³ Vostra Signoria intenderà il resto dal signore Muzio, et aiuterà il consiglio con la prudenza e credito suo, poichè senza questo temono che quell'amarezze habbiano ogni dì a generare disgusti, e pericoli maggiori. Né credo che il signore Muzio habbia bisogno presso di lei d'altra credenza in tutto quello che le dirà, però finisco, raccomandarlo al favore suo per li suoi particolari interessi, assicurandola che impiegarà bene ogni uffitio, poichè Nostro Signore l'ama, e tutti noi lo giudichiamo degno di miglior fortuna, la quale egli sarà buono da fabricarsi per se stesso, se le gambe le servissero. Mi raccomando senz'altro a Vostra Signoria con ogni affetto, e le prego etc.

Di Roma il 9 di Novembre 1595.

¹ Vö. 76. sz. iratot.² Báthory András ekkor az erdélyi határ közelében tartózkodott.³ III. Zsigmond a pápa közbenjárására szintén erre próbálta rávenni. Vö. *Nunciusok*, 186.

79

1595. november 9. Róma

Cinzio Aldobrandini bíborosnepos Germanico Malaspina lengyelországi pápai nunciusnak

A lengyelek moldvai támadása az egész kereszténységnek és a háború ügyének is súlyos károkat okozott; mélyen elkésérítette a pápát, akit becsaptak, hisz éppen ő adott biztosítékokat arra nézve a császárnak és a fejedelemnek, hogy a lengyelek nem mozdulnak. Ráadásul éppen az ő nevében léptek fel. A pápa azonban csak a király és a szenátus döntéseit, amelyek titkosak, és nem a tetteit, amelyek nyilvánvalóak, befolyásolta. Mindazonáltal a kancellár hirnevén a király és a királyság miatt nem eshet fölt. Az orvoslás módjával kapcsolatban beszél a pápával, de nem akar mindent elmondani, mert túlságosan hosszadalmas lenne. Levelet is, és egy prelátust is – bár némelyek szerint bíborost kellene – fognak küldeni ennek érdekében. A pápának nemcsak Lengyelországra, hanem Németországra, Itáliára, és a többi országra is tekintettel kell lennie, ahonnan a vádak érkeztek. A lengyeleknek a közös ellenség ellen kell fordulniuk, mivel Jeremiás trónra lépte kapcsán felmerült, hogy a király szövetséget kötött a törökkel és a tatárokkal. Nem könnyű elhinni a király és a szenátus ártatlanságát. A kancellár szavahihehetősege is kétséges, hisz merő kitaláció, hogy a határokon tatárok voltak, és hogy Stepan Razvan nem lett volna képes megvédeni országát. Az sem igaz, hogy Razvan elmenekült a tatárok miatt; azért indult el, hogy csatlakozzon a fejedelemhez. Elindulása után rögtön kikiáltották Jeremiát, Razvant pedig cserbenhagytak katonái. Erdély fejedelme, aki most sem gondol a bosszúra Moldva miatt, méltó minden dicséretre. Ebben a helyzetben két választási lehetőség maradt; vagy kivonulnak a lengyelek, vagy ha ragaszkodnak Moldvához, akkor haladéktalanul elfoglalják a vajdaság török kézben lévő várait. Ehhez a pápa nem tud katonai segítséget adni, Erdély fejedelmét viszont rá tudja venni, hogy ne avatkozzon be. A jelenlegi helyzetet azonban meg kell szüntetni, mert az a veszély fenyeget, hogy kitör a testvérháború. Miksa főherceg már felajánlotta a fejedelemnek segítségét Moldva visszaszerzése érdekében. A legrosszabb pedig az lenne, ha Zsigmond a törökhöz fordulna a két vajdaság miatt. Ne hivatkozzanak régi lengyel jogcímekre, mert a török már régóta elfoglalta a vajdaságot, előtte pedig a két vajdaság a magyar királyság adófizetője volt. Az idő különben sem alkalmas erre. A kereszténység érdeke megköveteli, hogy minél gyorsabban cselekedjen, szoros kapcsolatot tartva Viscontival és Specianóval. Válaszától függ az, hogy prelátust, vagy más tekintélyes személyt küldjenek Lengyelországba. Rajta áll, hogy elhallgattassák azokat a

hangokat, akik szerint a lengyeleknek se kedvük, se erejük nincs ahhoz, hogy szembeszálljanak a törökökkel.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 18F, ff. 262r–268v, másolat.

Molto Illustre et Reverendissime

Oltre'l gravissimo pregiudizio che porta alla causa della christianità et alle occorenze della presente guerra l'invasione fatta in Moldavia dalla gente Polacca, il qual danno solo non puo essere deplorato, o detestato mai abastanza; ha Nostro Signore tante altre cause di sentire quel moto, ch'io non saprei da quale cominciare per rappresentarle a Nostro Signore nel modo che Sua Santità li discorre con affanno et cordoglio amarissimo; pure cominciero da quelli che a Nostro Signore medesima tocca anco più dappresso come altre volte le ho scritto¹ che la sicurezza mandata da lei non solo qua, ma anco in corte cesarea et in Transilvania che non seguiria in quelle parti movimento alcuno per conto de Polacchi, ci viene rimproverata da ogni banda, et mentre Sua Beatitudine si duole del proprio inganno, si ramarica anco che altri professino essere incerto modo ingannati sotto la parola sua, o del ministro suo, ch'è il medesimo massime che di qua su quel fondamento ch'ella poneva per indubitabile fu da confermato il medesimo me conveniva. È vero che Nostro Signore puo essere escusato perché'l testimonio suo si riferiva agli ordini del re et del senato, non alle attioni che si potevano fare da altri contra l'obedienza, ma perché quelli ordini furono occulti et le attioni sono palesi, tutti non si acquitano, massime non essendosi fatto dopo l'eccesso segno alcuno di risentimento contra quello che si presume haver violati li mandati, sopra il quale se bene caricando la colpa, si manifestaria in qualche modo l'altrui integrità. Vorressimo però noi che restasse anco intera la riputatione di quel ministro² con la buona fama della natione tutta et la gloria del re, rimediando al male in quella miglior maniera che si puo; sopra che narrerò a Nostro Signore i consigli nostri quando le haverò accennato qualche altra causa del dispiacere di Nostro Signore, se bene non intendo di recitarle tutte per non essere troppo lungo et per non ritardare il corriere che si manda a posta mentre tratta di spedir anco per la medesima causa un prelato,³ in luoco del quale molti hanno giudicato che convenire mandare piùosto un cardinale.⁴

Niuno sa meglio di Vostra Signoria l'affettione che sua beatitudine porta a cotesta maestà et a tutta la natione polacca, ma ella deve sapere che questa inclinatione si è già manifestata non solo in Polonia, ma in Germania, in Italia et in altre province dalle quali questo accidente fa nascere romori et accusa, quasi che tanto amore si sia impiegato in gente che mal corrisponda, et dalla quale nascano impedimenti così grandi al publico servitio et il bene della christianità meno stimaria però Sua Santità questo giuditio quando non fosse vero il danno che si deplora, et non le rincrescesse per l'istesso amor suo che non si raffredda che si desse occasione di dire che mentre ella prometteva et gli altri speravano che la Polonia

fosse per concorrere niuna così felice congiuntura insieme con gli altri prencipi christiani alla destruttione del commune nimico si dica hora ch'ella sia più tosto concorra ad impedire i progressi dei christiani et a mantenere la causa de Turchi, poiché per opera sua si è intruso nella Moldavia Hieremia, et nella intronizzazione di lui si sono sentiti mescolare li nomi del re di Polonia con quelli de Turchi et de Tartari con sospetto di ligamento che porta seco malissima fama, la quale denigrerà la gloria della virtù Polonica nel mondo tutto et in tutti li secoli chi non si affretta a provederci di rimedio.⁵

Sospira Nostro Signore insieme il danno della Polonia propria poiché distortando ella le imprese d'altri et non disponendosi ad abbracciare da se stessa la occasione del vantaggio et della gloria sua; si può temere che Dio si sdegni contro di lei, et che le apparacchi percosse dalle mani si quel medesimo nimico, a cui non solo non ha voluto opporsi, ma s'è più tosto opposta a quelli che potevano vincerlo et allontanarlo da confini de christiani, onde giudica Sua Beatitudine che con quell'attione si sia in un sol colpo offeso Dio gravamente scandalizzato il mondo con perdita della buona fama et procurato in più versi il danno et le ruine proprie, onde se ben' è facile escusare Vostra Signoria in quello ch'ella promise; non persuaderò però ad altri facilmente l'innocenza del re et del senato; la nota de quali è forse maggiore in non haver emendato subito il fatto altrui seno è stato di loro consenso che non saria se l'haveressero consentito.

Ma non so come si potrà mai discolpare il cancelliere senon mostrerà ordini de questi contrarii a quelli che furono publicati, il che appena si può credere et saria effetto contrario di quella sincerità, di che ci è sempre pregiata la natione, ma le altre cose addotte dal medesimo cancelliere in sua giustificatione se ben potevano haver qualche colore in quel tempo; vengono però ributtate dall'evento perché il dire che la provincia stava in pericolo di essere oppressa da Tartari, et che'l vaivoda Rozvano non bastava a difenderla, fu mera inventione, alla quale si cerco di dar credito con l'esame di due vili pastorelli che si descrissero per huomini militari et spie. Sendosi poi scoperto che non ci furono Tartari a quelli confini, né sospetto c'essi potessero venire per l'impedimento che veniva lor dato da Moscoviti, et più vana fu la voce sparsa che Rozvano fuggio per una simile paura de Tartari, poiché si è saputo ch'egli chiaro hormai che li Tartari non si moveriano di casa, et assicurata da lodato prencipe di Transilvania che si fondava nelle lettere di Vostra Signoria che li Polacchi non turbariano lo stato della Valachia. Se ne veniva con tutte le genti da guerra ad unirsi col prencipe sodetto che lo chiamava con pensiero di far battaglia con Sinam et seguitare altre imprese contra Turchi.⁶ Dopo la quale partenza fu subito gridato Hieremia nel modo già detto et purtroppo noto a Vostra Signoria onde Rozvano si trovo abbandonato da suoi condanno irrimediabile di Sua Altezza poiché l'esercito suo v'ero a mancare di quella forza considerabile con la giunta della quale non solo si poteva vincere il nemico in campagna. Ma seguito anco la vittoria molto più oltre, et sebene questi successi non si ponno figurar securi, non resta però che'l mondo tutto non possa accusare i Polacchi et apporre loro la colpa di tutto, benché si poteva fare, et non si è fatto, et insieme di

tutto il male che ne poteva audire. Tenemo grande obligo al prencipe di Transilvania et tutta la christianità ne lo deve lodare che sentendosi mancare di quella maniera da chi l'haveva assicurato; et ritrovandosi circondato da un esercito gagliardo et stimolato da'consigli di quei tutti suoi, si risolvesse di continuare la cominciata impresa, et di non voltare l'animo et l'armi alla difesa ricuperatione della Moldavia et alla vendetta del torto recenti, de che scrisse subito qua⁷ con giuste lamentationi ma con concetti di vero prencipe christiano et di campione della vera fede, professando sempre di che tutto'l male gli era accaduto per l'assicuramento fatto gli da noi, con proteste però che se non vi si rimediasse, egli saria costretto di abbandonare tutti gli altri disegni per attenzione a questo; così ci muovono le ragioni sue, il debito nostro et il pericolo di maggior male, però pensiamo che convenga provvederci con ogni studio et il modo di farlo si considera qui in due modi, cio che non havendo il re col senato consentito nel tentativo del cancelliere, se ne farà subito subito demonstratione col richiamare nello stato in che erano quando v'entro il cancelliere rивocando anco il presidio di contrino, il che tutto doverà succedere col silo comandare che'l cancelliere allontani di là le genti sue, n'è v'ingerisca più il nome o l'armi Poloniche, et con questo resterà sodisfatto il Transilvania, nè doverà chiamarsi offeso il Turco, poche si potrà mostrare di havergli fatto servitio quando si è potuto, ma che poi non convenendo di tenere in quell'voco più lungamente l'esercito Polacco, meno si siano potuti impedire gli altri successi; ma se il re et il senato desiderassero piùosto di ritenere la Moldavia sotto il dominio loro, o per le antiche pretensione, o per li presenti commodi purché favian apparire al mondo di non haver tolta quella provincia dalle mani di un prencipe christiano che se l'haveva acquistata, per rimettere la sotto la tirannide Turchesca. Nostro Signore farà ogni opera possibile per disporre il prencipe di Transilvania ad acquietarsene, ma non con altre conditioni che d'impiegare subito tutte le forze per espugnare le piazze più importanti che sono nella medesima provincia, cominciando Theina che sta pur negli occhi de medesimi Polacchi, et sequitando a Bialogrod et Moncastro⁸ con tutto quello che stá alle rive del Mar Maggiore⁹ et alle foci de fiumi, le quali imprese saranno di perpetua gloria alla natione, et accresceranno mirabilmente la fama, la commodità, et la potenza. Ne attendendovisi nel modo che conviene, Sua Beatitudine mancherà di tutti quelli aiuti che potrà cavare o dalle facultà sue o da quelle d'altri, oltre che interporrà tutta l'autorità sua per disporre il Transilvano ad anteporre il benefitio publico al suo privato interesse, e d'honore, e di stato, et per stringere tra quelli principi una fermissima colleganza per avanzamento ambedue, ma se con questo partito ch'è il più glorioso, o con l'altro, ch'è il più facile non si sana il disordine seguito. Ciascuno vede in quanto discapito ne rimane il nome Polono, et quanto ignominioso paragone verrà fatto nel mondo delle attoni di questo et di quello, ma si deve consideratione insieme il pericolo che ne può derivare, perché lasciandole cose in questo stato, resta aperta la porta ad una guerra intempestiva tra christiani et Vostro Signore deve haver udito che dopo le novità della Moldavia, l'arciduca Massimiliano si offre al prencipe¹⁰ di venire in suo aiuto con la persona et con le genti tutte c'haveva sotto di

se, co'l qual mescolamento non solo si attaccaria la guerra a quelli confini, ma si rinnovariano fattioni et seditioni civili piene di mille male conseguenze che sariano accompagnate da continue maledittioni contra quelli che n'havessero data occasione. Lasciamo di dire quello che potria accadere se'l prencipe si disponesse per isdegno di queste offese d'accordarsi co'l Turco con conditioni tali sopra la Moldavia et Valacchia che facessero per sempre sospirare i Polacchi et qualche più saria da deplorare, se egli distratta per simile formatione restasse vinto dalla maggiore potenza, cose che mettono honore solo a pensarci. Se proponendo Vostra Signoria simili cose, sentisse risponderi che la Moldavia sia pertinenza della Polonia et ch'l Transilvano non doveva ingerirrisene di sua autorità è facile il replicare che se pretendevano simile ragione, doveva vindicarla in tanti anni che Turchi la dominano; ma che in fine non ritrovaranno forse le ragioni loro migliori che quelle della Ungheria, della qual'è chiara cosa che sono stati antichi tributarii i prencipi di Valacchia¹¹ et di Moldavia, ma veramente questo non era tempo di metter in campo pretensioni di possesso, o di vassallaggio, poiché già la forza et la guerra sono per aprire ragioni nuove alli più forti et più potenti come in tutte l'età si è veduto avvenire.

In somma si ha da estimar vana ogni altra legatione, et nell'uno di due modi volta il servitio publico, il bene della christianità et l'honore delle nationi che si accomodi il negotio, et quanto a noi preferiamo il secondo al primo come più honorato per cotesta valorosa natione et più utile per la republica christiana, ma a qualunque si appiglino gli altri, bisogna che Vostra Signoria ne cavi resolutioni celeri, perché dietro a quelle è necessario regolare ciò che dipende anco dalla volontà d'altri, sicome è necessario ch'ella si affetti infurne capitare aviso non solo a noi ma anco a monsignore di Cervia, c'haverà commissioni subordinate a questa, et di tenere sospesa ogni contraria deliberazione fin'all'aviso di lei, la quale doverà con la medesima diligenza far saper anco tutto quello che ritrarrà al vescovo di Cremona, aviso possa darne conto all'imperatore che sopra li medesimi affari tra qua spedito corriere a posta, riputando che con quel fatto si siano insieme deteriorate l'imprese sue come veramente sono in mille modi, ma principalmente per essersi assicurati così li Turchi che li Polacchi non sono d'accordo con gli altri potentati christiani alla ruina loro, come era espediente che suspicassero quando bene non ne fosse seguito l'effetto. Bisogna che Vostro Signore procuri di cavare et mandare resolutione cathégorica et soda, acciò con qualche rivolgimento di concetti ambigui non restiamo ingannati noi et impedito il publico servitio, massime che su la risposta sua s'hanno da fare le altre deliberationi, massime intorno al mandare costà prelado, o altro personaggio che hora si sospende per la fide vera che s'ha nel valore di lei, et nell'autorità et confidenza che si è guadagnare presso il re, presso'l senato et tutta la natione però doverà procurare c'habbiamo subito le lettere sue pienissime et risolutissime, le quali ci chiariscano affatto di ciò che possiamo sperare di costà, perché ne siano opinioni diverse da lettere gravi et prattichi del prese et degli humore, i quali non sempre confrontano con quello che Vostra Signoria ci rappresenta, se ben pare che niuno più di lei possa penetrare nel segreto delle

volontà et nell'esame della possibilità, onde sempre si è tenuto in maggior credito il giuditio suo che quello d'altri, et io forse più di tutti,¹² confondo che l'essito sia per far honore a lei et a chi ha creduto alle relationi sue contra quelli che affermavano non essere nelli signori Polacchi ne voglia, ne forse per fare alcuna cosa notabile contra Turchi, nè è mancata chi metta innanzi un vil paragone tra loro et altri, ma non voglio dire più se non che spero ch'essi vorranno manifestare al mondo l'arme et la potenza loro com'hanno fatto ne'tempi passati li suoi maggiori, et che Vostro Signore metterá ogni suo studio per excitarli ad opera di virtù et di gloria. A lei dunque perfine mi raccomando di tutto cuore, et prego una celeste infusione di tante gratie che bastino a persuadere qualche si desidera per bene della christiano et per servitio di Dio onni potente. Di Roma a 9. di Novembre 1595.

¹ Nem maradt ránk.

² Jan Zamoyskiról van szó. A moldvai lengyel vállalkozásban játszott szerepéről vö. 64–65, 79. és 80. sz. iratokat.

³ A pápa Benedetto Mandinát küldte Lengyelországba, akit három feladattal bízott meg; vegye rá a lengyeleket a ligába való belépésre, ne kössenek békét a törökkel, illetve a tatárokkal, és Moldva ügyében békítse ki a szemben álló feleket. A megbízás szövegét vö. JAITNER, 423–439. Küldetéséről vö. *Nunciusok*, 153, 167–169, 171, 188, 189–191, 193, 197, NIEDERKORN, 487.

⁴ Mandinát Enrico Caetani bíboros követte. Róla vö. 85–86, 93–95, 101, 103. sz. iratokat.

⁵ Jeremia Movilă (1595. aug.–1600. máj.) trónra léptéről vö. 83. sz. iratot.

⁶ Stepan Razvan elűzése csak részben magyarázható a rendelkezésére álló katonai erő (beleértve az erdélyi csapatokat is) elégtelenségével. A másik ok, amint arra Visconti is utalt egyik levelében (vö. 64. sz. iratot), az erdélyi hatalmi aspirációk voltak; Báthory Zsigmond Moldva és Havasalföld fejedelmi címének felvételével a magyar királyok régi jogigényét elevenítette fel, amely nemcsak lengyel, hanem Habsburg érdekeket is sértett. A Szentszék, főleg a havasalföldi siker miatt, ekkor még egyértelműen Báthory Zsigmond érdekében lép fel.

⁷ Nem tudjuk, a fejedelem melyik levelére céloz az államtitkár. Tartalma hasonló lehetett Speciano prágai pápai nunciushoz írott, október 19-én kelt leveléhez. Vö. 69. sz. iratot.

⁸ Theina (Tighinea, Tegenina), Bialogorod (Nyestoralba, Cetatea Albă, Bjelgorod Dnyesztróvszkij). Ez utóbbinak a korszak levelezésében gyakrabban használt neve Akkerman volt. Moncastrót nem tudtuk azonosítani.

⁹ A Fekete-tenger olasz elnevezése.

¹⁰ Miksa főherceg levele nem maradt ránk. Fellépése azonban nagy veszélyeket rejtett magában, hisz még mindig nem írta alá a lengyel trónról való lemondó nyilatkozatot. A háborútól való távolmaradás egyik, lengyel részről sokat hangoztatott oka éppen ez volt.

¹¹ Moldva és Havasalföld ugyanis már a 15. században az oszmán birodalom adófizetőjévé vált.

¹² Az államtitkár itt finoman arra utal, hogy Malaspina lengyelországi tevékenységével mind Rómában, mind Prágában elégedetlenek voltak, úgy hogy felmerült visszahívásának kérdése is. Vö. ASV Fondo Borghese III. Vol. 67C, ff. 183v, 189v, 195v.

1595. december 26. Gyulafehérvár

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem Pietro Aldobrandini bíborosnepsnak

Elfoglaltsága miatt nem tudott válaszolni eddig leveleire. Tudja, hogy mekkora odaadással szolgálja ügyét, amelyről a nuncius is beszámolt, ezért arra kéri, hogy a pápával együtt érje el, ne háborgassák a lengyelek, és adják vissza Moldvát, hogy teljes erejével a török ellen fordulhasson. Az egész kereszténység érdekében kéri a pápát és a császárt, hogy amilyen gyorsan csak lehet, küldjenek segítséget, amelyet az elmúlt évben nem kapott meg.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 124B, ff. 102r, 103v, eredeti.

Illustrissimo et Reverendissimo Monsignore

Le continue mie occupationi et travaghi mi han trasportato sin qui a rispondere ad alcune littere di Vostra Signoria Illustrissima di che la prego ad iscusarmi rendendosi sicura che l'affetto, e in me tanto vivo di servirla, quanto richiede il molto amore che Vostra Signoria Illustrissima mostra verso di me, e delle cose mie, le quale se bene per le lettere sue, et per il testimonio resomi a bocca da monsignor nuntio, conosco che sono a Vostra Signoria Illustrissima grandemente a cuore et li promove con l'autorità sua in quanto può, tuttavia non posso lasciar di pregarla con ogni affetto che voglia operar con Nostro Signore che faccia in maniera che i Polacchi mi lascino in pace, et restituiscano la Moldavia¹ nel stato di prima, acciò io possa con l'animo quieto voltar tutte le mie forze, dove più importa il servitio di tutta la christianità, perciò che seguendo io ricuserò mai di rimettere al giusto giuditio di Sua Santità et della Maestà Cesarea questo negotio, prego ancor parimente Vostra Signoria Illustrissima già che l'anno passato io non son stato partecipe degli aiuti mandati da Sua Beatitudine in Ongaria, a contentarsi di soccorrermi tanto più gagliardamente a primo tempo, potendo esser sicura che non li mandara in darne, ma ne vedrà con l'aiuto di Dio risultare effetti tali che saranno a Sua Beatitudine di gran consolatione, et gloria, et a tutta la christianità di gran servitio, con che per fine resto baciando a Vostra Signoria le mani. Di Alba Giulia il dì 26. Decembre 1595.

Sigismondo Dio gratia princepe di Transilvania, Moldavia, Vallachia Transalpina, e del Sacro Romano Imperio, Signore delle parti d'Ungaria, e Conte di Siculi etc.
Di Vostra Signoria Illustrissima et Reverendissima

affettuosissimo
Sigismundo princeps

CÍMZÉS: Illustrissimo et Reverendissimo Monsignore, il signore cardinale Aldo-brandini mio signore osservandissimo

¹ Moldva ügyéről vö. 64–65, 79, 83. sz. iratokat

81

1595. december 28. Gyulafehérvár.

Alfonso Visconti erdélyi pápai nuncius Germanico Malaspina lengyelországi pápai nunciushoz

Ezt a levelet Giovanni Castagna rimini nemesember viszi, aki miután részt vett a győztes havasalföldi harcokban, haza akar térni Itáliába. Kéri, hogy segítse.

ADP, FA, b. 5, ff. 199r–v, eredeti.

Illustrissimo et Reverendissimo Signore mio osservandissimo

Presentarà a Vostra Signoria Reverendissima questa mia lettera il signore Giovanni Castagna gentiluomo di Rimini,¹ il quale doppo di haver servito nella guerra di Valachia, et essersi trovato a parte delle vittorie che si sono havute contra Turchi, se ne ritorna in Italia. Et dovendo passare per cotesta corte ho voluto accompagnarlo con la presente a Vostra Signoria Illustrissima et pregarla che occorrendolo costi haver bisogno in cosa alcuna dell'autorità, et favor suo, voglia per amor mio esser gliene liberale che io di tutto restarò a Vostra Signoria Illustrissima con molta obligatione alla quale per fine resto baciando le mani, et pregandoli dal Sancto Dio il complimento d'ogni suo desiderio. Di Albagnola li 28. Dicembre 1595.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reverendissima

devotissimo servitore
Alfonso vescovo di Cervia

CÍMZÉS: Illustrissimo et Reverendissimo Domino meo observandissimo, Domino nostro nuntio apostolico episcopo Sancti Severi.

¹ Róla közelebbit nem tudunk.

1596. február 18. Prága

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem Cinzio Aldobrandini bíborosnepsnak

Leveléből értesült, hogy a pápa mekkora előzékenységgel fogadta követét, Alfonso Carrillót. Kéri, hogy támogassa ügyét. Köszöni a hadi sikereit illető gratulációját.

MTAK Veress-hagyaték Ms 491, 192–193, levéltári eredetiről készült másolat.

Illustrissime et Reverendissime Domine

Ex litteris Dominationis Vestrae Illustrissimae intellexi¹ quanto studio (quae sua est humanitas, et in me benevolentia) desiderium mei confessarii apud Sanctissimum Dominum Nostrum complexa fuerit,² cui, quod Sanctitas Sua libentissime annuerit, de paterna eius in me voluntate recognosco, Dominationem Vestram Illustrissimam rogans, ut Sanctitati Suae, hoc nomine, meis verbis, pedes exosculari non gravetur. Caeterum, quanto cuius huius gratiae effectum intellexero, eo magis Dominationi Vestrae Illustrissimae me debere sentiam, cuius gratulationem pro felicibus, contra communem hostem, successibus a Divina Maiestate mihi praestitis, accipio libenter, ex illaque, non obscure agnosco, quam ardentem rebus meis faveat. Id quod, ut facerer perseveret Dominationem Vestram Illustrissimam oro. Cui a prepotente Deo, summam felicitatem precor. Datae Pragae 18. Februarii 1596.

Sigismundus Dei gratia, Transilvaniae, Moldaviae, Walachiae Transalpiniae et Sacri Romani Imperii partium Regni Hungariae Dominus, et Siculorum Comes etc.

studiosissimus servitor
Sigismundus princeps

¹ Nem maradt ránk.

² A fejedelem december 29-én indult el Carrillo és Visconti kíséretében, hogy tárgyalásokat folytasson lemondásáról. Carrillo továbbutazott Rómába utazott, ahová április 4-én érkezett meg. Onnan Madridba ment, hogy anyagi segítséget eszközöjön ki II. Fülöp spanyol királytól. Vö. Carrillo I, 180–185, SZILAS, 74–76, NIEDERKORN, 209.

1596. február 20.

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem Jósika István által II. Rudolf császárnak benyújtott követelései a lengyel szövetség tárgyában

A fejedelem Moldova visszaadását és Jeremia elmozdítását követeli, ugyanakkor kész elismerni – a pápa és a császár jóváhagyása mellett – a vajdasággal kapcsolatos lengyel érdekeket. Soha nem akart keresztények ellen háborúzni, bár látta, hogy a lengyelek jó barátságot ápolnak a törökkel, akik mindig segítik őket. A moldvai zavargások a (katolikus) hit súlyos üldözéséhez vezettek. Ha azonban a lengyelek csatlakoznak a törökellenes szövetséghez, a fejedelem is hajlandó szövetkezni, és ha a császár és a pápa is szükségesnek látják kész a legnagyobb (vér)áldozatokra is, hogy Moldvát elfoglalja a töröktől, és a kereszténység érdekeit tartva szem előtt elfeledni az elszenvedett sérelmeket. A szövetséget legkésőbb áprilisig kössék meg.

ADP FA b. 27, ff. 142r, hitelesített másolat.

Copia del foglio del Serenissimo Principe di Transilvania.

Serenissimus Princeps dominus noster clementissimus summa fiducia, quae in negotio Moldavico desideret, atque facienda iudicat Sacratissimo Imperatori Domino suo clementissimo libenter exponet, cum in benigno et amanti responso secundo perceperit Suam Maiestatem hoc libenter intellecturam.

Cupit itaque in primis Serenissimus Princeps sibi Moldaviam restitui amoto Ieremia, qui et iniuriam gravissimam suae serenitati intulit et ita suspectus in re Turcica et Tartarica est, ut neque Sua Maiestas neque serenissimus possint illi tuto fidere. Deinde hac restitutione amice atque salutaribus pactis tam Polonis quam Germanis Hungaris et Transilvanis facta, serenissimus paratus erit ut quicquid iuris se in Moldavia habere poloni contenderint per Summum Pontificem et per Sacratissimum Imperatoris iuxta omnem aequitatem examinetur, quorum quidem iudicio et sententiae se sua sponte submittet, atque stabit. Ad haec cum Serenissimus Princeps semper fuerit maxime alienus a disordinis inter christianos, ut pote quibus videt Turcam posse maxime foveri amatus semper et observans fuerit polonicae nationis, quam perinde numquam vel in minima re laeserit sed potius iuverit. Post turbas Moldavicas ne ullo pacto tam laederet religioni duxit(?)¹ Verum quo illa natio ad christianos faedus contra communem hostem Turcam accedat alacrius, paratus quoque erit serenissimus id faedere quod Sanctitas Sua et Sua Maiestas necessarium iudicaverint ut Poloni faederis christiani socii fiant, confidens ob oculos eas habituras serenitatis luce in rempublicam christianam merita, quot quantisque laboribus expensis, et quanto sanguine suorum Moldaviam Turcis eri-

puerit, iniurias quas passus est atque adeo Summum Pontificem et Sacratissimum Imperatorem tamquam dominos suos benignissimos et tamquam patres amatisimos, sui honoris aeximationisque rationem quam maximam habituros. Ad extremum serenissimus cupit et censet per quam necessariam esse, ut haec omnia Moldavica ad finem Aprilis cum Polonis decreta sint, et bene constituta ne opportunum tempus rebus christianis perspicendi elabatur, et maiora pericula subsequantur.

(*Más kézzel*): Copia di foglio dato dal Serenissimo Principe di Transilvania a 20. Febraro 1596 impronta per mano del suo cancelliere.

CÍMZÉS: A Nostro Signore e Santissimo Padre Clemente Papa ottavo

¹ Amikor Áron vajda 1592-ben újra hatalomra került, az elődje, Petru által a katolikusoknak adott templomokat visszavette. A háború és a trónváltások nem segítették a katolikusok ügyét; a fejedelem a két román vajdaság fölötti uralom megszerzésekor magára vállalta ezeknek a területeknek a rekatolizációját is, amellyel a Szentszéknél a pravoszláv világ megtérítésével kapcsolatban megfogalmazódó ambíciózus tervét is szolgálta. Vö. *Documente* IV, 313–315, HK 2004/2.

84

1596. március 5.

Muzio Malacrida titkár Pietro Aldobrandini bíborosnepsnek

Ma éjjel megérkezett a futár Erdélyből néhány levéllel, amelyben íróik nehéz helyzetük, és a miatt panaszkodnak, hogy nem tudják megakadályozni a tavaszi török támadást a határokon. Ugyanakkor egy másik hír szerint a török soha nem fogja megbocsátani Erdély fejedelmének, ezért a vajdaságok és a fejedelemség megtartására nincs más mód, mint egy új uralkodó megválasztása a Báthory házból, amibe könnyen belegyezne a Porta is. Ennek kapcsán a bíboros (Báthory András) azt mondta, hogy örülne, ha a császár és a fejedelem erői elégségesek lennének Erdély megvédésére, ha viszont ez nem lehetséges, olyan megoldást kell találni, amely megmentheti az országot a katolikus vallással együtt. A bíborost aggasztják a dinasztia eltérő érdekei, de ha sikerül megtartania az országot, egyáltalán nem lenne ellenére, ha az ország mostani ura kormányozná. A bíboros zavart lelkiállapota nagy veszélyt rejt magában.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 89C, ff. 91r, 96v, rejtjelzett eredetiről készült másolat

Di Helsingerga. Dal Malacrida 5 Marzo 1596. diciffrato X. Aprile.

Questa notte, è arrivato qua uno di Transilvania¹ in diligenza, et porta lettere d'alcuni signori che deplorano la miseria loro, affermando che le lor forze sono tanto indebolite, ch'è impossibile di resistere al apparecchio che il Turcho ha in essere su quelli confini, per assaltarle a primavera,² da ancor il medesimo quest'altro aviso che il Turco non perdonarà mai l'ingiuria al principe di Transilvania,³ et che non è altro rimedi per conservar quelli stati, ch'il darlo ad uno di questi signori della casa, il che concederebbe il Turcho facilmente, se si tentasse prima che si movesse, et entrasse nel paese,⁴ in questo proposito mi dice il signor cardinale che se le forze del imperatore, et del principe sono soficienti a difendere la Transilvania, egli sentirà volentieri ogni felice progresso, ma se non bastarno bisognarebbe pur pigliar qualche resolutione per non lasciar perir quella provincia con quel poco che vi è di residuo della religione cattolica. Consideratione che le preme più che il particolare interesse della casa sua, et pur che si conservi la vedrà sempre volentieri sogetta a questo principe.⁵ Hora corrono ordinariamente qua questi avisi, et sono portati dagl'interessati con gran speranza. Onde l'animo di questo signore sta continuamente intrigato in questi pensieri con pericolo di manifesta ruina.

HÁTLAP: Di Helsperga da Malacrida 5. Marzo 1596 diciffrato X. Aprile

¹ Valószínűleg Kakas Istvánról van szó, akit a fejedelem Zamoyskihoz küldött, hogy magyarázatot kérjen a lengyel-tatár együttműködésre. Feltehetően ekkor kereste fel Báthory Andrást is. Végül azonban dolgavégezetlenül tért haza. Vö. *Kakas*, 68.

² Az Esztergom alatt elért császári, és a Havasalföldön kivírt erdélyi győzelem hatására a Porta úgy döntött, hogy 1596-ban a szultán, III. Mehmed személyesen vonul Magyarország és Erdély ellen. Az oszmán hadműveleti terv Erdély elszakítását célozta a császári szövetségtől. Vö. TÓTH, 186–190.

³ Erről vö. Szamosközy szavait: „Azt mondja volt az lengyel követ Gysersek előtt az török császár: Zsigmond fejedelem, az mely konczot elnyeltem, azt akarja kivenni az szájamból, étkemből pedig az kövérit el akarja szedni.” Vö. *Szamosközy* IV, 49.

⁴ Ez az állítás nem felelt meg teljes egészében az igazságnak, a Porta ugyanis még a mezőkeresztesi győzelem után is hajlandó volt megbocsátani Báthory Zsigmondnak, cserébe a háborúból való kilépést illetve hűségesküt követelt. Vö. Sz 2003/3, 619–622.

⁵ Malacrida levele rendkívül fontos bizonyíték arra, hogy a fejedelem és a bíboros közt nem szakadt meg minden kapcsolat, hanem szentszéki közvetítéssel 1596-ban is folytak tárgyalások, amelyek eredményeként 1597-ben a felek kibékültek. A bíboros mindennél fontosabbnak tartotta, hogy Erdély a Báthory dinasztia kezén maradjon; ennek két évvel később több emlékiratban is tanúbizonyságát adta. Vö. HORN, 200–201.

1596. április 20. Róma

VIII. Kelemen pápa Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek

A Rudolf császár és III. Zsigmond lengyel király közt létrehozandó szövetség érdekében Lengyelországba küldi Enrico Caetani bíborost. Bővebben (a bíboros) leveleiből és internunciusoktól értesülhet.

BAV Ottob. Lat. Vol. 3184, ff. 251 r–v, másolat.

Dilecto filio Nobili Viro Sigismundo
Transilvaniae principi

Clemens papa octavus

Dilecte fili Nobilis Vir salutem et apostolicam benedictionem. Urgemus assidue ad perpetuam curam nostram, ut filios nostros catholicos reges et principes in hoc pio et necessario bello contra communem et infensissimum nomini christiano hostem Turcam coniungamus. Itaque post multa in eo praecipue adhibita officia, ut carissimos filios nostros Rudolphum, imperatorem electum et Sigismundum, Poloniae regem ad hanc sanctam unionem ineundam adduceremus, ne ullas sollicitudinis nostrae pastoralis partes omittamus mittimus, et ex nostro etiam latere atque ex amplissimo cardinalium ordine ad eundem Sigismundum regem, et ad regnum Poloniae nostrum, et huius Sanctae Sedis Apostolicae legatum, dilectum filium nostrum Henricum cardinalem Caetanum Sanctae Romanae Ecclesiae camerarium, qui ob generis nobilitatem et spectatam in aliis legationibus, et muneribus fidem et prudentiam tantae legationis gerendae in primis idoneum esse censuimus, in hac autem deliberatione, quam totam ad solam Dei gloriam et christianae reipublicae utilitatem dirigimus de tua quoque nobilitate, rebusque tuis magnopere solliciti sumus, tuam enim pietatem, fidei zelum, animi constantiam, et fortitudinem, ut plurimi facimus, ita singulari paternae caritatis affectu in Domino prosequimur, caetera vero, quae scire te volumus ex eodem legato nostro cardinali copiosius intelliges, cui sive coram sive per litteras, aut per internuntios¹ tecum egerit fidem in omnibus cumulatam habebis non secus, ac nobis ipsis. Tu vero, fili dilecte, esto forti animo et confortare in Domino, cui servis corde perfecto, ipse adiutor fortissimus, protector et defensor tuus erit, ut non praevaleant adversus te inimici crucis Christi, sed tu illos potius dextera ipsius Dei virtutem faciente superes, atque debelles.² Datum Romae apud Sanctum Petrum sub annulo piscatoris die 20. Aprilis 1596, pontificatus nostri anno quinto.

¹ Az internuncius Benedetto Mandina volt. Megbízásáról vö. JAITNER, 397–423.

² Enrico Caetani legátus azért utazott el 1596. április 24-én Lengyelországba, hogy elérje az országnak a török ellenes ligához való csatlakozását. Azonkívül a legátus feladatául szabták azt is, hogy vegye rá a bíborost a Rómába való elutazásra. A neki írt instrukciót vö. JAITNER, 434–616, útgjáról vö. NIEDERKORN, 487, illetve Jan Wladislaw Woś: *Itinerario in Polonia del 1596 di Giovanni Paolo Mucante, ceremoniere pontificio (parte prima: Cracovia)*. Roma, 1981, 97, 111.

86

1596. május 1. Gyulafehérvár

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem Enrico Caetani lengyelországi pápai legátusnak

Carrillótól értesült, hogy pápai követség megy Lengyelországba. Kéri, képviselje érdekeit Lengyelországban. Szavahihető emberekől értesült a török ez évi Havasalfölddel és Erdéllyel kapcsolatos terveiről; néhány ezer tatár már átkelt Szendrőnél a Dunán, és Temesvár felé igyekszik. Hadserege egy részét Havasalföldre kell küldenie, a másik részével késedelem nélkül Temesvár alá vonul. Ha az ellenség főerejével nem itt támad, akkor ostrom alá veszi a várat. Egy időben több helyen megtámadva akarja az ellenség tervét megghiúsítani.

BAV Ottob. Lat. Vol. 3184, ff. 253r–255r, másolat.

Principis Transylvaniae ad legatum litterae.

Sigismundus Dei gratia Transilvaniae, Moldaviae, Vallachiae, Transalpinae, et Sacri Romani Imperii Princeps, partium Regni Hungariae Dominus, et Sicularum Comes

Illustrissime et Reverendissime Domine amice observandissime

Cum ex litteris¹ reverendi patris Alphonsi Carilli, quem celeri cursu ad Sanctissimum Dominum Nostrum expedituramus, intelligamus quam praeclaro et optimo Dominatio Vestra Illustrissima et Reverendissima in nos sit animo, et quanto studio, et desiderio res nostras promovendi² teneatur, simulque quod Sanctitatis Suae legatum aget in Polonia, minime nobis negligendum putavimus, ut tantae eius erga nos benevolentiae pari animi voluntate responderemus, et quam grata ea res nobis accidisset, primo quoque tempore ei testatum faceremus. Certo sibi de nobis hoc persuadens, nos et amantes eius esse, nominisque sui amplissimi cupidissimos atque addictissimos, et si quando ab ea appellati fuerimus, omnia Dominationi Vestrae Illustrissimae et Reverendissimae causa praestare paratos fore Dominationem autem Vestram Illustrissimam et Reverendissimam rogatam esse volumus, ut rerum et negotiorum nostrorum, si quae in Polonia occurrent, curam et

patrocinium suscipiat, et de iis quae nostra interesse putaverit pro sua erga nos benevolentia, et amore nos certiores faciat. Dei beneficio in nostra ditione omnia adhuc quieta sunt et pacata. Apparatum bellicum, quem Turcae pro hoc anno potissimum contra Vallachiam et Transilvaniam instruent maximum fore, si fide dignis hominibus cognovimus, iamque aliquot millia Tartarorum de quorum numero tamen certi non sumus, penes Senderoviam³ Danubio traiecto ad loca Temisvario proxima et ditionis etiam nostrae vicina pervenerunt. Copiarum nostrarum partem in Vallachiam expedire necesse fuit, nos vero brevi, cum aliqua exercitus nostri parte, ac omni necessario apparatu bellico versus Temisvar proficissemur, consultius fore existimantes, ut nunc in tempore Deo proposito hostes praeveniamus, quam ut ipsi maioribus aucti viribus nos aggrediantur, aut opprimant.⁴ Eo autem proposito exercitum nostrum ad praescriptas partes ducemus, ut si ab hostibus nulla cum iis confligendi potestas nobis facta fuerit, confestim ad expugnandas eorum arces nos convertemus, nullam rei bene gerendae occasionem etiam magno nostro et populorum nobis subiectorum incommodo neglecturi. Sique in aliis quoque partibus hoc eodem tempore hostes adorirentur, atque molestarentur nihil dubitavimus, quin distractis eorum viribus, consilia et conatu, eorundem impediti possent.⁵ Caeterum amoris, et benevolentiae Illustrissimae et Reverendissimae Dominationis Vestrae nos commendantes prospera quoque et optata a Deo ei praecamus. Datum Albae, prima Maii anno Domini 1596.

¹ Nem maradt ránk. Carrillo Rómából tovább indult Madridba, ahová május 16-án érkezett. SZILAS, 75.

² Lehúzva: desiderio.

³ Szendrő, Borsod vm. A tatárok vonulásáról vö. IVANICS, 89–90.

⁴ Temesvár sikertelen ostromáról vö. TÓTH, 195–196.

⁵ Az ellenség haditervéről vö. Uo. 189–190, LÉNÁRT Sándor József: "Őszi ködben múltó remények." *Mezőkeresztes 1596*. Mezőkeresztes, 2000, (a továbbiakban LÉNÁRT), 57–60.

87

1596. május 4. Róma

Cinzio Aldobrandini bíborosnepos Germanico Malaspina lengyelországi nunciusnak

Megkapta 10-én írt levelét, Giovanni Francesco Aldobrandinihez ugyanezen a napon intézett levelével együtt, amelyet meglelégedéssel fogadott a pápa, aki reméli, hogy a ligát rövid időn belül tető alá lehet hozni. Érje el Veres Dávid kiadatását, aki igazolhatná a Báthory Istvánról terjesztett vádak aaptalanságát. A kancellárnak el kellene küldenie valamelyik emberét Erdély fejedelméhez, hogy számot adjon az elmúlt időszak eseményeiről.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 18F, ff. 380r–v, másolat.

Ho poi ricevuta l'altra lettera di Vostra Signoria de X. con la copia di ciò ch'ella scrisse sotto la medesima data all'eccellentissimo generale,¹ il che tutto si è fatto vedere a Nostro Signore et Sua Santità ha sentito piacere del contenuto et della speranza che tuttavia vive di condurre la lega al desiderato termine, si come l'è piaciuta la resolutione del re in rimandare al prencipe di Transilvania i suoi prigionieri, et procurare d'haver in mano quel David², dal quale si troveriano forse più chiare le falsità delle voci sparse contra il signore Stefano che mostra di pensare ad ogni altra cosa et la sua natura ci fa credere più facilmente i pensieri di quiete che quelli del travaglio, se il cancelliere haverà mandato huomo suo a dar conto a Sua Altezza delle cose passate, è da sperare che si ordirà una buona intelligenza che nell'avvenire gioverà ad una parte et all'altra. Mi raccomando per fine etc. Di Roma li 4. di Maggio 96.

¹ Az államtitkárhoz írt levelet vö. *Documente V*, 27–28, a másik nem maradt ránk.

² Veres Dávidról van szó, aki a Báthory István megbízásából járta a Székelyföldet, és próbálta fellázítani a székelyeket Báthory Zsigmond ellen. Vö. *Documente V*, 12–13. Veres kiadatásáról a nunciushoz vö. ASV Fondo Borghese III. Vol. 18F, ff. 380r–v, *Documente V*, 27–28, és HORN, 192.

88

1596. május 9. Gyulafehérvár.

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem Pietro Aldobrandini bíborosnepsnak

Néhány nappal ezelőtt írt az ellenség hadmozdulatairól. Csapatainak mozgósítása közepette érkezett a hír, hogy egy 25 ezer fős török-tatár sereg ostrom alá vette Lippát. A pápa segítséget ígért, ezért arra kéri, tegyen meg mindent, hogy az ígért segélyhadakat Erdélybe vezényeljék. A mai napon táborba száll és Lippa fementésére indul seregével.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 124B, ff. 110r–v, 111v, eredeti.

Sigismundus Dei gratia Transsylvaniae, Moldaviae, Valachiae Transalpiniae et Sacri Romani Imperii Princeps, partium regni Hungariae Dominus, Siculorum Comes

Illustrissime ac Reverendissime Domine, amice observandissimo

Paucos ante dies, et de apparatu hostium, et de nostro etiam contra eos proposito Dominationem Vestram Illustrissimam et Reverendissimam certiore feceramus.¹ Dum itaque ex omnibus ditionis nostrae partibus copias convocamus, exercitum instruimus, et totos nos ad bellum comparamus, nuntium nobis adfertur, arcem nostram Lippam, Turcas et Tartaros, qui circiter viginti quinque millia esse

perhibentur, ante triduum obsedis, eamque magna vi oppugnare.² Hoc et Sanctitati Suae significandum duximus, ut intellecto praesenti periculo et discrimine, in quo versamur propter Turcarum apparatus, qui primum omnium inter principes christianos, nos delegerunt, quos invadant, quosque debilitare et proterere conantur, Sua Sanctitas pro propensa in nos voluntate, deinceps etiam paternam et clementissimam nostri curam ne deponat. Dominationem Vestram Illustrissimam et Reverendissimam summopere rogatam volumus, sua autoritate, qua apud omnes plurimum potest, efficiat, ne christianorum principum auxiliis destituti, immanissimi hostes sese nostris cervicibus imponant.³ Quod nos attinet, hac ipsa die in castra descendimus, bona copiarumstrarum parte versus Lippam praemissa, quas nos sine mora instructo exercitu subsequemur parati autem sumus omnibus viribus in id incumbere, ut vel cum hostibus praelium inire et configere, vel arcem nostram ab obsidione eorum liberare possimus, nihilque dubitarem, quin divina favente benignitate hostili furori obviam ire et resistere possemus, modo ne auxiliis in tempore destitueremur. Quod reliquum est, Illustrissimae et Reverendissimae Dominationi Vestrae benevolentiae nos commendantes, ei omnia prospera et felicia a Deo precamur. Datae Albae Iuliae IX. Maii MDXCVI^o.

Illustrissimae ac Reverendissimae Dominationis Vestrae

studiosissimus
Sigismundus princeps

CÍMZÉS: [Illustrissimo] ac Reverendissimo Domino cardinali [Aldo]brandino etc. Domino amico observandissimo.

¹ Az április 30-ai levelet vö. *Carrillo I*, 521–522.

² Lippát Haszán temesvári pasa vett ostrom alá május 6-án. Az erdélyi csapatok közeledtének hírére azonban felhagyott az ostrommal. *Baranyai Decsi*, 307–310, TÓTH, 195. A harcokról vö. *Baranyai Decsi*, 307–313.

³ A pápai, illetve itáliai katonai segítség ebben az évben, nem utolsó sorban az előző évi kedvezőtlen tapasztalatok miatt elmaradt. Helyette a pápa pénzsegélyt küldött. Vö. NIEDERKORN, 75–76.

89

1596. július 14. Gyulafehérvár

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem VIII. Kelemen pápának

Igen fontos ügyben küldi, hűséges szolgáját, Fabio Gengát. Kéri minél hamarabb bocsássa vissza a válasszal.

MOL P 108. Esterházy család. Rep. 77. Fasc. B, nr. 48, másolat.

Beatissimo Padre

Mando a Vostra Beatitudo Fabio Genga, mio fidelissimo servitore acciò in nome mio le conferisca alcuni negotii gravissimi, nei quali ella cognoscerà, quanto confidatamente io recorre in ogni mio travaglio et deliberationi alla somma prudenza et paterno amore della Santità Vostra verso di me, suplicola adunque a vederlo volentieri et credersi interamente tutto quello l'esporrà in mio nome, come farebbe a me stesso et espedirlo, quanto più presto con resolutione, et baciando humilissimamente gli sacri piedi li prego del Signor Iddio longa et felice vita con il complimento d'ogni suo desiderio. Datae in Alba Julia a 14. di Giulio, anno 1596.¹

Di Vostra Beatudine

humilissimo et devotissimo

servitore

Sigismondo Principe

HÁTLAP: Anno 1596. 14. Iulii. Litterae Sigismundi principis Transylvaniae Italico ideomate ad pontificem scriptae in quibus contestatur quanti sua principis intersit in omni semper eventu ad Suam Sanctitatem recurrere

¹ Genga küldetéséről vö. 90–91. sz. iratokat és HK 2004/2.

90

1596. július 14. Gyulafehérvár

Fabio Genga fejedelmi titkár követi utasítása Báthory Zsigmond válása és a bíborosi méltóság ügyében

Mivel házassága sikertelen, és utódot nem remélhet, úgy döntött, hogy elválik feleségétől, és egyházi szolgálatba lép a pápai udvarban. Miután megállapodott a császárral az ország átadásának részleteiről, és felbontották házasságát, eszközölkék ki számára a bíborosi méltóságot.

MOL P108 Esterházy csal. Rep. 77, fasc. B, nr. 49, másolat.

Instruttione a voi Fabio Genga particolare sopra lo stato mio da trattarsi con Sua Beatitudine.

Vedendo io ch'nel matrimonio contratto con principessa non posso conseguire il fine con qual mi mossi a desiderarlo et recircarlo per quiete, et consola-

tionem mea, et de meis suditiis, ille quod per quoddam occultum iudicium dei non possum sperare de habere successionem directam in nomine meo a tua Beatitudine quod illud desiderium et intentionem meam est cum la gratia et benedictione tua de dissolvere, designando ego per l'avvenire de vivere vitam ecclesiasticam apud tua Beatitudine in cotesta corte ille quod habet cum honore della persona mea la supplicarete cum omni humilitate quod dopo accomodate cum imperatore le cose de questo regno, et habuit debita recompensa, et dissolutum ille matrimonium vult honorari del cardinalatus sperando in quel stato non debet esse inutile al servitio de tua Beatitudine et de sancta chiesa, et debet vivere cum magis quiete et tranquillitate de animo quod non habeo factum ne facho, non so per far in questo quod mi trovo, andate felices quod deus vobis accompani.¹

Sigismondo principe

HÁTLAP: Instructio pro Fabio Genga in qua Sigismundus princeps de matrimonio cum certa principessa ineunte apud pontificem tractandi iubet, et eum idem princeps finem primum huius speraret, cum de successore suo quasi iam conclamatum esset, resolvit se potius ecclesiasticam vitam amplectendi, suppliret itaque, ut cardinalatus dignitate per pontificem condecoraretur.

¹ A fejedelem házasságáról, illetve annak problémájáról, és a válás körüli diplomáciai bonyoldalmakról vö. ÜMM 1854/II, 315–332, BENDA, im.

91

1596. július. Gyulafehérvár

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem követi utasítása Fabio Genga követ számára

A lengyelek a tatárokkal és a törökökkel szövetségben megakadályozták terveit véghezvitelében. A pápai segítség sem érkezett meg, hiába ígérték, ezért jobb lenne, ha anyagi segítséget küldene. Nagy a hiány az élelmiszerekben, a háború következtében pedig az ország elesett a törökökkel folytatott sókereskedelemből, és a bányákból származó bevételektől. A tizedet a katonák zsoldjára költötték. A segítség ügyében járt a császárnál, aki kedvező választ adott; mindent megtett, felmentette Lippát és megostromolta Temesvárt, szembeszállt a törökkel és a tatárokkal, Dzsáfer pasával, az anatóliai és ruméliai beglerbéggel, pedig segítségnek nyomát sem látta. A császári udvar bizalmatlan, hanyag és kevésre becsüli az erdélyiek erőfeszítéseit, pedig ha megérkezne a segítség, el lehetne foglalni Konstantinápolyt, és ki lehetne űzni a törököt Európából. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy a török torkában élő ország számára szükséges segítséget nem küldik, a keresztény uralkodók viszálykodása pedig lehetetlenné teszi az erők egyesítését, így viszont nem lehet legyőzni a törököt. Tudassa a pápával, hogy a kereszténység érdekeit tartja szem előtt, ezért nem köt békét, amelyet méltányos feltéte-

lekkel ajánl fel a török. Sőt, nem hogy békét nem köt, hanem még a nyáron támadást indít. Ha a pápától választ kap, azonnal értesítse. Prágán keresztül utazzon és tárgyaljon a nevében a császárral.

MOL P 108 Esterházy csal. Rep. 77, fasc. B, nr. 50, másolat.

Istruttione a voi Fabio Genga di quanto havete a trattare con la santità di Nostro Signore in nome nostro.

Quando haverete baciato i sanctissimi piedi alla Santità Sua in nome nostro li ricordarete, quanto io sia stato sempre devoto di quella Santa Sede et con quanto ardore et zelo io mi sia mosso in servizio della christianità et quanto constatemente io sia stato in questo proposito et quali effetti io ne habbi dimostrato nonostante chi non mi sono stato somministrati quelli aiuti che mi son stati promessi.¹

Esponeteli come i Pollachi unitosi con Tartari et Turchi in secreto habbino impedito et impedischino i miei disegni con tanto pregiudizio et danno di questa santa impresa et accertate la Santità Sua che tutte le dilligentiae che ha fatto et fa per unirli con noi gli riusciranno vane perché non hanno altro cose che di dar parole et allungare tanto le conclusioni che ci sentino rovinati et distrutti com'essi sperano et che pero sarebbe meglio voltar qua quelli aiuti pecuniarii che promette loro per questo anno.

Diceli la debolezza delle nostre forze et che l'aiuto di denari che ci si danno non arrivano a gran pezza alli intrati perdute per caggion della guerra et perché più chiaramente lo sappi descendete alli particolari cibo della difficoltà di riscuotere i tributi per esser questi popoli consumatissimi. Delle intrati di sali che prima si spedivano per Turchia dove era gran spaccio di essi. Della perdita dei dati per esser cessate li mercantie da tutte le parti. Della perdita delle minieri che non lavorano et perché. Dell'auricampione della zeccha delle decime disatribuiti a soldati et de beni paterni dispensati et tanti altri particolari che intorno acciò potete riferire sapendoli benissimo.²

Le soggiungerete che essendo io quasi nelle fauci del Turco et prevedendo che non potevo resistere a si potenti inimici senza mettere in pericolo me stesso et tutto lo stato mio me risolsi andar personalmente all'imperatore per chiarirmi delli aiuti che volessi dare et quando et che tornatone con buona conclusione non ho mancato per la parti mia d'innanire questi miei sudditi et con l'occasioni di andar a soccorer Lippa far si che scorrino sino a Temisvar sperando che al debito tempo fossero per esser venuti le genti promesse da Sua Maestà et con quella maggior commodità espugnar quella piazza et mentre eravamo acio intenti con le forze non sentendo la tornata di Turchi et Tartari con li Scaffer et bascia di Natolia et belierbi della Grecia,³ ne vedendosi comparir detti aiuti non ci parsi bene commettere alla fortuna d'una battaglia non solo tutto lo stato nostro, ma insieme tutta la christianità et così se ne partimmo come già si scrisse aspettando miglior occasione.

Hora ci è venuto in animo che oper diffidentia delli imperiali o per negl-gentia o perché poco stimino gli acquisiti o perditi che noi potessimo fare come che non tocchino a loro di escittarli col metterli intrinsecamente nel proprio interesse et questo col rassignale hora non solo la Transilvania con tutte le altri nostri giurisdizioni acquistate ma però con giusta ricompensa et lasciar che loro se le dif-fendino et con questo commodità caminino all'acquisto di Constantinopoli et cac-cino affatto il Turco di Europa come forsi potranno fare per questa strada quando voltino qua tutte le forze loro perché così vedend'io per esperienza di non poter haver li aiuti che mi son stati promessi et che son necessari per sostener la male di tanta guerra in paesi così vicino alle forze del Turco ne potendo sperare per li fata-li discordie di principi christiani⁴ veder quelle unioni di forze che bisognarebbono per supererà una volta si gran nemico a me non basta l'animo et però ho stabilito di rappresentare a Sua Beatitudine il tutto et come ho detto venir più presto a que-sto rimedio che far altrimenti.

Et perché la Santità di Nostro Signore conosca ch'io mi muovo acciò per maggior benifitio et comodo della christianità et non guardo ad alcun mio interesse fateli sapere li honorati conditioni di pace che ci propone il Turco et con quanto più comodo sodisfattione et utile de nostri sudditi potressimo guidar il nostro mi pace⁵ et trattar l'accordo mentre siamo armati et le concluderete che stia con l'animo sicurissimo che non solo non tratteremo di pace ma che per questa stagione attendereme per quanto si estenderanno le nostre forze di sostener la guerra et diffender il nostro et offendere il nemico secondo che l'occasioni et il tempo poratranno sperando chi Sua Beatitudine seguitarà di avitarci questo anno secondo ha cominciato et che l'imperatore non habbia finalmente a mancare di quanto ha promesso benche più tardi di quello mi bisognassi.

Havuto che haverete di tutte le suddette cose risposta quanto prima da Nostro Signore mi avisarete del tutto per corriere a posta et voi ve ne passerete a Praga dove haverete instruttione nostra di quanto haverete da trattare in nome nostro con Sua Maestà Cesarea et andate in buon viaggio.

Di Alba Iulia il dì [14.]⁶ Luglio 1596.

Sigismondo principe

HÁTLAG: Anno 1596. Instructio pro Fabio Genga, quomodo is cum summo pontifice Sigismundi principis Transylvaniae nomine tractare, declarationem sive facere debeat, qualiter idem princeps se ad pontificis sanctos pedes usque provolvati, causamque fidei orthodoxae summe sibi recommendatam in omni casu habeat.

¹ Az ekkor Spanyolországban tartózkodó Carrillónak sikerült 80 ezer tallér anyagi segítséget ki-eszközölnie. Erről az instrukció megszületésének időpontjában a fejedelem még nem tudhatott. Vö. SZILAS, 76.

² Az erdélyi bányákkal kapcsolatban megfogalmazódó tervekről vö. HK 2004/2.

³ Lippát májusban vették ostrom alá Haszán temesvári pasa és a tatár kán csapatai. TÓTH, 195. Dzsáfer a szultáni had elővédjének parancsnoka volt. Az anatóliai beglerbég ekkor Lala Mehmed, a ruméliai Veli volt.

⁴ Utalás a császár és a lengyel király feszült viszonyára Miksa főherceg lengyelországi trónkövetelése miatt.

⁵ Az 1596. évi erdélyi béketapogatásokról vö. Sz 2003/3, 615–621.

⁶ A dátum helyét üresen hagyták, de figyelembe véve a két előző iratot, az instrukció megírásának időpontját július 14-ére tehetjük.

92

1596. augusztus 3. Gyulafehérvár

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem VIII. Kelemen pápának

Az elmúlt hónapokban ajánlotta szolgáját, a bolognai Pompeius Panichiust, aki családi okokból tér haza, és fel akarja keresni Rómában. Kéri, támogassa ügyét.

MTAK Veress-hagyaték Ms 491, 223, levéltári eredetiről készült másolat.

Commendavi superioribus mensibus Sanctitati Vestrae Pompeium Panichium bononiensem servitorem meum¹ et illius subditum, quo si alicuius pensionis elargendi occasio Bononiensi comitatu, se offerret, eidem mei causa gratificari dignaretur, cum vero ipse in patriam ob domestica negotia proficiscatur, indeque ad Urbem deosculatum Sanctitatis Vestrae pedes se conferre constitutum habeat, recentes litteras eo nomine adiungendas duxi, Sanctitatem Vestram enixe orans, Pompeio ipsi ostendere velit commendationem meam proficuum sibi fuisse, id quod non vulgares gratiae loco, apud me semper erit. Interea Sanctitati Vestrae longe felicissimos annos a Divina Maiestate internis votis precor. Datum Albae Iuliae die 3. mensis Augusti anno 1596.

Vestrae Sanctitatis

servitor
humillimus

Sigismundus Princeps

¹ Róla közelebbit nem tudunk.

1596. augusztus 30. Krakkó

Enrico Caetani lengyelországi pápai legátus Cinzio Aldobrandini bíborosneps-
nak

Beszélt Báthory Andrással, aki két fő okból menne Rómába; először, mert itt nincs módja egy bíboroshoz méltó életvitelre, és az udvarban sem becsülik meg. Másodszor, mert csak a pápa oldalán remélhet segítséget követelése teljesítéséhez. Ugyanakkor alkalma lenne tisztázni magát bizonyos vádak alól is. Néhány igen sürgős, kényszerítő okra hivatkozva azonban el akarja halasztani indulását, és egyúttal arra kérte, hogy írjon érdekében a pápának. Ő ellenben arra akarta rávenni, hogy foglalja írásba (római útjának elhalasztásával kapcsolatos) indítékait, amelyek inkább meggyőzésre, mint mentegetőzésre alkalmasak. A bíboros azonban értésére adta; ha a pápa úgy parancsolja, engedelmeskedni fog. Kéri, hogy segítsen meggyőzni a bíborost.

ASV Segr. Stato. Nunz. Diverse. Vol. 273, ff. 104r–105v, fogalmazvány; BC Ms. 1563, ff. 182v–186v, rejtjelzett eredetiről készült másolat.

Al medesimo¹

in Cracovia alli 30. d'Agosto 1596.

Fummo insieme il signore cardinal Battori, et io, et gli esposi molto distintamente l'animo, et la volontà di Nostro Signore, et m'ingegnai d'indurlo a credere che per molti rispetti, ma per due massimamente conveniva ch'egli se ne venisse a Roma: il primo,² per che stando le cose sue di presente, come stanno, egli, come cardinale non ha luogo, nè stanza più propria, nè più onorevole per la persona, dignità, et grado suo,³ di cotesta corte.⁴ Il secondo⁵ che da niuno, più che dal papa, possono essere aiutate le sue pretendenze, et questo non lo più conseguire più facilmente che assistendo appresso la⁶ Santità Sua, la quale desiderandolo in Roma, con tanto affetto quanto mostra gli da una buona caparra del patrocinio ch'ella è per tenere, e della persona, et delle cose sue: songionsi⁷ che non poteva, ne doveva Sua Signoria Illustrissima mostrarsi punto⁸ ritroso a farlo poi che facendolo, veniva, in un certo modo, a purgarsi di alcuno imputationi che gli vengono date, levava di gelosia tutti quelli che sospettavano di lui, et⁹ per quello poi che toccava all'utile et alla riputatione egli migliorava tanto più con la stanza di Roma, quanto veniva discapitando con l'andar come va quasi, vagabondo, e ramingo. Gli feci toccar con mano¹⁰ che egli era obbligato come cardinale a piegarsi alla paterna esortatione di Nostro Signore massimamente quando con questa ubbidienza era congiunta, la manifesta utilità et interesse de suoi affari,¹¹ et del signore Stefano suo fratello, quali¹² potevano promettersi ogni buono, et favorevole aiuto dalla

Santità Sua, mentre Sua Signoria Illustrissima si fosse mostrata pronta a ubbidirla, et a far il conto che si conviene, di così paterno et tenero amore che Sua Santità gli dimostra. Mi parve d'esser udito¹³ volentieri¹⁴ da Sua Signoria Illustrissima et ch'mostrasse¹⁵ di conoscere, et di confessare che era vera la mia esortatione et vi si¹⁶ sarebbe inclinato, quando alcune urgentissime cause non lo necessitassero a soprassedere¹⁷ l'andata, et qui¹⁸ saremo per volermi far credere che se egli ricusava di farlo, non era per non ubbidire a Nostro Signore alla santità del quale egli è prontissimo di ubbidir et servir sempre, ma lo faceva solamente astretto dalla necessità, et forza delle cagioni e ragioni espostemi,¹⁹ ragioni di tal peso, ch'egli non dubitava che dovessero essergli menate buone da Sua Beatitudine²⁰ pervenute che fossero alla sua notitia, pregandomi²¹ ad esserne io il rappresentatore, con mie lettere alla Santità Sua. Io gli promise di scrivere a Vostra Signoria Illustrissima il dialogo passato fra noi, et per servirla meglio, la pregai a darmi in carità, le ragioni distese, adotte da lui per inviarle a Reverendissima (et) Illustrissima Vostra Signoria come gliela invio con questa quantunque io non fascigli, di rispondere a Sua Signoria Illustrissima che i²² suoi motivi, non erano nuovi, ma addotte, et proposte altre volte; et mi parevano efficaci, piuttosto a persuader che a scusare il suo non partirle, tanto più ne venendogli somministrate commodità, da poterlo fare, senza la quale pareva, ch'ella potesse giustificare la sua negativa che non può farlo hora. Si ristinse finalmente a dirmi, se la Santità Sua, nonostante l'escusationi addotte da me, comanderà, ch'io vada, io andrò, et come suo figlio ubbidientissimo mi consegnerò a sui santi piedi. Pregandomi con tutto ciò, a doverne scrivere a Vostra Signoria Illustrissima et significarle l'animo suo. Non ho giudicato bene passar solo più inanzi fin ch'io non sappia, qualsia il senso intimo di Nostro Signore et per²³ saperlo, ricorro all'oracolo di Vostra Signoria Illustrissima per farmene suoi ragioni et valermente, per disporre questo signore a conformarsi alla mente di Sua Beatitudine, dalla quale io non sarò mai disgiunto, come inservir²⁴ anche a Vostra Signoria Illustrissima sarà dispostissimo sempre etc. figliuolo ubbidientissimo di Sua Santità.²⁵

¹ A hivatalos másolatban előtte: ciferato.

² A bíboros áprilisban 20 ezer scudiban jelölte meg bíboroshoz méltó életvitelének költségét. Ezt soknak ítélték, és 12 ezret ajánlottak a vilnai püspökség jövedelmeiből. Vö. ASV Fondo Borghese III. Vol. 18F, ff. 385r, 452r és *Nunciusok*, 200.

³ A bíboros és testvére birtokainak visszaadásáról vagy azok hiányában kompenzációjukról párhuzamosan folytak a tárgyalások a fejedelemmel, aki ekkor magyarországi birtokokat ajánlott fel cserébe.

⁴ Lehúzva: quella di cotesta corte.

⁵ Lehúzva: altra.

⁶ Lehúzva: alla.

⁷ Lehúzva: Dissi a Vostra Signoria Illustrissima.

⁸ Lehúzva: renitento a far ciò.

⁹ Lehúzva: insomma.

¹⁰ Lehúzva: Mostrai.

¹¹ Lehúzva: delle cose sue.

¹² Lehúzva: i.

¹³ Lehúzva: che sua Signoria Illustrissima mi ascoltasse.

¹⁴ Lehúzva: ascoltasse.

¹⁵ Lehúzva: et mostrò.

¹⁶ Lehúzva: alla quale egli.

¹⁷ Lehúzva: questa sua.

¹⁸ Lehúzva: affaticò assai.

¹⁹ Lehúzva: le quali egli non dubitava punto che li sarebbono.

²⁰ Lehúzva: Nostro Signore quando fussero.

²¹ Lehúzva: a voler essere io quello che le rappresentasse et ne scrivesse a Sua Santità io dissi a Sua Signoria Illustrissima che molto volentieri haverei scritto a Vostra Signoria Illustrissima di tutto quello che era passato tra noi in quel ragionamento et che per maggior sodisfattione sua desideravo che egli mi desse scritto le ragione adotte da lui, per mandarle a Vostra Signoria Illustrissima come gliele mando, d'intorno alle quali ragioni io replicai che non si deduceva cosa nuova che tutte erano in latri tempi state date et adotte, et che però mi pareva che la convenienza et il debito suo di venir a Roma non venisse punto evacuato da dette ragioni, anzi che quelle istesse l'obbligavano tanto più a mettersi in viaggio, poiche la commodità di farlo vi era. Il qual rispetto pareva che fusse stato il più urgente impedimento per ritenerlo fino a questo dì. In conclusione Sua Signoria Illustrissima mi disse che quando la Santità Sua non havesse voluto ammettere dette ragioni, et che ella gli havesse comandato a dover in ogni modo trasferirsi a Roma, non ostante qualsivoglia cosa egli sarebbe andato et mostratosi.

²² Lehúzva: le.

²³ Lehúzva: che.

²⁴ Lehúzva: sempre.

²⁵ Lehúzva: ripregandomi con tutto ciò a scrivere nel modo sudetto. Io non ho voluto contrastare questo signore con passar più inanzi fin che non mi venga risposto da Sua Signoria Illustrissima la quale havendo il senso di nostro signore et aprendomelo mi mostrerà anco, com'io debbo governarmi nel presente negotio, del quale et d'ogn'altro io sarò sempre prontissimo servitore et a Vostra Signoria Illustrissima bacio humilissimamente le mani. Caetani minden bizonyal azokra a híresztelésekre gondol, amelyek szerint András és István megkereste a Portát Zsigmond trónfosztása ügyében. Vö. a következő, és a 84. sz. iratot.

94

1596. augusztus 30. Krakkó

Enrico Caetani lengyelországi pápai legátus Cinzio Aldobrandini bíborosneps-nak

E levelével együtt küldi a bíborossal folytatott tárgyalásáról készített beszámolóját. Az mindenki számára olvasható egyszerű segítségkérés, míg ebben a tapasztalatait írta le; biztonságos úton küldi, hogy senki ne tudjon róla. Veszélyes gondolatoktól, és a kilátástalanságtól vezérelve gondol a bosszúra Erdély fejedelme ellen, ezért nagyon befolyásolható. Azt mondta, neki, hogy három hónapon belül nem fog elindulni Rómába. Meg akarja ugyanis várni a török támadást, amittől azt reméli, hogy a fejedelmet el fogja veszejteni. Vitathatatlan, hogy kapcsolatot tart fenn a törökkel. Támadta Malacridát, aki szerinte olyanokat írt, amit

ő nem mondott, és ígért soha. Nem fog addig nyugodni, míg valami esztelenséget nem tesz. Nyíltan, és kendőzetlenül beszélt vele, anélkül, hogy fenyegetőzött volna; legyen tekintettel származására, és méltóságára. Élvezze birtokai jövedelmét, de az egyházi öltözéket, és szolgálatot tegye le. Erre azt mondta, hogy addig ezt nem teszi meg, míg meg nem nyugszik a lelkiismerete. Félő, hogy olyat fog tenni, ami az egész kereszténység kárára fog válni. Nem tudja, mi a véleménye a királynak, de beszélni fog vele. Kéri, minderről tájékoztassa a pápát, és várja az utasítást, mitévő legyen, mert veszélyes emberről van szó.

ASV Segr. Stato. Nunz. Diverse. Vol. 273, ff. 105v–106r, fogalmazvány; BC Ms. 1563, ff. 186v–190r, másolat.¹

Al medesimo in Cracovia alli 30 d'Agosto
1596.²

La compagna di questa scritta da me³ a Vostra Signoria Illustrissima nel congresso che ho havuto⁴ col signore cardinale Battori,⁵ è⁶ una semplice acclamatione⁷ visibile a tutti, ma quello che io le dico in questa⁸ contiene il giuditio ch'io fò di questo⁹ mal consigliato signore cavato del suo modo di parlare e dal detto, di chi li conosco meglio di me et per ch'io la mando per via sicura, desidero che sia invisibile ad ogn'altro fuor¹⁰ che a lei.¹¹ Dico per tanto che questo povero signore si trova agitato¹² da stravaganti et rovinosi pensieri, et sia, o elettione, o desperatione, credo che egli habbia volto l'animo a così poco utile al corpo, et dannosissimo all'anima egli è malissimo sodisfatto del prencipe di Transilvania, et per vendicarsene¹³ s'appigliarebbe ad ogni strano partito. Nel corso del suo ragionamento venne a dirmi che quando bene gli, per altro, potesse venir' a Roma, non potrebbe però farlo prima che fra tre mesi.¹⁴ Il che mi fa credere ch'egli sta a veder che cosa farà il Turco in questo mezzo, havendo egli¹⁵ per mio credere grande speranza nella rovina del Transilvano.¹⁶ Ch'egli habbia intelligenza con esso Turco, e tenga corrispondenza seco, qua si tiene per indubitato. Et perché egli si trova arrivato al passo che non credeva si schermisce, et cerca di fuggir l'incontro adducendo ragioni¹⁷ di poca apparenza,¹⁸ perché la menzogna non può finalmente prevalere al vero: fuerne in particolare contr'al Malacrida che habbia scritto,¹⁹ et promesso di lui quello ch'egli non disse et non promise mai,²⁰ con tutto che et le proprie sue lettere, et altri riscontri lo convincano chiaramente lo stato suo è pericolosissimo et non si quieterà senza far prima stravaganze grandissime et potrebbe²¹ Dio non permetta, arrivar a far cose dannose a molti, et di pessima conseguenza. È ben pertanto pensare a qualche rimedio presentaneo et gagliardo che²² se ad ogni persona²³ di qualunque grado et conditione, starebbe male il far cose esorbitanti in lui che il Cardinale sarebbe scandalosissimo. Io mi sono aperto seco bravamente et non ho perdonato alla lingua, per lo²⁴ zelo²⁵ d'Iddio, et senza arrivare alle minacce, gli ho

rappresentato il dedito del sangue, dell'habito, et del rispetto²⁶ dovuto alla Santità di Nostro Signore esortandolo²⁷ insieme a mettersi in sacris coll'ese[m]pio di molti pericolate, et mal capitate, solo²⁸ per haver abusato delle dignità ecclesiastiche, et goduto di que'beni, senza far professione almeno clericale. Mi rispose²⁹, non poterlo far prima che non quieti la sua coscienza. Dubito di qualche scappata, et se Nostro Signore con la sua autorità non trova modo da levarlo di queste bande, è forza che si sentano di lui cose non punto degne di cardinale perché questo è un cervello da tentare, et promover novità, et imprese dannosissime a tutto il christianesimo. Non so, per ancora che senso habbia il re in questo soggetto, ma com'io habbia parlato con la Maestà Sua, lo scoprirò et vedrò meglio quel che si possa sperarne.³⁰ In tanto Vostra Signoria Illustrissima potrà conferir tutto questo con la Santità di Nostro Signore et poi avisarmi³¹ di quanto doverò fare, perché per ubedir alla Santità Sua, et per veder di rimediare a cose forse non credibili, ma però possibili, io non mi rispiarmerò punto. Et sappia pur Vostra Signoria Illustrissima che la persona di questo signore in queste parti, et in questi tempi è per esser dannosissima a più cose, et può cagionare disordini irremediabili. Dio sa quanto io ne dubito, perché temo ch'ogni rimedio sia³² piccolo et forse anche tardo.³³

¹ A hitelesített másolat kisebb eltéréseket leszámítva egyezik a fogalmazvány szövegével.

² Bal oldalon: cifrato.

³ Vö. előző iratot.

⁴ Lehúzva: La lettera con questa a Vostra Signoria Illustrissima scritta da me nel particolare del ragionamento ch'io ho passato.

⁵ Vö. előző iratot.

⁶ Lehúzva: stata.

⁷ Lehúzva: di quanto è seguito tra noi.

⁸ Lehúzva: sarà.

⁹ Lehúzva: et quello che io ne senta per quanto ho potuto ritrarre dal suo modo di parlare et procedere che è molto inconstante et perturbato et anco per quello che mi vien detto da altri che lo conoscono molto bene.

¹⁰ Még egyszer: fuor.

¹¹ Vö. előző iratot.

¹² Lehúzva: da varii et.

¹³ Lehúzva: dubito che.

¹⁴ A bíboros Rómába hozataláról vö. 54, 78, 84, 96, 99. sz. iratokat, és *Documente V*, 49.

¹⁵ Lehúzva: secondo me.

¹⁶ A bíboros nyilván arra számított, hogy III. Mehmed csapatai Erdély ellen támadnak, amely egyet jelentett volna Báthory Zsigmond uralmának végével.

¹⁷ Lehúzva: anco.

¹⁸ Lehúzva: et in particolare. Fölötte újra lehúzva: particolarmente.

¹⁹ Nem maradt ránk.

²⁰ Malacrida küldetéséről vö. 71, 76, 78, 84. sz. iratokat és HORN, 189–190.

²¹ Lehúzva: anco arrivar a far cose dannosissime a molti et di pessima conseguenza. Per tanto.

²² Lehúzva: per.

²³ Lehúzva: et d'ogni.

²⁴ Lehúzva: il.

²⁵ Lehúzva: di Dio.

²⁶ Lehúzva: che si deve.

²⁷ Lehúzva: anco.

²⁸ Lehúzva: che.

²⁹ Lehúzva: di.

³⁰ III. Zsigmond lengyel király, összhangban a nuncius és a legátus erőfeszítéseivel, és a pápa határozott kérésének eleget téve, szintén a Rómába való elutazásra próbálta rávenni Báthory Andrást. Vö. következő iratot.

³¹ Lehúzva: poi.

³² Lehúzva: poco.

³³ Jobb alsó sarokban: qui va la lettera presente.

95

1596. szeptember 1. Krakkó

Enrico Caetani lengyelországi pápai legátus Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek

Titkára átadta levelét, és szóban is előadta azt, amit rábízott. Nem akarja megismételni, amit neki válaszolt. A császári küldöttek és a lengyel megbízottak még nem állapodtak meg semmiben, a ligával kapcsolatos ellentétek szinte áthidalhatatlanok, a küldöttek most megbízóikat, a császárt illetve a királyt tájékoztatják. Reméli, hogy megegyezésre jutnak, amely az egész kereszténység érdekét és a címzett biztonságát is fogja szolgálni. Beszélni fog a királlyal és a kancellárral követeléselei ügyében.

BC Ms 1562, ff. 307r–309v, másolat.

Al principe di
Transilvania
in Cracovia al primo di
Settembre 1596.

Dal secretario di Vostra Altezza mi fu data la lettera,¹ e l'informazione in voce conforme all'ordine che egli teneva da lei. Quello che si sia fatto in questa trattatione l'Altezza Vostra l'intenderà da esso che io per non tediarla non istarò a replicarlo, le dirò solamente, come in quel poco che s'è trattato de gl'interessi dell'Altezza Vostra io ho usato la circospettione che conveniva, e così son per far del continuo. Qui non s'è stabilito cosa alcuna, perché non essendo nè dalla parte degli ambasciatori cesarei,² nè da quella di questi deputati facoltà di concludere, haviamo speso il tempo in proporre, e discorrere d'intorno a meriti della lega, la quale non è dubio che patisce delle difficoltà, quasi insuperabili,³ ma referendo i cesarei a cesare, e questi deputati al re, quanto è passato. Staremo aspettando che resolutione ne venga, e dall'una parte, e dall'altra, la quale prego Iddio che sia

buono per beneficio di tutto il christianesimo, e per la securezza dagli stati di Vostra Altezza, i quali se ben son certi da mille pericoli, voglio con tutto ciò sperare che con la protettione divina, e col valore di Vostra Altezza verteranno illesi, e di questo pregherò io del continuo Iddio benedetto, e con quanti humani uffitii potrò gl'aiuterò sempre. Com'io parli con Sua Maestà, e col gran cancelliere farò con essi l'uffitio che Vostra Altezza desidera d'intorno a suoi crediti.⁴ In tanto conseruimi in gratia sua che io pregandole vittoria, e grandezza le bacio con ogni affetto le mani.

¹ A levél nem maradt ránk, de egy részét megőrizte Szamosközy a gyűjteményében. Vö. *Szamosközy* IV, 65–66. A fejedelem titkára, Gyulaffy Lestár, augusztus 8-án érkezett Krakkóba a fejedelem levelével, hogy részt vegyen a császári megbízottak és a lengyel király képviselői között július 25-én megindult tárgyalásokon, ahol a bédzini egyezményről, Moldva és Havasalföld ügyéről illetve a lengyeleknek a török ellenes harcba való belépésének feltételeiről tárgyaltak. Vö. *Nunciusok*, 224, 244–245.

² A császári megbízottak augusztus 6-án érkeztek meg. A követség tagjai Andreas Jerin wrocławii püspök, Adam Gall Popel von Lobkowitz, Kutassy János kancellár, Istvánffy Miklós, Joó János királyi személynök, Johann Christoph ab Hornstein titkos tanácsos, és Johann ab Haym voltak. A kíséretükkel tartott még Wenceslaus Berck császári komornyik, cseh udvari marsall. Vö. *Studia*, 90. A követség instrukcióját és irataikat vö. *Dyaryusze sejmowe r. 1597. (Scriptores rerum Polonicarum. Tom. XX.)* w. Eugeniusz BARWIŃSKI. Kraków, 1907, 241–247, 257–322. A lengyelek a háború költségeit egyesített hadsereg és közös irányítás mellett kettő, két önálló hadsereg esetében három millió zlotyira becsülték. A császár 200, a pápa 300 ezer scudót ígért a Ligába való belépés esetén. Vö. *Historia dyplomacja*, 30, *Studia*, 92.

³ Két nappal korábban számolt be a legátus Viscontinak a tárgyalások eredménytelenségéről, három pontba foglalva a nehézségeket. *Nunciusok*, 244–245.

⁴ Zamoyski elhunyt feleségének, Báthory Grizeldisznak, Zsigmond testvérének a jegyajándékáról van szó, amelyet tudomásunk szerint végül sem a király, sem a kancellár nem adott ki. Gyulaffy másik megbízatása az volt, hogy az István király tulajdonában lévő unikornisszarvat, vagy annak ellenértékét, 30 ezer tallért adják ki a fejedelemnek. Vö. *Szamosközy* IV, 64–65.

96

1596. október 5. Róma

VIII. Kelemen pápa III. Zsigmond lengyel királynak

Báthory Andrást, akinek meggondolatlansága gyászos következményekkel járhat az egész kereszténységre nézve, hasztalan próbálták rávenni arra, hogy Rómába jöjjön a pápa oltalma alá. Mindenképpen el kell távoznia Lengyelországból, amelyet nemcsak a közérdek, hanem az ő, és királyságának érdekei is megkövetelnek. Ezért arra kéri, hogy kövessen el mindent ennek érdekében.

BVa Ms. N 35, ff. 223v–224r; ASV Armadio XLIV. Vol. 50, ff. 680r–v, 683v; vol. 40, ff. 366r–368r, másolatok.

Est praeterea aliud sane pergrave negotium, ad quod operam et auctoritatem tuam efficaciter adhiberi summoque cupimus. Amamus dilectum filium nostrum, Andream, cardinalem Bathoreum, tum eius et iuventutem et fervidum¹ ingenium valde pertimevimus, multas enim ob causas hoc praesertim tempore, et rerum statu metuendum est, ne impatentia eo furore et desperatione abreptus, in mane aliquod, et christianae reipublicae funestum aggrediatur, nihil igitur salutaris existimamus, quam, ut ex his locis, quam longissime amoveatur, et Romae sit, ubi tuto cum dignitate esse potest, hoc ipsum ante iam plures menses omni offitii genere persuadere sui boni causa conati sumus, utque iam eo res erat producta, ut se Romam venturum, et in nostra potestate, et auctoritate futurum polliceretur, postea malis consiliis adductus a proposito discessit, cum etiam asserere non dubitavit, se nihil tale promississe, tum tamen huius rei testes suasmet litteras habemus.² Omni modo igitur committendum est, ut e Polonia discedat, Romamque veniat, hoc causae publicae, hoc privatim Maiestati Tuae, et quieti illius regni expedit. Quamobrem etiam atque etiam a te petimus, ut omni conatu, opera, et diligentia permoveas, atque impellas, ut quod volumus, agat, volumus autem, ut illi de nobis abunde polliceraris, quae ab amantissimo patre sunt expectanda. Dum enim honorificentissime excipimus, amantissime tractabimus omni ope, et sussidio, quantam peterimus sublevabimus. Nihil igitur more ad hanc rem efficiendam interponas, etiam atque etiam rogamus. Quod nobis certe gratissimum, et reipublicae christianae, regnoque isti salutare futurum non dubitamus, quemadmodum dilecto filio nostro legato abundantius intelliges, cui cumulatissime fidem habebis. Interim tibi filii charissime, ac bonorum omnium datore bona omnia praecamur etc.³

¹ Leházva: fervidum.

² Malacrida, Malaspina és Caetani együttes erőfeszítése sem volt azonban elegendő, hogy rávegye a bíborost a római útra. Vö. HORN, 193. András római utazásával kapcsolatos szentszéki erőfeszítésekhez vö. a 94. sz. irat 14. és 20. jegyzetét.

³ Malaspina december 1-jén kelt levelében számolt be Caetaninak, hogy III. Zsigmond is hasztalan próbálta rávenni a bíborost a római utazásra. Azt mondta a királynak, hogy unokaöccsét, Báthory Zsigmondot akkora tisztelet övezi Rómában, hogy nem hinnének ártatlanságában, illetve meggyőzni a Szentszéket Erdély reménytelen helyzetéről. Vö. *Documente* V, 49. Jellemző a Báthory Andrással kapcsolatos szentszéki aggodalmakra, hogy felmerült erőszakos Rómába hozatala is. Vö. ASV Fondo Borghese I. Vol. 771, ff. 193r.

97

1596. november 23. Róma

VIII. Kelemen pápa Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek

Mezőkeresztesnél ugyan a törökök kerekedtek felül, de jelentékeny veszteségek is érték őket. Ebben az évben ne támadjon, hanem védekezzen, és csapatait

összevonva őrizze a határokat, ahogyan a császárnak és Miksa főhercegnek is megírta. Kitartásra buzdítja. A többiről Viscontitól értesülhet.

ASV Armadio. Vol. 40, ff. 416r–v, másolat.

Dilecto filio Nobili Viro Sigismundo principi
Transilvaniae
Clemens papa VIII.

Dilecte fili Nobilis Vir salutem et apostolicam benedictionem. Virtutis proprium hoc est, rebus adversis non frangi, sed ubi ictu aliquo percussa fuerit, fortio-rem consurgere, et ad resistendum ardentius excitari. Et nobis quidem Nobilitatis Tuae et virtus, et pictas etiam perspecta est. Itaque non dubitamus te nunc maxime animo forti, et excelso esse, cum in hoc novissimo prope Agriam cum Turcis collato praelio, caesariani exercitus res minus prospere evenisse videantur. Non enim dextera Dei imbecilla, et brevis facta est, ut non possit nos salvos facere, si ad eum in corde perfecto convertamur, et si nullas virorum fortium partes praetermittamus, id enim hoc ipsa potissimam tempore conandum est, ut hostis superbissimus intelligat sibi cum viris negotium esse, qui plaga accepta, nequaquam deiecti et prostrati sint, sed iusta ira vim excitante, fortiores et aciores insurgant, quamque hanc plagam, non illorum virtute illatam, et ipsos etiam Turcas non sine vulnere et sanguine discessisse audiamus. Quod si multum sibi, ut in proverbio est, ostentari animadverterit, et omnia prudenter praecaverit, nec usque nostrorum diligentiam, et providentiam deesse, profecto non de nova oppugnatione molienda, sed de tuto recessu hoc praesertim anni tempore cogitabunt. Itaque parumper vires colligendae et in statione pervigilandam, caetera deinceps Deo bene iuvante, commodius disponentur, quibus de rebus etiam ad carissimam filium nostrum imperatorem electum et ad dilectum filium Nobilem Virum Maximilianum archiducem¹ accurate scripsimus. Tu vero fili, confutare in Domino, et esto tui similis, hoc est fortior et robustior in rebus adversis, et te ipsum per arma virtutis Dei, a dextris et a sinistris exerce, ut tanto illustrius animi tui magnitudo eluceat atque emineat, qui divini honoris zelo incensus, praelia Domini fortissime praeclaris, ipse te defendit, et tui propugnator erit, et nos de tua salute, et gloria quantum cum Domino poterimus, semper solliciti erimus, te enim ex intimis caritatis visceribus paterne amamus, tibi que paternam, et apostolicam benedictionem nostram impartimur.² Cetera Venerabilis Frater Alphonsus, episcopus Cerviensis noster et huius Sanctae Sedis nuntius Nobilitati Tuae copiosius exponet.³ Datum Romae apud Sanctum Marcum sub annulo piscatoris die XXIII. Novembris MDXCVI pontificatus nostri anno quinto.⁴

¹ Habsburg Miksa főherceg (1558–1618†) Tirol és Elő–Ausztria helytartója, a német lovagrend nagymestere. Ekkor császári sereg fővezére. A csatáról vö. TÓTH, 203–254, és LÉNÁRT, 125–193.

² A csatavesztés előrevetítette Zsigmond lemondásának veszélyét, annak minden következményeivel együtt. A pápa ezért buzdítja az ingatag jelleméről ekkor Rómában már jól ismert fejedelmet, és bizonygatja, hogy a vereség nem a török fegyverek miatt következett be. A helyzetértékelésről vö. HK 2004/2. A háborús propaganda hasonlóképpen próbálta az isteni közbelépés következtében döntetlenként beállítani az ütközet végeredményét. Vö. GALAVICS Géza: *Kössünk kardot a török ellen.* Bp., 1985, 37.

³ A pápa levele nem maradt ránk.

⁴ A II. Rudolfnak és Miksa főhercegnek írt brévéket vö. ASV Armadio XLIV Vol. 40, ff. 413r–414v, 414v–415v.

98

1597. január 5. Gyulafehérvár

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem VIII. Kelemen pápának

Köszönetet mond levéléért. Tájékoztatja, hogy magán és közügyekben a császárhoz utazik. Biztosítja, hogy a kereszténység, a Szentszék és hazája érdekeit szem előtt tartva fog tárgyalni.

MTAK Veress-hagyaték Ms 491, 228, levéltári eredetiről készült másolat.

Beatissime in Christo Pater Domine, Domine Clementissime post oscula pedum beatorum, et humillimam mei in gratiam Sanctitatis Vestrae commendationem

Litteras Sanctitatis Vestrae, summa, quam debui reverentia et animi submissione accipi,¹ et quibus abunde Sanctitatis Vestrae paternam in me measque res voluntatem, ac studiosissimum et benignissimum beneconsulendi provinciis meis, ac universae Reipublicae Christianae animum cognosco, pro qua paterna sua erga me charitate et benevolentia immortalis Sanctitatis Vestrae gratias habeo habeboque dum vivam. Porro Sanctitate Vestrae humiliter significandum duxi, quod cum propter publicatum privata etiam mea negotia, quae Sanctitatem Vestram minime latere existimo, ad Sacram Caesaream Regiamque Maiestatem mihi eundum erit Sanctitatem Vestram de omnibus, simulatoque conficiantur negotiis, per hominem meum statim faciam certior.² Id certo Sanctitas Vestra de me ubi persuadeat, huic curae totum me plane dedisse, hoc cogitare, in hoc omnes meos nervos intentos habere, ut nihil eorum quae ad tuendum et defendendam reipublicae christianae causam et augendam, ac amplificandam Sanctae illius Sedis Apostolicae auctoritatem et dignitatem afflictissimaque huius meae provinciae defensionem et commodum attineant, omittam. Interim gratiae et clementiae Sanctitatis Vestrae me commendans, curam huius novi anni felicissimum secundum vota Sanctitatis Vestrae

ad nominis sui gloriam a Deo ei precor. Datae Albae Iuliae 5. die Ianuarii anno 1597.

Vestrae Sanctitatis

servitor

humillimus

Sigismundus Princeps

¹ A fejedelem valószínűleg a pápa november 23-án írt levelére utal. Vö. előző iratot.

² Báthory Zsigmond azért utazott az év elején Prágába, hogy – mivel az ígért katonai segítséget nem kapta meg, és Moldva ügyében sem sikerült megegyeznie a lengyelekkel – az erdélyi trónról való lemondásának részleteiről tárgyaljon. Zsigmond útjáról és a lemondási feltételekkel kapcsolatos tárgyalásokról vö. EOE IV, 6–9, SZILAS, 78–91.

99

1597. január 7. Lidzbark Warmiński¹

Germanico Malaspina lengyelországi pápai nuncius hitlevele Báthory András és Báthory István számára.

Kinyilvánítja, hogy felszólította Báthory András warmiai püspököt, szüntessen be mindenféle ellenségeskedést Erdély fejedelmével szemben. A bíboros testvérével, Báthory Istvánnal együtt ígéretet tett arra, hogy sem személyében, sem vagyonában, sem közvetlenül, sem közvetve háborgatni többé nem fogják a fejedelmet. Viszonzásul a pápa és megbízottja, a nuncius felmenti a bíborost azon bűnök és ítélet alól, amelyeket ellene hoztak, és büntetésként törvénybe iktattak, és közbenjár annak érdekében, hogy ingóságaikat és birtokaikat visszakapják, és megbízottjaik szabadon járhasanak Erdélybe és tárgyalhasanak a fejedelemmel. A megegyezés Báthory Zsigmond halála után utódját, II. Rudolfot is kötelezi.

BVa Ms. N 35, ff. 223v–224r, fogalmazvány.

Ego Germanicus episcopus Sancti Severi, et Sanctissimi Domini Nostri Clementis papae 8ⁱ et Sanctae Sedis Apostolicae nuntius etc. hoc meo scripto declaro, quod cum ad Illustrissimum et Reverendissimum Dominum Andream cardinalem Bathorem perpetuum episcopatus Varmiensis administratorem venissem, eum Sanctitatis Suae nomine ad deponendum quodcunque odium, qualibet de causa, ab eo contra Serenissimum Principem Transilvaniae susceptum adhortatus sum, deinde institi, ut idem Illustrissimus Dominus cardinalis una cum Illustrissimo Domino Stephano Báthory, fratri suo germano sanctitati suae promitteret, quod nulla ratione inquietaturi molestaturi, aut perturbaturi essent, per seipsos vel interpositas personas, directe vel indirecte, dominia, status, et personam supradicti Serenissimi Principis. Postremo admonui eundem Illustrissimum Dominum cardinalem, ut sacrum cardinalatus ordinem quamprimum susciperet. Quibus omni-

bus cum supradictus illustrissimus in gratiam Sanctissimi Domini Nostri non gravatim paruisset, ego vicissim tanquam Sanctitatis Suae minister eidem Illustrissimo Domino cardinali spopondi, quod Sua Sanctitas praecipuum patrocinium et curam personae atque existimationis Illustrissimae Dominationis Vestrae susceptura meque praetermissum esset, quin ubi culpa vacare Illustrissimam Dominationem reperit, in illis, quae illi obiecta et decreto Transilvanico in illum coniecta sunt, innocentiam eiusdem universo christiano orbi testatam notamque faciat.² Promisi etiam et spopondi, quod Sanctitas Sua auctoritatem suam interponet, ut res facultates et bona, quae ipsi Illustrissimo Domino cardinali et Illustrissimo Domino Stephano sunt adempta restituantur.³ Curaturum etiam Sanctissimum Dominum Nostrum ut dum haec ad effectum deducuntur, Serenissimus Princeps nihil contra illustrissimos dominos fratres memoratos per seipsum, aut per interpositas personas moliatur.

Datum in arce Helsperg, die 7. mensis Ianuarii 1597.⁴

¹ Az eredetiben a püspöki székhely régi német neve, a Helsberg szerepel.

² Ez a kitétel azért fontos, mert a Szentszék Malaspinán keresztül dekrarálja a Báthory testvérek ártatlanságát. Mint láttuk, András egyik – kissé átlátszó – érve a Rómába való elutazással szemben éppen az volt, hogy ott úgysem hinnének neki.

³ Lehúzva: Utque faciliiori negotio ita perficiantur, curaturum Sanctissimum Dominum Nostrum, ut Serenissimus Princeps per spatium [kihagyva] mensium illustrissimis dominis praedictis facultate data fide publica concedat, ut libere suos familiares vel servitores in Transylvaniam cum litteris mittere et cum eodem Serenissimo Principe tuto tractare possint. Cum autem bellorum incerti exitus esse soleant, si, quod absit, Serenissimum Principem Transylvaniae excidere aut eius per Caesaream Maiestatem retinendi facultatem eripi contigerit, tunc sanctitatem eius curaturum spopondi, ut ad aliquem ex eiusdem Illustrissimi Domini cardinalis Bathorei familiae rerum Transilvanicarum summa deferatur. Rendkívül érdekes, hogy azt a részt, amely az erdélyi trón öröklésére vonatkozik, a nuncius a végleges szövegből kihagyta.

⁴ Ugyanezen a napon Báthory András és István hitlevelet állított ki a fejedelemmel való kibékülésről Vö. KOLBERG, 114–115. Az ügy részleteiről máig igen keveset tudunk. Forrásaink vagy teljesen megsemmisültek, vagy – és ez a valószínűbb – az ügy súlyosságára való tekintettel a tárgyalások előszóban folytak.

100

1597. január 8. Lidzbark Warmiński
Báthory András bíboros VIII. Kelemen pápának

Örömmel engedelmeskedik Malaspina nunciuson keresztül eljuttatott parancsának, és a kereszténység érdekében megbocsájtja az őket ért sérelmet. Egyházi szolgálatát újra kezdi, annak reményében, hogy ügye elintézését nyer. Két éve nem szolgáltattak nekik igazságot, mégis elfeledte a jogtalanságokat. Vesse latba tekintélyét, segítse meg nyomorúságos helyzetében; nem fog semmit Erdély fejedelme ellen tenni, de érje el, hogy ő se ártson nekik. Engedje meg, hogy követek és

levelek által érintkezessen (Erdélyben maradt) háza népével. Így jobban el tudja látni egyházi feladatait, és (bíboroshoz) méltó életet folytathat.

BVa Ms. N 35, ff. 219r–220r, másolat.

1597

Lettera del cardinal Battori a papa Clemente 8° nella qual mostrando d'haver donate a Sua Santità l'offese da lui et da Stefano, suo fratello ricevute da Sigismondo, la supplica della sua protettione.

Sanctissime ac Beatissime in Christo Pater ac Domine, Domine
clementissime

post oscula beatorum pedum Sanctitatis Vestrae.

Feci quod obedientem Sanctitatis Vestrae filium facere decuit, et iisque per Reverendissimum Dominum episcopum Sancti Severi, Sanctitatis Vestrae nuntium mihi nomine Sanctitatis Vestrae proponebantur, non gravatim acquievi, ut et gravissimas iniurias mihi meisque, a quibus non oportuit illatas reipublicae christianaе condonarem, et (quod iam pridem animo conceptum habebam, nisi tempestas illi Transilvanica impedivisset) ad suscipiendos ordines sacros sponte, et vocationis meae non immemor me conferrem. Bona, et certa spe fretus, quod huic ego ad paternam Sanctitatis Vestrae admonitionem, in medio negotiorum cursu, telam, quam orsus eram succidi, an cum bono,¹ ut detrimento totius christianitatis, exitus demonstrabit (utinam ego, Beatissime Pater, vates sim) ita, et Sanctitas quoque Vestra, existimationis, dignitatis, ac vitae quoque meae curam clementer suscipere dignabitur. Provolutus ad beatos Sanctitatis Vestrae pedes, miserabilem rerum mearum statum, ante oculos Sanctitatis Vestrae pono, famam laesam, dignitatem immunitam, bona, fortunas, ac patriam ereptam, matris, fratrum, nepotum, ac propinquorum meorum exilia, et lacrimas paterno affectu intueri velit. Ego, Beatissime Pater, offensos per duos et amplius annos, continuo apud Sanctitatem Vestram, ut de mea innocentia tandem Sanctitas Vestra constaret, iustitiaque mihi administraretur institi, et licet mihi nulla fuerit administrata, tamen in toto orbe infamatus, quasi contra legem naturae, ex sincere corde, omnes iniurias mihi illatas dimisi, cum tamen modos et rationes haberem, quibus iniurias mihi illatas medicassem a quibus omnibus quasi per vim Sanctitatis Vestrae autoritas, summa me retraxit.² Igitur qualis apud me Sanctitatis Vestrae autoritas, quantique fuerit, univversus orbis terrarum cognoscit. Qualis autem futura sit eadem Sanctitatis Vestrae autoritas, apud eum, cuius officium erat, mihi offenso sponte satisfacere omnes expectamus. Et quoniam me, omniaque mea, absque ulla resistentia candide et libere protestati Sanctitatis Vestrae permisi, non solum tanquam Christi vicario, quem post Deo unice colo, et veneror, sed ut iudici severo Sanctitati Vestrae sup-

plico, ut mihi viscera paternae christianitatis aperiatur, me ex hisce calamitatibus, et miseriis tandem aliquando auctoritate sua excipiat, et quandoquidem me Sanctitati Vestrae obligavi, quod contra Transilvaniae principem nihil moliri velim, providere Sanctitas Vestra dignetur, ut nec ille contra me, aut meos aliquid moliatur, utque liberum nobis sit, per nuntios, ac litteras ad certum tempus mutuo inter nos communicare, quo facilius in hac ecclesiastica vocatione mea, non solum quiete vivere, Deoque, ac ecclesiae utiliter inservire, sed etiam pristinum splendorem (iisque mihi, nec citato, nec convicto, adempta sunt, primo quoque tempore restitutis) retinere valeam. Quod ut pro rei aequitate et perpetua mea, erga Sanctam Sedem Apostolicam, et Sanctitatem Vestram observantiam, facere dignetur, etiam atque etiam humillime a Sanctitate Vestra peto. Cuius sacros pedes ea quae decet reverentia, osculor. Datum Heilspergae 8. Ianuarii 1597.³

Humillimus servus

Andreas cardinalis Sancti Angeli manu propria

¹ Lehűzva: certe.

² A lehűzött szavak kitörve.

³ Ugyanekkor írt a bíboros hasonló tartalmú levelet Cinzio Aldobrandininek is. Vö. BVa Ms. N 35, ff. 222r–v.

101

1597. január 10. Krakkó

Enrico Caetani lengyelországi pápai legátus Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek

Krakkóban volt, a királyné temetésén, ezért nem kapta meg eddig levelét, amelyet Malaspina továbbított számára, és ezért nem tudta megmutatni azt a királynak. A következő varsói szejmen azonban ezt meg fogja tenni. Szeretne távozása előtt jó és meghitt viszonyt kialakítani – tekintettel a rokoni kötelékekre – kettejük között, mind a közügyek, mind a magánügyek terén. A következő országgyűlésen mindent meg fog tenni a Liga tető alá hozása, és több igen fontos ügy sikere érdekében.

ASV Segr. Stato, Nunz. Diverse. Vol. 273, ff. 208r–v, fogalmazvány; Fondo Pio. Vol. 202, ff. 215v–216v; BC Ms. 1563, ff. 503r–505v, másolatok.¹

Venni qui in Cracovia quando ci venne Sua Maestà per far l'esequie della regina morta,² che sia in cielo, e per questo non vi hanno trovato in Varsovia le lettere di Vostra Altezza.³ Ma monsignor nuntio Malaspina conforme all'ordine dell'Altezza Vostra aperse il piego e ricapito quella che andava alla Maestà Sua,

inviando a me le mie. M'è dispiaciuto di ritrovarmi assente, perché con l'occasione di presentar al re serenissimo la lettera di Vostra Altezza. Io haverei fatto quell'uffitio che conveniva a me, et che era desiderato da lei. Ma perché io debbo d'ordine di Nostro Signore trovarmi ai futuri comitii⁴ allora sodisfarò a me stesso e servirò l'Altezza Vostra in quel modo appunto ch'io sono per servirla⁵ sempre, in tutto quello che mi verrà comandato da lei, meritando così la virtù et il valore dell'Altezza Vostra la pietà, et il zelo della quale gli danno questa prerogativa che ognuno desidera d'haver occasione di servirla sì come tutti l'ammirano, stimano, et honorano come publico deffensore della fede⁶ e religion cattolica. Però favoriscami pur Vostra Altezza con la frequenza de suoi comandamenti et assicurisi di dover esser' servita da me con amore e fede. Io spero in Dio, di dover' prima ch'io parta di questo regno, lassar' questo re così ben impresso che per l'avvenire, sia per passar' tra la Maestà Sua et l'Altezza Vostra quella buona intelligenza et confidenza che conviene alla congiunzione che è tra le persone loro, et che è necessario non punto meno per le cose publiche che per le loro private.⁷ Et quando io non havessi operato altro in queste parti, non mi parrà d'essere stato infruttuoso del tutto, seguendo questa buona, e santa reconciliatione la quale si come è stata promossa da me fin qui, con molto ardore, così procurerò di stabilirla in maniera che se ne possa sperare una soda et sicura perpetuità, e tutto con quella riputatione e dignità che conviene alla qualità di personaggi così alti, et così riguardevoli. Com'ho detto mi troverò a futuri comitii piacendo a Dio, ne quali, et per quel che tocca alla lega, et a molti altri interessi importantissimi io farò quel che potrò, sì per servire alla causa publica, come per ubbidire al prencipe della mia legatione, se in questo mezzo verrà occasione a Vostra Altezza di comandarmi qualche cosa di più, non la lassi, ma facciamel'arrivare, perché fin dove si stenderà l'opera mia, tutto s'impiegherà sempre da me in servir' l'Altezza Vostra alla quale bacio le mani. Et prego il Signore che le dia forza, e virtù da superare i suoi nemici, et da propagare il nome cristiano etc.

¹ A másolatok, kisebb eltéréseket leszámítva, egyeznek a fogalmazvánnyal.

² Báthory István özvegyéről, Jagelló Anna királynéről van szó, akinek III. Zsigmond az unoka-öccse volt.

³ Nem maradt ránk.

⁴ A varsói szejm 1597. február 10-én nyílt meg.

⁵ Lehúzva: servirò.

⁶ Lehúzva: sedia.

⁷ A lengyel király felesége, Anna ugyanis Báthory Zsigmond feleségének, Mária Krisztiánának a nővére volt.

1597. február 22. Róma

VIII. Kelemen pápa Báthory András bíborosnak

Örül, hogy engedelmeskedve felszólításának, újra felvette a szent rendeket. Szívén viseli ügyét, többek közt, ami Erdélyt illeti. Ha Rómába jönne, sokkal jobb körülmények között, kényelmesen tárgyalhatnának minderről. Részleteket Malaspinától tudhat meg.

ASV Armadio XLIV. Vol. 51, ff. 106r, 111v; vol. 41, ff. 124r, másolatok.

Andreae cardinali Bathoreo.

Dilecte fili noster salutem etc. Quod de tua virtute, et prudentia, et in rempublicam christianam amore¹ nobis pollicebamur, id ex tuis litteris copiose atque expresse, multa nostra cum voluptate cognovimus. Consolatus es nos fili, quod paternas cohortationes nostras, ex singulari nostra in te benevolentia profectas, humiliter et prompte audieris, quod Dei gloria et christianae reipublicae bono, nihil antiquius ducas, quod denique sacros ordines sponte susceperis, ut in ea vocatione, in qua vocatus es, Deo altissimo qui te tam multis donis ornavit, et eius ecclesiae catholicae constanter servias. In eadem vero sacrorum ordinum susceptione, quo conscius progressus fueris, teque ipsum in spiritu humilitatis Deo, magis magisque obtuleris atque arctius cum Deo, ut locum istum et statum docet, obstinexeris maiores eius adiutrice gratia spirituales fructus et divinae opis adiumentum percipies. Interea gratulamur tibi fili hunc pium, et christianum animum, ne dubita, te ista via gradientem et omnes cogitatus tuos in Deum proiicientem, ipse bonitatis auctor numque deseret, et homines quoque ipsi adiuvabunt. Nos certe, qui te tuo caritatis affectu complectimur, et in filii loco in Christo habemus, dignitatis, existimationis, rerumque tuarum curam, et cogitationem semel susceptam non deponemus, et quod ad negocia transilvanica attinet, de quibus scribis, illa quidem nobis cordi iam pridem sunt, et rogatu tuo, tanto erunt magis, curabimus omni officio, et diligentia, ut propensum in te voluntatem nostram et de tuis rebus paternam sollicitudinem ubique cumulate intelligas. Quod si Romam venire statueris, rem nobis profecto pergratam et periucundam feceris, hic maiori cum dignitate, et quiete eris, multaque e propinquo loco nobiscum commodius communicabis. Eam in ecclesiae Dei personam sustines, iis naturae et ingenii ornamentis praeditus es, ut latus virtute exercendae campus tibi non sit defuturus, et nos commodis tuis, quantum cum Domino poterimus non deerimus. Quare ut venias te valde hortamur. Caetera hoc de genere venerabilis frater episcopus Sancti Severi nuntius noster apostolicus tibi copiosius exponet. Nos interea nostram paternam et apostolicam benedictionem tibi amanter impartimur. Datum apud Sanctum Severum.²

HÁTLAP: Cardinali Bathoreo
22. Februarii 1597 anno sexto
praescripta

¹ Lehúzza: nos et presente.

² A pápa levele nyilvánvalóvá teszi, hogy a Malaspina által tető alá hozott megegyezés (99. sz. irat) azt a célt szolgálta, hogy a bíboros végre szánja rá magát a római útra.

103

1597. március 24. Varsó

Enrico Caetani lengyelországi pápai legátus Cesare Speciano prágai nunciushoz

Február 12. és 14-ei levelére azért válaszol késve, mert azt remélte, hogy közelebbit is megtudhat, de az országgyűlés olyan zűrzavarban folyik, hogy nagyobb a homály, mint valaha. A ligával kapcsolatos tárgyalásokról részletekkel nem tud szolgálni, mivel a császári biztosok nincsenek jelen, a lengyelek pedig azt mondták, nincs miről tárgyalni. A (török) békét illetően egyetértés van a rendek között, mivel mindenki úgy véli, hogy a Köztársaság nagy veszélynek lenne kitéve, ha nem hosszabbítaná meg. Kérte a császár segítségét annak érdekében, hogy az erdélyi fejedelem és a lengyel király biztosítsák egymást, hogy nem támadják meg egymást, illetve hogy az utóbbi megakadályozza a tatárok átvonulását. A békét kérő követtséget addig nem küldik el, amíg ő az országban marad. Értesült arról, hogy a fejedelem át akarja adni Erdélyt a császárnak, helyére pedig Miksa főherceget illetve rokonát, az eretnek ecsedi Báthory Istvánt akarja állíttatni, mivel az ország nem tudja tovább viselni a háború terheit. A hír valódiságáról azonban nem sikerült meggyőződnie. Éppen ezért látta szükségesnek megírni. Semmi sem szolgálja jobban a törökkel való béke ügyét, és vezethet a lengyelek és a császár közötti háború kioldozásához, mint Miksa fejedelemsége, annak ellenére, hogy lemondott a (lengyel) királyi címről. Hamarosan Krakkóba indul, hogy húsvétkor már Itáliában lehessen.

ASV Segr. Stato, Nunz. Diverse. Vol. 273, ff. 233v–235r, másolat.

A monsignor vescovo di Cremona
in Varsovia a 24. Marzo 1597.

Ho tardato a rispondere alle due lettere di Vostra Signoria delli 12 et delli 24 di Febraro,¹ sperando di poter avvisar qualche cosa più di certo, ma questi comitii sono passati con tanta confusione, et contradictione che se bene siamo al fine; nondimeno ancora stiamo in maggior tenebre che mai.² Della lega non se n'è potuta

parlare, perché non essendo presenti i commissarii imperiali, hanno detto li Polacchi che non vi era ne con che trattarle, ne con che concluderla. Il trattenere la confirmatione della pace, ha havuto eguale difficoltà, perché tutti gli ordini sono stati concordi, in giudicar che lo stato della sospensione, sia pericoloso, et nocivo alla repubblica, et questa propositione era di maniera impossibile, a pensar di rimuoverli. A me non è levata cosa nuova, ne di molte travaglio di Gesù, ne sono senza colpa, poichè legem adimplevi; con haver fatto quod potui, et quod debui per non cedere in tutto, mi sono ristretto alle cose che domanda l'imperatore, et ho fatto istanza che et la Maestà Sua, et il signor prencipe di Transilvania siano assicurati che non sarà data loro molestia alcuna, da questa banda, con promission d'impedire il passo ai Tartari. Per veder d'arrivare a questa due cose, ho sudato ben bene, se in vano, o con frutto aspetto d'intenderlo di giorno, in giorno, per poter rispondere alla lettera dell'imperatore. La pace col'Turco non solo non è stata rinovata fin hora me presente, come si è creduto costi vanamente, ma non si spedirà l'ambasciatore a rinovarla fin che io non sono fuori di questo regno. Qui m'è stato detto che il signor prencipe di Transilvania, ha trattato con l'imperatore di resignar la Transilvania all'arciduca Massimiliano, o vero ad'un tal Stefano heretico,³ suo parente, et elettore di Sua Maestà Cesarea, affermando che per essere li haversi rovinati dalla guerra, non spera di poterla sostenere più oltre. Io non ho saputo che mi dire, eccetto che invocar in dubio tale avviso, come ne communicationi, ne da Vostra Signoria ne da monsignore di Cervia: che essendo vero, non mi si doveva tacer da essi, almeno con la cifra ordinaria de nuntii che pur sa Vostra Signoria, ch'io l'ho a fine di comunicarsi simili avvisi. Quali effetti possa partorire l'introdurre novità nella Transilvania Vostra Signoria lo può giudicare per l'esperienza che ha delle cose dell'imperatore, et del procedere della guerra. Ma io per l'informatione che ho di quelle di questo regno, vedo che nessuna cosa sarebbe più atta ad impedire i progressi col'Turco, et accender una guerra immortale fra la casa d'Austria, et i Polacchi, quanto che tentar di dove il principato di quella provincia all'arciduca Massimiliano, benche egli rinontasse che titolo regio, essendo tra questi, et lor passati, tant'olere in disgusti che ne questa maestà, ne il gran cancelliero, non lo vorranno suoi per vicino, et il cardinal Battori non si starebbe.⁴ Pude mi pare necessario che sia in questo negotio di camminare come si suol dire, col pie di piombo, et non ha dato conto a Sua Santità, et al signor Giovanni Francesco, sappia lo anche Vostra Signoria se vol'sa, et facciavi gl'uffitii che giudicherà più necessari. Del Tartaro si ha nuova qui che tuttavia tratta di accomodarsi col'Turco et così sarà vano sperar aiuto da quella parte. In breve partirò per Cracovia, et quivi per Italia fatto pasqua. Prego Vostra Signoria a far oratione per il mio buon viaggio, et a darmi in Roma occasione d'adoprarli in suo servitio che lo farò molto di cuore, pregando in tanto a lei ogni bene etc.

¹ A levelek nem maradtak ránk.

² Jóllehet a szejm a törökkel való béke megújításáról határozott, a Miksa pártiak az őket támogató Ostrogsky család segítségével megakadályozták, hogy a döntést a szejm becikkelyezze. Az év elején összehívott varsói szejmről vö. NIEDERKORN, 489. A kudarcról vö. még *Studia*, 93–94.

³ Rendkívül érdekes adat; eddigi tudomásunk szerint ugyanis Báthory Zsigmond unokaöccsét, ifjabbik Báthory István fiát, Gábort, a későbbi fejedelmet akarta utódául kijelölni. A szöveg azonban egyértelműen a fejedelem egy távolabbi, idősebb, és eretnek rokonára, vagyis a kálvinista ecsedi Báthory Istvánra céloz.

⁴ Miksa trónköveteléséről vö. 108. sz. iratot.

104

1597. május 3. Róma

Cinzio Aldobrandini bíborosneps Báthory András bíborosnak

Tájékoztatja a császár és a fejedelem közti, Erdély átadásával kapcsolatos tárgyalások megkezdéséről. A pápa gondoskodni fog arról, hogy érdekei képviselve legyenek. A tárgyalások hamarosan befejeződnek; a pápa akarata, hogy ne zavarja meg azokat. Hallgasson a figyelmeztetésre, mérsékelje magát, aminek többször is öröndetes módon bizonyágát adta.

MTAK Veress-hagyaték, Ms. 419, 985–986, levéltári eredetiről készült másolat.

Illustrissime et Reverendissime Domine, Domine mihi observandissime

Eximiam Sanctissimi Domini erga Illustrissimam Dominationem Vestram benevolentiam seu potius paternam charitatem, vel ex hoc recenti argumento potest agnoscere, quod videlicet cum primum aliquid Sua Sanctitas inaudisset de illa Transylvanie cessione, de qua inter Caesaream Maiestatem et Serenissimum Principem illius provinciae agebatur, coepit,¹ statim eadem Sua Sanctitas, etiam antequam Illustrissima Dominatio Vestra ea de re litteras accepisset,² de ipsa eam cogitationem curamque suscipere, quam maxime optabat eadem Illustrissima Dominatio Vestra ominoque in eo sibi serio incumbendum decreverat Sua Sanctitas, ut vestrae dignitatis ratis in primis haberetur. Quod utique ei ex mente adeoque mandato ipsius Sanctitatis Suae rescribo, planeque confirmo. Nunc autem cum totus ille tractatus eum habuerit exitum, quem iam sibi perspicuum arbitramur, neque ad illum disturbandum sanctitatis suae requiretur etiam nunc auctoritas, quae profecto nequaquam Illustrissimae Dominationi Vestrae defuisset, hoc unum superesse videtur, ut videlicet ipsa sibi Sanctitatis Suae voluntatem animumque sibi magis magisque devincere studeat.³ Quod sane facile consequetur, si, quod facere instituit sapientissimis amantissimisque monitis atque consiliis Sanctitatis Suae uti par est auscultare, ac in omnibus rebus eam prudentiam animique moderationem adhibere pergat, cuius multa iam de perillustria, ingenti cum laude sua praebuilt documenta.⁴ Ad haec autem illam pluribus hortari cum plane supervacaneum existimem, Deum

Optimum Maximum precabor, ut recta consilia sua ad optatum exitum provehere eamque incolumem quamdiutissime servare dignetur. Romae die 3^a Maii 1597.
Illustrissimae Dominationis Vestrae

servitor humillimus
Cinthius cardinalis Sancti Georgii

CÍMZÉS: Illustrissimo et Reverendissimo Domino, Domino meo observandissimo, Domino Andreae cardinali Bathoreo

¹ Carrillónak Spanyolországból való visszatérése után gyakorlatilag pihenő nélkül kellett Prágába utaznia 1597. januárjában, hogy tárgyalásokat kezdjen Báthory Zsigmond lemondásának feltételeiről. Vö. SZILAS, 77–80. Az államtitkár csak az első tárgyalási forduló után tájékoztatta, legalábbis hivatalosan, a bíborost.

² Vö. 102. sz. iratot.

³ A Szentszék joggal számíthatott arra, hogy az Erdély átadásáról folyó tárgyalások hírére Báthory András meggondolatlanságot követ el. A tárgyalások ugyanis egyet jelentettek a Báthory testvérek Erdéllyel kapcsolatos jogigényének sirba szállásával, hisz a fejedelemség birtoka Mária Krisztierna révén a császárra szállt. Az államtitkár a bíboros érdekeinek képviseletén első-sorban birtokai visszaadását értette, hiszen ártatlanságáról néhány hónappal korábban Malaspina oklevelet állított ki.

⁴ A bíboros által tett ígéretekről vö. 100. sz. iratot.

105

1597. május 10. Gyulafehérvár

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem VIII. Kelemen pápának Rómába

A segítségét kéri; küldi, és ajánlja Carrillót, akire minden ügyét rábízta. Adjon hitelt szavainak.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 96AB1, ff. 49r, 56v, sajátkezű eredeti.

Sanctissime Pater, et clementissime Domine

Non immerito, Beatissime Pater, ad Vostram Santitatem confugio, cum et Vestra Sanctitas inexplabili, erga omnes caritate teneatur, tum quia a meo patre, patruoque Sanctae Sedis Apostolicae gratiae commendatus, Sanctitatis quoque Vestrae clementiam et paternum, piumque erga me affectum luculenter cognoverim, nec alium praeter Vestram Sanctitatem post Deum habeam, quem securius et confidentius, in meis negotiis et necessitatibus convenire possim. Mitto idcirco patrem Alphonsum,¹ cui iniunxi, ut omnia mea negotia, Vestrae Sanctitati tanquam patri, pietissimo et domino meo clementissimo, aperiatur, meque gratiae Vestrae Sanctitati commendando certam Vestra Sanctitas reddat, quantum in clementia erga me Ve-

stra Sanctitas fiducia habeam, cuius verbism, ut Vestra Sanctitas fidem habeat, quam humillime oro. Deus Vestram Sanctitatem ecclesiae suae et toti orbi christiano mihi que quam diutissime servet incolumem. Datae Albae 10. Maii anni 1597.²

Vestrae Sanctitatis

servitor

humillimus

Sigismundus princeps

CÍMZÉS: Beatissimo Patri Clementi octavo Sacrosanctae et Universalis Ecclesiae Pontifici Maximo Domino clementissimo.

¹ Carrillo Gyulafehérvárra történő visszaérkezése után, alig két hetet pihenve indult el május 10-én először Grácba, majd Rómába. Onnan Prágába kellett utaznia, ahol a fejedelem lemondásának feltételeiről kellett tárgyalnia. Vö. SZILAS, 80–91.

² Hasonló levelet kapott Cinzio Aldobrandini is. Vö. ASV Fondo Borghese III. Vol. 96AB1, ff. 50r, 55v.

106

1597. május 24. Róma

VIII. Kelemen pápa Báthory Zsigmond erdélyi fejedeleme

Április 11-én irt levelét megkapta. Kérésének megfelelően figyelmeztetni fogja az érintetteket, hogy ne halasszák el a török elleni harcra kínálkozó alkalmat. Ő is mindent megtesz ennek érdekében; most éppen Rudolf császárral tárgyal, sőt rokonát, Giovanni Francesco Aldobrandinit is Magyarországra küldi. Mélyen fáj-lalja, hogy többet nem tehet, nem az akarat, hanem a lehetőség hiányzik.

ASV Armadio XLIV. Vol. 51, ff. 214r, 215v; vol. 41, ff. 124r, másolatok.

Sigismondo Transilvaniae principi.

Dilecte fili Nobilis Vir salutem etc. Singulari animi voluptate afficimur, quoties de Tuae Nobilitatis salute, ex litteris tuis cognoscimus, quemadmodum modo accidit, ex iis quas Alba Iulia, ad undecimum mensis Aprilis diem ad nos dedisti,¹ te enim in praecordiis intimis caritatis, ut filium apprimo in Christo dilectum, perpetuo gerimus, atque ad sanctum altare Dei, magno affectu tui assidue memoriam facimus. Quae vero a te scripta sunt, vidimus, et tuam prudentiam, pietatem, animique magnitudinem plurimum in Domino commendamus. Quod vero a nobis petis, ut eos, quorum id interest admoniamus, ut egregiam oblatam occasionem, rei

contra communem hostem bene gerendae ne deserant, sed opportune atque avide arripiant, nos vero hoc ipsum iam pridem omni officiorum genere agimus quoque diligentissime, praesertim apud carissimum filium nostrum Rudolphum imperatorem electum quin etiam, ad christianae reipublicae causam sublevandam, ea illi adiumentum praebimus, quae temporales huius Sanctae Sedis vires excedunt, quae semper illae quidem tenues, nunc tot impensis sunt extentissimae, nec vero sanguine nostro parcimus, cum nobilem virum Ioannem Francescum Aldobrandinum nepotem nostrum secundum carnem, se iterum ad quodvis belli discrimen obicere iusserimus.² Tuam vero fili causam, et caesari, et aliis, quod saepenumero fecimus commendare non cessabimus, magnoque dolore permovemur, quod plura praestare non licet, idque sibi Nobilitas Tua certo persuadeat, nobis non voluntatem, sed facultatem deesse.³

Tuae vero laudis, et gloriae percupidi semper sumus, Deumque toto ex animo precamur, ut qui te multis ornamentis et virtutibus cumulavit, sua in te dona custodiat, et caelesti gratiae suae ope ubique tueatur, et nos tibi nostram paternam et apostolicam benedictionem impartimur. Datum apud Sanctum Petrum.⁴

HÁTLAG: Principi Transilvaniae
24 Maii 1597
praescripta

¹ Nem maradt ránk.

² A Giovanni Francesco Aldobrandinit ajánló pápai brevét (január 28.) vö. ASV Armadio XLIV. Vol. 51, ff. 65r, 68v.

³ VIII. Kelemen itt arra utal, hogy a pápai csapatok nem fognak Erdélybe vonulni a fejedelem megsegítésére. Az 1597. évre elfogadott hadműveleti terv értelmében Pápa, majd Győr ostrománál segítették a császári csapatokat. Erről vö. *A pápai vár felszabadításának négyszáz éves emlékezete 1597–1997*. Bev. tan. PÁLFFY Géza. Szerk. HERMANN István. Pápa, 1997, 53–56, HK 2004/2.

⁴ A segítség elmaradásának oka a d'Este családdal Ferrara jövője miatt kialakult konfliktus volt. A Szentszék ekkor már a város fegyveres birtokba vételére készült. Vö. 109–111. sz. iratokat.

107

1597. szeptember 20. Gyulafehérvár
Náprági Demeter választott erdélyi püspök Cinzio Aldobrandini bíborosneposnak

A császár erdélyi püspökké választotta, de hiányzik a pápa jóváhagyása, beleegeyzése, és megerősítése. A processust a szokásos módon, Viscontin keresztül küldte el. Az ország, és a katolikus egyház nyomorúságos helyzetére tekintettel kéri püspöki megerősítését, és a szokásos census elengedését, mert Eger eleste miatt mindenét elvesztette.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 89D, ff. 222r–v, 227v, eredeti.

Illustrissime ac Reverendissime Domine, Domine colendissime obsequiorum
meorum et orationum in Domino devotarum commendationem

Serenissimus Transylvaniae princeps, inter alia insignia facta, illud pulcherrimum praestitit, quod episcopatus Transylvaniensis, ante quinquaginta fere annos,¹ iniuria temporum, et haeretica, seditiosorum hominum pravitate, provincia expulsi renovationem denuo decerneret, et me ex Hungaria, et consilio maiestatis evocatum, episcopum Albensem nominavit, sed quia episcopatus autoritas, sine Sanctissimi Domini Nostri consensu, approbatione et confirmatione, exerceri non potest, processus de more per Reverendissimum Dominum episcopum Cervia ad Sanctissimum Dominum Nostrum, transmissus est.² Supplico itaque Illustrissima ac Reverendissimae Celsitudini Vestrae, dignetur patrocinio suo, et in ecclesiam catholicam amore, praesertim in regnum istud omnium regnorum et provinciarum, quae erroribus infecta sunt, calamitosissimum, promptitudine, apud Sanctissimum Dominum efficere, ut apostolicam benedictionem et confirmationem, licet indignus, merear, cum sine mora, propter summam istius ecclesiae necessitatem, tum etiam gratis, ut pote qui Agria nuper expulsus et disturbii his bellicis, omnibus bonis, et rebus exutus, praeter orationes, quid aliud Sanctissimo Domino rependam, nihil occurrat.³ Factura hac in parte Illustrissima ac Reverendissima Vestra Celsitudo Deo et ecclesiae rem quam gratissimam. Caeterum me Illustrissimae Vestrae Celsitudini commendo, eiusdemque venerandas manus exosculor. Quam Deus ad multos annos servet incolumem. Datum Albae Iuliae 20. Septembris anno Domini 97.

eiusdem Illustrissimae ac Reverendissimae
Celsitudinis Vestrae

servitor et capellanus

Demetrius Napragy
ad ecclesiam Albensem in
Transylvania nominatus episcopus

CÍMZÉS: Illustrissimo ac Reverendissimo Domino, Domino Cynthio cardinalis Sancti Georgii nuncupato etc. Domino colendissimo

¹ Az utolsó Róma által is elismert erdélyi püspök, Statileo János 1542-ben halt meg. Bornemisza Pál 1556-ban hagyta el a fejedelemséget, így püspöki joghatóságát nem gyakorolhatta. A püspöki széket a császár és az erdélyi fejedelem, illetve a Szentszék közötti viták miatt nem tudták betölteni. Végül csak 1597-ben sikerült a mindhárom fél által elfogadott jelöltet, Náprági

Demetert beiktatni hivatalába. FRAKNÓI Vilmos: *A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*. Bp., 1895, 290–293.

² A magyar királyok főkegyúri joga mindig is szálla volt a Szentszék szemében. A tizenöt éves háború kudarcai miatt megfogalmazódó vádak (eretnység elterjedése, eretnek tanácsadók és katonák) kapcsán a Kúria megpróbált fellépni az egyébként több évszázados gyakorlat ellen, beavatkozva a magyar király püspök kinevezési gyakorlatába. Uo. 284–289.

³ Eger eleste után az egri püspökség és káptalan Kassára települt. Ezek szerint Náprági Demeter is, aki ekkor egri prépost volt, holmiját a városban tartotta.

108

1597. október 4. Róma

Cinzio Aldobrandini bíborosnepos(?) Germanico Malaspina lengyelországi pápai nunciusnak

Megkapták a będzini tárgyalásokról irt részletes beszámolóját, Moldvával, és a Báthory testvérek megbékélésével kapcsolatban. Miksa főherceg, bár még nem tette meg, de vissza fogja, vagy már visszaküldte a megegyezés szövegét. Ami a Moldvát illető biztosítékokat illeti, a két Báthory sosem hagyott fel a szervezkedéssel. A lengyelek tudják, hogy a fejedelemnek nincs elég ereje, de ő sem enged, és fennen hangoztatja a lengyelek felelősségét. Visconti mindazonáltal tárgyalni fog az ügyben. Mihály és Jeremiás esete különbözik, és bár mindketten elfogadták a töröktől a zászlót, mégis a tapasztalt és ügyes Mihály jó szolgálatot tesz a kereszténység ügyének. Ami a Báthoryak megbékélését illeti, ismeri az ezzel kapcsolatban felmerült nehézségeket, a bíboros mindenről tudni akar. Viscontinak megfelelő utasításokat fognak küldeni, aminek alapján vele együtt járhat el.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 18F, ff. 421r–427r, másolat.

Si è veduta la piena risposta che fa Vostra Signoria nei particolari della transattione bedzinense,¹ et dell'assicurazione delle Vallachie, et della reintegrazione del signore Battori et fratello, in ciascuno dei quali le replicherò qualche cosa se bene poco haverò che dirle.² Quanto alla transattione solecitata di qua senza intermissione siamo di nuovo certificati che non l'havendo il Serenissimo Massimiliano fatto quando ultimamente lo promese per certo accidente che nacque, la spedirà sicuramente, o l'haverà già spedita.³ Quanto all'assicurazione se ne scrive di nuovo in Transilvania, due non si è mai abbandonata la prattica, et facilmente monsignor di Cervia ne farà intendere di là qualche cosa a Vostra Signoria ma forse sono assai sicuri ai Polacchi nella debolezza del principe, et nella sua volontà benchè Sua Altezza si mostri accesa, et soglia risentirsi a parole della ingiuria che già le parve di ricevere da loro.⁴ Tratterà tuttavia il sodetto monsignor come se da ciascuna delle parti ugualmente potessero nascere i disordini istessi, così conviene di presupporre, ma bisogna ben confessare che'l caso sia diverso in quanto che al-

le persone di Michele et di Hieremia che se bene Michele accettò lo stendardo del Turco come l'haveva accettato Hieremia,⁵ non fu non dimeno l'istesso il loro fine, et ha mostrato molto bene la isperienza che quello pigliandolo lo fece con arte, et per servire meglio agli interessi della christianità, a difesa della quale si sono poi conservate le sue armi, et questo gl'ha più tosto disservito. Quanto alla reintegrazione dei signori Battori già sono note a Vostra Signoria le difficoltà che patisce il negotio ogni volta che'l signor cardinale voglia vederla sottilmente,⁶ s'inviano tuttavia ordine opportuni al predetto monsignore sopra di questo ancora, et potranno comunicare insieme, Vostra Signoria et esso ch'essendo quanto io devo dirle con questa resto et male raccomando.

Di Roma li 4. Ottobre 1597.

¹ A bēdzini egyezményről vö. 21. sz. iratot.

² Malaspina szeptember 3-án kelt beszámolóját vö. *Documente V*, 90–94.

³ Miksa végül 1598. május 8-án teljesítette a bēdzini szerződés feltételeit, vagyis lemondott lengyel trónigényéről. Josef HIRN: *Die Renuntiation des Deutschmeisters Maximilian auf Polen und die damit zusammenhangen Ereignisse*. In: *MIÖG 4. Ergänzungsband* (1893) 266. Szövegét vö. ASV Fondo Borghese III. 67A, ff. 44r–52r. A pápa 1598. július 1-jei brévéjében gratulált Miksának, és egyúttal óvatosságra intette, hogy Felső-Magyarországra vezető útja során ne adjon gyanúra okot a lengyeleknek. ASV Armadio XLIV. Vol. 52, ff. 275r–v, 280v.

⁴ Malaspina idézett jelentésében arról tájékoztatta az államtitkárt, hogy mindkét fél, a lengyelek és Báthory Zsigmond is, mindkét román vajdaságra igényt tart, és hogy a lengyelek a császár jóváhagyása esetén bevonulnának Havasalföldre is, mivel tisztában vannak azzal, hogy az erdélyieknek nincs elegendő fegyveres erejük. *Documente V*, 90–91.

⁵ Jeremia 1595 augusztusában került hatalomra portai segítséggel, Mihály pedig 1596 tavaszán fogadta el a vazallitást jelentő zászlót. Vö. Sz 2003/2, 615.

⁶ Malaspina szerint két lehetőséget kell a fejedelemnek megfontolnia a Báthory testvérek esetében; vagy vissza kell adni birtokaikat, vagy érvényben tartani az elítélő határozatot. Ez utóbbi esetben a lengyel rendek visszavonnák Báthory István honosítását, Andrástól pedig a főpapok határolnák el magukat, mivel nem akarják egy felségsértő lázadóval megosztani szenátusi tagságukat. Vö. *Documente V*, 93. Ennek keretei között kötelezte magát a király, hogy megakadályozza a Báthory testvérek beavatkozását Erdély ügyeibe. Vö. *MIÖG* 1893, 266.

109

1597. december 12. Gyulafehérvár

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem VIII. Kelemen pápának

Sajnálattal értesült Viscontitól a Szentszék nehézségeiről, hogy fegyveresen kényszerült hűbéri jogát érvényesíteni. Szeretne személyesen is a segítségére sietni, de országa helyzete ezt nem engedi meg.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 96AB1, ff. 51r–v, 54v, sajátkezű eredeti.

Beatissimo Padre

Ho inteso da monsignor reverendissimo noncio di Vostra Santità con molto mio dispiacere della necessità in che vien posta per conservatione, delle ragioni et dignità di cotesta Santa Sede, di muover le arme essendomi sempre persuaso che i feudatarii di Vostra Beatitudo dovessero ricorrere, alla sua clementia, et non insurgere contro di lei, tuttavia poiché le cose del mondo portano così, spero che il Signor Iddio col suo aiuto assisterà alla Sanctità Vostra, acciò possa condur tutte l'imprese a buon fine.¹ Io vorrei potermi trovare in stato, et termine di poter servire con la persona propria Vostra Beatitudine ma poi che la necessità et pericoli di questi paesi non lo patiscono, offerisco alla Santità Vostra la mia buona volontà, et tutto ciò che posso, et voglio baciandole i piedi del honor fattomi, in havermi fatto dar conto di questo negozio suplicandola a tenermi nella sua protettione si come ha fatto sempre. Di Alba Julia a 12. Dicembre 1597.
Di Vostra Santità

humillissimo et devotissimo
servitore

Sigismondo principe

CÍMZÉS: Alla Santità di Nostro Signore, Clemente ottavo

¹ Alfonso d'Este herceg halála után, akinek nem volt fiú örököse, a Szentszék fegyveres erővel foglalta el a ferrarai hercegséget, amely pápai hűbér volt, így akadályozva meg, hogy Cesare, Alfonso unokaöccse, aki annak halála után birtokba vette, kezén maradjon. Vö. NIEDERKORN, 422. A Szentszék éppen Ferrara birtokba vételével kapcsolatos kiadásokra hivatkozva utasította el Miksa főhercegnek a segítségre vonatkozó kérését.

110

1598. január 10. Róma

VIII. Kelemen pápa Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek

Megkapta Ferrara ügyében írt levelét. Nem panaszkodik, de ami Krisztusé, azért nem szabad sajnálni a vért. Mindenben Isten, és az egyház érdekét követték. Örül, hogy ebben a nehéz ügyben mellette áll, amiről nemcsak tőle, hanem Viscontitól is értesült.

ASV Armadio XLIV. Vol. 52, ff. 10r, 15v, másolat.

Dilecte fili Nobilis Vir salutem etc.

In iis litteris, quas de negotio Ferrariensi tua manu scriptas¹ ad nos proxime dedisti, elucet spectata² saepius pietas Nobilitatis Tuae erga nos et devotio erga hanc tuam, et omnium fidelium matrem carissimam, romanam ecclesiam, cui Spiritu Sancto auctore deservimus. In hac autem causa, non quaerimus quae nostra privatim sunt, sed quae Christi, neque carni aut sanguine indulgemus, sed solum Dei honorem propositum habemus, et dignitate huius Sanctae Sedis in qua humilitatem nostram Deus praesidere, et ecclesiae suae praeesse voluit, itaque in eius ope confidimus, qui superbis resistit, et humilibus dat gratiam. In re autem valde molestam gaudimus, cum filiorum nostrorum catholicorum principum zelum, alacritatem, et propensam voluntatem perspicimus, tuam vero fili, iam pridem nobis notam, et crebris venerabilis fratris Alphonsi episcopi Cerviensis nostri apud se apostoli nuntii testificationibus commendatum,³ in tuis etiam litteris expressum vidimus, tuamque in nos pietatem, pari paternae caritatis affectu excipimus, et Tuae Nobilitati nostram apostolicam benedictionem amantissime impartimur et laeta omnia a Deo precamur. Datum X. Ianuarii 1598.⁴

HÁTLAP: Principi Transilvaniae X. Ianuarii 1598. Roma

¹ Vö. előző iratot.

² Leházva: crebre.

³ Nem maradt ránk.

⁴ Hasonló brevét küldött a pápa február 10-én a fejedelemnek. Vö. ASV Armadio XLIV. Vol. 52, ff. 88r–v, 93v.

111

1598. február. 10. Róma

VIII. Kelemen pápa Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek

Isten segítségével vérontás nélkül sikerült birtokba vennie Ferrarát. Őszinte szívből jövő jókívánságait levelében is olvasta. Bővebbet Viscontitól tudhat meg.

ASV Armadio XLIV. Vol. 42, ff. 59v–60r, másolat.

Dilecto filio Nobili Viro Sigismundo principi Transilvaniae

Clemens papa VIII.

Dilecte fili Nobilis Vir salutem et apostolicam benedictionem. Divinae misericordiae admiranda opera iam non audimus solum, sed oculis nostris intuemur. Iam fama praecurrens, ut putamus Nobilitati Tuae significavit nobilem Ferrariae civi-

tatem eiusque ditionem nobis et romanae ecclesiae, cui iure debebatur, esse restitutam idque tanta cum pace et quiete, ne una quidem sanguinis guttula effusa, ut vere dicere liceat, a Domino factum est, istud et est mirabile in oculis nostris. Deus belli difficultates et pericula dispulit, et disiecit. Deus caeteri Estensi dedit spiritum consilii, eiusque cor humiliavit, Deus denique ex magna tempestate, quae imminere videbatur, magnam tranquillitatem effecit. Nomen igitur sanctum eius perpetuo benedicimus, cui soli omnem gloriam damus, et eos quos magis amamus, et cariores habemus, ad gratias eius infinitae bonitati agendas invitamus, ut certe cum Nobilitate Tua facimus, quam in praecordiis Christi gerimus, et quam scimus ex hoc felici eventu, singularem animo cupere voluptatem. Quanto enim affectu optaveris, ut haec res nobis feliciter eveniret, non solum ex litteris tuis perspeximus, sed in ipso corde tuo quodammodo legimus. Caetera Venerabilis Frater episcopus Cerviensis noster apostolicus nuntius ex pietate vir, et prudentia, quam nosti, uberius exponet Nobilitati Tuae cui interea paternam et apostolicam benedictionem nostram toto ex animo impartimur. Datum etc. X. Februarii MDXCVIII etc.

112

1598. május 21. Bécs

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem Pietro Aldobrandini bíborosneposnak

Tegnap érkezett meg épségben a városba, de hiába remélte, hogy megérkezett a szentatyja ügyében meghozott döntése. Két nap múlva indul Oppelnbe.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 85C1, ff. 99r, 100v, eredeti.

Illustrissime et Reverendissime Domine observandissime

Heri Dei beneficio huc incolumis perveni, sperans me Vestrae Illustrissimae Dominationis inventurum litteras, quibus benignum de rebus meis decretum Sanctissimi Domini Nostri intelligerem.¹ Spe frustratus, nihilominus quam optime spero propter singularem amorem, quo Vestra Illustrissima Dominatio, cui addictissimus sum, me prosequitur. Quare pluribus mea commendare, cui maxime commendata esse scio, minime opus erit. Post biduum hinc Opoliam utcunque iam propinquam discedam, nihil avidius expectans, quam litteras Vestrae Illustrissimae Dominationis, eandem diu incolumem servari cupio ad multorum solatium et salutem. Viennae 21. Maii 98.

Illustrissimae ac Reverendissimae Dominationis Vestrae

ad servitia promptissimus
Sigismundus

CÍMZÉS: Illustrissimo ac Reverendissimo Domino Petro Aldobrandini Sacrae Romanae Ecclesiae cardinali, Domino et amico observandissimo

¹ Báthory Zsigmond a válásával kapcsolatos pápai döntést várta. Vö. 114. sz. iratot.

113

1598. május 23. Ferrara

Pietro Aldobrandini bíborosneps Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek

Örömmel értesült arról, hogy sikerült megegyezésre jutnia a császárral, és hogy azt a rendek is elfogadták. Reméli, hogy ez az ország javát, és az ő nyugodt és biztos jövőjét fogja szolgálni.

BAV Barb. Lat. Vol. 1992, ff. 284v, másolat.

Serenissime Princeps

Pergratum mihi pergratae iucundum fuit audire, quod suis litteris significavit Celsitudo Vestra de felici executione pactorum, quae cum caesara maiestate nuper sanciverat et de mira consensione populorum in iis acceptandis.¹ Equidem spero clementissimum Deum, qua benignitate publicas res illarum provinciarum, eadem Celsitudinis Vestrae personam fortunaturum, ut tranquilliozem in posterum, tutiozemque vitam traducat. Ego vero, quod ad me attinet, nihil reliqui faciam, quo Celsitudinis Vestrae dignitati, amplitudini, ornamentis omnibus sero deserviam in iis praesertim, quae mihi per litteras, perque episcopum Cerviensem novissime significavit. Interea feliciter valeat Amplitudo Vestra, et me sui cupidissimum amore pergat. Datum Ferrariae.

Transylvaniae principi Sigismundo Bathoreo XXIII. Maii MDLXXXVIII.

¹ A bíboros államtitkár a december 23-ai titkos egyezményre gondol, amelyben Báthory Zsigmond lemondott a fejedelemségéről. Minderről hónapokkal később, a március 27-ére összehívott gyulaféhevári országgyűlésen értesültek a döbönt rendek. EOE IV, 20–31. Az egyezmény szövegét a megerősítő okmányokkal együtt vö. GOOSS, 235–257.

114

1598. június 20. Ferrara

VIII. Kelemen pápa Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek

Örömmel olvasta Bécsből kelt levelét, hogy két napon belül Oppelnbe indul, és hogy a császár és a főhercegek előzékenyen fogadták. A legfontosabb most vá-

lásának elintézése; az engedélyt brève formájában elküldték Viscontinak, ő azonban már elindult Itáliába, ezért egy másik főpapot küld, akinek a személye mind neki, mind feleségének is megfelel. Bővebbet Cinzio Aldobrandinitől tudhat meg.

ASV Armadio XLIV. Vol. 52, ff. 261r, 266v; vol. 42, ff. 150r–v, másolatok.

Dilecte fili Nobilis Vir salutem etc.

Lucundae nobis fuere litterae Nobilitatis Tuae Vienna datae,¹ quibus te salvum atque incolumem pervenisse, et in tua biduum Opoliam profecturum significas,² tum a carissimo filio nostro imperatore electo eiusque fratribus archiducibus³ omnia erga te amoris officia adhibita narras. Optamus pro nostra erga te paterna caritate, cetera tibi prosperi evenire, Dei adiutrice gratia, quod autem scribis, cupere te rescire, quid a nobis de tuis rebus constitutum sit, illae quidem nobis semper sunt cordi, sed omnem deliberationem separationis decretum praecedat necesse est, eius autem rei facultas data erat Venerabili Fratri episcopo Cerviensi per litteras nostras in forma brevis, sed is e provincia discesserat et iam fere Italiam attigerat, cum eiusmodi illi redditae sunt litterae.⁴ Itaque episcopum alterum⁵ deligendum oportet, et quidem talem in quem non tu solum, sed dilecta etiam in Christo filia principessa consentiat, atque utrique vestrum satisfaciat, id quo citius a nobis fiet, tanto nos etiam celerius, quae hic a nobis agenda erunt expediemus. De toto autem hoc negotio scripsit uberius ad Nobilitatem Tuam dilectus filius noster, et secundum carnem nepos Cinthius cardinalis Sancti Georgii.⁶ Nos tibi apostolicam benedictionem nostram toto ex animo impartimur. Datum Ferrariae 20. Iunii 1598.

¹ Nem maradt ránk.

² A levelet nem találtuk, de minden bizonnyal hasonló tartalmú lehetett ahhoz, amelyet a fejedelem Pietro Aldobrandininek küldött. Vö. 112. sz. iratot.

³ Utalás Mátyás és Miksa főhercegekre.

⁴ Visconti az év tavaszán hagyta el Erdélyt. *Nunciusok*, 315.

⁵ Germanico Malaspináról van szó, aki végül csak 1599 augusztusában ért Erdélybe. Küldetésének iratait vö. *Nunciusok*, 316–376, erdélyi működéséről AMBRÓ Béla: *Malaspina nuncius működése Erdélyben*. In: *Katholikus Szemle* 1887, 253–290.

⁶ A fejedelem válásáról vö. 90. és 121. sz. iratokat.

115

1598. június 25. Opole¹

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem Pietro Aldobrandini bíboros államtitkárnak

Június 20-án érkezett Oppelnbe, ahol rögtön átvette a két hercegséget. A pápától várt levél azonban nem érkezett meg, ezért arra kéri, hogy azt, mivel néhány nap múlva Prágába indul, a császári udvarba küldjék utána.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 85C1, ff. 98r, 101v, eredeti.

Illustrissime et Reverendissime Domine observandissime

Ingrediens Opoliam 20. Iunii, ubi statim recepi utriusque ducatus possessionem, Sanctissimi Domini Nostri benignum responsum me inventurum crededam.² Quamvis autem illud non invenerim favore Vestrae Illustrissimae Dominationis arbitror, iam minime futuram longam moram, multis enim nominibus et rationibus gravissimis, huic rei finem dudum propositum imponere, omnino expedit. Cum autem hinc intra paucos dies discessurus sim Pragam versus et ad quadam alia loca, litterae quae ad me dabuntur, ad aulam caesaream essent destinandae, ubi si adfuero illas recipiam, sin minus inde certo ad me transmittentur. Non agam nunc pluribus, cum sciam res meas cordi maxime esse Vestrae Illustrissimae Dominationis, cui mea officia et studia, omnem deprecans a Deo prosperitatem, libenter defero. Datum Opoliae 25. Iunii anni 98.

Illustrissimae ac Reverendissimae Dominationis Vestrae

studiosissimus
Sigismundus

CÍMZÉS: Illustrissimo ac Reverendissimo Domino Petro Aldobrandino Sanctae Romanae Ecclesiae cardinali, Domino et amico nobis observandissimo

¹ Opole, Oppeln (Lengyelország) sziléziai hercegség, amelynek neve a nyírbátori egyezmény (1549) óta kísért a Habsburgok és az erdélyi fejedelmek között megkötött szerződésekben, békékben.

² A fentebb idézett egyezmény (vö. 113. sz. iratot) ugyanis Erdélyért cserébe két sziléziai hercegséggel Oppelnnel és Ratiborral kárpótolta a fejedelmet. Vö. GOOSS, 246–247.

116

1598. június 26. Opole

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem Alfonso Visconti volt erdélyi pápai nunciusnak

Aprilis 25-ei, Grácból irt levelét folyó hó 15. napján kapta kézhez Wrocławban, amelyre rögtön válaszolt volna, ha a hercegség átvétele ebben nem hátráltatta volna, ahová jó egészségben érkezett meg. Minden nap várja, hogy a császár teljesítse ígéretét. Kéri, járjon közbe érdekében, mivel eddig semmilyen hírt nem kapott Rómából ügyét illetően. A két hercegségnek hosszú ideje nem volt igazi gazdája, úgy hogy elképzelheti, milyen állapotban vannak. Távol van hazájától, bizonytalan helyzetben, pénz nélkül. Szeretne innen elmenni, amilyen gyorsan csak

lehet; kéri, küldjön levelet, Lazar Henckelen keresztül, akit megfelelő időben tájékoztatni fog, hová akar távozni. Ha Itália határaihoz ér,

ASV Segr. Stato, Particolari. Vol. I, ff. 220r-v, 221v, sajátkezű eredeti.

Molto Illustre et Reverendissimo Monsignore mio osservandissimo

La lettera di Vostra Signoria molto Illustre et Reverendissima scritta di Gracz a 25 d'aprile¹ mi fu resa a Vratislavia² a 15 del presente,³ a quale haveria risposto subito, si la brevità del tempo in quale doveva accettar li miei ducati, non fosse stato in causa per poter dar piu compito raguaglio a Vostra Signoria molto Illustre et Reverendissima.

Hora adunque per gratia di Dio, siamo qua in possesso delli ducati, in li quali come noi troviamo per non esser longo in le lettere, tralasso da scrivere. Basta siamo tutti sani, piacesse a Dio che potesse Vostra Signoria molto Illustre et Reverendissima presentialmente contemplar il nostro stato, non mancano l'occasioni di giorno in giorno d'sperar della clementia di Sua Maestà Caesarea ogni satisfattione alle quale tanto piu mi trovaro con indissolubile nodo astretto per servir con ogni fidelta quanto saranno maggiori le gratiae.⁴

Quante volte Signor Illustre mi l'ha venuto in mente, la sua dolce conversatione, et quella affettione che sempre lei stata verso de me, non tanto per il mio merito quanto per la sua bontà et lealtà, con la quale usa tutti sui affettionati favorire, havesse pur io havuto adoprato de conservarlo con quelle debite maniere le quale doveva alla amorevolezza desse verso de me che incolperà la mia ignoranza, et impossibilità, non la volontà, per che il non poter dove il voler è pronto, in un buon amico non è peccato, non de spero nientedemeno apunto, et alla sua bontà gratia mi da cuore racomando, essendo che nissuna anchora habia havuto resolutione, intorno alle mie cose di Roma, et qui non altro che li ducati questi doi, li quali non havendo havuto già di tanti anni un signor suo padron privato, puo considerar lei in che stato siano. Io in tanto mi trovo fuori della mia patria, sospeso senza resolutione, senza denari etc. etc. etc. Per molti rispetti mi conviene di andarmene di qua quanto prima, onde si Vostra Signoria molto Illustre et Reverendissima haverà da mandar qualche lettere a mi, indirizzi in man del Lazaro Henkel,⁵ il quale secondo le occasioni, et tempi sarà informato, di dove io mi ritrovarò, non mancarò di avisar Vostra Signoria molto Illustre et Reverendissima di tutte cose et poi trovandomi appresso confini di Italia potremo con sua saputa mutar il luogo di mandar le lettere a ciò più non sianno mandati a Vienna al Lazaro Henkel, ma al altro homo dove tanto a lei quanto a me sarà più comodità scriver più n'anco voglio per molti rispetti, non dubitando della sua prudentia, resta solo da raccomandarmi alla sua solita bontà et cortesia, la quale saprà tutte le mie cose desidero et stimo, con la quale in questi tempi possa ancor io suo affettionatissimo et confortarmi et aiutarmi, alla quale prego del Nostro Signor Idio ogni compita felicità. Di Oppolia 26. Iunii 1598.⁶

Di Vostra Signoria molto Illustre et Reverendissima

affetionatissimo per servirla
Sigismondo

CÍMZÉS: Al molto Illustre et Reverendissimo Monsignor mio osservandissimo, il Signor Alfonso Visconti vescovo di Cervia, mio osservandissimo. Cerviae

¹ Nem maradt ránk.

² Vratislavia, ma Wrocław (Lengyelország).

³ Feltehetően a pápa június 20-án kelt, válásával kapcsolatos levelére (114. sz. irat) céloz a fejedelem, amely öt nap alatt nem is érkezhett meg Oppelnbe. Az idézett egyezmény Erdélyért cserébe két sziléziai hercegséggel, Oppelnnel és Ratiborral kárpótolta a fejedelmet. Vö. GOOSS, 246–247.

⁴ A két hercegségen felül a császár ötvenezer tallér évjáradék, amelyet azonban tetszése szerint egyházi birtokból származó jövedelemre is átválthatott, folyósítására kötelezte magát; a fejedelem ennek ügyében utazott Prágába.

⁵ Lazar Henckel bankárról van szó, aki kölcsönökkel segítette a császárt a háborúban. A családi vagyont ő alapozta meg. Az egyezmény a fenti összeg kétszer hathavi részletben történő folyósításával közelebből meg nem nevezett bankárokat bízott meg. Henckel nyilván közéjük tartozott.

⁶ A levél kitűnően érzékelteti azt a csalódottságot, amelyet a fejedelem érzett a két hercegség láttán. Mivel a december 23-án megkötött egyezményben kialakult évjáradékot sem kapta meg, ráadásul a Szentszék sem tudta elérni helyzetének javulását, a fejedelem néhány héttel később úgy döntött, titokban hazatér Erdélybe. Vö. következő iratot.

117

1598. szeptember 22. Ferrara

VIII. Kelemen pápa Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek

Értesült Erdélybe való visszatéréséről. Meggyőződése, hogy azért tért vissza, hogy Istent, és a kereszténységet szolgálja. Ne hallgasson azonban a török szavára. Buzdítja, hogy maradjon hűséges a császárokhoz és a Habsburg házhoz. Örül, hogy feleségével, akinek a nővére a spanyol trónörökös menyasszonya, ki akar békülni. Bővebbet Carrillótól tudhat meg.

ASV Armadio XLIV. Vol. 52, ff. 409r–v, 414v; vol. 42, ff. 228r–229v, másolatok.

Dilecte fili Nobilis Vir salutem etc.

De Tuae Nobilitatis in Transilvaniam reditu cum aliunde tum ex religioso viro Alfonso Carilio¹ accepimus. Nos autem pro nostra paterna erga te caritate et perpetua voluntate cum de tua incolumitate summopere laetamur, tum omnia tua consilia, atque actiones, divinae gratiae numini in viam salutis dirigi, tibi reique publicae christianae prosperi evenire toto ex animo optamus nam superiores illas deliberationes non satis nobis probari potuisse non negamus. Sic autem de tua perspecta virtute et pietate nobis persuademus, quod ea mente in provinciam istam rediisti, ut quemadmodum Deo altissimo hactenus² cordi sincero servisti, ita nunc quoque studiose servias, et populi christiani uilitatem, pro tua virili diligenter procures, quo nomine iam nunc Nobilitati Tuae valde commendamus, tibi benedicimus. Sed quia te in filii singulariter dilecti loco habemus, et quia Christi caritas, et pastoralis sollicitudo urget nos, te etiam atque etiam magnopere hortamur, ne ab infensissimis nomini christiano hostibus, quique omnium catholicorum principum, qui invictae crucis vexillum sequuntur, perniciem pariter expetunt, et moliuntur, te ullo modo de tua constantia demoveri patiaris,³ sed eorum doloris suasionibus et promissis aures peritus tuas occludas, et tuam maiorumque tuorum gloriam illibatam retineas, nihil enim tibi aut ad praesentem laudem, aut ad aeternam vitam praestantius, quoque fidei propugnatorem esse, et hostes Christi teterrimos odio profecto odisse, Deus autem exercituum, qui manus tuas ad praelium docuit, contra hostes suos, ipse defensor tuus et fortitudo tua erit, et te novis victoriis et omni felicitate cumulabit. Tum illum te, fili, hortamur et omni efficacia a te petimus, ut erga carissimum filium nostrum imperatorem electum et Augustam Austriacam Domum veterem tuam observantiam, et amore retineas, quo potius si fieri potest, maiori et arctiori benevolentiae, et coniunctionis vinculo te cum illo adstringas, quod et eius maiestatem vicissim erga te facturam confidimus, cui etiam hoc de genere accurate scripsimus vestra animorum consensio, et utrique vestrum, et christianae reipublicae multas afferet utilitates. Perge, ergo fili, tui similis esse, et tuum illum zelum, quo causam Dei tam insigniter zelatus es, conservas. Summa praeterea voluptate perfusum est cor nostrum, et supra quoque verbis exprimere possimus recreati sumus, cum de Tua Nobilitate intellexerimus, te nobili mulieri coniuge tuae carissime complures in hoc tuo reditu, coniugalis amoris significationes dedisse, sic te illa amat, sic de te etiam absente pro merita est, ut merito tuo eam amari debeas, nihil hoc nobis gratius, nihil optabilius accidere potest, utinam crebro haec de vobis audiamus, ut certe speramus, vos enim in visceribus Iesu Christi gerimus, et intimis praecordiis paternae caritatis, illud praeterea te pro tua prudentia attentius consideratum confidimus, uxor tua,⁴ cuius mulieris germana soror sit, illius nimirum, quae principi hispaniarum tot regnorum tantaeque potentiae successori coniugii faedere iungenda est,⁵ ut nemo non videat, et tu certe optime intelligas, quid honoris atque existimationis, quid momenti ad omnes res tuas afferat, te tanto regi tam arcta affinitate coniunctum esse, ut tanto propensius coniugem tuam omnis maritalis amoris affectam complecti debeas quibus de rebus copiosius cum Tua Nobilitate loquitur idem Alphonsus vir ea prudentia et zelo, quem tu ipse nosti, quem et si quietis appetentem, et ad suum generalem propo-

situm properantem, ad te cum litteris nostris redire iussimus.⁶ Scimus enim quoque tuo nomine sit addictus et fidelis, et quoque multis in rebus tibi usui esse possit, tu ergo benigne et amanter, ut soles, illum excipies, et nos tibi coniugique tuae delictae paternam et apostolicam benedictionem nostram toto affectu impartimur. Datum Ferrariae 22. Septembris 1598.

¹ Vö. Carrillo I, 309–310. Zsigmond augusztus 11-én indult el Oppelnből, és Lengyelországon keresztül néhány híve társaságában Erdélybe lovagolt; 20-án már Kolozsváron volt. Carrillo, aki Oppelnbe is elkísérte a fejedelmet, Grácban hallotta az első híreket a fejedelem távozásáról. SZILAS, 100. Nyilván onnan számolt be a hallottakról.

² Lehúzza: in.

³ A császári udvar nem zárta ki a törökkel való békekötés lehetőségét, ezért 1598-ban minden addiginál nagyobb veszélyt jelentett a Szentszék számára a fejedelemség, és a két román vajdaság kilépése a háborúból. Erdély ekkor tatár közvetítéssel tárgyalt egy esetleges fegyverszünetről illetve békéről. Erről vö. IVANICS, 105–118.

⁴ VIII. Kelemen Báthory Zsigmond és Mária Krisztierna el nem hált, így érvénytelennek számító házasságára céloz. Az Erdélybe visszatérő fejedelem felkereste a feleségét is; a pápa ezért abban reménykedett, hogy a házastársak közti viszony helyreáll, és nem fognak elválni.

⁵ Margit főhercegnőről, Mária Krisztierna testvéréről, III. Fülöp feleségéről van szó. Vö. Carrillo I, 308, 510.

⁶ Nem maradt ránk. A pápának a császárhoz Carrillo érdekében szeptember 2-án írt levelét vö. Carrillo I, 588.

118

1599. január 5. Gyulafehérvár

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem VIII. Kelemen pápának

Megkapta írásbeli és Carrillón keresztül élőszóban is átadott üzenetét. A táborból való visszatérése után december elején összehívta a tanácsurakat a császárhoz küldendő követség ügyében; nem lévén elégedett a végeredménnyel, újra összehívta ugyanebben az ügyben nemcsak a Fejedelmi Tanácsot, hanem a rendeket is karácsony napjára. Ezen a gyűlésen, jóllehet betegsége ágyba kényszerítette, úgy döntöttek, hogy Bocskai Istvánt és Náprági Demetert küldik a császárhoz, akiket január 2-án indított útnak, a tárgyalási feltételekkel. Kéri, járjon közbe a császárnál a vérontás elkerülése érdekében.

ASV Fondo Boghesse III. Vol. 124B, ff. 120r, 121v, eredeti.

Beatissime Pater, Domine clementissime

Qua par est reverentia tanti pontificis, et tam in me benigne ac paterne affecti, monita solutaria cum litteris contenta, tum verbis Reverendi Patris Alphonsi exposita suscepti.¹ Idque vel inde Vestra Sanctitas cognoscere poterit, quod ab eiusmo-

di monitis, tametsi non defuerint, quibus aliud faciendum esse pluribus rationibus videbatur, non discesserim. Tardius autem opinione fortassis Vestrae Sanctitati respondeo, quo possem certam rem perscribere in re tam gravi. Atque in hunc finem circa initium Decembris post reditum ex castris senatorum omnium mei regni conventum celebraui, in quo quidem, Deo laus, omnes adhaerendum esse christianis iudicaverunt, decreta pernobilis legatione ad caesarem. Deinde vero hoc conventu non contentus convocavi secundo ad festa Natalitia non solum senatores, sicut prius, verum etiam comites ac iudices regios, ut res tota stabilior redderetur. In horum igitur conventu, eadem tandem fuit mens, authore Deo, et non sine meo labore, lecto licet affixus, molesto morbo quo etiam detineor, et aliquoties iam recurrit. Ne autem morbi mei causa publico deessem, bono reverendissimum electum episcopum Transylvanum et Spectabilem ac Magnificum Stephanum Bochkay ad Suam Maiestatem Caesaream ablegavi, secunda die Ianuarii, paratus admittere conditiones aliquas, quas multi poterunt iudicare, mea persona indignas potius quam cogar sanguinem christianum effundere; res profecto, a qua mea mens semper abhorruit.² Cuius quidem rei periculum cum ita sim affectus, nullum erit si Caesarea Maiestas monita iam a Vestra Sanctitate (pro quo quidem charitatis officio maximas ei ago gratias) correspondere pari affectu et effectui voluerit. Aliud quod perscribam non occurrit, nisi ut ad oscula provolutus pedum Vestrae Sanctitatis, cui precor faelicem et faustum novum annum, me et mea omnia filiali affetu commendem. Datae Albae Iuliae die 5. Ianuarii anno 1599.

Sanctitatis Vestrae

servitor humillimus

Sigismundus princeps

CÍMZÉS: Sanctissimo in Christo Patri Clementi VIII. Summo Pontifici Domino, Domino mihi clementissimo

¹ Vö. Carrillo I, 590–592.

² Szilágyi szerint a gyulafehérvári országgyűlést 1599. januárjában hívta össze a fejedelem; az irat alapján a dátumot december 24-ére módosíthatjuk. Az országgyűlésről, és a követek elküldéséről vö. EOE IV, 74–75, 252–257.

119

1599. március 27. Róma

VIII. Kelemen pápa Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek

Nagy örömeire szolgált Báthory András levele; hálát ad Istennek, hogy kibékültek. Ügyeljen arra, nehogy rosszakarói megzavarják a kibékülést. Írt az ügyben a császárnak is.

ASV Armadio XLIV. Vol. 43, ff. 156v–157r; BAV Barb. Lat. Vol. 1992, ff. 105r–v, 112v, másolatok.

Dilecto filio Nobili Viro Sigismundo
Transilvaniae principi

Clemens papa VIII.

Dilecte fili, Nobilis Vir salutem et apostolicam benedictionem. Singulari nos gaudio in Domino affecerunt litterae, quas nuper a dilecto filio nostro fratre tuo Andrea cardinale Bathoreo accepimus,¹ narras enim accurate, quemadmodum Dei benignitate, vestra prudentia et virtute pax optata et concordia inter vos conciliata est, tanta animorum vestrorum propensione, tanta voluntatis sinceritate, ut veteris amoris vestri perfecta redintegratio sit consecuta. Egimus gratias Deo pacis auctori et patri misericordiarum, qui preces humilitatis nostrae exaudivit, ut duos filios nostros, unice nobis in Christo dilectos, vera et fraterna caritate iterum coniunctos videremus, gratulamur tibi fili et nostrum praecipuum hoc gaudium, quod cum bonis omnibus commune est tibi, multa cum spirituali laetitia significamus, tuamque pietatem agnoscimus et commendamus, saepe de christiana republica praeclare meritis es, sed in hoc quoque multam es laudem consecutus. Hanc mentem retine fili et age pro tua prudentia et constantia, ne ullis malevolorum insidiis tam salutiferae pacis et benevolentiae vestrae faedus ulla ex parte labefactetur, ut de te certe confidimus. Ad caesarem de rebus Tuae Nobilitatis scripsimus iam non semel et iterum scribimus,² ut sua caesarea gratia utrumque vestrum complectatur, nobis omnia vestra cordi sunt et tibi fili a Deo prospera omnia, cum nostra apostolica benedictione semper precamur.³ Datum ut supra.⁴

¹ A bíboros levele nem maradt ránk.

² A pápai brévév vö. ASV Armadio XLIV. Vol. 43, ff. 156r–v, BAV Barb. Lat. Vol. 1992, ff. 107r–v, 110v.

³ Zsigmond március 17-én köszönt le unokatestvére számára a trónról a megyesi országgyűlésen. Vö. EOE IV, 80–81.

⁴ Ugyanezen a napon írt egy hasonló tartalmú levelet Báthory Andrásnak is a pápa, aki ekkor még nem tudta, hogy a kibékülés az Erdély fölötti hatalom átjátszását is jelenti a bíboros számára. Vö. ASV Armadio XLIV. Vol. 43, ff. 157v–158r, BAV Barb. Lat. Vol. 1992, ff. 106r–v, 111v.

120

1599. március 31. Medgyes

Báthory András bíboros, erdélyi fejedelem VIII. Kelemen pápának

Örömmel ment Erdélybe a kibékülés után, aztán gyorsan visszatér Lengyelországba, amiről értesítette a császárt is. Az országgyűlés alatt megtapasztalta a

császár elleni közhangulatot, és a Miksa főherceg miatt a császári biztosok jelenlétében Erdély kapujában történtek (Várad ostroma) miatt unokaöccse és a rendek március 28-án fejedelemmé választották, 29-én pedig, miután felesküdt az ország törvényeire, letették ők is az esküt. Nem érti, a császár miért akadályozza, hiszen őt akarja szolgálni. Kéri, vesse latba a tekintélyét, hogy a császár elfogadja fejedelemmé választását; Cinzio Aldobrandini ígéretet tett arra, hogy ha a fejedelem lemond, akkor támogatni fogják megválasztását. Tájékoztatja arról, hogy az országgyűlésen visszaállították a szabad vallásgyakorlatot, a jezsuitáknak pedig visszaadták a gyulafehérvári kollégiumot. Ebből is láthatja, hogy ebben a helyzetben is mennyire szívén viseli a vallás ügyét.

MTAK Veress-hagyaték Ms 419, 1123–1124, levéltári eredetiről készült másolat.

Sanctissime ac Beatissime in Christo Pater ac Domine, Domine clementissime
post oscula pedum beatorum

Sanctitati Vestrae

Beatissime in Christo Pater, non alio sane animo in Transilvaniam veni, quam ut controversiis familiae meae compositis, quam primum me in Poloniam recipe-rem, de qua mea voluntate et sacrae cesareae maiestatis inserviendi studio suam maiestatem cesaream certiorum feceram.¹

Nunc dum in Transilvania comitiis intersum, alienumque omnino a cesarea maiestate animum regni aperte video, quem iam antea maiestas caesarea prospicere potuit, et illa tragoedia,² quae in presentia commissariorum ad fores Transilvaniae serenissimo Maximiliano existente excitata fuit,³ consentiente serenissimo principe fratre meo ac regni ordinibus universis ita volentibus in principem Transilvaniae 28 Martii electus sum, 29 post meum in leges patriae iuramentum universi ordines cum senatu fidelitatis iusiurandum deposuerunt,⁴ ut non videam, quae ratione sacra Caesarea Maiestas rationes meas et regni mei impedire velit, cum christianitatis nullum unquam propositum velim impedire, sed per omnem occasionem eius maiestatis inservire, quo nomine Sanctitati Vestrae humiliter supplico, ut hoc regni mei factum (et rerum fateor familiae meae debitum) clementer accipiat, ac ita apud Caesaream Maiestatem auctoritatem suam, quae summa est, interponat, ne ad acerbiora remedia, quae a christianissimo imperatore minime speramus, quoque non nisi summo cum scandalo esse possent, Caesarea Maiestas animum applicet certo sibi Sanctitatem Vestram persuadeat, post tot familiae meae acerbitate, et carus animum mihi talem esse, ut velim Maiestatis Caesariae rationibus subservire. Non dubito Sanctitam Vestram hoc lubenti animo facturam, ut quod mihi litteris Illustrissimi Domini mei cardinalis Sancti Georgii iam antea clementer promiserat,⁵ ut si princeps provinciam esset renunciaturus, me Sanctitas

Vestra promoveret, id nunc Sanctitas Vestra volente principe ac tota republica benigne confirmet, suaque sancta prosequatur benedictione. Illud autem Sanctitati Vestrae pro consolatore significare volui, in iisdem comitiis libertatem religionis magna ex parte restitutam, etiam patres Societatis Iesu in albense collegium publico decreto introductos.⁶ Haec ideo scribo, ut Sanctitas Vestra animadvertat curae nobis fuisse, prae oculisque versari, quantum patriae quantum religioni debeam, in posterum quoque si Sanctitati Vestrae gratiam sensero. Ita in omnem occasionem ero intentus, ut gratiae Sanctitatis Vestrae quam dignissimum me praestem. His me Sanctitatis Vestrae humiliter commendo, cuius beatos pedes exosculor. Datum in civitate nostra Meggies, ultimo die Martii anno Domini 1599.

Sanctitatis Vestrae
humillimus servus
Andreas Bathoreus
princeps Transilvaniae

Clementi papae VIII.

¹ Báthory András fejedelemsé választása mindenkit váratlanul ért. Még nagybátyja, ecsedi Báthory, István is csodálkozását fejezte ki a dolgok alakulásán. Vö. SZÁDECZKY Lajos: *Erdély és Mihály vajda története 1595–1601. (Történeti nép- és földrajzi könyvtár LVIII. köt.)* Temesvár, 1893 (a továbbiakban *Mihály vajda*), 294–295. Nem világos, mire céloz Báthory András; Miksa említése miatt gondolhatnánk Eger elestére, és a mezőkeresztesi csatára, a császári biztosok azonban csak 1598-tól tartózkodtak Erdélyben. Erre az időszakra esett Szaturdzsi Mehmed hadjárata, aki sikertelenül ostromolta meg Nagyváradot. A tatárok ekkor dúlták fel a Tiszántúlt, amelyet a császári hadvezetés tétlenül nézett. TÓTH, 292–297.

³ A tervek szerint az Erdélybe előre küldött császári biztosokat, Nádasdy Ferencet, David Ungnadot és Istvánffy Miklóst követte volna Miksa főherceg néhány ezerfőnyi haderővel. Mielőtt azonban ez megtörtént volna, Zsigmond lemondott unokaöccse javára. A bíboros erre utalt. Vö. EOE IV, 76–77.

⁴ A medgyesi országgyűlésről van szó. Az országgyűlésről vö. EOE IV, 78–81, az eskü szövegét uo. 279–280. A választást a császár természetesen nem ismerte el; előre látható volt, hogy lépéseket fog tenni a bíboros letételére.

⁵ A katolikus vallás szabad gyakorlatáról az 1595. április 16-án összehívott gyulafehérvári országgyűlés intézkedett. A négy *recepta religi*óról, szemben a szakirodalomban elterjedt téves nézettel, ezen az országgyűlésen intézkedtek először *expressis verbis* a leszámolások miatt megfélemlített rendek. Vö. EOE III, 472. A vallásszabadságról szóló cikkely kérdését új megvilágításba helyező hipotézisről bővebben vö. BALÁZS Mihály: *“A hit... hallásból leszön.” Megjegyzések a négy bevett vallás intézményesüléséhez a 16. századi Erdélyben.* In: *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére. (Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek 2.)* Szerk. FODOR Pál, PÁLFFY Géza, TÓTH István György. Bp., 2002, 51–75. András nyilvánvalóan nem ezt, hanem a gyulafehérvári kollégium visszaadását értette a *libertas religionis* alatt. Rendeletének szövegét vö. 122. sz. irat.

⁶ Vö. EOE IV, 268.

1599. április 6. Gyulafehérvár

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem VIII. Kelemen pápának

Unokaöccsét, Báthory Andrást a medgyesi országgyűlés egyhangúan az ország fejedelmévé választotta. A fejedelemségről azért mondott le, mert ebben a bizonytalan és veszélyekkel teli helyzetben az ország és lakóinak nyugalját, és érdekeinek védelmét tartotta szem előtt, jóllehet ez a császárral kötött szerződés ellenére történt. Kéri, hogy válásának ügyében, amelyben feleségével egyetértésben döntött, iratait pedig hitelt érdemlő tanúk vallomásával együtt elküld, sürgősen intézkedjék.

MTAK Veress-hagyaték, Ms 491, 317–318, levéltári eredetiről készült másolat.

Beatissime Pater

Etsi ex quae nunc exponam, praeter opinionem Vestrae Sanctitatis peractor fuerunt spero benignitate paterna, qua me semper prosecuta fuit, ea omnia aequi bonique consulturam, quae necessitate adductus imminentibus undique mihi, regnoque periculis facere coactus sum. Amore fraterno cum Illustrissimo et Reverendissimo Domino cardinali Bathoreo reintegrato regnicolarum comitia Meggiesini celebravi, ut unanimi consensu quod tandem consultius his provinciis foret, communibus votis et suffragiis declararetur.¹ In quibus quidem cum ultro citroque multa ageretur, et a plurimis inter tot ac tantas moles rerum ambigeretur, qui fieret, ut et istae provinciae securam sibi conservationem in diuturnum tempus, regnicolae vero pertaesii toties factae, tum mutationis, tum tractandarum rerum longitudinis sibi quietem, atque securitatem acquirere possint, non ignari quid etiam modo multis ex locis illis continuo fere possint, nec debeant. Et licet si aliquo tempore ad mutandam sententiam adducerentur, aut persuasionibus, aut autoritate alicuius personae inducti, id tanquam coactum nec debere, nec posse ullo unquam tempore observare, non obstantibus tractatibus iam conclusis et inchoactis² cum Caesarea Maiestate cum iam esset in mora maximum periculum, ne hae provinciae, ac subinde christianitatis dispendium innocens pateretur, atque honore etiam Augustissimae Domus Austriacae ne inter tot malo affectus, aut uni et serenissimis, aut agentibus serenitatum suarum aliquid indecorum, aut inconveniens contingeret, atque ne dum ulla ratione conservationi harum provinciarum deessem, motus tum publicis, tum privatis etiam aliis gravissimis rationibus me abdicavi rursus principatu, quem Illustrissimo Domino cardinali, fratri meo carissimo summo cum omnium applausu tradidi. Hac re constituta omnium consensu serenissimae meae coniugis ac meo ex Vestrae Sanctitate omni cum affectu dissolutione matrimonium nostri rati dumtaxat efflagito, obsecro, ne hac in parto sit iam ulla mora, quam ut pro mea parte mitto litteras meas istis litteris [...] Vestrae Sanctita-

tis mitto litteras meas iuramento, et testibus fide dignis confirmatas, quae in iudicio robur habeant ne opus sit alias probationes praestolare. Similis quoque litteras a serenissima coniuge mea transmittuntur.³ Utinam res meae tum publicae, tum privatae, eo fuissent in statu, quo non fuisset ad haec facienda coactus. His provolutus, ex qua par est humilitate ad pedum beatorum osculo paterno amoris ac benevolentiae Vestrae Sanctitatis me meaque plurimum commendo. Albae Iuliae die 6. Aprilis 1599.

Vestrae Sanctitatis

servitor humillimus
Sigismundus princeps

¹ Vö. előző iratot.

² Utalás az 1597. december 23-án megkötött egyezményre, amelyben a fejedelem a Habsburgok javára lemondott országáról. Vö. 113. sz. irat 1. jegyzetét.

³ Báthory Zsigmond és Mária Krisztierna tanúsítványai a válásról nem maradtak ránk.

122

1599. április 8. Gyulafehérvár

Báthory András bíboros, erdélyi fejedelem rendelete a jezsuiták szabad mozgásáról

Az országgyűlés végzései értelmében a jezsuita rend engedélyt kapott a gyulafehérvári meglepedésre. Ezért megparancsolja, hogy biztosítsák a rend tagjainak szabad mozgását, haladéktalanul bocsássanak rendelkezésükre szekereket és lovakat ingóságaik szállításához, és lássák el minden szükséges dologgal őket.

BACR Kemény-hagyaték, Supplementum II, ff. 81v, másolat.

Andreas divina miseratione Sanctae Romanae Ecclesiae cardinalis, Bathoreus Transsilvaniae Moldaviae, Valachiae Transalpinae princeps, partium regni Hungariae Domini, Siculorum Comes, et episcopatus Varmiensis perpetuus administrator et aedilibus nostris universis ac singulis, Illustrissimis, Reverendissimis, Spectabilibus, Magnificis, Generosis, Egregiis Nobilibus, comitibus, vicecomitibus, et iudicallium quorumcunque comitatum, et aliorum quorumvis locorum officialibus, tricesimatoribus, teloniatoribus, pontium, passuum, vadorum, viarumque custodibus. Item prudentibus et circumspectibus magistris civium, iudicibus, villicis, et iuratis civibus quorumcunque civitatum, oppidorum, villarum, et possessionum, cunctis etiam aliis subditis nostris salutem et gratiam nostram. Quandoquidem iuxta contenta articulorum per dominas regnicolas regni nostri Transilvaniae publice in comitiis eorum celebratorum reverendis fratribus Societatis Iesu ad ingrediendum Albam Iuliam facultas sit oblata.¹ Proinde fidelitatibus vestris harum serie committimus, et mandamus firmiter, quatenus acceptis praesentibus, praenominatis reverendis patribus liberam ingrediendi facultatem dare, imo pro rebus, et suppl-

lectilibus eorum ubique currus, et equos sufficientes ordinare, ac de aliis etiam rebus necessariis providere, absque mora, et tergiversatione omni debeatis, et te neamini. Secus non facturi. praesentibus perlectis, exhibentibus restitutis. Datum Albae Iuliae die octava mensis Aprilis, anno Domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono.²

Andreas cardinalis Bathoreus
princeps Transilvaniae

¹ Vö. előző iratot.

² Báthory András rendelete egyértelmű gesztus a korábban általa élesen bírált és támadott jezsuiták irányában. Ezzel nemcsak a Szentszék és a prágai udvar számára demonstrálta elkötelezettségét az erdélyi rekatolizáció ügyében, hanem egyúttal a külpolitikai elszigeteltségből is próbált kitörni.

123

1599. május 18. Kolozsvár melletti tábor

Báthory András bíboros, erdélyi fejedelem VIII. Kelemen pápának

Korábbi leveleiben már beszámolt arról, hogy fejedelemmé választották. Bár Erdélyt erőszakkal kényszerítették a császár engedelmességére, aki most is ellenségesen viselkedik, úgy gondolta, hogy nem engedi át a trónt egy harmadik személynek. Családtagjai különben is kormányozták már a fejedelemséget, és a szokások szerint a fejedelemnek az országban kell tartózkodnia. Reméli, hogy a császár elégedett lesz az erdélyiek döntésével, akinek meg kell értenie, hogy uralmát nem akarták és akarják az erdélyiek. Értesült arról, hogy a császár fegyverrel készülődik ellene; arra kéri, akadályozza meg a vérontást, mivel támadás esetén védekezni fog. Csapatait Kolozsvár mellett vonja össze. Emlékezteti, hogy mindig engedelmes szolgája volt.

MTAK Veress-hagyaték Ms 419, 1160–1161, levéltári eredetiről készült másolat.

Sanctissime ac Beatissime in Christo Pater ac Domine Domine clementissime
post oscula pedem beatorum Sanctitatis Vestrae.

E prioribus meis litteris, quas ad Sanctitatem Vestram dedi clementer intelligere potuit, quaenam mutatio amoris principis et benevolentia totius regni in Transilvania sit facta, quam etiam hisce Sanctitati Vestrae breviter significandum putavi.¹ Cum enim Transilvaniam antea armis ad obedientiam Caesareae Maiestatis coactam etiam nunc a Caesarea Maiestate aversissimam intelligerem, ac ne ego obtemperarem, provinciam praeter Caesaream Maiestatem et me tertio cuiquam deferendam viderem, non committendum putavi, ut ex familia mea Transilvania, cui nostra familia iam pridem praefuit, hoc Dei donum decederet, et quae principem

locum semper in Transilvania gessit alteri subiiceretur. Itaque vocationem Dei sequente provinciam acceptari, hoc potissimum animo, ut communi bono inservirem, sperans fore, ut Caesarea Maiestas de hac Transilvanorum deliberatione contenta sit futura, cum et ex his, et ex aliis pluribus argumentis intelligere Caesarea Maiestas potuerit, erga eius maiestatem transilvanos plane alienos fuisse et esse.² Dum hic tranquillitati meorum consulo, perferuntur ad me rumores, Caesaream Maiestatem armis mecum experiri velle, in eamque rem eius maiestatem praesidia comparare.³ Et quamquam Beatissime Pater existimem, non cupere Caesaream Maiestatem sanguinem nostrorum, quin potius aegre ferre, etiam quantus a barbaris his armis sit effusus, ut ad eos cöercendos potius omnes suas vires convertat, quam de vindicta aliqua cogitet: si quid tamen malis consiliis tale eveniret, in tempore, Sanctitatem Vestram rogo humiliter, perscribendum duxi, meo vitio ne unam quidem christiani sanguinis guttam esse, emittendam. Caeterum, si defensionis iure (ad quod exercitum compararem castraque ad Claudiopolim ponerem, natura ipsa me compulsi) iactura aliqua fiat, clementer veniam a Sanctitate Vestra patendam putavi, Sanctitatem Vestram supplicans, velit efficere, ut christianus caesar benevolentia et amore potius mecum, quam armis experiatur, quae Transilvaniam ad extrema christianitati valde nocere compellere possent. Nec autem Sanctitas Vestra sciat, qui Sanctitati Vestrae semper obedientissimus extiterim, nec a sanis consiliis abhorruerim. Commendo me Sanctitati Vestrae humiliter, cuius pedes beatos prostratus exosculor. Datae ex castris ad Claudiopolim positis die 18. Maii anno 1599.

Sanctitatis Vestrae
servus humillimus
Andreas Bathoreus
princeps Transilvaniae

Clementi papae VIII.

¹ Vö. 120. sz. iratot.

² Vö. erről András II. Rudolfnak írt levelét. EOE IV, 291–292.

³ Ez az állítás nem felelt meg teljes mértékben az igazságnak, hisz a bíboros nem engedelmesskedett a pápa többszöri Rómába hívó parancsának.

124

1599. május 28. Kolozsvár

Báthory András bíboros, erdélyi fejedelem Filippo Spinelli prágai pápai nunciusnak¹

Bizonyára értesült az erdélyi változásokról. Az elmúlt napokban a császárhoz küldte követét, akit azonban jogtalanul fogságba vetettek Kassán. Bartholomäus Pezzen felkereste, hogy hírül adja, a császár meg akarja támadni, amit először nehezen hitt el. Nem tudja, mit tegyen a hír hallatán. Nem tett semmit, ami a táma-

dásra okot adna, ami ellen ünnepélyesen tiltakozik. Kéri, hogy vesse latba tekintélyét érdekében a császárnál.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 67B, ff. 29r–v, 34r–v, másolat.

Illustrissime et Reverendissime Domine amice nobis observandissime

De recenti rerum Transilvanicarum mutatione Illustrissimam et Reverendissimam Dominationem Vestram hactenus cognovisse arbitramur, quae quamvis multis insperata fuerit, nobis tamen studium inserviendi et bene de christiana republica merendi non defuit. Quamobrem expediveramus superioribus diebus nuntium quendam nostrum ad Caesaream Maiestatem, qui promptam voluntatem, et propensionem nostram Suae Maiestati indicaret. Verum eum praeter ius, et aequum tractatum, et Cassoviam in custodia reductum accepimus.² Cui inter caetera quidam Bartholomeus Pecz³ non obscure iniunxit, ut nobis referret maiestatem caesarem arma et bellum contra nos molituram, quod quamvis prima fronte non satis certum et determinatum credebamus, propterea quod christiani a christiano imperatore non arma, aut alia adversa, sed protectionem et benignitatem sperare debeamus, tamen dignitas eius hominis, a quo haec sparsa nobisque nuntiata sunt, fidem nobis tandem fecit, ut rem non sane paulo aliter speremus.⁴ Haec, si ita sunt quemadmodum referuntur, quo animo a nobis sint accipienda, non plane vidimus, nullis enim malis ansam aut saltem occasionem praebuimus, imo promptam benevolentiam ad inserviendum rebus christianis attulimus, ac per christianos effundi christianum sanguinem per cognatos inferri cognatis arma, cuiusmodi sit, indicet quilibet, nonne singulis pene momentis cernimus per hostem truculentissimum miserorum christianorum urbes, agros, et omnia bona diripi, multa hominum millia, qui a christianis defendi debebant, ab hoste in servitutem trahi et in ipsius foribus exaudiri opem implorantium suspiria? Non satis fortasse hos arbitrabuntur christianis, nisi et ipsi mutuo in propria viscera saeviant. Nos coram Deo et coram mundo protestemur, si quid detrimenti res christianae caeperint, nos nequaquam in culpa futuros, neque ullis plane malis vel levissimam occasionem praebituros. Itaque praetermittere noluimus, quin de his Illustrissimam et Reverendissimam Dominationem Vestram requireremus, rogamusque diligenter, ut apud Sacram Caesaream Maiestatem sua auctoritate ita res nostras tractet, ut benignitate potius quam asperioribus remediis in nos utatur. De nobis autem sic persuadeat, nos paratos esse, qui Suae Maiestati Caesareae prompto animo, interviamus. De reliquo Illustrissimam et Reverendissimam Dominationem Vestram bene valere cupientis. Datum in civitate nostra Colosvar, die 28. Maii anno Domini 1599.

Illustrissimae et Reverendissimae Dominationis Vestrae

addictissimus
Andreas cardinalis Bathoreus
princeps Transilvaniae

HÁTLAP: Copia della lettera dell'Illustrissimo Signor cardinal Báthory a monsignor arcivescovo Spinello nunzio apostolico

¹ Filippo Spinelli Policastro püspöke (1592–1605†), prágai pápai nuncius (1598–1604). 1604-től bíboros.

² Kamuthi Farkasról van szó, akit áprilisban fogtak le Nagyszombatban. Vö. *Mihály vajda*, 39.

³ Bartholomäus Pezzen Freiherr von Ulrichskirchen (?–1605†) 1575-től az Udvari Haditanács tagja, portai orátor (1587–1592), 1599-ben ő vezeti az Ibrahim nagyvezírral folyó béketárgyalásokat. 1603-ban megkapta a Freiherr (báró) címet.

⁴ II. Rudolf császár az erdélyi fejlemények miatt kapcsolatba lépett Mihály vajdával, hogy helyezze készenlétbe csapatait. A vajdának Giorgio Basta felső-magyarországi főkapitánnyal együttműködve kellett előkészítenie a támadást. Vö. EOE IV, 288–289, *Mihály vajda*, 36–67.

125

1599. május 29. Róma

VIII. Kelemen pápa Báthory András bíborosnak és erdélyi fejedelemnek

Megkapta levelét, amelyből értesült, hogy az erdélyi rendek egyhangúan Erdély fejedelmévé választották. Örömmel tesz eleget kérésének, és közbenjár a császárnál az érdekében, ne hogy a történeteket rossz néven vegyék. Tegyen meg mindent a kereszténység érdekében. Örömmel értesült, hogy a jezsuitáknak visszaadták a gyulafehérvári kollégiumukat. Legyen gondja a katolikus vallás terjesztésére.

ASV Armadio XLIV. Vol. 43, ff. 237v–238r, másolat.

Dilecto filio nostro Andreae Sancti Angeli in Piscina diacono
cardinali Battoreo etc. Transilvaniae principi

Clemens papa VIII.

Dilecte filii noster salutem etc. Vidimus, quae ad nos scripsisti de principatu Transilvaniae tibi, ut narras, principis fratris tui, omniumque ordinum consensu collato et publico iureiurando confirmato.¹ Nobis vero pro nostro paterno amore et perpetua erga te voluntate, te quibusvis honoribus augeri, iucundum est, Deumque oramus, ut ea res tibi familiare vestrae, totique reipublicae christianae, quod praecipuum est felix et salutaris sit, quod a nobis petis, ut officium et auctoritatem nostram interponamus, apud carissimum filium nostrum imperatorem electum, ne quod actum est acerbius interpretetur, sed bonam in partem clementer accipiat, id vero libenter egimus, tuum etiam erit, talem praestare, ut scribis, ut re ipsa eius maiestas intelligat, et eius nominis studiosum, et communis boni christianae reipublicae appetentem semper fore, id te decet fili, id tua maiorumque tuorum virtus postulat, et nos de te nobis pollicemur, et quia te valde amamus, propterea te etiam

efficaciter hortamur, ut erga rem christianam publicam, studium et voluntatem, tua ista persona et loco dignam, retinere pergas, neque te ullis fallacibus et perniciosis terrenae prudentiae regulis, a vera gloria et utilitate, quae in Christo est, dimoveri patiaris. Gratum autem nobis valde fuit, quid significas, presbyteros Societatis Iesu in albense collegium publico decreto introductos,² tibi quae catholicae religionis propagationem magnae curae esse, haec agentem, et sincero corde Deo servientem tuebitur, ipse pater sui misericordiarum, et nos etiam quantum cum domino poterimus, tibi suffragabimur. Datum Romae 29. Maii 1599.

¹ Vö. 120. és 123. sz. iratokat.

² A gyulafehérvári kollégiumot 1580-ban alapította Báthory István. Visszaadásáról vö. 124. sz. iratot.

126

1599. június 4. Prága

Filippo Spinelli prágai pápai nuncius Cinzio Aldobrandini bíborosneposnak

Miután megkapta a bíboros pápához írt levelének másolatát, beszélt Rumpffal, mivel a császártól nem kapott audienciát. 10-én megérkezett a bíboros követ, egy hozzá, a császárhoz, és Rumpffhoz intézett levelével. A követet azért küldte, hogy a császár kedvező feltételek mellett ismerje el uralmát. Csodálkozott, hogy ugyanabban a hangnemben írt újra a bíboros, pedig a császár válaszát már ismerte. Nem érti, miért nem küldött igazi követséget; éppen ezért kereste fel haladéktalanul Rumpffot, hogy küldjék vissza a követet. Ezután jöhetne egy újabb teljhatalommal felruházott követség megfelelő feltételekkel. Értésére adta a követnek, hogy bár a Husztal kapcsolatos nézeteltérés miatt – és mert már megtette egyszer –, a császár nem válaszol, mégis, ha a bíboros megfelelő felhatalmazással rendelkező követet küldene, meghallgatnák. Írt egy feljegyzést a császárnak, és tárgyalt Rumpffal, aki hétfőn este megküldte Pezzen által a határozatot, amely szerint a császár hallgatásának oka, hogy a bíboros megegyezett a törökkel, hogy visszaadja Lippát, és más várakat, megfizeti az elmaradt adót, békét köt az elmúlt évtizedekben szokásos feltételek alapján, végül hogy kéthónapos fegyverszünet lép életbe. Tanácstalan, mivel az egyik oldalról az érdek azt követeli, hogy a bíboros megegyezzen a császárral, a másik oldalról viszont ennek az ellenkezőjét, mivel a bíboros bitorolja az országot, és szövetség a törökkel, és az fenyegeti, hogy a pápa megfosztja a bíborosi méltóságtól, püspökségétől, és egyházi birtokaitól. Ha viszont szövetséget köt a császárral, megszilárdíthatják Erdély helyzetét, sőt rokoni kapcsolatba is kerülhetnek. Ha pedig elvesztené az országot, legfeljebb visszamegy püspökségébe. Ugyanakkor a bíboros érdekeinek inkább a törökkel való szövetség és felel meg, mivel innen csekély támogatásra számíthat. Ehhez járulnak még ellenérzései az Ausztriai Házzal szemben; ezt bizonyítják – az időhúzást szolgáló – levelei is, és a követ, akit ugyanolyan tárgyalási pontokkal küldött ide, mint az-

előtt. Mentegetőzött a bíboros küldöttje előtt, hogy nem adhatta meg urának a fejedelem titulust, aki szerint az nem fog neheztelni e miatt. A követet egyébként nem vetették fogságba, hanem most Bécsben tartózkodik és azokat várja, akiket még Báthory zsigmond küldött a császárhoz. A fenti gondolatokat nem osztotta meg a császári tanácsosokkal, hanem arra buzdította őket, járjanak el úgy, ahogy az idő, és a helyzet megköveteli.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 87C, ff. 115r–119r, eredeti.

Illustrissimo et Reverendissimo Signore padron mio colendissimo

Doppo ricevuta la copia della lettera del cardinale Battori a Nostro Signore coll'ordinazione dell'offitio ch'io haveva da fare con Sua Maestà, feci partecipe del tutto il signor Romf,¹ perché havere audienza da Sua Maestà non era possibile, ne lasciai di ricordare quanto conveniva al servitio di Sua Maestà lasciate le passioni private, et lo sdegno ancorche² giustamente concepito contro quei principi, di accomodare i suoi consigli ai tempi presenti et al servitio publico della christianità. Promise di fare l'offitio et le diedi copia della medesima lettera del Cardinale scritta a Sua Santità.³ Venne poi giovedì alli X. di questo un mandato del Cardinale⁴ con una lettera per me⁵ della quale mando copia a Vostra Signoria Illustrissima con una lettera a Sua Maestà et con un'altra al Romf⁶ del quale intesi che era mandato dal Cardinale per intendere se Sua Maestà volessi accettarlo nella sua gratia, per che haverebbe offerto conditioni ragionevolissimi et che sarebben piaciuta. Io mi sono meravigliato, perché havendo inteso che l'altra volta il Cardinale haveva scritto lettere del medesimo tenore, et gl'era stato risposto da Sua Maestà del modo che scrissi la settimana passata,⁷ se il Cardinale havesse havuto voglia distringere, haverebbe mandata persona con mandato qui speciali, pure il sudetto mandato asseriva mari et monti, della volontà del Cardinale perciò non volsi lasciare a quell'istess'hora d'andare dal signor Romf, et mostrarle la lettera del Cardinale pregandolo a far'si che presto potessimo spedire quest'huomo con ordine che venissero li ambasciatori con plenipotenza, et mandati più particolari, da poter'proporre a Sua Maestà conditioni tali,⁸ con le quali si potesse assicurare di lui, et havendo di poi parlato di nuovo al sudetto mandato del Cardinale, lo feci capace che sebene Sua Maestà non havesse risposto al Cardinale stante l'innovazione di Ust,⁹ et stante l'haver'prima risposto, tuttavia poteva darle tanto in mano della volontà di Sua Maestà che sempre che il Cardinale havesse mandato persona con mandato sufficiente, sarebbe stato ascoltato volentieri per essere la Maestà Sua, clementissima, et per l'autorità di Nostro Signore che desiderava l'accomodamento, e tutto questo dissi dubitando che Sua Maestà non volesse rispondere havendole già altra volta risposto (com'ho detto, et conoscendo che questi non fanno fondamento) sopra queste demonstrationi di buona volontà del Cardinale. Restò quieto, et disse che credeva che sebene Sua Maestà non volesse rispondere che sarebbe bastata la mia lettera. Intanto scrissi la mattina una poliza all'imperatore della qua-

le mando copia a Vostra Signoria Illustrissima et nel medesimo tenore parlai al signor Romf, sollecitandola resolutione quale hanno trattenuta fin'a questa sera di lunedì che mi hanno mandato Bartolomeo Pezen soprintendente dei negotii della guerra, con resolutione che Sua Maestà batteria risposto al Cardinale, ma che intendevano da più parti che il Cardinale, s'era accordato col Turco con queste conditioni che il Cardinale dovesse restituire al Turco Lippa, et alcune altre piazze occupate da Sigismondo l'anni passati. Mandare tutta la quantità di denari et piastre d'argento dovute per i tributi delli anni che non si sono pagati, et che se le dia la pace sotto le prime conditioni dei principi di Transilvania, et *dal bassa de Buda*¹⁰ che per questi due mesi *fra tanto*¹¹ non sia molestato.¹² Il Trauzen¹³ questa mattina m'ha detto havere l'avviso in altro modo, cioè che s'eran' convenuti di non offendersi l'un'coll'altro, basta che tengano sicuramente sia per haver'la pace col Turco ne tengono che per altra causa habbian fatto rispondere al Cardinale che per scusarsi appresso al mondo, et a Nostro Signore di non haver'trascurato l'occasione d'accomodarsi. Hor' io havendo inteso l'huomo del Cardinale et il Pez, et fatta consideratione sopra le parole dell'uno et dell'altro, sono stato un pezzo irresoluto, perché da una parte mi muove la ragione che doveria muovere il Cardinale a unirsi coll'imperatore per servitio della christianità tanto più ardentemente quanto lo ricerca la professione che ha fatta tant'anni, et la dignità che tiene. Ma l'interesse *ancora*¹⁴ è, per che movendosi contro l'imperatore per una causa tanto ingiusta quanto è l'occupatione d'una provincia spettante di ragione a Sua Maestà pertanti titoli et congiungendosi col Turco a danni communi della christianità, corre pericolo d'esser privato da Sua Santità del cardinalato¹⁵ et del vescovado et d'altri beni di chiesa che tiene, et in tal caso se per qualche accidente il che può facilmente avvenire com'è avvenuto degli altri, non si tornasse in quello stato haveria posto in sbaraghi tutta la sua fortuna. All'incontro congiungendosi coll'imperatore potrà sperare di stabilirsi in quella provincia con buona gratia di Sua Santità et di Sua Maestà et in eve[nto] che gli restasse, conseguire con qualche parentado la congiuntione della casa d'Austria, et quando pure non le riuscisse di restare in quello stato, non haveria perso niente del suo ma se ne potrebbe tornare a casa sua alla sua chiesa benemerito non solo di Sua Maestà et di questa Serenissima Casa, ma di Nostro Signore et della christianità. Tuttavia non obstante questi ragioni, et altre che in simil proposito si posson' considerare, se bene io ho mostrato di credere altrimenti con questi ministri, tengo fermamente che il Cardinale converrà senz'altro col Turco, parendoli di potere stabilirsi meglio in quello stato col suo favore che con quello dell'imperatore alla conservatione del quale haverà sempre più mira che a tutti gl'altri interessi suoi, temendo dell'esempio di Sigismondo che li aiuti di quà sieno più deboli, et più tardi di quello che ricercerebbe il suo bisogno. A quello s'aggiunge la poca inclinatione che il Cardinale dicono che habbia havuto sempre verso la casa d'Austria, et credo che così la lettera scritta a Nostro Signore¹⁶ con quelle scritte quà sieno state scritte per tenere a bada nel miglior'modo che poteva l'arme dell'imperatore in questi principii, mentre stabiliva le sue cose, et dubito di vantaggio che l'huomo mandato quà sia stato mandato per havere in-

formatione delle risoluzioni che in questo tempo si fanno in questa corte, et ne ho qualche contrasegno da certe parole sue, et dalle bugie, delle quali io l'ho convinto, perché se dal primo giorno le fu risposto dall'imperatore, et invitato a farsi intendere perché saria ascoltato, a che proposito di mandare adesso con le medesime proposte, et non mandare persona con mandato spetiale?¹⁷ Ho conosciuto poi in costui timore, et desiderio di tornarsene presto et iam senza la mia, perché io mi sono scusato di non poterle rispondere dandole titolo di principe di Transilvania com'egli si sottoscrive, se ben poi lui mi *assicuró*¹⁸ che il Cardinale non haveria havuto per male che io gl'avesse scritto col suo titolo di Cardinale appresso non è vero che l'ambasciatore che il Cardinale¹⁹ mando a Sua Maestà fossi stato impedito, ma lui venne sin a Vienna per trovare l'ambasciatori del principe che eran' qui, et non volle passare innanzi.²⁰ Tutta volta con questi ministri non dò segno alcuno d'haver questi pensieri, et gl'esorto ad accettar' quei partiti che'l tempo, et l'occasioni presenti consigliano, convenendo così al servitio di²¹ Sua Maestà et della republica christiana, et potria anch'essere che succedesse altri ministri di quello ch'io penso, et così prego Iddio che sia et a Vostra Signoria Illustrissima humilmente fo riverenza. Da Praga il 14. di Giugno.

Di Vostra Signoria Illustrissima et Reverendissima

(*Spinelli kezével*): All'illustrissimo signor cardinale Aldobrandino mio Signore Padrone Illustrissimo supplico Vostra Signoria Illustrissima a perdonarmi in questa copia di lettera li conparisse inanzi con tante cassature che non si è passata far prima che a quest hora che non ci è tempo da copiarla de novo poi che adesso è venuto da me il consigliere Pez con la posta ne puo far dare.

Servitore humilissimo e observandissimo
l'arcivescovo Spinelli

¹ Wolfgang Siegmund Rumpf zu Wülroth (?–1606†) főkamrás (1576–1599) és titkos tanácsos (1576–1600), 1591-től főudvarmester. Egy ideig a legbefolyásosabb császári hivatalnok, a császár kegyence. 1600 után kegyvesztett.

² A szó a nuncius saját kezével beszúrva.

³ Vö. 123. sz. iratot.

⁴ A nuncius leveléből arra következtethetünk, hogy Báthory András megválasztása után két küldöttet indított a prágai udvarba. Az első lehetett a Kassán őrizetbe vett Kamuthi, a második nevét nem ismerjük.

⁵ Nem maradt ránk.

⁶ Nem maradtak ránk.

⁷ Spinelli feltehetően Báthory András május 23-ai levelére gondol, amelyben arra kérte a császárt, hogy ismerje el Erdély urának. Vö. EOE IV, 291–292.

⁸ Az újfent Prágába küldött Bocskai július közepén érkezett meg, aki arra kérte a császárt, hogy oldja fel a neki tett hűségeskü alól, vagy adjon menedéket a királyi országrészben. A császár ezt megtagadta tőle, ugyanakkor felajánlotta neki az erdélyi trónt. Vö. HORN, 220–221. Bocskai útjáról vö. KSz 1887, 261–262, EOE IV, 84, 88.

⁹ Husztot Szabó Balázs kapitány adta át Báthory Andrásnak. Vö. *Mihály vajda*, 45.

¹⁰ A nuncius saját kezű betoldása.

¹¹ A nuncius saját kezű betoldása.

¹² Báthory András még májusban a temesvári pasához küldte Óváry Istvánt és Rác Istvánt, hogy véget vessen a határvidék pusztításának. Nem sokkal később, júniusban érkezett Gyulafehérvárra Musztafa és Hüszejn, amelyre válaszul az erdélyi rendek a Portára küldték Gávay Miklóst és Buday Ferencet. A budai pasa ekkor Dev Szülejmán volt. Vö. IVANICS, 213. A törökökkel folytatott tárgyalásokról vö. EOE IV, 84–85, HORN, 218–219.

¹³ Paul Sirt Freiherr und erster Graf zu Trautson (1550–1621†) 1581-től titkos tanácsos, 1582 és 1594 között *Reichshofrathspräsident*, 1589-től udvari főmarsall. Rumpf mellett a másik császári kegyenc.

¹⁴ A nuncius saját kezű betoldása.

¹⁵ Lehúzva: del cappello.

¹⁶ Nem maradt ránk.

¹⁷ A nuncius nem értette, hogy András miért küldte el ugyanazokkal a tárgyalási feltételekkel, teljhatalmú megbízás nélkül követét, amikor a császár világosan a tudomására hozta, hogy nem ismeri el fejedelemmé választását. A nuncius illetve a Szentszék által képviselt álláspont, vagyis hogy András maradjon Erdély fejedelme, és vegye feleségül Mária Krisztiánát, sebezhető pontja az volt, hogy nem vette figyelembe II. Rudolf merev, kompromisszumot eleve kizáró álláspontját. A Spinelli által hiányolt, meghatalmazott követ, Kakas István csak októberben érkezett meg Prágába, aki azonban az általa vitt feltételeken nem változtathatott. Vö. KSZ 1887, 283–284, HORN, 224.

¹⁸ Lehúzva a nuncius kezével: *ricerco*.

¹⁹ Lehúzva a nuncius kezével: *egli*.

²⁰ Báthory Zsigmond követeiről, Bocskai Istvánról és Náprági Demeterről van szó, akik az év elején Zsigmond újbóli lemondásának feltételeiről tárgyaltak. Vö. EOE IV, 75–77, 258–263, 285–290.

²¹ Lehúzva: *costà*.

127

1599. június 7. Kolozsvár

Báthory András bboros, erdélyi fejedelem VIII. Kelemen pápának

Miután Rómába igyekvő követét Bécsben visszatartották, egy futárt küldött, hogy informálja. A háború kitörésétől fogva Erdélynek a koalícióhoz való csatlakozását akarta, bár a később történtek miatt megváltoztatta szándékát. A fejedelem távozásának hírére testvérével együtt hazasielt, mivel a rendek nem akarták a császár uralmát, és mert megválasztották. Nem utasíthatta vissza a kérést, mivel hazájának akart szolgálni. Az idő rövidsége, a fenyegető katonai helyzet miatt nemcsak őt, hanem a lengyel királyt, és lengyel barátait sem tudta előre értesíteni. Kéri, támogassa a császárnál ügyét.

MTAK Veress-hagyaték Ms 419, 1215–1217, levéltári eredetiről készült másolat.

Sanctissime ac Beatissime in Christo Pater, Domine, Domine clementissime post
oscula beatorum pedum Sanctitatis Vestrae

Expeditam superioribus diebus, ad Sanctitatem Vestram certum meum familiarem, qui de omnibus Sanctitatem Vestram certiore redderet, paternamque benedictionem mihi, provinciaeque meae a Sanctitate Vestra imploraret, sed is Viennae Austriae indignius habitus redire coactus est.¹ Nunc quoad mihi ad Sanctitatem Vestram proprium tabellarium mittere licuerit,² per litteras de toto negotio Sanctitatem Vestram informandam putavi. Quo animo ego erga christianitatem, ac Caesaream Maiestatem fuerim neminem in testem voco, praeter Sanctitatem Vestram cui ego, quibus medio Transilvania, ad commune vinculum christianitatis trahi posset, quamque ad id efficiendum paratissimum essem, teste ipsa Sanctitas Vestra ab initio belli statim suscepti perscripsi,³ et licet adversae res turbare animum meum ab hocque proposito avocare poterant,⁴ et obesse etiam rebus christianis potuerim, tamen aliquid tale in animum meum venit, partim Sanctitatis Vestrae paterna admonitione, partim autoritate Regiae Maiestatis, partim natura mea victus. Nunc cum eo res devenisset, ut ad firmandam pacem, cum fratre meo in Transilvaniam mihi excurendam fuerit, Deum Optimum Maximum testor, non alio meo animo, quam firmandae pacis studio venisse, nec quicquam de mutatione principis unquam audivisse, imo me suspicatum quidam esse, nisi cum proponeretur. In qua quidem provinciarum Cesareae Maiestatis gubernationem admittere nullo pacto vellent, utpote, quae antea vi et armis imposita esset, et si ego renuerem, tertius⁵ quispiam ad regni gubernacula me inspiciente elegeretur. Non putavi divinitus oblatam occasionem negligendam, non ut rebus christianitatis, vel Cesareae Maiestati obessem, sed ut patria hac in meliorem statum redacta, afflictum familiae meae statum, quem nemo iuvare unquam voluit, pristino splendori restituerem. Quae omnia non arte humana, sed divino consilio, summo populorum consensu, ac voluntate serenissimi fratris mei Sigismundi facta sunt.⁶ Quo nomine, quod Sanctitati Vestrae, antequam res conficeretur, significare non potuerim, temporis angustia exclusus, humiliter veniam peto. Pericula enim, quae huic patriae imminabant et flammae, quas in confinibus a barbaris excitatas videbamus, omnem diutius deliberandi, ac Sanctitati Vestrae significandi occasionem ademerunt, ut non modo longius, sed nequidem serenissimo regi Poloniae, nec ulli privato amico quidem in Polonia significare potuerim.⁷ Quo maiori humilitate a Sanctitate Vestra peto, ut sane deliberationem clementer accipiat, suaeque paterna benedictione prosequatur, certoque sibi polliceatur, me cesareae maiestati omnibus studiis, et officiis, una cum mea provincia gratificaturum. His me provinciamque meam paternae clementis Sanctitatis Vestrae humillime commendo. Datae ex civitate mea Colosvar die 7. Iunii anno Domini 1599.

Sanctitatis Vestrae

humillimus servus
Andreas cardinalis Sancti Angeli
princeps Transilvaniae

CÍMZÉS: Clementi VIII.

¹ Talán Giorgio Tommasiról van szó. Vö. ASV Fondo Borghese I. Vol. 158, ff. 258r.

² Nem tudjuk, kiről van szó. Talán az Erdélybe igyekvő Malaspina nunciusról, vagy az ő útját előkészítő megbízottról van szó. Vö. következő iratot.

³ Vö. 23–27, 29. sz. iratokat.

⁴ Célzás az 1594. évi kivégzésekre, és az annak következtében kitört családi viszályra.

⁵ Utalás az elődökre, Báthory Istvánra és Zsigmondra.

⁶ Vö. 123. sz. iratot.

⁷ Nehezen hihető, hogy Zamoyski kancellár illetve III. Zsigmond lengyel király ne tudtak volna a bíboros fejedelemsé válsztásának tervéről. Báthory Zsigmond ugyanis már az előző év novemberében felvette Kabos Istvánon keresztül a kapcsolatot Andrással, januárban pedig közös követséget küldtek a Portára. HORN, 205–206. Inkább arról lehet szó, hogy a császár előtt a lengyel király és a kancellár cinkos hozzájárulásával titokban akarta tartani erdélyi útját, amelynek gyors megtételét a súlyos katonai helyzet indokolta.

128

1599. június 11. Róma

VIII. Kelemen pápa Báthory András bíborosnak és erdélyi fejedelemnek

Erdélybe küldi az általa már jól ismert Germanico Malaspinát. Küldetésének részleteiről tőle fog értesülni.

ASV Armadio XLIV. Vol. 43. ff. 249r, másolat.

Dilecto filio nostro Andreae Sancti Angeli in Piscina
diacono cardinali Bathoreo nuncupato

Clemens papa VIII.

Dilecte fili noster salutem. Divini honoris zelo et pastoralis nostrae sollicitudine erga commune christianae reipublicae bonum, et nostro in te paterno amore permoti atque impulsi, mittimus ad te nostrum et huius Sanctae Sedis, in qua meritis imparibus praesidemus apostolicum nuntium venerabilem fratrem Germanicum, episcopum Sancti Severi, praelatum nostrum domesticum et assistentem, de cuius praestanti virtute et multo rerum usu, nihil necesse est dicere apud te, qui illum optime nosti, nam et tui studiosus in primis est. Eiusque adventum multis nominibus tibi gratum fore confidimus, ex eo igitur cuncta copiosius intelliges, quae te serie volumus cui in omnibus fidem ita cumulate habebis, perinde ac nobis ipsis, si tecum, praesentes loqueremur, te vero fili in corde nostro gerimus, teque verae gloriae laude in omni tua actione apud Deum et homines commendari et florere optamus. Datum Romae etc.¹

¹ Hasonló brevét kapott Mihály vajda és Báthory Zsigmond is. Vö. ASV Armadio XLIV. Vol. 43, ff. 248v–249v. Malaspinára azért esett a pápa választása, mert évek óta ismerte Báthory Anrást, és tiszttában volt azzal a kényes politikai helyzettel, amely Erdély, Lengyelország, a császár és a román vajdaságok közt kialakult. A nuncius elküldéséről és útjának iratairól vö. még *Nunciosok*, 316–367, KSZ 1887, 253–290.

129

1599. június 23. Kolozsvár melletti tábor

Báthory András bíboros, erdélyi fejedelem VIII. Kelemen pápának

A tatárok támadása fenyeget, és mivel a császárnak nincs a térségben elegendő fegyveres ereje, félő, hogy Erdélyre fognak zúdulni. Segítséget kér, különben kénytelen lesz béketárgyalásokba bocsátkozni. A császártól még nem kapott válaszlevelet az uralomváltással kapcsolatban. Ibrahim nagyvezír elindult Konstantinápolyból. A tatárok körbevették a fejedelemséget.

MTAK Veress-hagyaték Ms 419, 1230–1231, levéltári eredetiről készült másolat.

Sanctissime ac Beatissime in Christo Pater ac Domine, Domine clementissime
post oscula pedum beatorum Vestrae Sanctitatis

Quantopere frequentissimis Tartarorum excursionibus subiecta sit haec mea provincia, Sanctitati Vestrae breviter significare volui.¹ Atque illi quidem rem suam agunt serio, cum intelligant Caesaream Maiestatem in his partibus nullum habere militem,² totam suam rabiem in hanc provinciam converterunt, ita quidem, ut exercitibus magna cum provinciae iactura divisus interdum una die per tres quatorve partes ingressum tentent. Et si autem hactenus utcunque restiterimus, fieri tamen non potuit, quin ab omni prorsus damno hortem prohiberemus, atque hactenus soli molem tanti belli summo cum periculo caeteris Caesareae Maiestatis ministris aspicientibus, imo ridentibus sustinemus. Quae vel tam exiguae provinciae, ac continuis bellorum procellis, ac turbinibus vexatae, quam sit diuturna futura et quamdiu viribus longe impar onus portare possit?

Sanctitas Vestra pro innata sua prudentia clementer iudicabit. Quo nomine si provincia haec salutem sibi quaeriverit, atque a Caesareae Maiestatis voluntate in tantis angustiis et periculis coacta aliquantum receperit, ut Sanctitas Vestra clementer et paterne accipiat, per salutem huius provinciae, oro et obtestor. Satis enim acceptatum est, ut Maiestas Caesarea clementiae suae fontes aperiendo, mutationemque hanc benigne acceptando ea adinveniat, media, quae et huic patriae salutarim et christianae reipublicae non incommoda viderentur. Sed cum Caesarea Maiestas a quinque iam hebdomadibus nec respondeat, nec tabellarium remittat,

interim autem gravissimis excursionibus expositi simus amplius provinciae huius ordines, vehementer ad honestam pacem inclinatos refinere vix possum.³

Quae tamen omnia, si Maiestatis Caesarae voluntas perspecta mihi fuerit, ita tractabuntur, ut reipublicae christianae aliquid detrimenti nostra culpa acceperisse nemo possit conqueri.

Videt itaque Sanctitas Vestra rerum nostrarum statum, et quibus in procellis navis haec versetur, ut diu inconcurra persistere nequaquam possit, nisi in tempore eius saluti prospectum fuerit. Cum autem apostolicae dignitatis et paternae benignitatis Sanctitatis Vestrae intersit, res christianas non solum salvas cupere, verum etiam periclitantibus auxilium et maturam opem afferre, ut ad haec omnia pericula conspicienda clementissimo consilio, autoritateque mihi adsit, demisse supplico. Iam enim bassa summus Ibraim exercitum Constantinopoli recte movit.⁴ Tartari provinciam cinxerunt, ut nisi Sanctitas Vestra insigni prudentia periclitantibus rebus nostris subveniat, in tanta ministrorum Caesarae Maiestatis cunctatione, et profecto negligentia, etiam de salute desperandum nobis sit. His me Sanctitatis Vestrae humillime commendo, cuius beatos pedes exosculor. Ex castris ad Claudio-polim positus die 23. Iunii anno 1599.

Sanctitatis Vestrae
humillimus servus Andreas cardinalis
Sancti Angeli princeps Transilvaniae

Clementi papae VIII.

¹ Szaturdzsi Mehmed szerdár utasítására a tatárok a szegedi szandzsák területén rendezkedtek be téli szállásra.

² A császári csapatok az év tavaszán először Buda, majd Székesfehérvár elfoglalását kísérelték meg, majd ezután Esztergom térségében várták a török csapatok támadását. Vö. Tóth, 298–308.

³ Vö. 127. sz. iratot.

⁴ A nyár folyamán a szemben álló felek béketárgyalásokba bocsátkoztak, nagyobb harci cselekmény nem történt. Vö. IVANICS, 130–140, Tóth, 298–308.

130

1599. augusztus 1. Gyulafehérvár

Báthory András bíboros, erdélyi fejedelem VIII. Kelemen pápának

Köszöni trónra lépte alkalmával küldött jókívánságait. Az ország fölötti uralomra, amelyre erdélyi születése és családi örökség okán formál jogot, soha nem vágyott, de a rendkívüli helyzet következtében nem maradt más választása, mint elfogadni azt. Minthogy törvényesen választották meg, arra kéri, járjon közbe elismerése érdekében a császárnál. A kereszténység és az ország érdekében kész minden méltányosan megszabott feltétel elfogadására.

ADP FA b. 27, ff. 222r–v, 223v, eredeti.

Sanctissime ac Beatissime in Christo Pater
Domine, Domine clementissime.

post oscula pedum beatorum.

Quod istam mihi in patria mea dignitatem Sanctitatem Vestram benigne gratulatur, cum paternum Sanctitatis Vestrae in me affectum ac clementiam singularem agnosco,¹ tum mihi vicissim summa ope adnitendum esse existimo, ut in omnibus meis factis me ad solum Sanctitatis Vestrae nutum ac voluntatem geram: idque tanto alacrius, quanto uberiores Sanctitatis Vestrae in me gratiae fructus in dies experior.

Transylvania patria quidem mihi terra est, in quam ius avitum atque haereditarium semper habui, nunquam tamen usque adeo ambitiosus ac dominandi cupidus fui, ut eius gubernacula aliquando desiderarim.² Nunc autem cum in istis eam tempestatibus constitutam viderem, et quid aliud mihi faciendum restabat, quam ut eam e praesentissimo naufragio, in portum atque tranquillitatem, quantum in me esset, adducere conarer.

Et quia iustis legibus³ istam provinciam in me adsumpsi, Sanctitati Vestrae humillime supplico, dignetur et hoc loco suam in me paternam clementiam exercere, et Sacram Caesaream Maiestatem clementer per litteras monere, velit sua imperatoria maiestas iustis mecum conditionibus atque aequis legibus procedere. Quantum enim eunque negem, sua ut cuique cara, ita ea defendere certum est. Paratus ego sum ad omnes conditiones, quae ex usu reipublicae christianae et ad patriae meae conservationem vergere visae fuerint, defendere, modo se mihi Sua Sacra Caesarea Maiestas explicat atque declarat. Nunc ad pedes Sanctitati Vestrae humiliter prostratus eius paterno amoris ac gratiae me totum submitto.⁴ Datae ex arce mea Alba Iulia 1. Augusti 1599.

Sanctitatis Vestrae

humillimus servus
Andreas cardinalis Bathoreus
princeps Transylvaniae

CÍMZÉS: Sanctissimo ac Beatissimo in Christo Domino, Domino Clementi octavo Divinae Providentiae Universalis Ecclesiae Pontifici Maximo etc. Domino, Domino clementissimo.

¹ A pápa gratulációját tartalmazó bréve nem maradt ránk. Ezt valószínűleg a Rómába küldött megbízott hozta magával. Június 11-ei levelében VIII. Kelemen még bíborosnak címezte Erdély új fejedelmét. Vö. 128. sz. iratot.

² András tehát nem ismerte el sem az 1595. január 28-ai, sem az 1597. december 23-ai szerződést, amelyet unokaöccse, Báthory Zsigmond kötött a császárral, és amely a Báthory dinasztia többi tagját kizárta az öröklésből.

³ Hivatkozás az erdélyi rendek szabad fejedelmválasztási jogára, amely szintén az említett szerződések felmondását jelentette. Tény azonban, hogy amikor Báthory Zsigmond lemondott, feleskette II. Rudolf hűségére a rendeket, akiket így a császár joggal tekinthetett esküszegőknek.

⁴ Erdélybe indulása előtt Malaspina nuncius kifejtette Mátyás főherceg előtt a szentszéki álláspontot, amelynek lényege az volt, hogy a fejedelemség élére erdélyi származású személyt kell állítani megfelelő biztosítékokkal országát és személyi biztonságát illetően. Vö. KSZ 1887, 266–269.

131

1599. szeptember 13. Gyulafehérvár

Báthory András bíboros, erdélyi fejedelem VIII. Kelemen pápának

Köszönetet mond segítő szándékaért, és jóakarataért, amelyet követe, Germanico Malaspina által az ő és az ország rendjei tudomására hozott. Ellenségei megpróbálták befeketíteni, ezért arra kéri, álljon ki mellette. Az ország ügyét, nem úgy, ahogy eddig, nyugodtan, és a császár által elfogadott feltételek szerint akarja kormányozni. Ezért bírja rá a császárt, hogy tekintettel a veszélyre, haladéktalanul közölje feltételeit.

MTAK Veress-hagyaték Ms 419, 1313–1314, levéltári eredetiről készült másolat.

Sanctissime ac Beatissime in Christo Pater Domine, Domine clementissime post
oscula beatorum pedum Sanctitatis Vestrae

Quod etiam provinciae huius inter alia administranda christianae reipublicae cogitationes assiduas, clementem habere rationem, et paternam suscipere curam dignata est, suamque voluntatem mihi, ac provinciae huius ordinibus per Illustrissimum et Reverendissimum Dominum Germanicum Malaspinam aperire facit, ut tanto magis me meaque facta omnia ad Sanctitatis Vestrae nutum deinceps studeam accomodare, in praesentia vero gratias, quas quidem animus meus concipere potest, agam, et habeam in perpetuum.¹

Illud iam non obscure intelligit, Sanctitas Vestra, quam intempestivi fuerint, quidam consiliorum, et actionum mearum calumniatores,² qui quidquid a me gerebatur, hoc in eam partem interpretabantur, in quam sibi lubitum fuit. Recte, nisi natura in pacis studia propenderem, et ad hoc accederet, etiam vocationis meae dignitas, non deesset mihi modo turbarum, ac reditionem ciendarum locus, cum praesertim ea auxilia, conditionesque a Iunea³ offerantur, quae vis sperare unquam potuissemus, sed hoc illi cogitent, qui eos mihi moras affingunt, a quibus natura mea, quam longissime est disiuncta. Mihi satis fuerit ita meis affectionibus mode-

rari, ut Sanctitas Vestra, ut omnes intelligant, me ab ea parte stare, ac stetisse, quae natalibus meis digna, reipublicae christianae non est inutilis.

Itaque et modo ex arbitrio Sanctitati Vestrae provinciae huius negotia, ad eam regulam attemperare sum conatus, ut facile possint, non per vim, ac tyrannidem, quemadmodum hactenus fuisse factum, status provinciae quaeruntur, sed magna omnium voluntate summa cum tranquillitate, ad exitum deduci, modo iis conditionibus, ab imperiale maiestate satisfiat, quas sibi non damnosas Transilvania iudicavit.

Et neque sunt eiusmodi, quae aut hactenus oblatae non sint, aut a Caesarea Maiestate facillime prestari non possint. Ideo Sanctitati Vestrae supplico humillime, ut quam semel nostri curam suscepit, eam perpetuam esse velit, et sacram Caesaream Maiestatem clementer admonere, ut hoc in negotio moras omnes tollat, seque quam primum explicet, ac resolvat, omnis enim cunctatio nobis in periculo est. Interim me in paternam Sanctitatis Vestrae gratiam totum do, ac permitto humillime, eiusque beatos pedes exosculor. Datum Albae Iuliae die 13. Septembris 1599.

Sanctitatis Vestrae

humillimus servus

Andreas cardinalis Sancti Angeli princeps Transilvaniae

Clementi papae VIII.

¹ Malaspina augusztus 21-én este érkezett meg Gyulafehérvárra. KSZ 1887, 270.

² Nem világos, kire céloz a fejedelem; belső ellenzékének legtekintélyesebb tagja Bocskai István, Báthory Zsigmond nagybátyja volt, aki komoly részt vállalt 1594-ben a törökös párt likvidálásában, ekkor azonban Prágában tartózkodott. Gondolhatunk Mihály vajdára, akinek a császárral való titkos kapcsolattartásáról, és Erdély elleni hadi készülődéséről nem rendelkezett biztos információkkal. Ez később végzetes hibának bizonyult. Vö. EOE IV, 88–89, *Mihály vajda*, 60–63.

³ Junó vagy görögül Héra, a ház, a tűzhely istennője; Báthory András hazatérésére utal.

132

1599. szeptember 24. Gyulafehérvár

Báthory András bíboros, erdélyi fejedelem Filippo Spinelli prágai pápai nunciusnak

A pápa akaratának megfelelően küldte követét, Kakas Istvánt a császárhoz, aki mindenben követni fogja tanácsait. Kéri, hogy érje el a császárnál, minél gyorsabb visszaküldését.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 67B, ff. 305r, 312v, másolat.

Copia litterarum cardinalis Bathorei ad archiepiscopum Spinellum nuntium apostolicum.

Quo in statu negotia provincia nostrae ad praesens sit existimo Illustrissimam et Reverendissimam Dominationem Vestram ex litteris Illustrissimi Domini nuntii intellecturam nos mandatis ac consiliis Suae Sanctitatis obtemperantes mittimus hunc praesentium ostensorem Generosum Stephanum Kakas, secretarium nostrum ad Sacram Caesaream Maiestatem.¹ Cui serio, ut in omnibus, ad natum Illustrissimae et Reverendissimae Dominationis Vestrae se gerat, et consilio eius utatur commisimus. Rogamus igitur Illustrissimam et Reverendissimam Dominationem Vestram velit autoritate sua apud Sacram Caesaream Maiestatem efficere, ut hic noster familiaris, quam citissime expediatur. Rationes patriae nostrae nunc sunt eiusmodi quae deliberationem ulteriorem non ferant. Ideo multum interest, ut quam celerrime terminentur. His me provinciamque meam Illustrissimae et Reverendissimae Dominationis Vestrae curae ac amoris diligentissime commendo. Datum ex civitate nostra Alba Iulia 24. Septembris 1599.

HÁTLAP: Copia litterarum illustrissimi cardinalis Bathorei ad illustrissimum archiepiscopum Spinellum

¹ Kakast 12 pontból álló szövetségtervezettel küldték Prágába a Malaspinával folytatott megbeszélések után. Küldetéséről vö. a következő iratot, illetve Kakas, 83–90, KSZ 1887, 271–277.

133

1599. szeptember 24. Gyulafehérvár

Báthory András erdélyi fejedelem Pietro Aldobrandini bíborosnepsnak

Malaspinának a lehető legbövebben kifejtette álláspontját. Kéri, hogy támogassa ügyét a pápánál, hogy az vegye rá a császárt a gyors cselekvésre. Malaspina tájékoztatta készségéről, ezért reméli, hogy az ő és hazája ügyét támogatni fogja. Küldi azokat a tárgyalási feltételeket, amelyeket a császár elé terjesztett.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 101AB, ff. 117r–v, 127v, eredeti.

Illustrissime et Reverendissime Domine
observandissime

Quanta maxima potui promptitudine, ac celeritate me Illustrissimo et Reverendissimo Domino Germanico a Malaspina explicui¹ ita tamen, ut omnium meorum consiliorum, atque etiam actionum Sanctissimi Domini Nostri voluntatem, atque arbitrium tanquam scopum mihi praefixerim, non alia certe causa, quam ut

omnes intelligant, me etiam in plurima occasione non id moliri, quod quidam ex suis ipsorum moribus, me moliturum fuisse iudicabant. Illustrissimam et Reverendissimam Dominatonem Vestram etiam atque etiam rogo, ut mea provinciaeque meae causa, apud Sanctissimum Dominum Nostrum instet, ut quam Sua Sanctitas gratiam nobiscum exercere semel instituit, ea porro nos prosequatur, et sacrum Caesaream Maiestatem suam moneat, et urgeat, ne ullam hoc in negotio moram et cunctationem faciat, sed ut celerrime se explicet ac resolvat pro huius provinciae necessitate, ut iam denique intelligamus qua in parte collocemur, quid metuendum sperandumve nobis sit.

Multis² verbis mihi retulit Reverendissimus Dominus Malaspina promptam animi Illustrissimae Dominationis Vestrae erga me resque patriae huius miserandas voluntatem, de qua et ne³ in⁴ illo quidem neglectu, quo et honor una mecum, et res aliae ab omnibus negligebantur dubitavi, modo tamen etiam si dubitassem, erexit me Reverendissimus Dominus Malaspina, ea sum spe qua erga tantum virum mihi amicissimum esse debeo, ut tutelae et patrocínio Illustrissimae Dominationis Vestrae me patriamque meam non dubitem committere.

Quae cum ita sint, omniaque ex parte mea sincere agantur, ut Illustrissima Dominatio Vestra etiam promoveat, Sanctissimo Domino Nostroque comendet, rogo. His meis adiunxi capella conditionum, quae suae Caesareae Maiestati misi, in quibusdam concedendis non puto Caesaream Maiestatem difficilem futuram, cum pleraque vel antiqua concessaque sint, alia autem pro moderno patriae patre vehementer servant.⁵ Illud unum Illustrissima Dominatio Vestra advertat, ne cunctatione in illa aula valde solita negotium inficiatur, omnis mora nobis suspecta est. Omnia igitur Illustrissimae Dominationis Vestrae amor et benevolentiae commendo. Ex arce nostra Albensi 24. Septembris 1599.

Illustrissimae et Reverendissimae Dominis Vestrae

servitor humillimus
Andreas cardinalis Bathoreus
princeps Transilvaniae manu propria

CÍMZÉS: Illustrissimo et Reverendissimo Domino, Domino meo observandissimo, cardinali Aldobrandino

¹ Malaspinát a megérkezését követő napon fogadta a fejedelem. A nuncius először arra próbálta rávenni a fejedelmet, hogy mondjon le a trónról, amikor azonban erre nem volt hajlandó, a császárral való szövetségekötéssel hozakodott elő, azzal a császártól származó feltétellel, hogy fogadjon az erdélyi várakba császári helyőrséget. András azt válaszolta, hogy a szövetségekötésre csak a rendek beleegyezésével kerülhet sor, a várakkal kapcsolatos kérést pedig elutasította. Vö. EOE IV, 90, a nuncius jelentésének szövegét uo. 315–318. A további tárgyalásokon három pont körül folyt a vita; a nuncius arra törekedett, hogy a fejedelem a szövetséget a rendek megkerülésével kösse meg, ne fogadja el a hűbéri zászlót a Portával, illetve ne kössön vele szövetséget. KSZ 1887, 272.

² Innen saját kézzel.

³ Lehúzza: si.

⁴ Még egyszer: ne.

⁵ A prágai követségre először Bogáthy Miklóst szemelte ki a fejedelem, végül azonban Kakas mellett döntött. Kakasnak a rendekkel való egyeztetés miatt megkésett útjára és a nunciussal való találkozására a fentebb idézett tárgyalások után került sor. A szövetségtervezet pontjait vö. ASV Fondo Borghese III. Vol. 67B, ff. 303r–304v. Részletesen ismerteti HORN, 225.

134

1599. október 3. Gyulafehérvár

Báthory András bíboros, erdélyi fejedelem VIII. Kelemen pápának

Nem szükséges részletezni, hogy mekkora szolgálatokat tett unokatestvére, Báthory Zsigmond a kereszténység szolgálatában. Amit a családja ellen cselekedett, azt jóvátette, és megbánta. Egyházi pályára kíván lépni; kéri, hogy teljesítsék kérését.

MTAK Veress-hagyaték Ms 419, 1346–1347, levéltári eredetiről készült másolat.

Clementi VIII.

Sanctissime ac Beatissime in Christo Pater Domine, Domine clementissime
post oscula pedum beatissimae Beatudinis Vestrae

Non est necesse est explicare mihi, quanta annis superioribus fuerit Serenissimi Principis Sigismundi fratris mei in rempublicam christianam officia me dicam merita. Hoc enim Sanctitati Vestra iam olim ante alias compertum et exploratum.¹ Quod autem inter alias suas virtutes, et familiae suae nomen ac dignitatem quorundam iniquitate iam ferme abolitam atque oblitteratam restituere cogitavit, aequitas ipsa, ipsa Sanctitas Vestra sint iudices, num ideo iacere ille, atque omnibus despectui esse? Nam facta illius pro re christiana strenue inventos abire debent. Quod denique recognitis, et quasi ad amussim examinatis, quae ante non tam sua voluntate, quam aliorum impulsu contra familiam suam, domosque alias illustras egresserat ea nunc, ut maturior perfectior retractat? Quod quae adempta citra ius non oportuit ea nobis cum iure nunc et aequo restituit? Et certe ego illi testis sum, quanto cum animi dolore veteris suae illius exorbitationis non nunquam recordatur, ut propterea omnis apud illum, cogitatio sit ac voluntas, ut in cum re vitae suatum demittat, quo continus Dei cultu, maculas quas adolescentior contraxerat, iam grandior detergat quamque, ante mortalibus armis contra moriturum hostem gessit, non minora deinceps spirituali gladio contra aeternum animorum populatorem gerat. Atque hoc est, quod ego, illius res gestae Sanctitate Vestra supplices petimus, ut si illum haec quae cogitat ad operam adducere et spirituales fieri contigerit, illius meritorumque eius clementem ac paternam habere rationem dignetur.² Pius vero pietatis, humilitatis, atque obedientia, omnium

denique, quae a tali viro postulantur, me eadem esse volo, ac firmiter tutoque polliceor, ita illum deinceps sese gesturum, ut nihil sit, quod ad eius vitae statusque dignitatem ac perfectionem, possit desiderari. Illud autem recordari clementer potest. Sanctitas Vestra, quae de illo aliquando ad Serenissimum Regem Poloniae scripserit,³ qui proelia Domini proelietur. Vellem, quin et supplico Sanctitati Vestrae humillime, dignetur et nunc eadem in illum esse clementia, et cum illum Sanctitatem Vestram in hoc ipso negotio confugere configerit, clementer illi providere. His me fratremque meum in singularem ac paternum patrocinium et gratiam Sanctitati Vestrae humillime commendo. Albae Iuliae 5. Octobris 1599.

Sanctitatis Vestrae

humillimus servus

Andreas cardinalis Sancti Angeli princeps
Transilvaniae

¹ Báthory Zsigmond a prágai velencei követ értesülései szerint ekkor Gdańskban tartózkodott. Vö. ASVe Senato. Dispacci, Germania. Filza 29, nr. 97, Carrillo I, 339, Documente V, 256.

² Báthory Zsigmond bíborosi kollégiumba kívánta felvétetni magát. Szamosközy szerint már Gyulafehérváron megcsináltatta magának az öltözéket, amelyet fel is öltött magára. Vö. SZAMOSKÖZY István: *Erdély története (1598–1599, 1603)*. Ford. BORZSÁK István. Vál., jegyz., SINKOVICS István. Bp., 1981, 67. Zsigmond vágyáról, hogy bíboros legyen vö. még 90. sz. iratot.

³ Nem maradt ránk.

135

1599. november 6. Róma

VIII. Kelemen pápa II. Rudolf császárnak

Semmit nem kíván jobban, mint hogy szövetkezzen Báthory Andrással a török ellen. Ezért kéri a császárt, hogy minden akadályt elhárítva hozza tető alá ezt a szövetséget, amely nemcsak a kereszténység érdekeit, hanem saját dicsőségét is szolgálja.

ASV Armadio XLIV. Vol. 43, ff. 372 r–v, másolat.

Carissimo in Christo filio nostro, Rudolpho, Hungariae
et Boemiae regi illustri et romano imperatore
electo

Clemens papa VIII.

Carissime in Christo fili noster salutem, et apostolicam benedictionem. Universae christanae reipublicae utilitati, et privatis etiam, ac propriis Caesareae Maiestatis Tuae rebus, usque adeo expedire existimamus, dilectum filium nostrum Andream cardinalem Bathorem, animo, studio, viribus Transilvaniae cum Tua Maiestate adversus communem et tibi inprimis infensissimum hostem Turcam coniunctum esse, ut nihil avidius expetamus, quam eam coniunctionem, inter vos quam citissime confici, ac nullis omnino impedimentis retardari, videmus enim, quod et tu ipse optime vides, multum in eo positum esse, ad hostis immanissimi consilia, et molitiones infringendas, ut Cardinalis, et ea provincia tam opportuna, partes et auctoritatem tuam sequatur. Quare cum hoc tam salutaris, et necessariae coniunctionis negotium, et quod nobis cordi summopere esse nosti, prospere per Dei clementiam progredi intelligamus, ob eam causam tanto maiori ardore, et contentione Maiestatem Tuam etiam atque etiam hortamur et rogamus in Domino, ut pro tua prudentia animique magnitudine, difficultates omnes quaecumque se obii-ciant, amputes atque amoveas, ut via facili, atque expedita res tota quamprimum ex nostro, bonorumque omnium desiderio, tuaque potissimum dignitate et utilitate transigatur. Erit hoc tibi gloriosum fili carissime, nihil antiquius te habuisse¹ quam Dei honorem, et catholicae fidei propagationem, et communes reipublicae christianae rationes, et Deus ipse tui custos et defensor imperii, pugnabit pro te contra inimicos tuos, et barbaras illas atque impias nationes tibi subiiciet, quod ab ipso, qui dives est in misericordia, summis precibus assidue petimus, et Maiestati Tuae laeta omnia ex corde intimo cum nostra apostolica benedictione optamus. Datum Romae apud Sanctum Petrum sub annulo piscatoris die VI. Novembris MDXCIX pontificatus nostri anno octavo.²

¹ Még egyszer: te habuisse.

² A pápa ez ügyben írt november 13-ai és december 4-ei brevét vö. ASV Armadio XLIV. Vol. 43, ff. 374v–375r, 382r–v. A Szentszék számára, mint láttuk, a legjobb megoldás az lett volna, ha Báthory András és a császár között fennmarad a szövetségi viszony. Az udvar azonban sokszor titkolózott, és megpróbálta félrevezetni Spinellit, mivel nem szívesen látta a Szentszék ilyen mértékű beavatkozását a birodalom ügyeibe. A pápa levele nyilván ennek figyelembe vételével íródott.

136

1599. november 13. Róma

Pietro Aldobrandini bíborosneps államtitkár Báthory András erdélyi fejedelemnek

Örömmel olvasta legújabb levelét, amely ékesen bizonyítja bizalmát és tárgyalókészségét (a császárral). Mindent megtesz a leveléhez mellékelt feltételek elfogadtatása ügyében.

BAV Barb. Lat. Vol. 1992, ff. 322r; 357r, másolatok.

Illustrissime ac Reverendissime Domine observandissime¹

Ingenti profecto voluptate me affecerunt Illustrissimae et Reverendissimae Amplitudinis Vestrae litterae novissime ad me scriptae. Id enim sum certior factus de eo, quod minime dubitabam maximeque exoptabam, ut scilicet ipsa rationes suas ad christianae reipublicae commodum referret sua cum caeteris christiani nominis propugnatoribus principibus consilia coniungeret, meaque opera, quibus in rebus opportunam sibi eam fore existimaret, omni cum fiducia uteretur. Cuius quidem rei cum indicia praeclara suis mihi litteris dederit, sane dici vix potest, quantum mihi gratae et iucundae eae fuerint. Quare in iis exequendis mandatis, quae in adiuncto litteris conditionum libello² continentur, meum ego studium ita sum serio et ardentem praestiturus Illustrissimae ac Reverendissimae Amplitudini Vestrae, ut me pluribus ad id urgeri non sinam. Faxit modo Deus Optimus Maximus, ut optatos rerum successus videamus. Id quod ego a sua summa bonitate et clementia in meis tepidis precationibus efflagito. Et interea me Illustrissimae ac Reverendissimae Amplitudini Vestrae humillime commendo. Datum Romae.

¹ Bal felső sarokban: Andreae Bathoreo cardinali XIII. Novembris MDLXXXXVIII.

² Az államtitkár minden bizonnyal Báthory András szeptember 24-ei levelével (vö. 133. sz. iratot) elküldött, a császár és a bíboros viszonyát rendezni hivatott szövetségtervezetre céloz.

137

1599. december 2.

Ismeretlen Claudio Rangoni lengyelországi pápai nunciusnak¹

Megkapta jó akarataról tanúskodó levelét. Rokonának gyermekét Zamoscba küldte, hogy megtudja, Báthory András ott van-e; de sem ezt, sem az ellenkezőjét nem tudja megerősíteni. Zamoyski a minap kijelentette Fridericus Barscius jelenlétében, akit a király gyóntatójának jelöltek, hogy semmit nem tud a bíboros sorsáról. A kancellár két dolgot ró fel Andrásnak; az egyik, hogy hiú reményeket táplált a császárral való béke iránt, a másik, hogy felvette a harcot Mihállyal, pedig tudta, hogy nem rendelkezik megfelelő erővel a győzelemhez.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 66B, ff. 77r–79r, másolat.

Copia delle lettere scritte al nuntio di Polonia intorno ai successi di Transilvania.

Accepi litteras Illustrissimae Dominationis Vestrae, quibus mihi maxima benevolentiae argumenta declaravit.² At hoc quibus meis meritis nullis omnino facit hoc singularis Illustrissimae Dominationis Vestrae humanitas et innata bonitas, ut etiam eos benevolentia impliebatur, qui ne minimum quidem officium Illustris-

simae Dominationis Vestrae praestiterunt, ex quorum numero me esse sentio. Deum Optimum Maximum rogo, ut hanc gratiam et benevolentiam, quam mihi charissimum significationibus declaravit, gratia sua ac immortalibus beneficiis compensare velit.

Post priores litteras ad Illustrissimam Dominationem Vestram scriptas quid postea intellexerim per hunc puerum affinis mei Illustrissimae Dominationi Vestrae perscribendum esse putavi.³ Miseram Zamoscium, ut aliquid certi de illustrissimo cardinali num fuerit ibi vel non, et ubi nunc sit intelligerem sed nihil tam certe intellexi, ut possim affirmare illum fuisse vel non fuisse Zamoscio. Ipsemet illustrissimus cancellarius coram multis et nuper coram patre Friderico Barscio⁴ quem patres Regiae Maiestati a confessione dare volunt, publice dixit, se nihil de illustrissimo cardinali quorsum post funestum illud praelium se contulerit, scire.⁵ Is duas res summopere in Cardinali vituperat, alteram nimiam spem, quam conceperat, se iam cum Caesarea Maiestate mediatore illustrissimo Malaspina certam pacem habiturum, alteram praeceptum consilium, quod, videns se imparem esse, viribus et militibus cum Michaelae praelium commiserit, ex quo cunctando et pugnam vel differendo, vel in alium locum transferendo, certam victoriam obtinere potuerat. Addo paucis diebus ante hoc certam se a Cardinali litteras habuisse quibus in hunc sensum scribit.⁶ Spero me certam pacem cum Caesarea Maiestate habiturum brevi, id enim mihi Illustrissimus Dominus Malaspina nomine Serenissimi et Caesareae Maiestatis promittit, easque condiciones proponit, in quibus ego facile acquiescere possum. Cui cancellarius se iis verbis respondisse dicit: vehementer opto, ut Illustrissima Dominatio Vestra quamprimum cum Caesarea Maiestate pacificationem faciat. Nam qui sperat pacem (ut Illustrissima Dominatio Vestra scriptum) nondum eam habet, at qui pacem non habet, semper illi vigilandum est, idem Illustrissima Dominatio Vestra faciendum esse suadeo, vigilet ac rebus suis, quam optime prospiciat, nec res incertas pro certis habeat. Et hac Illustrissimus Dominus Cancellarius alii et ii quidem non pauci affirmant certe illustrissimum cardinalem aliquot dierum spatio Zamoscio fuisse, sed inde quo discesserit se nescire.⁷ Dixerant tamen mihi nonnulli servitores et viri nobiles, fideque digni, qui partim domus meae fuerunt, partim ego etiam illos officii causa visitavi, illustrissimum cardinalem Vallachiam concessisse, ibique militem colligere, ut una cum palatino Vallachiae Moldaviam prius deinde Transilvaniam invadat. Sed ne hac quidem ego affirmare possum, audita refero. Hac tamen si vera sunt, nihil certis Illustrissimae Dominatione quoque Transilvaniam perpetuum bellorum, aut saltem diuturnum, seminarium fore summo cum totius christianitatis, quod vehementer dolendum est, incommodo, nec enim tam facile Cardinalis a caeptis desistet, nec Michael tam repentino Transilvaniam deserit, vel sibi eam eripi patietur. Accidit, quod ex nostris Polonis paucissimi, et ii quidem Austriacis addictissimi hoc factum Michaelis probent, plurimi vero et ii quidem non postremi in hoc regno viri summopere vituperant, contra Caesaream Maiestatem et Austriacos dentibus strident, cuius iussu haec omnia Michaellem fecisse dicunt, affirmant enim litteras a Michaelle ad Caesaream Maiestatem scriptas iam a medio anno interceptas fuisse,

quae haec verba continebant.⁸ Puto Caesaream Maiestatem scire, cardinalem Bathorem Transilvaniam occupasse, sed si Caesarea Maiestas Vestra voluerit, non diu eam retinebit, ego enim quibus artibus contra Synanum et bassam Silistriensem usus sum, quos interrime afflixi iisdem, et contra Cardinalem et Vallachiam palatinum utar, dummodo manda Caesareae Maiestatis Vestrae accesserint. Hinc nostri colligunt voluntatem et mandata Caesareae Maiestatis haec fuisse, ut Michael Cardinalem Transilvania pellerit. Artes vero de quibus litteris suis mentionem facit, non alias quam fraudes, cuniculos, dolum interpretantur, dum enim Michael Cardinali munera mittit, dum se in Transilvaniam cum uxore, libris, ac rebus omnibus migrare et transferre ex Moldavia fingit, Cardinalem nihil huiusmodi suspicantem Transilvania spoliatur, et exuit. Hinc nostri interferunt hoc idem periculum Valaco⁹ subdito regis Poloniae imminere hoc et Polonis quapropter vigilandum esse Polonis, ne ab amicis fictis hostili modo praeter spem et opinionem decipiantur, et opprimantur meliusque esse, ut Michaellem, et illi addictos principes apertos inimicos, quam fictos et occultos amicos habeant. Addant Austriacos in Silesia, Moravia, nunc vero in Transilvania se vicinos habere, quod si adhuc Valachiam occupabunt iam undique ab illis cincti Poloni erunt.¹⁰ Sed haec omnia fusius Illustrissima Dominatio Vestra in comitiis proxime futuris audiet, quae utinam felicem ac faustum exitum sortiantur, huicque regno ac reipublicae christianae summam utilitatem adferant. De illustrissimo vero Malaspina, Deus bone, quam multa mala dicunt, magno cum meo dolore et eorum omnium, qui sunt Sanctissimo Domino Nostro et Sede Apostolicae addicti, hunc enim totius tragediae auctorem, ducem, satorem, ac seminatore esse dicunt,¹¹ cum quibus mihi continua est contentio, quantum enim fieri potest dignitatem sanctissimi et illius nuntii tueri ac defendere contendo, nec puto tantum virum et tam prudentem Cardinalem, qui ex illo certamine salvi evaserunt (quod Deus avertat) interfectum fuisse, sed ne haec quidem vera esse puto, ut enim pestis, ita belli tempore multa finguntur: hoc verum est tria millia ex militibus Cardinalis interfecta esse, qui septem horis Michaeli fortiter resistebant.¹² Crastina die Petricoviam,¹³ ubi iudicia regni generalia exercentur, discedam, et Reverendissimum archiepiscopum Gnesnensem¹⁴ adire cogito, ibi si quid aliud intellexero post duas hebdomadas rediens Illustrissimae Dominationi Vestrae perscribam. Nunc autem vehementer rogo, ut me sua gratia et benevolentia semper prosequatur. Datum 2. Decembris 1599.

¹ Claudio Rangoni (–1616†) Piacenza püspöke (1605–1616), lengyelországi pápai nuncius (1599–1606).

² Nem maradt ránk.

³ A levél nem maradt ránk. Nem világos, hogy milyen gyermekről van szó; vérrokonról, vagy egy fiatal korú szolgáról, küldöncről.

⁴ Fridericus Barscius S. I. (1549–1609†) braunsbergi és vilnai rektor, litvániai és lengyelországi tartományfőnök, majd a király gyóntatója.

⁵ A sellenberki csatáról van szó, amelyben október 28-án Mihály vajda és Giorgio Basta csapatai hosszú, véres harcban győzték le az erdélyi hadsereget. Erről vö. HORN, 231–233.

⁶ Nem maradt ránk.

⁷ A fejedelmet november 1-jén este gyilkolták meg Csíkszentdomokos közelében a Naszkalát hegyen.

⁸ Malaspinának maga Mihály mondta el, hogy tizennégy levelet kapott a császártól Báthory letelelését illetően. Vö. EOE IV, 99.

⁹ Mihály vajda a korabeli forrásokban gyakran olvasható jelzője.

¹⁰ A levélíró, a lengyel érdekeket figyelembe véve vázolta fel a nuncius előtt a Habsburg bekerítés veszélyét, amely Lengyelországot beránthatta volna a háborúba. Mihály vajda nem lengyel, hanem Habsburg alattvaló volt, bár a lengyel diplomácia, éppen a bekerítést megelőzendő, mindent elkövetett annak érdekében, hogy Moldva után Havasalföldet is hűbéri függésbe vonja.

¹¹ Az erdélyi megbízatás Malaspina diplomáciai karrierjének végét jelentette; nemcsak a császár, hanem a pápa is őt tette felelőssé a bekövetkező események miatt.

¹² A csata reggel 9 órától délután négy óráig tartott, a források a veszteségeket 3 és ezer fő közé tették. TÓTH, 399.

¹³ Piotrków.

¹⁴ Stanisław Karnkowski kujawiai püspökről (1567–1581), majd gneznói érsekről (1581–1603†) van szó.

138

1599. december 3.

Ismeretlen Claudio Rangoni lengyelországi pápai nunciusnak

Sok híresztelés kering Báthory bíborosról; tegnap azt írta még, hogy a hírek szerint a bíboros Havasalföldre ment katonaságot gyűjteni; ma viszont a Zamoyskitól visszatérő rokonától úgy értesült, hogy tegnap elmenekült a csatából, és a moldvai hegyekbe menekült, ahol Mihály katonái levágták a fejét. Ötödik hete nem tudja, mi az igazság. Értesítse, ha biztos híreket kap a bíboros haláláról.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 66B, ff. 79r–v, másolat.

Illustrissime Domine, Domine et Patrone colendissime

Deus bone, quam varii sunt rumores et ii quidem inconstantes de cardinali Bathoreo. Hesterna die scripsi Illustrissimae Dominationi Vestrae cardinalem in Valachia milites colligere,¹ hodierna vero die scribo, id quod ab affine meo accepi,² qui hesterna die ab Illustrissimo Domino cancellario³ rediit. Is refert Cardinalem, cum iam ex illo praelio evasisset, et per montes vicinos Moldaviae fugeret, a militibus Michaelis trucidatum, eiusque caput amputatum, et Michaeli dilatum esse.⁴ Idque passim in aula Illustrissimi Domini cancellarii affirmant, utrumque se res habet, hoc tantum mihi mirum iudetur, quod iam quinque hebdomadam elapsae sunt, ex quo Cardinalis victus est, nihil tamen certi de [...] possum. Aut certe interfectus est, aut minus occulte aliquid magni moliensi certi aliquid Illustrissima Dominatio Vestra de morte illius intellexerit, meminerit mei Illustrissima Dominatio Vestra apud Regiam Maiestatem, qui pro sua clementia ac benevolentia

promisit, me oblata occasione beneficio aliquo ornaturum. Deus Optimus Maximus Illustrissimae Dominationi Vestrae diu salvam et incolumem servet. Datum 3. Decembris 1599.

¹ Erről a híresztelésről vö. előző iratot.

² Lehúzva: domino Kampanososki.

³ Náprági Demeter erdélyi püspökről van szó, aki a kancellári tisztet is betöltötte Mihály vajda mellett.

⁴ Mihály a halott fejedelem levágott fejét elküldte Malaspinának, aki lerajzoltatta a fejet, majd visszavarrták a holttestre, amelyet Mihály vajda november 24-én ünnepélyes keretek között eltemettetett Gyulafehérváron a Szent Mihály katedrálisban. Vö. *Mihály vajda*, 99.

INDEX

- Acquaviva, Claudio nr. 13, 55
Adrinopoli → *Edirne*
Agria → *Eger*
Akkerman (*Bialgorod, Cetatea Albă*) nr. 79
Alba Iulia → *Gyulafehérvár*
Aldobrandini, Cinzio (Personeni, ca' Passero, da, Cinzio) nr. 2, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 40, 42, 44, 45, 49, 51, 61, 72, 73, 75, 76, 78, 79, 82, 87, 89, 93, 94, 101, 104, 105, 107, 109, 114, 120, 126
Aldobrandini, Giacompo nr. 34
Aldobrandini, Giovanni nr. 21
Aldobrandini, Giovanni Francesco nr. 25, 34, 61, 67, 87-88, 106
Aldobrandini, Ippolito → Kelemen VIII.
Aldobrandini, Pietro nr. 22, 34, 52, 66, 67, 72, 74, 80, 84, 88, 112, 114, 115, 126, 133
Altenburg nr. 57
Amaltheo, Attilio nr. 17, 34
Ambró Béla nr. 114
Anatólia nr. 91
Ancona (*Senogallia*) nr. 51
Anglia nr. 57, 64
Anna, Habsburg nr. 69, 77
Anna, Jagelló nr. 101
Arad nr. 63
Aragona, Tagliavia, de, Simon nr. 34
Argeș (*Argis*) nr. 63
Áron (Aaron) nr. 54, 56, 83
Auceps, Joannes nr. 11
Ausztria (*Belső-Ausztria*) nr. 1, 19, 127
Augustinowicz, Christoph nr. 3
Baia Mare → *Nagybánya*
Balázs Mihály nr. 11, 55, 120
Banfi, Florio nr. 25
Baranyai Decsi János nr. 28, 30, 54, 61, 64, 69, 88
Barbiano, Vestri, de, Marcello nr. 14
Barscius, Fridericus nr. 137
Bartholomeo nr. 23

- Bartl, Peter nr. 20
Barwiński, Eugeniusz nr. 95
Basta, Giorgio nr. 124
Báthory család (Battorei, Battoreo) nr. 19, 24, 25, 27, 29, 46, 67, 80, 86, 132
Báthory András nr. 6, 7, 8, 13, 14, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 35, 36, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 49, 51, 54, 57, 60, 65, 71, 76, 78, 84, 94, 96, 99, 100, 102, 103, 104, 108, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138
Báthory Boldizsár nr. 14, 18, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 39, 43
Báthory Gábor nr. 103
Báthory Grizeldisz nr. 95
Báthory István, ecsedi, erdélyi vajda nr. 25
Báthory István, ecsedi nr. 103
Báthory István, ifjabb nr. 14, 18, 22, 39, 41, 65, 87, 99, 108, 127
Báthory István lengyel király nr. 2, 3, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 18, 21, 25, 54, 95
Báthory Kristóf nr. 4, 5, 8, 12
Báthory Zsigmond nr. 1, 6, 9, 10, 13, 14, 15, 16, 19, 20, 22, 23, 28, 29, 30, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 77, 79, 80, 82, 83, 85, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 134
Batthyányi Ignác nr. 45
Bebek Zsuzsanna nr. 44
Bécs (*Wien, Vienna*) nr. 1, 11, 20, 24, 48, 112, 114, 126, 127
Będzin (*Bendzin, Benchin*) nr. 24, 108
Belgium nr. 48
Benda Kálmán nr. 24, 61, 91
Benchin, Bendzin → *Będzin*
Berck, Wenceslaus nr. 95
Bethlen Farkas nr. 30, 43, 56
Bialgorod → *Akkerman*
Biglia, Caspare nr. 66, 74, 75
Bockham → *Bokszeg*
Boccapaduli, Antonio (*Buccapadulius*) nr. 8, 9, 11
Bocsig → *Bokszeg*
Bocskai István (*Bochkay*) nr. 38, 128, 126, 132
Bodoni István (*Bondonius*) nr. 14, 15
Bogáthy Miklós nr. 55, 133
Bogdánia → *Moldva*
Bokszeg (*Bockham, Bocsig*) nr. 61
Bologna (*Bononia*) nr. 92

- Bononia* → *Bologna*
Boratynski, Ludowik nr. 4
Borbély György nr. 61, 63
Bornemisza Pál nr. 107
Borzsák Iván nr. 134
Bran → *Töröcsvár*
Brandenburg nr. 60, 64
Braniewo (Braunsberg) nr. 5, 42, 136
Brassó (Mercol, Braşov) nr. 63, 64, 65, 69
Braunsberg → *Braniewo*
Buda nr. 53, 62, 129
Bukarest (Bucureşti) nr. 53, 69
Caetani, Enrico nr. 34, 79, 84, 86, 93, 94, 95, 96, 101, 103
Caligari, Giovanni, Andrea nr. 4
Călugăreni nr. 63
Capua, di, Annibale nr. 34
Capponi, Cosmas nr. 48
Carrillo, Alfonso (Carilia, Carillia, Carillius, Carillus) nr. 14, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 32, 33, 34, 39, 41, 42, 44, 45, 46, 54, 55, 82, 83, 86, 88, 91, 104, 105, 117, 118
Cassovia → *Kassa*
Castagna, Giovanni nr. 81
Cetatea Albă → *Akkerman*
Chinari → *Várhegy*
Claudiopolis → *Kolozsvár*
Cluj → *Kolozsvár*
Cluj-Mănăştur → *Kolozsmonostor*
Commendone, Giovanni Francesco nr. 34
Constantinopoli → *Sztambul*
Cracovia → *Krakkó*
Cumuleo, Alessandro (Komulović) nr. 19, 23, 24, 25
Csanád nr. 63
Csehország nr. 27
Csucsora nr. 63
Daczó Ferenc nr. 56
Dániel Imre nr. 45
Demény Lajos nr. 56
Dev Szülejmán nr. 126
Dnyeszter (Nestor) nr. 63
Doria, Giovanni nr. 61
Duna nr. 53, 61, 62, 86
Dzsáfer nr. 91

- Edirne (Adrinopoli)* nr. 53
Eger (Agría) nr. 21, 107, 120
Erdély (Transilvania, Transsylvania) nr. 1, 4, 13, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 39, 40, 41, 43, 46, 51, 53, 54, 56, 57, 61, 64, 66, 67, 74, 78, 79, 82, 84, 87, 88, 89, 91, 94, 96, 99, 102, 103, 104, 107, 108, 117, 120, 123, 125, 126, 127, 128, 129, 131, 136
 Erzsébet, I. nr. 44
 D'Este, Alfonso nr. 109
 D'Este, Cesare nr. 109
Esztergom nr. 26, 29, 53, 84, 129
 Fabius, Georgius nr. 8, 9
 Facchinetti, Gian Antonio → Ince, IX.
Făgăraș → *Fogaras*
 Falconius nr. 26, 27
 Farnese, Alessandro nr. 3, 48
 Fejérvári Tamás nr. 1
Feketehalom nr. 63, 64, 65, 69
Fekete-tenger (Mar Maggiore) nr. 53, 79
 Ferdinánd, Habsburg, II. nr. 11
 Ferhád nr. 61
Ferrara nr. 109, 110, 111, 113, 114, 117
Firenze nr. 16
 Fjodor (Mosco, Moscovito) nr. 21
Fogaras (Făgăraș) nr. 54, 62
 Fraknói Vilmos nr. 5, 23, 107
Franciaország nr. 23, 48
 Fulani, Bonaventura nr. 34
 Fülöp, II. nr. 82
 Fülöp, III. nr. 117
 Galavics Géza nr. 97
 Galli, Ptolomeo nr. 1, 2
 Garzadorus, Coriolanus nr. 34
 Gávay Miklós nr. 126
Gdańsk nr. 134
 Genga család nr. 33, 66
 Genga, Fabio nr. 32, 34, 36, 51, 52, 53, 66, 67, 72, 75, 77, 89, 90, 91
 Genga, Flaminio nr. 19
 Genga, Giovanni Battista nr. 19, 53, 65, 67, 77
 Genga, Simone nr. 19, 41, 66, 68, 72
 Gergely, XIII, (Buoncompagni, Ugo) nr. 6, 7
 Gergely, XIV, (Sfondrato, Nicoló) nr. 14, 15, 16
Germania → *Németország*
Gilău → *Gyalu*

- Giráj, Gázi nr. 63
Gooss, Roderich nr. 54, 113, 115
Gierek (Gyersek) nr. 84
Ghiurghiu → *Gyurgyevó*
Girgio → *Gyurgyevó*
Grác (*Gracz*, *Graz*) nr. 1, 70, 105, 116, 117
Grecia → *Rumélia*
Gyalu (*Giläu*) nr. 31
Gyersek → Gierek
Győr nr. 106
Gyulafehérvár (*Alba Iulia*) nr. 12, 16, 19, 20, 38, 43, 52, 53, 54, 56, 59, 61, 62, 63, 66, 75, 79, 80, 81, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 98, 105, 106, 107, 109, 118, 121, 122, 130, 131, 132, 133, 134, 137
Gyulaffy Lestár nr. 40, 95
Gyulai Pál nr. 4
Gyurgyevó (*Girgio*, *Ghiurghiu*) nr. 66, 72
Havasalföld (*Valachia*, *Vallachia*, *Valachia Transalpina*) nr. 53, 56, 58, 61, 63, 64, 66, 67, 69, 70, 79, 81, 82, 84, 86, 88, 95, 108, 136, 137
Haszán nr. 69
Haym, ab, Johann nr. 95
Heilsberg, *Heilspereg*, *Heilsperck* → *Lidzbark Warmiński*
Henckel, Lazar (Henkel) nr. 116
Héra → *Junó*
Hermann István nr. 106
Hing, Josef nr. 108
Horn Ildikó nr. 6, 11, 23, 30, 39, 64, 72, 85, 94, 96, 126, 129
Hornstein, ab, Johann, Christoph nr. 95
Hurmuzaki, Eudoxiu nr. 34
Huszt nr. 126
Hüszejn nr. 126
Ibrahim nr. 124, 129
Istvánffy Miklós nr. 95, 120
Illésházy István nr. 49
Ince, IX, (Facchinetti, Gian Antonio) nr. 16
Ihnát András nr. 5
Itália (Italia) nr. 48, 103, 114, 116
Iván, IV. Rettenetes nr. 21
Ivanics Mária nr. 63, 117, 126, 129
Jablonowski, Horst nr. 21
Jaitner, Klaus nr. 21, 34, 79, 85, 86
Jam Zapolski nr. 23
János, III, Vasa nr. 18

- Jarminski, Leszek nr. 21, 36, 66
Jeremia Movila, nr. 79, 83, 108
Jerin, Andreas nr. 95
Joó János nr. 95
Jósika István nr. 16, 19, 41, 83
József nr. 54
Junó (Héra) nr. 131
Jusztina, Szent nr. 66
Kakas István nr. 57, 60, 64, 84, 132, 133
Kalinyingrád → Königsberg
Kampanososki nr. 138
Kamuthi Farkas nr. 124, 126
Karnkowski, Stanisław nr. 136
Károly, Habsburg nr. 1, 69
Kassa (Cassovia, Košice) nr. 21, 26, 107, 124
Kellemessy Mihály nr. 49
Kelemen, VIII. (Aldobrandinus, Hyppolitus, Aldobrandini, Ippolito) nr. 11, 12, 13, 16, 18, 19, 20, 22, 24, 29, 30, 39, 41, 43, 47, 48, 49, 51, 53, 55, 66, 68, 69, 71, 73, 76, 77, 79, 82, 83, 85, 89, 91, 92, 96, 97, 98, 100, 102, 104, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 114, 117, 119, 119, 120, 121, 123, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 134, 135
Kemény József nr. 38
Keresztúry Kristóf nr. 41
Khlopiczki, Stanisław nr. 25
Kláštor pod Znievom → Znióvárálja
Kolberg, Joseph nr. 6, 49, 99
Kolozsmonostor (Cluj-Mănăştur) nr. 5, 8, 17
Kolozsvár (Claudiopolis, Cluj-Napoca) nr. 30, 117, 123, 124, 127, 129
Kornis Gáspár nr. 56
Košice → Kassa
Köln nr. 34
Königsberg (Kalinyingrad) nr. 42
Kővár (Vărai) nr. 30
Krakkó (Cracovia, Kraków) nr. 5, 20, 21, 37, 39, 40, 45, 47, 49, 50, 56 57, 58, 60, 70, 93, 94, 95, 101
Kruppa Tamás nr. 1, 4, 33, 53, 54
Kutassy János nr. 95
Ladó Bálint nr. 39
Lassota, Erich nr. 25
Lázár István Dávid nr. 5, 55
Lénárt Sándor József nr. 84, 95

- Lengyelország (Polonia, Pollonia)* nr. 3, 9, 11, 17, 18, 19, 20, 23, 24, 27, 29, 30, 34, 36, 64, 65, 69, 70, 79, 85, 86, 96, 120, 128, 136
- Leopoli* → *Łwów*
- Lerici, Lorenzo nr. 59
- Lidzbark Warmiński (Heilsberg, Heilsperg, Heilsperck)* nr. 23, 24, 99, 100
- Lippa (Lipova)* nr. 63, 65, 88, 91, 126
- Lukács László nr. 4, 18, 23, 55
- Łwów (Leopoli)* nr. 5
- Madrid* nr. 82, 86
- Madruzzo, Ludovico nr. 22
- Maggio, Lorenzo nr. 1, 2
- Magyarország (Alsó-Magyarország, Felső-Magyarország, Ongaria, Ungaria, Ungheria)* nr. 11, 19, 21, 24, 25, 64, 65, 79, 80, 84, 107, 108
- Majláth Margit nr. 44
- Malacrida, Muzio nr. 71, 76, 77, 78, 84, 94, 96
- Malaspina, Germanico nr. 21, 26, 30, 31, 34, 36, 37, 39, 40, 42, 45, 46, 47, 50, 54, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 69, 70, 78, 79, 81, 87, 96, 99, 100, 101, 102, 104, 108, 114, 127, 128, 131, 133, 136, 137
- Mandina, Benedetto nr. 79, 85
- Mansfeld, Karl nr. 48
- Maometano → Mohamed
- Margit, Habsburg nr. 117
- Mária, Habsburg nr. 61, 62
- Mária Krisztierna nr. 1, 54, 61, 62, 69, 102, 104, 117, 121
- Mar Maggiore* → *Fekete-tenger*
- Marzio, Galeotto nr. 25
- Massimigliano, Massimiliano Miksa, Habsburg
- Mátyás, Habsburg nr. 53, 114, 131
- Mátyás, I, Hunyadi, nr. 59
- Maximilianus Miksa, Habsburg
- Mechovia Miechów
- Medgyes (Meggies, Media) nr. 120, 121
- Mehlsack* → *Pieniężno*
- Mehmed, III, nr. 84, 94
- Mehmed, Szaturdzsi nr. 120, 129
- Mercol* → *Brassó*
- Mezőkeresztes* nr. 97, 120
- Michele, Melchior nr. 13
- Miechów (Mechovia)* nr. 25, 29, 30, 31, 33, 35, 42, 43, 44, 45, 51
- Mihály, Szent nr. 137
- Mihály, Vitéz, nr. 63, 108, 129, 132, 136, 137
- Miksa, Habsburg (Massimigliano, Massimiliano, Maximilianus) nr. 11, 18, 21, 59, 63, 77, 89, 95, 101, 106, 112, 119

- Mohamed (Maometano) nr. 63
Moldva (Bogdánia) nr. 48, 53, 54, 56, 57, 58, 61, 64, 65, 67, 69, 70, 77, 79, 83, 88, 95, 99, 108, 136, 137
Moncastro nr. 79
 Monok István nr. 11
 Montelupi, Sebastiano nr. 40
 Montelupi, Valerio nr. 40
Morvaország nr. 136
 Mosco → Fjodor
 Moscovito → Fjodor
Moszkva nr. 25
 Muralto, Giovanni (Muraldo) nr. 40
 Muraldo → Muralto, Giovanni
 Musztafa nr. 126
Nagybánya (Baia Mare) nr. 23
 Nagy László nr. 4
 Nádasdy Ferenc nr. 120
Nagysajó (Sayo, Şieu) nr. 17
Nagyvárad (Oradea) nr. 61, 120
Nápoly (Napoli) nr. 34
 Náprági Demeter nr. 49, 51, 107, 118, 126
Németország (Germania, Sacrum Romanum Imperium) nr. 11, 23, 79, 88
 Nestor → Dnyeszter
Newel nr. 4
Nicopoli → *Nikápoly*
 Niederkorn, Jan, Paul, nr. 11, 21, 34, 70, 79, 86, 89, 95, 103, 109
Nikápoly (Nicopoli) nr. 56
Olmüc (Olomouc) nr. 11
Olomouc → *Olmüc*
Ongaria → *Magyarország*
Opole (Oppolia, Oppeln) nr. 112, 114, 115, 116
Oppeln, Oppolia → *Opole*
Oradea → *Nagyvárad*
Oroszország nr. 21
 Öry Miklós nr. 11
Padova nr. 26
 Pálffy Géza nr. 106
 Panichius, Pompeius nr. 92
Pankota (Pînkota) nr. 63
 Pápa nr. 106
 Pázmány Péter nr. 11
 Pecz, Bartholomeus → Pezzen, Bartholomäus
 Peretti, Felice → Sixtus, V.

- Peretti, Montalto, de, Alessandro nr. 13
Personeni, ca'Passero, da, Cinzio → Aldobrandini, Cinzio
Petru, Schiopul nr. 83
Pezzen, Bartholomäus (Pecz, Pez, Pezen, Bartholomeus) nr. 124, 126
Pieniężno (Mehlsack) nr. 42
Pínkota → *Pankota*
Piotrków (Petricovia) nr. 136
Polonia, Pollonia → *Lengyelország*
Popel, Gall, Lobkowitz von, Adam nr. 95
Poroszország (Prussia) nr. 25, 60
Porzia, Girolamo nr. 70
Possevino, Antonio nr. 23
Prága (Praha) nr. 11, 22, 24, 26, 28, 34, 39, 54, 56, 59, 65, 82, 91, 99, 104, 105, 115, 126, 132
Praha → *Prága*
Prut nr. 63
Puteo, Antonio de nr. 11
Quirini-Popławska, Danuta nr. 40
Quiroga, Caspar de nr. 34
Rácz István nr. 126
Radziwiłł, Jerzy nr. 18, 66, 72, 77
Rangoni, Claudio nr. 136, 137
Ratibor nr. 115
Razvan, Stepan (István), nr. 56, 65, 65, 79
Regensburg nr. 29
Rimini nr. 81
Roberg, Burkhard nr. 22
Rodulpus, Rudolphus → Rudolf, II.
Róma (Roma) nr. 1, 2, 3, 7, 8, 9, 10, 13, 14, 15, 21, 22, 24, 27, 28, 31, 32, 34, 35, 36, 41, 44, 48, 51, 52, 54, 55, 60, 61, 64, 65, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 85, 86, 87, 92, 94, 96, 97, 99, 102, 104, 106, 107, 108, 110, 111, 116, 119, 127, 128, 130, 135
Rudolf, II, (Rodulpus, Rudolphus) nr. 22, 25, 26, 44, 45, 53, 54, 56, 64, 69, 80, 83, 85, 91, 95, 97, 99, 103, 104, 106, 113, 114, 116, 118, 119, 120, 121, 123, 124, 126, 127, 129, 130, 131, 133, 135
Romf → *Rumpf, Sixt, Paul*
Rukar nr. 66
Rumélia (Grecia) nr. 91
Rumpf, Sixt, Paul (Romf) nr. 28, 126
Rusu, Virgil, Gabriel nr. 30
Russa → *Ruszcsub*
Ruszcsub (Russa) nr. 59
Sacrum Romanum Imperium → *Németország*

- Salviati, Maria, Anton nr. 34
 Satu Mare → Szatmár
 Sauli, Antonio, Maria nr. 34
 Sayo → Nagysajó
 Senogallia → Ancona
 Sennicius, Pancratius → Sennyei Pongrác
 Sennyei Pongrác (Sennicius) nr. 45, 49, 50
 Sibrik György nr. 4
 Şieu → Nagysajó
 Şimleu Silvanu → Szilágysomlyó
 Sinkovics István nr. 134
 Şiria → Világosvár
 Sixtus, V, (Peretti, Felice) nr. 8, 9, 10, 13, 21
 Skarga, Piotr nr. 18, 31
 Smolany → Smoleń
 Smoleń (Smolany) nr. 26, 27, 54
 Spanyolország nr. 34, 54, 91, 104
 Speciano, Cesare nr. 25, 26, 27, 29, 38, 56, 59, 69, 70, 79, 103
 Spinelli, Filippo nr. 124, 126, 132, 135
 Statileo János nr. 107
 Stockholm nr. 21
 Sulcovia → Sulejów
 Sulejów (Sulcovia) nr. 30
 Sunyer, Franciscus nr. 5
 Svédország nr. 18
 Szabó Balázs nr. 126
 Szabó György nr. 4
 Szádeczky Lajos nr. 3
 Szalóky Miklós nr. 49
 Szamosközy István nr. 43, 47, 48, 54, 64, 84, 95, 134
 Szántó (Arator) István nr. 5
 Szatmár (Satu Mare) nr. 23
 Székelyföld nr. 87
 Székesfehérvár nr. 53, 129
 Szendrő nr. 86
 Szilágyi Sándor nr. 11, 26, 30, 37, 43, 50, 54, 98, 112, 117, 118, 119, 120, 123, 124, 126, 131, 133, 137
 Szilágysomlyó (Şimleu Silvanu) nr. 15, 18, 54
 Szilas László nr. 13, 14, 16, 19, 25, 26, 86, 91, 104, 105, 117
 Szinán nr. 39, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 79, 136
 Szittyai Dénes nr. 5
 Szolnok nr. 66
 Sztambul (Constantinopoli) nr. 53, 64, 91, 129

- Tambol* nr. 53
Tarnowski, Jan nr. 21
Tegenina → *Tighinea*
Temesvár (Temichsuarium, Timișoara) nr. 61, 86, 91
Temichsuarium → *Temesvár*
Tergovisthia → *Tîrgoviște*
Theine → *Tighinea*
Tighinea (Theine, Tegenina) nr. 79
Timișoara → *Temesvár*
Tîrgoviște (Tergovisthia) nr. 67, 68, 69
Tommasi, Giorgio nr. 127
Tóth Sándor László nr. 24, 62, 64, 66, 69, 84, 86, 97, 120, 129, 136
Tótvárad (Vărădia de Mureș) nr. 61
Törcsvár (Bran) nr. 65
Törökország (Turchia) nr. 91
Transilvania, Transsylvania → *Erdély*
Trausch, Josephus, nr. 54
Trautson, Sixt, Paul (Trauzen) nr. 126
Trstenjak, Antun nr. 20
Turchia → *Törökország*
Uchański, Arnulf nr. 30, 36, 37, 38, 39, 43, 44, 45, 57
Ungaria, Ungheria → *Magyarország*
Ugnad, David nr. 120
Urbino nr. 68
Valachia, Vallachia → *Havasalföld*
Valachia Transalpina → *Havasalföld*
Vărai → *Kővár*
Vărădia de Mureș → *Tótvárad*
Várhegy (Varchegi, Chinari) nr. 46
Varchegi → *Várhegy*
Varsánd (Varsóc, Varsaoch, Vărșandu) nr. 61
Varsó (Warszawa) nr. 4, 5, 25, 99, 101
Varsóc → *Varsánd*
Vattenburg → *Wartenburg*
Vega, Emmanuel nr. 14
Velence (Venezia) nr. 13
Veres Dávid nr. 87
Veress Endre nr. 3, 17, 41, 47, 48, 49, 52, 56, 57, 58, 59, 61, 63, 64, 65, 66, 69, 70, 78, 79, 84, 87, 93, 95, 114, 128
Vienna → *Bécs*
Világosvár (Şiria) nr. 63

- Viller, Bartholomaeus nr. 11
Vilnius (Vilnó) nr. 136
Visconti, Alfonso nr. 34, 41, 44, 49, 51, 56, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 69, 70, 73, 77, 79, 80, 81, 95, 97, 103, 107, 108, 109, 111, 113, 114, 116
Vratislavia → *Wrocław*
Warmia (Ermland) nr. 23, 26, 42
Warszawa → *Varsó*
Wartenburg (Vattenburg) nr. 42
Wien → *Bécs*
Woś, Władysław, Jan nr. 34, 86
Wrocław (Vratislavia) nr. 116
Wujek, Jacobus nr. 5, 15
Wynar, Lubomir nr. 25
Zamosć (Zamoscium) nr. 136
Zamoyski, Jan nr. 21, 25, 26, 61, 63, 64, 65, 70, 77, 84, 95, 103, 127, 136, 137
Zaporozsje nr. 25
Zawołocz nr. 4
Znióvárálja (Kláštor pod Znievom) nr. 11
Zsigmond, III, Vasa nr. 18, 23, 31, 34, 35, 42, 58, 61, 65, 69, 70, 77, 79, 85, 95, 96, 101, 103, 127, 134, 136, 137

Vatican papers. Relationships between Transylvania and the Holy See under the Báthorys (1574–1599)

The present collection of documents covers a very exciting period (1574–1599) of the connections between the Transylvanian Principality and the Holy See – a topic that has been dealt with in Hungarian historiography for a long time. At the beginning of the past century, Vilmos Fraknói – having had the opportunity to look at the related papers – devoted a three-volume work to the analysis of the relations between Hungary and the Vatican. In the long list of source publications the first name to be mentioned is August Theiner's, who was the first to publish Transylvanian-related papers from the period in his collection of documents bearing the title *Annales*. It was early as well that the attention of Romanian historians was directed to the vast pool of Vatican documents related to Transylvania. The twelve-volume series of *Documente*, edited by Eudoxiu Hurmuzaki, contains a several reports from nuncios as well. Following Hurmuzaki, Endre Veress carried out research work in the Vatican archives for several years and published an enormous amount of documents. He discovered and published the papers of the Transylvanian nunciature at the time when in Germany the monumental undertaking of publishing nuncios' reports started, and issued several collection of documents. Veress was in an exceptional and enviable position as he could devote all his life to discovering sources related to the Báthory era. He published a great deal of documents, but left at least that much unpublished. Recently, it was László Lukács who, in the *Monumenta* series, published all papers, he could find, related to the Hungarian and Transylvanian activity of the Jesuit order or the regesta of those already published. Thus our work fits into a rich research tradition.

The collection of documents starts with a letter from 1574 written by the cardinal secretary Ptolemaio Galli to the Jesuit provincial Lorenzo Maggio about the Transylvanian mission and the founding of the Graz Jesuit college from 1574. The Catholic prince Stephen Báthory established contact with Rome to strengthen his power and to recatholicize the country. At the end of 1575, Báthory, who became the king of Poland, developed an ambitious plan that could fundamentally reorganize the political status quo in the region. The Polish king had an eye on the Russian and the Hungarian throne with the aim of providing his dynasty with such a concentration of power that would have enabled him to fight against the Ottoman Empire. The king organized the education of his family members according to this plan, one of his nephews was destined to become a clergyman, the other a soldier, while the third to succeed him on the Polish throne. It was for the expansion and strengthening of power that he planned to marry a Wasa. His fourth nephew, Sigismund Báthory, after the death of his father, became the king of Poland in 1581. However, the ambitious dynastic plans failed with the unexpected and premature death of the king. The Polish orders refused to elect as his successor any of his family members, and either voted for Maximilian of Habsburg or

Sigismund Wasa. It was the latter, supported by the Báthorys as well, who came to the throne.

It was not according to the plans of the king that the future of Transylvania started to shape. The Protestant orders in Transylvania forced the young prince in 1588 to expel the Jesuits from the country. This was an attempt on their part to turn Stephen Báthory's orientation to Rome towards the Western Protestant powers. After some years, the Prince made an attempt to revive Catholicism in Transylvania. In his support, Clement VIII – who was a proponent of an anti-Ottoman crusade – sent Attilio Amalteo into Transylvania in 1592. One of his tasks was to reconcile those members of the Báthory family who did not help Sigismund recall the Jesuits into the country. The Pope did his best to save Catholicism in Transylvania and make the province – geographically in key position in the anti Ottoman war – split with the Porte.

Sigismund Báthory used the support of the Holy See to elbow his nephews out of power and ensure that his descendants would succeed him. With this aim in mind did he start negotiations in 1593 with the Emperor Rudolf II about joining the anti-Ottoman coalition.

According to the treaty, Transylvania was to become a hereditary principality, meaning that the throne would be inherited by the descendants of Sigismund Báthory and Mary Christierna. Andrew Báthory and his brothers, however, wanted to maintain the independence of the principality and would not have liked to give up their right to the throne. They proposed that the whole Báthory family be given the title Prince of the Holy Roman Empire, and planned an everlasting treaty between the Empire and Transylvania to ensure that the Empire would defend the principality. Rome, however, saw the dangers inherent in the proposal, as it was the Catholic hegemony over Europe and the leading role of the Habsburgs and the Papacy in shaping Europe's future that was at stake.

Rome could arrange a Habsburg-Wasa marriage, which was to create such a dynastic alliance that could bring together the anti-Protestant forces from the Mediterranean to the Baltic Sea. The close collaboration was endangered by the forces around the Polish chancellor, Jan Zamoyski, who wanted to prevent that the Polish monarchy be ruled from Rome or Prague. A member of this circle was the cardinal Andrew Báthory, the nephew of Sigismund Báthory, who as the bishop of Warmia maintained connections with Brandenburg, and through Brandenburg with England. Rome saw this with uneasiness and made attempts to remove the cardinal from the bishopric located near the north trade-route that provided supply for the English forces and the Low Countries fighting against Spain. Rome intervened to prevent Andrew from becoming the bishop of Cracow, even though his uncle had interceded on his behalf at Sixtus V. After the death of Sixtus V, however, the new pope, Gregory XIV elected the cardinal's political enemy, the Habsburg supporter Jerzy Radziwiłł for bishop, who was the one to arrange in 1591 the marriage of Sigismund III and Anne of Habsburg in Rome.

But Sigismund III had to leave to Sweden to secure the throne for himself against his brother, the Protestant Charles. Andrew Báthory encouraged his nephew Sigismund not to give up his claim to the Polish throne and tried to arrange a marriage between Sigismund and Anne Wasa. In his pursuits he was supported by Istanbul, which was not keen on seeing a Habsburg on the Polish throne, and recommended Sigismund Báthory for the office in case Sigismund III would not return from Sweden.

Though there was a concord between the members of the Báthory family about the Polish throne, Sigismund's talks with the Habsburgs threatened the family peace, given that the losers of the negotiations were Sigismund's nephews. This explains why Boldizsár, taking advantage of the opportunity, took over control when in July 1594 – right after the prince made the Diet accept a split with Istanbul – Tatars appeared at the North Transylvanian mountains. Sigismund abdicated, but the Diet recalled him while the army was unwilling to swear allegiance to him. In the middle of August, Sigismund marched in Kolozsvár and – even though he promised to leave them unpunished – placed the magnates under arrest to have them executed without lawful trial and their wealth confiscated. Among the victims was Boldizsár Báthory. It was at the beginning of October that Andrew Báthory, then staying in Miechów, received news about the execution of his brother and began to bombard the Curia with letters to make the prince give satisfaction to and return the confiscated estates of the family.

The events placed Rome in an awkward situation. At the beginning of 1595, a Habsburg-Báthory treaty was signed, which complemented the Habsburg-Wasa agreement and which meant that the rest of the Báthory family lost their right to succession. The marriage of Mary Christierna and Sigismund Báthory was a fulfillment of those pursuits of the Vatican that were to provide the basis for the recatholicizing of the Central-Eastern European region. But it was feared that Andrew, who maintained connections with England, might decide to upset their plans. That is why the envoy of the prince, Fabio Genga was waited with excitement. He was sent to Rome by Sigismund in September to give an explanation of the executions and ask for support. Genga summarized in twenty points the offences committed by the rebellious magnates and Boldizsár Báthory.

The Pope tried to persuade the cardinal to visit Rome and promised to send an investigator to Transylvania. It was the abbot of Sulejów Arnulf Uchański who was to conduct the investigation. He arrived in the principality in December but his mission failed as Sigismund Báthory did not approve the examination which should have cast light on the offences of the Báthory brothers. The cardinal labeled the prince as a tyrant in the Sejm in Cracow, which was followed by a propaganda war between the relatives.

In the meantime, a new Transylvanian nuncio, Alfonso Visconti was appointed by Rome. His mission was hotly debated at the consistorial assembly held in the winter of 1594. The due care taken in the process of selecting the nuncio

was an answer to the delicate situation in Poland as, despite the agreement of Bezdin, the Archduke Maximilian maintained his claim to the Polish throne.

The principality officially entered the Fifteen Years' War in 1595, in which year – during the Havasalföld campaign – Sigismund Báthory defeated the Grand Vizier Sinan. To continue the war, however, he had to rely on the financial and military support of both the Emperor and the Pope. But help from Rome never arrived, so the prince offered to abdicate in 1596.

In the summer, he again sent Fabio Genga to Rome for support and to secure his separation from his wife as his marriage, due to his mysterious impotence, produced no child. His successor would have been Maximilian, but there were other candidates as well. One of these was the cardinal secretary Cinzio Aldobrandini, whose candidacy had been proposed as early as during Genga's 1596 visit. The Gengas had increasing influence in the economic life of Transylvania. Already during Fabio's first mission, Rome's attention was attracted to the rich precious metal mines of the principality, while – his wife being the daughter of the Moldavian chancellor – he was a candidate to become the vaivode of Moldavia. It was in support of Fabio's cause that Sigismund planned to make Simone Genga a cardinal, which would make him the cardinal protector of Transylvania, Moldavia and Havasalföld. But the plan, the details of which are unknown, failed due to the activity of another group of Sigismund's minions led by István Jósika.

The new Sultan, Mehmed III determined in 1596 to lead a campaign against Transylvania to take to task his onetime vassal. In the end, however, the Ottoman army headed against the Habsburg territories and met the imperial and Transylvanian forces at Mezőkeresztes. The battle ended with the defeat of the Christian forces, which led to Sigismund Báthory's abdication in favor of the Habsburgs. The conditions were defined in a treaty on 23 December, 1597. In this, the abdication of the prince was attributed to his disharmony with the Polish monarchy, his unsuccessful marriage, and the absence of papal and imperial support.

At the beginning of the year, he made peace with his nephews Andrew and Stephen, who committed themselves to quit any hostility toward the prince of Transylvania. The peace was the personal success of the nuncio Malaspina, but when Sigismund announced his abdication at the Diet in May 1598, he named Maximilian, and not his nephew as his successor. He then left for Oppeln, which he found at a miserable state, and as his divorce was progressing slowly as well, in secret, he returned to Transylvania. But after a few months, he abdicated again, and persuaded his cousin Andrew Báthory to undertake the rule of Transylvania. While Rome approved his decision, it was a difficult task to convince the Emperor. Rome, through the intercession of nuncio Spinelli, did its best to change the Emperor's opinion, who refused to acknowledge the new prince. The prince sent Malaspina with the same purpose, but the envoy was greeted coldly in Prague. To secure support from Rome, Andrew Báthory returned to the Jesuits, whom he did not like at all, their Gyulafehérvár college and secured their free movement in the country. But he lacked the governing routine to sort out things with the Porte,

which the Transylvanians expected from him, and to assure the Emperor and Rome that he is committed to continue the anti-Ottoman war. He was defeated twice near Sellenberk by Michael the Brave, and died some time later.

His death marks the beginning of a new chapter in the connections between Transylvania and the Vatican. Rome's interest remained intensive for a few years, especially because Clement VIII and his cousins personally visited the region and got to know its peculiar problems. But after the death of the pope, the interest was lost as changes in foreign policy made the maintenance of relations much more difficult, while Rome was rather concentrating on internal reform.